

Tilburg University

Het krediet- en banksysteem van de USSR

Kuschpeta, Omelan

Publication date:
1974

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
Kuschpeta, O. (1974). *Het krediet- en banksysteem van de USSR*. [, Tilburg University]. Stenfert Kroese B.V.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

**HET KREDIET- EN BANKSYSTEEM
VAN DE U.S.S.R.**

O. KUSCHPÈTA

HET KREDIET- EN BANKSYSTEEM VAN DE USSR

Het krediet- en banksysteem van de USSR

PROEFSCHRIFT

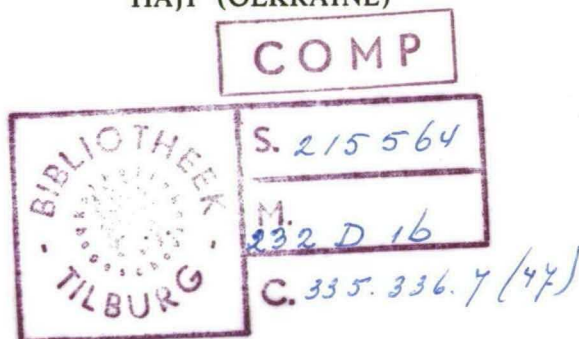
TER VERKRIJGING VAN DE GRAAD VAN DOCTOR IN DE
ECONOMISCHE WETENSCHAPPEN AAN DE KATHOLIEKE
HOGESCHOOL TE TILBURG, OP GEZAG VAN DE RECTOR
MAGNIFICUS, PROF. DR. IR. G. C. NIELEN, IN HET OPENBAAR
TE VERDEDIGEN TEN OVERSTAAN VAN EEN DOOR HET
COLLEGE VAN DEKANEN AANGEWEEZEN COMMISSIE IN DE
AULA VAN DE HOGESCHOOL OP WOENSDAG 4 DECEMBER 1974
DES NAMIDDAGS TE 16.00 UUR

DOOR

OMELAN KUSCHPETA

Geboren te

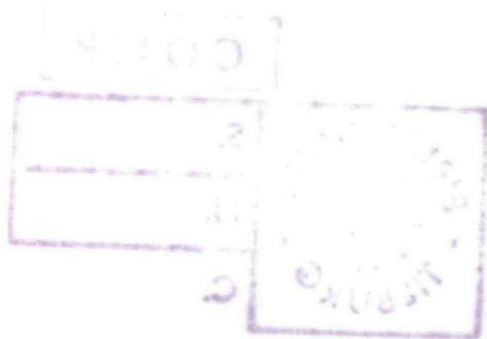
HAJI (OEKRAÏNE)

1974

H. E. STENFERT KROESE B. V. - LEIDEN

PROMOTOR : PROF. DR. H. W. J. BOSMAN
CO-PROMOTOR : PROF. DR. S. VAN POPTA

ISBN 90.207.0494.X

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

*Aan hen die mijn verblijf, studie en
werkzaamheden in gastvrij Nederland
mogelijk gemaakt hebben*

INHOUD

pag.

VOORWOORD

HOOFDSTUK I PROBLEEMSTELLING EN OPMERKINGEN VOORAF

§ 1. Probleemstelling	15
§ 2. De leer van Marx en de oktoberrevolutie	18
§ 3. Drie bronnen van de theoretische grondslagen van de Socialistische Sowjetmaatschappij	20
§ 4. Grondtrekken van het economisch Sowjetstelsel	22
§ 5. Functie van het geld in het economisch stelsel	25

HOOFDSTUK II DE ONTWIKKELING EN DE STAND VAN HET BANKWEZEN IN HET TSARISTISCHE RUSLAND

§ 1. Inleiding	27
§ 2. De hervorming van de banken in 1861 - het begin van het russische moderne bankwezen	28
§ 3. De opkomst van de particuliere banken	29
§ 4. Landbouwbanken en andere kredietinstellingen na de hervorming van 1861	30
§ 5. Het bankwezen na de hervorming van 1895/1897	30
§ 6. Algemene karakteristiek van het bankwezen voor de oktoberrevolutie	31

HOOFDSTUK III HET ONTSTAAN VAN HET KREDIET- EN BANKSYSTEEM VAN DE USSR

§ 1. Inleiding	33
§ 2. De samensmelting van alle banken in één groot verrekeningscentrum	33
§ 3. Geld en krediet in de periode van het oorlogscommunisme	35
§ 4. De nieuwe economische politiek (N.E.P.) niet zonder invloed op de herrijzing van de banken	37
§ 5. De geldhervorming 1922-1924	39
§ 6. Het bankwezen in de eerste N.E.P.-periode	42
§ 7. De tweede N.E.P.-periode: Aanpassing van het banksysteem aan de planeconomie	45
§ 8. De krediethervorming 1930-1932 en de voltooiing van de organisatie van het banksysteem onder Stalin	47
§ 9. De geldhervorming van 1947 en overige maatregelen tot stabilisatie van de roebel	50
§ 10. De veranderingen in het banksysteem in de Chroesjtsjow-periode	53
§ 11. Slotbeschouwing	54

	Pag.
HOOFDSTUK IV HET VIGEREND KREDIET- EN BANKSYSTEEM VAN DE USSR EN ZIJN FUNKTIES	
§ 1. Inleiding	55
§ 2. De weerslag van de economische hervorming van Kosygin op het krediet- en banksysteem	55
§ 3. De kredietinstellingen	59
a) De Gosbank	60
b) De Spaarkassen	63
c) De Wnjesjtorgbank	67
d) De Strojbank	68
e) De banken in het buitenland:	72
- Moscow Narodny Bank Limited in Londen	72
- Bank Russo-Iran in Teheran	74
- Banque Commerciale pour l'Europe du Nord (Eurobank) in Parijs	74
- Wozchod Handelsbank A.G. in Zürich	75
- Ost-West Handelsbank A.G. Frankfurt/Main	76
f) De overige instellingen	77
§ 4. De Gosbank en het betalings- en verrekenings-verkeer	78
a) De roebelemissie	79
b) De regeling van de chartale geldstroom	81
c) De regeling van de girale geldstroom	82
§ 5. Het kortlopend bankkrediet	87
§ 6. Het langlopend bankkrediet	90
§ 7. Het staatskrediet	93
§ 8. De overige vormen van het krediet	95
§ 9. De Sowjet-banken en de Comecon-banken	97
§ 10. Slotbeschouwing	99
HOOFDSTUK V HET KREDIET- EN BANKSYSTEEM EN HET ALGHEELE ECONOMISCHE STELSEL	
§ 1. Inleiding	101
§ 2. De economie en het staatsbestel van de USSR	101
a) De administratief-territoriale indeling van de USSR en de economie	101
b) De eenheid van de macht	102
c) Het democratisch centralisme	102
d) Jedinonatsjalije	106
§ 3. Een korte schets van de institutionele opbouw van de Sowjet-economie en de positie van de banken daarin	106
a) De Ministerraad van de USSR	107
b) De Ministerraad van een Sowjet-republiek	110
c) Unie-modellen	110

	Pag.
d) Republiek-modellen	111
e) De positie van de banken in de institutionele opbouw	111
f) Recapitulatie	112
§ 4. De positie van de bedrijven van de USSR in het vigerend economisch systeem	113
§ 5. De organisatie van de leiding van de Sowjet-industrie na 1975	116
a) Het nieuwe organisatieschema	116
b) Unie (republiek)-industrie-vereniging (promysjlennoje objedinjenije)	118
c) Produktie-vereniging (proizvodstvennoje objedinjenije)	119
d) Konsekwenties van de reorganisatie voor de banken	120
e) Evaluatie	120
§ 6. Een algemene karakteristiek van de Sowjet-financiën	121
§ 7. Bedrijfsfinanciën	125
a) Produktiemiddelen en de financiering daarvan	125
b) Exploitatieresultaten	126
c) Balans	127
d) Slotopmerkingen	131
§ 8. De organisatiestructuur van de Sowjetfinanciën en de onderlinge relaties van hun bestanddelen	132
§ 9. Het krediet- en banksysteem en de Sowjet-financiën	134
a) De herverdeling van het nationaal inkomen	136
b) De investeringen	137
c) De financiering van de vlottende activa van de bedrijven	140
§ 10. Samenvatting en nabeschuwing	142

HOOFDSTUK VI DE BETROKKENHEID VAN DE BANKEN BIJ DE PLANMATIGE LEIDING VAN DE SOWJETECONOMIE

§ 1. Inleiding	145
§ 2. De centrale planning en de taak van de banken daarin	147
§ 3. Het verband tussen de kredietplannen en het kasplan enerzijds en de financiële plannen anderzijds	149
§ 4. De kredietplannen	153
a) Plan van het kortlopend krediet van de Gosbank	155

	Pag.
b) Plan van het kortlopend krediet van de Strojbank	158
c) Plan van het langlopend krediet van de Gosbank	159
d) Plan van het langlopend krediet van de Strojbank	161
§ 5. De planning van de omloop van het chartale geld	162
a) Principes van de planning	164
b) Berekening van de geldhoeveelheid	166
c) Balans van de inkomsten en uitgaven van de bevolking	168
d) Het kasplan van de Gosbank	171
e) Slotopmerkingen	174
§ 6. Controlerende functies van de Sowjetbanken	177
a) De controle van de Gosbank op de uitgaven voor lonen	178
b) De controle door de roebel	181
c) Sancties	182
§ 7. De bankrente	185
§ 8. De Sowjetvaluta en de internationale economische betrekkingen van de USSR	190
a) Het Staatsmonopolie op valuta	191
b) Valutakas	192
c) Roebel en "socialistische wereldmarkt"	192
d) Roebel en "kapitalistische wereldmarkt"	194
e) Valutaplan	195
f) Slotopmerkingen	197
§ 9. Samenvatting	199

HOOFDSTUK VII KRITISCHE SLOTBESCHOUWINGEN

§ 1. Inleiding	203
§ 2. Genesis van het krediet- en banksysteem van de USSR	204
§ 3. Het geld en de socialistische economie van het sowjettype	208
a) Visie van Marx en Engels	208
b) Visie van Lenin	210
c) Noodzaak van het geld in de planeconomie van het sowjettype	212
d) Het wezen en de functies van het sowjetgeld	217
e) Slotopmerkingen	220
§ 4. Economische orde van de USSR en het krediet- en banksysteem	221
a) Economische orde van de Sowjet-economie	221

	Pag.
b) Twee methoden van de mobilisatie en verde- ling van de geldmiddelen	228
c) Het staatsbudget	229
d) Het krediet	230
e) Functies van de kredietinstelling en de economische orde	234
f) Slotopmerkingen	235
§ 5. Theorie en praktijk	237
a) Algemene grondslagen	237
b) Grondslagen van de monetaire- en bankpolitiek	240
c) Praktijk	241
d) Slotopmerkingen	242
§ 6. Slot	244
a) Conclusies	244
b) Algemene beoordeling	245
c) Suggesties	248
ZUSAMMENFASSUNG	251
GERAADPLEEGDE LITERATUUR	253

VOORWOORD

Het voorliggend proefschrift heb ik kunnen schrijven dankzij het feit dat Dr. D.B.J. Schouten, Hoogleraar in de Algemene leer en geschiedenis van de economie, mij in de gelegenheid stelde zich in de economie van de USSR en van andere Oost-Europese landen te verdiepen. Het kwam tot stand onder kritische begeleiding van de promotor Dr. H.W.J. Bosman, Hoogleraar in het Geld-, krediet- en bankwezen en de co-promotor Dr.S. van Popta, Hoogleraar in de Geschiedenis van de economie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.

Ik meen het oprecht als ik nu stel, dat de welwillende tegemoetkoming van Professor Schouten en de plezierige medewerking van Professor Bosman en Professor van Popta zeer stimulerend op mij werkten en er toe hebben bijgedragen dat, ondanks de inspanning, het uitwerken van dit proefschrift een uitzonderlijk genoeglijke bezigheid was. Daarvoor be-
tuig ik hen bij deze mijn erkentelijkheid en hartelijke dank.

De vormgeving hebben verzorgd mejuffrouw W.M.F.Th. Boers, mevrouw M.J.J. De Jong-Smits en mevrouw A.E.A.M. Schollen-Vingerhoets (typewerk) en de heer A.M. van Helfteren (tekeningen). Voor de grote toewijding waarmee zij het gedaan hebben, zeg ik van harte dank.

In het bijzonder ben ik zeer erkentelijk mijn collega Dr. A.G. Vis-sers, die in de laatste fase van mijn werk de correctie en de vervaar-diging van de literatuurlijst voor zijn rekening nam, alsmede voor de warme belangstelling voor mijn werk.

Last but not least wil ik hulde brengen aan mijn vrouw Liz en mijn Schoonouders voor de morele steun en begrip welke ik van hen altijd mag ondervinden. Bij deze hulde betrek ik ook onze kinderen Gënia en Anatol. Want niets is zo bevorderlijk voor de werksfeer en de levens-vreugde als een fijn en gelukkig gezinsleven.

Tilburg, 15 september 1974,
O. Kuschpëta

Hoofdstuk I

Probleemstelling en opmerkingen vooraf

§ 1. PROBLEEMSTELLING

Het meest wezenlijke verschil tussen een sowjetsocialistische en modern kapitalistische volkshuishouding schuilt in de mate waarin en de wijze waarop de verschillende economische subjecten invloed hebben op het economisch gebeuren.

In de modern-kapitalistische maatschappij bestaat in principe een autonomie van producenten en consumenten. Deze economische subjecten trachten een zo groot mogelijke invloed te hebben op de markt om eigen prestaties zo hoog mogelijk gewaardeerd te krijgen.

In de sowjetsocialistische economie bestaat, althans tot nu toe, geen autonomie van de economische subjecten. Conform politiek vastgestelde prioriteiten tracht de staat een zo hoog mogelijke produktie te bereiken. De bedrijven voeren het hun toebedeelde plan uit op grond van centraal vastgestelde voorschriften. De werknemers moeten genoegen nemen met centraal vastgestelde lonen en prijzen en consumeren gezamenlijk niet meer dan uit het oogpunt van het staatsbelang is voorzien. Een en ander geschiedt planmatig; er is dus een centraal geleide planmatige economie.

Echter de modern-kapitalistische economie en de centraal geleide planmatige economie hebben één kenmerk gemeen: zij zijn namelijk *ruilverkeershuishoudingen*. En waar ruil is, daar is, althans in een op arbeidsverdeling gebaseerde volkshuishouding, het geld onmisbaar.

De profetieën van Marx ten spijt zijn met het wegvallen van de kapitalistische produktiewijze banken niet overbodig geworden ¹⁾. De ervaring heeft

1) "Nach Marx ist das Banksystem das künstliche und ausgebildetste Produkt, wozu es die kapitalistische Produktionsweise überhaupt bringt. Mit dem Wegfall des kapitalistischen Produktionsmonopols fällt aber das ganze Banksystem fort. In einem planvoll geregelten, alle Ausbeutung hindernden sozialen Ganzen hat der Kredit keinen Sinn mehr". Aldus vat Robert Deumer in zijn werk "Verstaatlichung des Kredits" de leer van Marx over het bankwezen in een naar zijn ideeën opgebouwde maatschappij samen. Vide: Robert Deumer, *Verstaatlichung des Kredits*, München-Leipzig 1926, p.12. In het tweede deel van *Das Kapital* schrijft Marx: "Das Geldkapital fällt bei gesellschaftlicher Produktion fort. Die Gesellschaft verteilt Arbeitskraft und Produktionsmittel in die verschiedenen Geschäftszweige. Die Produzenten mögen meinetwegen Anweisungen erhalten, wofür sie den gesellschaftlichen Konsumtionsvorräten ein ihrer Arbeitskraft entsprechendes

geleerd dat ook in de sowjet- en volkssocialistische planeconomieën het krediet niet gemist kan worden.

De realiteit is ook niet anders in de tijd van de communistische opbouw, welke opbouw met het aannemen van het derde partijprogramma door de CPSU op 31 oktober 1961 formeel zijn aanvang heeft genomen. "Dit nieuwe program vat op scheppende wijze de praktijk van de bouw van het socialisme samen, houdt rekening met de ervaring, opgedaan in de revolutionaire beweging over de gehele wereld en stelt de voornaamste taken en fundamentele etappen van de communistische opbouw vast" ²⁾.

Gedurende de opbouw van de communistische maatschappij "is het nodig volledig gebruik te maken van de verhouding tussen waren en geld, overeenkomstig de nieuwe betekenis hiervan in de periode van het socialisme. De instrumenten van de economische ontwikkeling als kostenberekening, geld, kostprijs, winst, handel, krediet en financiën zijn in dit verband van grote betekenis". In deze periode "zal de staatsbegroting, bij de verdeling van de maatschappelijke produktie en het nationale inkomen een overheersende plaats innemen. Het geld- en kredietwezen zal verder worden geconsolideerd, de sowjet-valuta zal nog steviger worden, de koopkracht van de roebel zal stijgen en de betekenis van de roebel in internationaal opzicht zal groeien" ³⁾.

In de communistische maatschappij zal een "stelsel zonder klassen met één volkseigendom van de produktiemiddelen" gevestigd zijn. Dankzij "de gestadige ontwikkeling van de maatschappelijke produktie en de verhoging van de arbeidsproduktiviteit op basis van een snelle wetenschappelijk-technische vooruitgang" zal dan het principe "van ieder naar zijn vermogen, aan ieder naar zijn behoeften" tot werkelijkheid worden.

De economie van het communistische tijdperk zal een "hogere trap" van "planmatige organisatie" bereiken ⁴⁾. Kennelijk wordt dat geen ruilverkeershuishouding, want - zo verzekeren ons de samenstellers van het program van de CPSU - in "het communistische systeem van verdeling" zullen "de verhoudingen tussen waren en geld verouderd zijn en afsterven" ⁵⁾.

Met het nieuwste program van de CPSU heeft de herwaardering van verschillende, de kapitalistische produktie eigen, economische categorieën zoals bijvoorbeeld kapitaalrente en rentabiliteit haar neerslag gevonden. In de

Quantum entziehen. Diese Anweisungen sind kein Geld. Sie zirkulieren nicht". K.Marx, Das Kapital, bezorgd door K.Kautsky, 1926, dl.II, p.203. Arnold haalt een uitspraak van Marx uit zijn kritiek op het program van Gotha aan om aan te tonen dat Marx het geld onder het socialisme wilde handhaven. Daarin is echter ook slechts sprake van bewijzen van geleverde arbeid die recht op consumptiegoederen geven, maar niet van circulatiemiddelen. Marx was voorstander van een bonnestelsel. A.Z.Arnold, Banks, Credit, and Money in Soviet Russia, 1937, p.101.

Ontleend aan Drs. J.J.Klant, Geld en krediet in de Sowjet-Unie, De Economist 115, Nr.3, 1967, p.328. Zie ook: Hoofdstuk VII, § 3 van dit werk.

2) Communisme, de wereld van morgen, Program van de C.P.S.U., Amsterdam 1962, pp.8/9.

3) Idem, p.67. Cursievering door de auteur.

4) Idem, p.49.

5) Idem, p.67.

daarop volgende openbare discussie kwam duidelijk uit de verf, dat de onder Stalin geldige opvatting als zou "het economisch stelsel van het socialisme de werking van de waardewet binnen streng beperkte grenzen doen blijven", een evidente dwaling was ⁶⁾. Haar werking wordt volgens Nowozjilow in de centraal geleide planeconomie helemaal niet beperkt. "Die Idee", - aldus voornoemde geleerde - "dass der Plan die Wirkung des Wertgesetzes beschränkt, hat seine Ursache darin, dass man das objektive Gesetz mit seiner spontanen Erscheinungsform identifiziert". Echter "das Wesen des Wertgesetzes besteht darin, dass es die Verbindung zwischen der in Arbeit ausgedrückten Äquivalenz des Austausches und der Proportionalität der Warenproduktion herstellt. Dieser Zusammenhang besteht objektiv, unabhängig vom menschlichen Willen. Er kann sich in spontaner Form äussern jedoch kann er auch geplant werden". Welnu, deze samenhang wordt in de Sowjet-Unie gepland wat zeggen wil dat de werking van de waardewet in dienst van het optimale centrale plan wordt gesteld ⁷⁾.

De centrale vraag doet zich nu voor: wat is de nieuwe betekenis van de verhouding tussen waren en geld in de periode van het socialisme en wat is daarbij de functie van het krediet- en bankwezen?

De beantwoording van deze centrale vraag kan in de eerste plaats niet door de theoretische analyse verkregen worden. Bij de ontwikkeling van de sowjeteconomie is de praktijk bijzonder van invloed geweest op de theorie. De praktijk is een opeenvolging van organisaties en reorganisaties geweest. De beschrijvende methode ligt derhalve voor de hand. De positie van banken en de rol van het krediet gedurende het vijftigjarig bestaan van de USSR in het algemeen en in de periode na de Kosyginhervormingen van 1965 in het bijzonder zullen moeten worden doorgelicht. En dat daarbij de institutionele opbouw van de gehele volkshuishouding onder de loep genomen zal moeten worden spreekt van zelf, als men bedenkt dat juist in de centraal geleide planmatige economie, het er op aan komt om de instituties en de werking daarvan op de economische wetmatigheden van de socialistische maatschappijformatie te doen afstemmen. "Auf den ersten Blick - stellt in dit verband Nowozjilow - könnte das System der Leitung der sozialistischen Wirtschaft als ein willkürlich geschaffenes Produkt des Gesetzgebers und der Verwaltung erscheinen. Deshalb erscheint die Ablösung einer ökonomischen Leitungsmethode durch

6) De waardewet wordt gedefinieerd als een economische wet van de ruilvolkshuishouding, ofwel de wet van de equivalente goederenruil, volgens dewelke de produktie en de ruil van goederen op grond van de maatschappelijk noodzakelijke arbeidskosten plaatsvinden. Vide: Politekonomitsjeskij slowar (Politeconomisch woordenboek), Moskou 1964, pp.68 en 69. Dat de opvatting over de uitwerking van deze wet in de sowjeteconomie geëvolueerd is, blijkt uit de confrontatie van de paragrafen "Karakter van de werking van de waardewet bij het socialisme" in de eerste en in de vierde uitgave van het officieel, door de Akademie van de Wetenschappen van de USSR samengesteld leerboek "Politieke economie". Verg. Polititsjeskaja Ekonomija, Moskou 1954, pp.445-449 en Polititsjeskaja Ekonomija, vierde omgewerkte en uitgebreide uitgave, Moskou 1962, pp. 510-515.

7) W.W.Nowozjilow, Die Messung von Aufwand und Ergebnis, Verlag Die Wirtschaft, (Ost)Berlin 1970, p.269.

eine andere oft als eine Berichtigung früher gemachter Fehler oder miszlungener Lösungen. Das ist aber nur das Äuszere an der Sache. Im Wesen unterliegt die Gestaltung der ökonomischen Leitung den objektiven ökonomischen Gesetzmäßigkeiten des Sozialismus. Jede Abweichung des Systems der ökonomischen Leitung von diesen Gesetzmäßigkeiten ruft Auswirkungen hervor, die früher oder später zu einer Veränderung dieses Systems zwingen, um zu erreichen, dass es besser den objektiven ökonomischen Gesetzmäßigkeiten entspricht" ⁸⁾.

Het is evident dat de positie van de overheid in de centraal geleide volkshuishouding dominerend is. Het staatsbudget is nauw verbonden met alle financiële plannen, die tesamen een eenheidssysteem vormen. Het is verbonden met de financiële plannen van bedrijven en organisaties, met financiële plannen van overkoepelende ministeries en staatsinstanties, met krediet- en kasplan van de staatsbank, met het kredietplan van de Strojbank, met de plannen van verzekerings- en spaarinstellingen van de USSR enz. enz.. Meer dan de helft van het nationaal inkomen van de USSR wordt herverdeeld door middel van het staatsbudget, bijna de helft van de totale investeringen wordt gefinancierd uit het staatsbudget ⁹⁾. Het is daarom onvermijdelijk dat bij de behandeling van de krediet- en bankproblematiek bepaalde aspecten van de financiën van de USSR te berde worden gebracht. Bij wijze van adstructie moge er op gewezen worden dat "krediet en financiën" (onder het begrip financiën vallen openbare en overige financieringsvraagstukken) één discipline vormen, waarvan het geld- en bankwezen deel uitmaakt ¹⁰⁾.

Hoewel het niet de bedoeling is om van dit werk een vergelijkende studie te maken, zal soms ter verduidelijking van de karaktertrekken van het sowjetkrediet- en bankwezen een summiere confrontatie van deze karaktertrekken met die van het bankstelsel in een markteconomie plaatsvinden.

§ 2. DE LEER VAN MARX EN DE OKTOBERREVOLUTIE

Velen hebben de economische wetenschap met hun bijdragen verrijkt, maar weinigen onder hen hebben op het economisch denken een onuitwisbaar stempel gedrukt. Tot deze tweede categorie behoort ongetwijfeld Marx.

Marx heeft de klassieke leer vierkant afgewezen en zelfs als "vulgair" bestempeld, daar deze, volgens hem, niet beoogde na te gaan "ob dies oder jenes Theorem war sei, sondern ob es dem Kapital nützlich oder schädlich, bequem oder unbequem, ob polizeiwidrig oder nicht" ¹¹⁾.

Volgens Lenin heeft Marx "als erster die Soziologie auf eine wissenschaftliche Grundlage gestellt, indem er den Begriff der ökonomischen Gesellschaftsformation als Gesamtheit der jeweiligen Produktionsverhältnisse festlegte und feststellte, dass die Entwicklung solcher Formationen ein na-

⁸⁾ *Ibidem*, p.33.

⁹⁾ *Gosozdarstvennyj budget SSSR (De staatsbegroting van de USSR)*, Moskou 1969, pp.8 en 9.

¹⁰⁾ Verg. Władysław Jaworski, *Bankowość w gospodarce socjalistycznej (Het bankwezen in de socialistische volkshuishouding)*, Warszawa 1967, p.5.

¹¹⁾ Karl Marx, *Das Kapital*, 1-er Band, (Ost)Berlin 1953, p.13.

turgeschichtlicher Prozess ist" ¹²⁾. En dit proces ontwikkelt zich volgens objectieve wetten ¹³⁾. De leer van Marx bedoelt dan ook niet anders te zijn dan een onthulling van deze ontwikkelingswetten van de in het verloop der geschiedenis bestaande maatschappijformaties, welke formaties eigen, historisch bepaalde en van de aard van de eigendom afhankelijke, produktievormen hebben. "In der gesellschaftlichen Produktion ihres Lebens" - lezen wij in Marx' boek van 1859 "Zur Kritik der politischen Oekonomie" - "gehen die Menschen bestimmte, notwendige, von ihren Willen unabhängige Verhältnisse ein, Produktionsverhältnisse, die einer bestimmten Entwicklungsstufe ihrer materiellen Produktivkräfte entsprechen. Die Gesamtheit dieser Produktionsverhältnisse bildet die ökonomische Struktur der Gesellschaft, die reale Basis, worauf sich ein juristischer und politischer Überbau erhebt, und welcher bestimmte gesellschaftliche Bewustseinformen entsprechen. Die Produktionsweise des materiellen Lebens bedingt den sozialen, politischen und geistlichen Lebensprozess überhaupt. Es ist nicht das Bewusstsein der Menschen, das ihr Sein, sondern umgekehrt ihr gesellschaftliches Sein, das ihr Bewusstsein bestimmt. Auf einer gewissen Stufe ihrer Entwicklung geraten die materiellen Produktivkräfte der Gesellschaft in Widerspruch mit den vorhandenen Produktionsverhältnissen, oder was nur ein juristischer Ausdruck dafür ist, mit den Eigentumsverhältnissen, innerhalb deren die sich bisher bewegt hatten. Aus Entwicklungsformen der Produktivkräfte schlagen diese Verhältnisse in Fesseln derselben um. Es tritt dann eine Epoche sozialer Revolution ein. Mit der Veränderung der ökonomischen Grundsätze wälzt sich der ganze ungeheure Überbau langsamer oder rascher um" ¹⁴⁾.

De oktoberrevolutie in het Tsaristische Rusland is hoegenaamd geen bevestiging geweest van de centrale stelling van de leer van Marx omtrent de ineenstorting van het kapitalistisch economisch stelsel. Het was geen daad van de "industriële Reservearmee", maar een revolutionair-politieke daad van de marxistische intelligentia en van de beroepsrevolutionairen uit de "school" van Lenin.

De leer van Marx bleek echter de door de drang naar maatschappijhervorming bezeten Russische bolsjewieken genoeg theoretische uitgangspunten te bieden voor de economische politiek. Uit de stelling dat de produktie wordt bepaald, niet alleen door de produktie-factoren, maar ook door de produktie-verhoudingen (eigendomsverhoudingen) moest logischerwijze de naasting van het partikuliere bezit volgen. Aldus kregen de produktie-middelen, zowel als het produktieproces, een maatschappelijk karakter. Ook de arbeids-waardeleer van Marx kon theoretisch deze maatregel rechtvaardigen. De meer-waarde-theorie gaf de nieuwe heersers van een land in industriële ontwikke-

¹²⁾ Ontleend aan S. Tjulpanow, *Das ökonomische Grundgesetz des modernen Kapitalismus*, (Ost)Berlin 1955, p.6.

¹³⁾ Peter Sager, *Die theoretischen Grundlagen des Stalinismus und ihre Auswirkungen auf die Wirtschaftspolitik der Sowjetunion*, Bern 1953, p.45 e.v..

¹⁴⁾ K.Marx, *Zur Kritik der politischen Oekonomie*, herausgegeben von Karl Kautsky, Zweite Auflage, Stuttgart 1903, p.XI.

Reproductie
Schemas

ling, wat het Tsaristisch Rusland in feite was, een inzicht in de wijze waarop arbeid in kapitaal getransformeerd kan worden. Marx' stelling omtrent de voorwaarden van de kringloop van de niet-statische volkshuishouding, leende zich bij uitstek voor de herstructurering van de volkshuishouding, ofwel voor de geforceerde industrialisatiepolitiek. Centralisatie van de beschikkingsmacht over de meest vitale bedrijfstakken der nationale economie, wat Marx en Engels in hun Communistisch Manifest voorstonden, was het voor de hand liggend "middel ter omwenteling der gehele produktiewijze" ¹⁵⁾. En in het bijzonder geldt het voor het krediet- en bankwezen. Immers, in het Manifest werd expliciet gesteld, dat bij "despotisch ingrijpen in het eigendomsrecht en in de burgerlijke produktieverhoudingen" een van de voornaamste maatregelen zal moeten zijn: "Centralisatie van het krediet in handen van de staat door een nationale bank met staatskapitaal en uitsluitend monopolie" ¹⁶⁾.

§ 3. DRIE BRONNEN VAN DE THEORETISCHE GRONDSLAGEN VAN DE SOCIALISTISCHE SOWJETMAATSCHAPPIJ

Wellicht ten overvloede dient gesteld te worden dat de theoretische grondslagen van de socialistische sowjetmaatschappij niet alleen door de leer van Marx zijn ontstaan.

- 1) In eerste instantie zijn deze grondslagen af te leiden van het Marxisme en uit de aanvulling en/of interpretatie daarvan door Engels. De leer van Marx dient integraal genomen te worden, omdat Marx al onderzoekende tot de formulering kwam van de ontwikkelingswetten van de maatschappij, geldend voor alle historische maatschappijformaties, en van specifieke wetten, geldend alleen voor een bepaalde maatschappelijke formatie.

De jurist Marx wijdde zich aan de rechtsfilosofie en de filosofie en later aan de geschiedenis en de economie, om tot een verklaring te kunnen komen van wat de rechtsverhoudingen, en met name de staatsvormen, uiteindelijk bepaalt. De eerste resultaten vatte hij als volgt samen:

"Meine Untersuchung mündete in dem Ergebnis, dass Rechtsverhältnisse wie Staatsformen weder aus sichselbst zu begreifen sind noch aus der sogenannten allgemeinen Entwicklung des menschlichen Geistes, sondern vielmehr in den materiellen Lebensverhältnissen wurzeln, deren Gesamtheit Hegel, nach dem Vorgang der Engländer und Franzosen des 18ten Jahrhunderts, unter dem Namen "bürgerliche Gesellschaft" zusammengefasst, dass aber die Anatomie der bürgerlichen Gesellschaft in der politischen Ökonomie zu suchen sei" ¹⁷⁾.

Marx en Engels expliceerden niet alleen de wetten der dialectiek, maar voerden de oorsprong van het dialectisch proces terug tot de materie. Zij

¹⁵⁾ Karl Marx en Friedrich Engels, *Het Communistisch Manifest*, 4e druk, Amsterdam, 1945, p.26-30.

¹⁶⁾ *Ibidem*.

¹⁷⁾ *Zur Kritik der Politischen Ökonomie*, Marx Engels Werke, Band 13, Dietz Verlag, (Ost)Berlin 1964, p.8.

ontwikkelde een totale wereldbeschouwing ¹⁸⁾.

In de tweede plaats zijn de theoretische grondslagen uiteraard af te leiden uit Lenin's geschriften. Met name is van fundamenteel belang het feit, dat Lenin het begrip materie geherformuleerd heeft als een objectieve realiteit die onafhankelijk van het menselijk bewustzijn bestaat en door menselijke ervaring (Empfindung) wordt erkend. Eveneens essentieel is het feit, dat door Lenin het accent van het economisch determinisme naar het bewustzijn werd verlegd ¹⁹⁾.

Vandaar ook dat de sociale revolutie niet persé aan het einde van de kapitalistische historische formatie wetmatig noodzakelijk en mogelijk is, doch ook eerder als de bewuste voorhoede, de communistische partij dus, bestaat en in staat is de omwenteling te forceren. Maar ook vandaar de "delegatie" van de politieke en economische macht in de USSR conform het 126e artikel van de constitutie van deze staat aan "de actiefste en meest bewuste staatsburgers uit de rangen van de arbeidersklasse en andere lagen der werkenden", verenigd in de Communistische Partij van de Sowjet-Unie, "die de voorhoede uitmaakt van de werkenden in hun strijd voor de versterking en ontwikkeling van het socialistisch stelsel en de leidende kern vormt van alle zowel maatschappelijke als ook staatsorganisaties" ²⁰⁾.

Berdjajew noemt Lenin een merkwaardige theoreticus en practicus van de revolutie, een karakteristiek Russisch mens met een vermenging van Tartarse trekken. Maar Berdjajew maakt ook glashelder duidelijk dat naar Russische geestesstructuur de revolutie slechts totalitair kon zijn en dat juist het bolsjewisme de Russen, die maximalisten zijn, moest aanspreken. "Voor de Russische linker intelligentia - lezen wij in "Het Russisch denken in de 19e en 20e eeuw" van Berdjajew - was de revolutie steeds zowel een religie als een filosofie, de revolutionaire idee was iets integraals. Dit begrepen de meer gematigde richtingen niet. Het is heel gemakkelijk, in het licht te stellen, dat het Marxisme een ongeschikte ideologie is voor de revolutie in een agrarisch land, met een overweldigende meerderheid van boeren, met een achterlijke industrie en met een weinig talrijk proletariaat. Maar de symboliek van een revolutie is conditioneel, men moet haar niet al te letterlijk opvatten. Het Marxisme werd aangepast aan de Russische verhouding en gerussificeerd. De Messianistische idee van het Marxisme, onafscheidelijk verbonden aan de missie van het proletariaat, werd verenigd en geïdentificeerd met de Russische Messianistische idee. In de Russische communistische revolutie heerste niet het empirisch proletariaat, maar de idee van het proletariaat. Doch de communistische revolutie, die een werkelijke revolu-

18) Verg. W. Tuchscheerer, *Bevor "Das Kapital" entstand*, Akademie-Verlag, (Ost)Berlin 1968, p. 493.

M. M. Rosental, *Die dialektische Methode der politischen Ökonomie von Karl Marx*, Dietz Verlag, (Ost)Berlin 1969, p. 576.

19) Vgl. *Materiëliëmus und Empirio-kritizismus. Kritische Bemerkungen über eine reaktionäre Philosophie*.

Lenin Werke, Band 14, Dietz Verlag, (Ost)Berlin 1963, p. 7-366.

20) *Konstitoetsia SSSR (Grondwet van de USSR)*, Moskou 1960, p. 27.

tie was, droeg een universeel Messianistisch karakter; zij wilde de hele wereld heil en bevrijding van de onderdrukking brengen. De omstandigheid, dat zij de vrijheid opzij schoof, was een gevolg van de innerlijke overtuiging, dat dit slechts een verschijnsel van tijdelijke aard was, noodzakelijk voor de verwezenlijking van het hoogste doel". En verder: "Het Leninisme-Stalinisme kan men maar niet zo zonder meer met het klassieke Marxisme vereenzelvigen. Het Russisch communisme is een terugkeer van de Russische Messianistische idee. Het verkondigt de komst van het licht uit het Oosten, welk licht de bourgeois-duisternis van het Westen beschijnen zal. Het communisme is een Russisch verschijnsel, ondanks de daarin vervatte Marxistische ideologie" ²¹⁾.

Deze uitspraak van Berdjajew verklaart tevens waarom het dogmatisme zijn weerslag vindt in de geldende ideologie van de CPSU en in de maatschappijwetenschappen.

Men kan zich wel afvragen of - indien Lenin niet te vroeg gestorven was - de theorie en de praktijk minder dogmatisch zouden zijn geweest. Immers, Lenin was de auteur van de Nieuwe Economische Politiek, een politiek die veel elementen van de markteconomie bevatte. Deze speculatieve bespiegeling, hoe fascinerend ook, is irrelevant, te meer daar wij er getuigen van waren dat de politiek-elastische Chroesjtsjow uiteindelijk door "rechtsgezinden" in 1964 opzij werd geschoven.

Behalve de inbreng van Marx en Lenin bij de formulering van de theoretische grondslagen van de sowjetmaatschappij is en blijft nog, dit ten derde, de invloed van de partijleer. Derhalve is deze leer de laatste bron bij het achterhalen van de economische theorie.

§ 4. GRONDTREKKEN VAN HET ECONOMISCH SOWJETSTELSEL

Volgens de grondwet van de Sowjet-Unie (artikel 4) wordt de grondslag van de volkshuishouding gevormd door het socialistisch economisch stelsel en de socialistische eigendom der produktiemiddelen ²²⁾. Sowjet-economisten karakteriseren dit stelsel als volgt

- 1) Dominerend is de socialistische eigendom, te verdelen in staatseigendom en coöperatief-collectieve eigendom; slechts consumptiegoederen (in engere zin) gaan in persoonlijk bezit over ²³⁾.
- 2) Er bestaat geen uitbuiting, doch slechts vriendschappelijke samenwerking en wederzijdse hulp in het produktieproces.
- 3) De produktie ontwikkelt zich planmatig.

²¹⁾ Nikolai Berdjajew, *Het Russische denken in de 19e en 20e eeuw*, Amsterdam 1947, pp. 215-216.

²²⁾ Konstitoetsia SSSR, op.cit., p.5.

²³⁾ Vide: O.Kuschpëta, *Eigendomsverhoudingen in de communistische wereld*, Maandblad Oost-West, 4 Jhr., nr.10 (november-december) 1965, pp.314-317, Prof. Dr. M.G.Plattel, *Sociale Wijsbegeerte II, De mens in de maatschappij*, Utrecht/Antwerpen 1964, pp.196-201 en J.A.Wysjnewetskyj, *Socialistytysjna vlasnistj w SRSR (De socialistische eigendom in de USSR)*, Kiew 1966, p. 286.

4) De verdeling van consumptiegoederen (in engere zin) onder de werkenden geschiedt volgens het principe: "van ieder volgens zijn bekwaamheid, aan ieder volgens zijn arbeid" ²⁴⁾.

De door Marx geconstateerde "tegenstelling" tussen het maatschappelijke karakter van de arbeid en de particuliere vorm van produktiemiddelen wordt opgeheven. Zodoende "zerfällt die Arbeit der in der Produktion Tätigen in die folgenden zwei Teile: in die *Arbeit für sich* und die *Arbeit für die Gesellschaft*. Dementsprechend teilt sich das Arbeitsprodukt (nach Abzug des Teils, der den Ersatz der verbrauchten Produktionsmittel dient) ebenfalls in zwei Teile: in das *Produkt für sich* und in das *Produkt für die Gesellschaft*" ²⁵⁾. Het ligt voor de hand, dat "uitbuiting van een mens door een andere" nu niet meer mogelijk is ... Bovendien - aldus dezelfde redenering - wordt door het opheffen van deze "tegenstelling" het antagonisme tussen produktie en consumptie voor het socialisme onmogelijk ²⁶⁾. M.a.w. er wordt niet meer geproduceerd voor de winst, maar voor de behoeften van het volk.

"Kategorien, die kapitalistische Verhältnisse zum Ausdruck bringen, wie Kapital, Mehrwert, Kapitalprofit, Produktionspreis, Lohnarbeit, Wert der Arbeitskraft usw. entfallen" ²⁷⁾. In het nieuwe stelsel gelden nieuwe wetten, zoals de economische grondwet van het socialisme, de wet van de planmatige (proportionele) ontwikkeling van de volkshuishouding, de wet van de voortdurende stijging van de arbeidsproductiviteit, de wet van de verdeling volgens het principe van de arbeidsprestaties en andere ²⁸⁾. "Die ökonomische Gesetze des Sozialismus" - leert daaromtrent het standaardwerk van de sowjet-economie - "entstehen und wirken, ebenso wie die ökonomischen Gesetze einer jeden anderen Produktionsweise, unabhängig vom Willen der Menschen, das heisst, sie haben *objektiven* Charakter. Sie können nicht nach dem Willen der Menschen geschaffen, ausgestellt, umgewandelt oder abgeschafft werden" ²⁹⁾.

Slechts bij één van deze "wetten" willen wij stil blijven staan, nl. bij de "grondwet", van welke wet immers alle andere min of meer zijn afgeleid of waarop zij - op zijn minst - zijn afgestemd ³⁰⁾, te meer omdat van de benamingen van deze wetten hun rol in het economisch proces afgeleid kan worden.

Een nauwkeurige formulering van deze "grondwet" bestaat niet; "de wezenlijke kenmerken en eisen" zijn door Stalin vastgesteld. "De wezenlijke kenmerken" - zo luidt de ex-cathedra - verklaring van Stalin - "en eisen van

²⁴⁾ Vgl. *Politische Ökonomie*, (Ost)Berlin 1955, pp.445-458, alsook *Konstitoetsia*, op.cit., pp.5-7 (artikelen 5 t/m 8 en 10 t/m 12).

²⁵⁾ *Politische Ökonomie*, op.cit., pp.455/456.

²⁶⁾ *Idem*, p.463.

²⁷⁾ *Idem*, p.459.

²⁸⁾ *Ibidem*.

²⁹⁾ *Idem*, p.460.

³⁰⁾ Als bewijs voor deze opvatting het volgende citaat: "Das ökonomische Grundgesetz spielt unter den ökonomischen Gesetzen des Sozialismus die entscheidende Rolle. Es bestimmt alle Hauptzüge und wichtigen Entwicklungsprozesse der sozialistischen Produktion". *Politische Ökonomie*. Op.cit., p.464.

de economische grondwet van het socialisme zou men ongeveer als volgt kunnen formuleren: waarborging van de maximale bevrediging van de voortdurend groeiende stoffelijke en geestelijke behoeften van de gehele maatschappij door ononderbroken groei en ononderbroken vervolmaking van de socialistische produktie op de grondslag van de hoogste techniek" ³¹⁾. Wat behelst deze "grondwet"? Niet meer en niet minder dan het *doel* van de produktie en de *middelen* ter verwezenlijking van dit doel. M.a.w. wij hebben hier te maken met de *norm* van de economische politiek in de sowjetvolkshuishouding. Een economische wet moet echter een *causaal* of *funktioneel* verband aangeven tussen economische verschijnselen. De "wet" van Stalin bezit deze kenmerken niet. Het is een *normatieve* wet en hoort dus in de economische politiek thuis. Trouwens deze "wet" wordt ook weerspiegeld in artikel 11 van de grondwet van de Sowjet-Unie, waar o.m. te lezen staat: "Het economisch leven van de U.S.S.R. wordt bepaald en geleid door het staatsplan van de volkshuishouding, met het oog op de vergroting van de maatschappelijke eigendom, de voortdurende stijging van het materiële en culturele peil van de arbeiders ..." ³²⁾.

De uitspraak van Stalin wekt nog een andere associatie op. Zoals men weet, vormen de verschijnselen, verband houdende met de bevrediging van menselijke behoeften, waarbij rekening wordt gehouden met de schaarste en alternatieve aanwendingsmogelijkheden van bevredigingsmiddelen enerzijds en met - althans in principe - de onbeperkte behoeften van de mens anderzijds, het kenobject van de economie, als wetenschap ³³⁾. Bij Stalin nu wordt het element van de schaarste totaal verwaarloosd. Er dient volledigheidshalve vermeld te worden, dat in het sowjet-leerboek van de politieke economie wordt vastgesteld, dat de behoeftenbevrediging niet slechts van de stand van de produktieve krachten afhankelijk is, maar ook van "den vorhandenen Ressourcen" van de "socialistische maatschappij" ³⁴⁾. Deze zinsnede kan geïnterpreteerd worden als een erkenning van het schaarste-element.

Op grond van de "socialistische eigendom" bestaat volgens sowjet-theoretici geen antagonisme tussen produktie en consumptie ³⁵⁾. Wij menen deze stelling aldus te moeten interpreteren. Door de nationalisatie en socialisatie van produktiemiddelen, in de meest uitgebreide zin, is het zeer zeker mogelijk, door middel van het staatsplan, slechts die hoeveelheid van investerings- en consumptiemiddelen voort te brengen, die verhoudingsgewijze nodig zijn voor bevrediging van de behoeften aan deze middelen in de sowjet-huishouding, binnen de bepaalde planningsperiode. M.a.w. in bovenge-

31) J. Stalin, *De economische vraagstukken van het socialisme in de Sowjet-Unie*, Amsterdam 1953, p.41.

32) Men ziet dat dit artikel ook andere "economische wetten van het socialisme" impliceert.

De wezenskenmerken van alle economische wetten van het socialisme zijn weergegeven in het werk: *Ökonomische Gesetze im gesellschaftlichen System des Sozialismus*, Dietz Verlag, (Ost)Berlin 1969, pp.85-297.

33) Vgl. Dr. F.J.de Jong, *De werking van een volkshuishouding, deel I*, tweede druk, Leiden 1955, pp.12-14.

34) *Politische Ökonomie*, op.cit., p.463.

35) *Ibidem*.

noemde stelling wordt apriori *stagnatie* in de "socialistische volkshuishouding" uitgesloten.

§ 5. FUNKTIE VAN HET GELD IN HET ECONOMISCH STELSEL

De meeste van de boven opgesomde grondtrekken zijn *à contrario* tot het kapitalisme uit het tijdperk van Marx geformuleerd. Hetzelfde kan niet worden gezegd over de economische categorie: *geld*.

Met Klant zijn wij de mening toegedaan dat "de macro-economische verziendheid waaraan Marx geleden heeft" er debet aan is dat hij, overigens terloops, de stelling poneerde dat de socialistische economie geen geld zou kennen, met alle gevolgen van dien³⁶⁾. Deze illusie is niet verwezenlijkt. Stalin verklaarde dit door het feit dat in de Sowjet-Unie nog twee hoofdvormen van de produktie aanwezig zijn, nl. *de staatsproduktie* en *de kolchozproduktie*. Wanneer echter een "alomvattende produktiesector met het beschikingsrecht over alle in het land geproduceerde consumptiegoederen zal zijn ontstaan, dan zal natuurlijk de warencirculatie met haar "geldhuishouding" als onnodig element van de economie verdwijnen"³⁷⁾.

Werd het geld in de socialistische economie van het sowjettype door Stalin als een noodzakelijk kwaad gezien, na de destalinisatie is de herwaardering van de funktie van het geld bij het socialisme merkbaar. Dat komt reeds duidelijk tot uiting in het door ons aangehaalde partijprogram van 1961, waarin men er de nadruk oplegt dat het ook in de periode van de opbouw van de *communistiche* maatschappij nodig is "volledig gebruik te maken van de verhouding tussen waren en geld"³⁸⁾.

Omdat Marx het geld als het middel van de verrijking van de kapitalisten en van de uitbuiting van de arbeiders door dezen zag, stelt men in de algemene leer van de economie van het socialisme (in de sowjetterminologie: politieke economie van het socialisme) dat de funkties van het sowjetgeld *anders* zijn dan in de kapitalistische economie. Deze funkties zijn niet meer de funkties van "het kapitaal" maar de funkties van de planmatige leiding van de volkshuishouding. Het geld kan in de centraal geplande en -geleide economie niet gemist worden omdat aan deze economie de goederenruil immanent is. Derhalve is een algemeen equivalent nodig ter uitdrukking van de waarden van de geproduceerde en gedistribueerde goederen, maar ook ter waardering van de menselijke prestaties³⁹⁾.

De Sowjettheoretici bekijken het geld niet meer negatief, zoals het geval was in het begin der jaren twintig. Nu men de noodzaak van het geld erkend heeft, wordt de geldtheorie van Marx geïncorporeerd in hun algemene

36) Drs. J.J.Klant, *op.cit.*, pp.328-338.

37) J.Stalin, *op.cit.*, p.19.

38) *Communisme, de wereld van morgen, op.cit.*, p.67.

39) W.Batyrew, *Djenjezjnojje obrasjtsjenije w SSSR (Geldomloop in de USSR)*, Gosfinisdat, Moskou 1959, p.30 e.v. en *Geld und Kreditwesen in der UdSSR*, Autorenkollektiv unter der Leitung von Prof. W.W.Ikonnikow, (Ost)Berlin 1954, pp.29-50.

economische theorie. Daarop komen wij uitvoerig in de hoofdstukken VI en VII terug.

Hier willen wij er alleen op wijzen dat in de sowjetleer het standpunt wordt gehuldigd dat het geld slechts dan de rol van algemeen ruilmiddel vervullen kan als het zelf waarde heeft, dat wil zeggen als het geld een *waar* is. Welnu, zo wordt verder geredeneerd, er is van de kapitalistische produktiewijze zo een *waar* geërfd, te weten *het goud* ⁴⁰⁾.

Op grond van deze redenering werd in de Sowjet-Unie een gouden standaard ingevoerd, zij het dat het goud uit het binnenlandse monetaire verkeer werd uitgeschakeld.

⁴⁰⁾ *Djenjezjnojje obrasjtsjenije i kredit (Geldomloop en krediet)*, Autorencollectief o.l.v. J.W.Lewtsjoek, Finansy, Moskou 1972, p.6.

Hoofdstuk II

De ontwikkeling en de stand van het bankwezen in het tsaristische Rusland

§ 1. INLEIDING

Toen W.I.Lenin na een langdurig verblijf in ballingschap met behulp van de regering van het Keizerlijke Duitsland in de nacht van 16 april 1917 naar Petrograd kwam, maakte hij direct geschiedenis ⁴¹⁾. Op 17 april 1917 hield hij een redevoering aan de hand van de in haast gemaakte stellingen, die de sowjet-geschiedenis als Aprilthesen van Lenin zijn ingegaan. In deze stellingen werd de na de omverwerping van het Tsaristische regime ontstane politieke situatie in februari 1917 omschreven, de directe politieke doelstellingen voor de bolsjewiki geformuleerd en de revolutionaire strategie uitgestippeld.

In deze Aprilthesen eiste Lenin het samenvoegen van alle banken van het Tsaristische Rusland tot één nationale bank en de instelling van de controle van deze eenheidsbank door de arbeiders. De reden daarvan was het feit dat Lenin uit taktische overwegingen het niet raadzaam achtte om de "invoering" van het socialisme als het onmiddellijke doel na de machtsovername te stellen ⁴²⁾. Uit pragmatische overwegingen wilde Lenin het aanwezige bankapparaat intact houden. Toen echter van de zijde van de eigenaars in plaats van een vrijwillige medewerking "een vergaande sabotage" van de financiële politiek van de jonge sowjet-regering gepleegd werd, konden "andere maatregelen" niet uitblijven: de eigenaars werden onteigend ⁴³⁾.

Na het voorafgaande is het duidelijk, dat er een historisch en zakelijk verband bestaat tussen het bankwezen in het Tsaristisch Rusland en dat in de USSR. Een summiere beschouwing over de ontwikkeling en de stand van het

⁴¹⁾ Zeer interessante onthullingen daaromtrent maakt Stefan T. Possony in zijn werk "Lenin. The Compulsive Revolutionary", uitgegeven door Regenery Chicago in 1964. Zie de Duitse bewerking: "Lenin. Eine Biographie", Verlag Wissenschaft und Politik, Köln 1965, pp. 250-267. Voor de officiële visie over de terugkomst van Lenin naar Petrograd en zijn directe optreden zie: W.I.Lenin Biographie, Institut für Marxismus-Leninismus beim Z.K. der KP.d.SU., Dietz Verlag, (Ost)Berlin 1969, pp. 371-396.

⁴²⁾ Über die Aufgaben des Proletariats in der gegenwärtigen Revolution, Lenin Werke, Band 24, op.cit., p.6 (punten 7 en 8).

⁴³⁾ Razvitijsje W.I.Leninym ekonomitsjeskoj teoriji socialisma i kommunisma (Ontwikkeling door Lenin van economische theorie van het socialisme en het communisme), Moskou 1969, pp. 294-295.

bankwezen in het Tsarenrijk kan derhalve niet achterwege blijven. Dit te meer omdat retrospectief gezien bewijzen te over zijn te vinden, dat het vigerend staatsmechanisme van de USSR verschillende karaktertrekken van het Tsaristische staatsmechanisme vertoont. Terecht stelt van Popta dat de leidraad voor de totalitaire sowjetstaat door de grondleggers gedistilleerd werd uit "het Tsaristische stelsel van de 'autocratie', Lenin's leer en praktijk van de politieke partij 'nieuwe stijl', alsmede de Duitse oorlogseconomie 1914-1918" 44).

De ontwikkeling van het bankwezen in het Tsaristische Rusland loopt parallel met de stand van de economische structuur van dit land. Zolang dit land een uitgesproken agrarisch karakter droeg, was het bankwezen uitsluitend in handen van de staat. Het opkomen van de industrie in de jaren vijftig van de 19e eeuw bracht een wijziging in deze situatie: naast de staatsbanken ontstonden ook particuliere banken, wat niet zonder invloed bleef op de verdere ontwikkeling van het bankwezen in het Tsaristische Rusland.

Volgt men het spoor van de geschiedenis van het Russische bankwezen, dan merkt men dat dit bankwezen zich in perioden heeft ontwikkeld, afgebakend door crisissen en maatregelen van de regering 45).

§ 2. DE HERVORMING VAN DE BANKEN IN 1861 - HET BEGIN VAN HET RUSSISCHE MODERNE BANKWEZEN

Het is overbodig om het bankwezen van het Tsarenrijk van voor 1861, het jaar van de opheffing der lijfeigenschap te gaan schilderen. Men kan volstaan met de vaststelling, dat toendertijd alle banken in de handen van de staat waren, op kleine stedelijke instellingen na. De voornaamste taak van deze staatsbanken bestond in de emissie van bankbiljetten en van munten. Daarnaast namen zij gelden op en verstrekten leningen.

De discrepantie tussen de termijnen van passiva en activa was het voornaamste gebrek van de banken voor 1860. Hun schulden bestonden namelijk uit de direct opeisbare geldinleggingen, terwijl zij langlopende kredieten verleenden. Het is daarom niet te verwonderen, dat toen ten gevolge van het opkomen van de industrie een grote terugvordering van de bij de staatsbanken gedeponeerde gelden plaats vond, de liquiditeitspositie van de banken ondraagelijk werd en een crisis voor de deur stond 46).

De dreigende crisis was de aanleiding om het bankwezen te reorganiseren 47). Zo werd in 1861 de krediethervorming gelast. De houders van de banktegoeden kregen er 5%-assignaten voor in de plaats en een concentratie van de gewezen bank- en kredietinstellingen werd doorgevoerd. Bovendien werd de staats-

44) Dr. S. van Popta, *Inhalen en voorbijstreven*, Universitaire Pers Rotterdam 1971, p.1.

45) Rudolf Claus. *Das russische Bankwesen*, Leipzig 1908, p.161. Voor de uitvoerige geschiedenis van het krediet- en bankwezen tot 1861 zie: S.Ja.Borowoj, *Kredit i banki Rossiji (Krediet en banken van Rusland van midden XVII - 1861)*, Gosfinizdat, Moskou 1958, 288 pp.

46) Rudolf Claus, *op.cit.*, pp.20-21.

47) Prof. W.W.Ikonnikow e.a., *Denezjznoje obrasjtsjenije kredit w SSSR (De geldomloop en het krediet in de USSR)*, Moskou 1952, pp.94/95.

bank, "Gosbank" genaamd, in het leven geroepen ⁴⁸⁾.

§ 3. DE OPKOMST VAN DE PARTICULIERE BANKEN

De groei van industrie en handel vergrootte de kapitaalbehoefte. De hervormde staatskredietinstellingen waren echter niet in staat aan deze vraag te voldoen. Het verkrijgen van kapitaal bij de buitenlandse banken was daarentegen zeer duur; de rente bedroeg 2% per maand ⁴⁹⁾. Er werd derhalve druk op de regering uitgeoefend om het oprichten van particuliere banken met aandelenkapitaal toe te staan.

In 1864 wordt eindelijk de eerste particuliere bank - de "St. Petersburgse Particuliere Handelsbank" gesticht. Het staatsmonopolie op het bankwezen werd dus opgeheven. Spoedig bleek, dat de particuliere banken beter aan de behoefte van de industrie en de handel beantwoordden dan het geval was met de staatskredietinstellingen. De belangstelling van binnen- en buitenland nam sterk toe: verschillende particuliere banken werden opgericht.

Ter illustratie de volgende tabel: ⁵⁰⁾

Jaar	Aantal van de particuliere banken	Jaar	Aantal van de particuliere banken
1864	1	1870	12
1867	2	1871	15
1868	4	1872	29
1869	6	1873	39

De economische crisis van 1873/1876 heeft de uitbreiding van de particuliere sector gestuit. Zij heeft echter bijgedragen tot een sterke centralisatie- en concentratiebeweging van het bankwezen. Na de overwinning van deze crisis heeft zich de particuliere sector niet slechts hersteld, doch zelfs vergroot, niet zo zeer in aantal, als wel in kapitaalsomvang en in activiteitsradius. Dit is af te leiden uit de volgende gegevens: van 1885 t/m 1914 vermeerde het aantal particuliere banken met 35%, terwijl het geplaatste kapitaal 700% groter werd en het aantal filialen met 210% toenam ⁵¹⁾.

De particuliere banken hadden meestal de vorm van naamloze vennootschappen, waarbij 74,2% van de aandelen in buitenlandse handen was, althans in 1914 ⁵²⁾.

48) Rudolf Claus, op.cit., p.21.

49) Prof. W.W.Ikonnikow e.a., op.cit., p.95.

50) Ontleend aan: Dr. Alexander Schick, *Das Bankwesen und die Rolle der Banken in der Sowjetwirtschaft*, Berlin 1932, p.6.

51) Idem, p.7.

52) Idem, p.9.

§ 4. LANDBOUBBANKEN EN ANDERE KREDIETINSTELLINGEN NA DE HERVORMING VAN 1861

De opkomst van de particuliere banken heeft echter de invloed van de staat niet teruggedrongen, vooral niet bij het landbouwkrediet. Wij zien dan ook dat in 1883 de Boerenbank, die het krediet aan de ten gevolge van de opheffing in 1861 der lijfeigenschap "bevrijde" boeren moest verlenen, en in 1885 de Adellijke Landbouwbank, ten behoeve van de grootgrondbezitters, door de staat in het leven werden geroepen.

Tussen 1861 en 1900 ontstonden ook publiekrechtelijke kredietinstellingen, vooral de gemeentebanken. In 1900 bestonden reeds 241 van deze instellingen. Bovendien werden in het leven geroepen kredietinstellingen met beperkte doeleinden, zoals verenigingen voor wederzijdse steun (in 1900 waren er 117 van deze instellingen), Spaar- en Leenverenigingen (het aantal hiervan bedroeg in 1897 - 707) enzovoorts ⁵³⁾.

§ 5. HET BANKWEZEN NA DE HERVORMING VAN 1895/1897

In de jaren 1860 tot 1895 kende Rusland een chronische inflatie. Zij stond uiteraard de opbloei van het bankwezen in de weg. Aan deze inflatie werd paal en perk gesteld door de geldhervorming van 1895/1897. De voornaamste punten van deze hervorming waren: de invoering van het monometalistische systeem i.c. de gouden standaard en de indirecte beperking van bankbiljettenemissie. Van de eerste 600 miljoen uitgegeven bankbiljetten (Roebels) moest de helft door goud gedekt worden, en de uitgifte boven dit bedrag diende voor 100% gedekt te zijn. Wat de zilvermuntenomloop betreft, deze mocht slechts driemaal zo veel roebels tellen als het aantal inwoners ⁵⁴⁾.

Deze consolidatie en stabilisatie van de roebel is niet zonder positieve invloed op het bankwezen gebleven.

Ook de economische crisis die in 1898 begon, miste haar uitwerking niet. De reeds gesignaleerde concentratie en centralisatie van de particuliere banken nam toe door fusies van verschillende handelsbanken en door de vestiging van hoofdkantoren in de hoofdsteden St.Petersburg en Moskou. Volgens het werk onder redactie van Ikonnikow was bij de 7 grootste particuliere banken bij het uitbreken van de eerste wereldoorlog 50% van het totale kapitaal in Rusland geconcentreerd ⁵⁵⁾.

Dank zij de bovengenoemde geldhervorming en de statuten-verandering van 1894 werd de "Gosbank" hoe langer hoe meer de "bank der banken". Volgens de nieuwe statuten moest namelijk de Staatsbank "ihr Hauptaugenmerk auf die

⁵³⁾ Gegevens ontleend aan Prof. W.W.Ikonnikow e.a., op.cit., p.97.

⁵⁴⁾ Idem, pp.97-99 en Dr. Alexander Schick, op cit., p.12. Zo men wil zitten er bimetalieke elementen in, met name door de aanwezigheid van overigens een beperkte hoeveelheid van zilvermunten. De sowjet-vakliteratuur echter karakteriseert het bij de hervormingen van 1895-1897 ingevoerde geldstelsel als monometalistisch. Zie: Djenjezinoje obrasjtsjenije i kredit SSSR (Geldomloop en krediet van de USSR), Auteurskollectief o.l.v. Prof. W. S.Herasjtsjenko, "Finansy", Moskou 1970, p.24.

⁵⁵⁾ Prof. W.W.Ikonnikow e.a., op.cit., pp.182-185.

Erleichterung des Geldumlaufes, Unterstützung des vaterländischen Handels, der Industrie und Landwirtschaft durch kurzfristigen Kredit und auf die Verbesserung des Kreditsystems richten" ⁵⁶⁾.

Gedurende de eerste wereldoorlog onderging het bankwezen geen verandering, afgezien van de gebieden, die tijdelijk door vijandelijke troepen bezet werden. In het algemeen is de activiteit van de banken vergroot en de Gosbank heeft nog meer zijn positie als "bank der banken" bestendigd.

Vermeldenswaard is nog de wet van juni 1914, waardoor de weg geopend werd om door het uitgeven van bankbiljetten de toenemende oorlogsuitgaven van de staat te financieren. Er ontstond een inflatoir proces, dat op de duur een astronomische omvang aannam.

§ 6. ALGEMENE KARAKTERISTIEK VAN HET BANKWEZEN VOOR DE OKTOBERREVOLUTIE

"Wenn wir zum Schluss die Fülle der Organisationsformen der Kreditvermittlung überblicken" - lezen wij in "Das russische Bankwesen" van Rudolf Claus - "so sehen wir, dass das gesamte Bankwesen in Rusland noch in der Entwicklung begriffen ist, und zwar nach dem deutschen Muster der Arbeitsvereinigung, während das Englands, das seinen Abschluss fast erreicht hat, die weitgehende Arbeitsteilung aufweist". En verder: "Bei den staatlichen sowohl bei den kommunalen und selbst bei den privaten Kreditinstituten muss der grosse Einfluss des Staates auffallen" ⁵⁷⁾. Deze algemene karakteristiek van 1908 is met een enkele aanvulling ook na die tijd nog van toepassing. Met name beantwoordde het bankwezen van het Tsaristisch Rusland in 1917 volledig aan de eisen van de toenmalige economische ontwikkeling van het land. Bovendien was reeds toen een grote mate van centralisatie en concentratie aanwezig. Juist een van de meest karakteristieke trekken was het feit, dat de banken "van boven af" georganiseerd waren.

Het is dienstig om nu een globaal beeld van het toenmalige bankwezen te schetsen.

Voor de oktoberrevolutie waren in het Tsarenrijk drie banksectoren te onderscheiden, te weten: staatsbanken, particuliere banken en gemeenschapsbanken.

Van de staatsinstellingen verdient allereerst de aandacht de "Gosbank" (de Staatsbank), de "bank der banken". Het was de emissiebank, "de verrekeningscentrale van de banken en van hun cliënten", als ook "het reservecentrum van het banksysteem" ⁵⁸⁾.

Haar omvangrijke werkzaamheden kwamen duidelijk naar voren uit haar uitgebreide net van filialen en kantoren in heel het land. Zo bezat de "Gosbank" in 1914: 10 kantoren, 124 filialen en 791 inschrijvingskassa's van de schatkist.

Terwijl de "Gosbank" een primair karakter droeg, waren de twee andere

⁵⁶⁾ Rudolf Claus, *op.cit.*, p.26.

⁵⁷⁾ Idem, p.161.

⁵⁸⁾ Bolsjaja Sowjetskaja Encyclopedija (Grote Sowjet-Encyclopaedie), 1951, 2e uitgave, Moskou, 4e deel, p.195.

rijksinstellingen, met name de Boerenbank en de Adellijke Landbouwbank van secundaire aard: het waren hypotheekbanken.

De particuliere sector was onder te verdelen in aandelenbanken, N.V.'s dus, en bankkantoren en -huizen. Al deze instituten hadden een leidende positie op de markt van het particuliere kapitaal.

Op 10 landbouwbanken na, die hypotheekkrediet verleenden, waren de overblijvende aandelenbanken handelsbanken, in de zin van de in Nederland gangbare omschrijving van deze categorie van banken ⁵⁹⁾. In 1914 bedroeg het aantal aandelenbanken 47 met 743 filialen.

De bankkantoren en -huizen verleenden niet slechts krediet, maar traden ook als commissionnaires op bij beurs- en handelstransacties.

De sector van gemeenschapsbanken was zeer rijk in zijn schakeringen. Zo mogen de gemeentelijke banken genoemd worden, wier aantal in 1916 - 342 bedroeg. Zij stonden onder leiding van de stedelijke afdelingen van het ministerie van financiën. Vervolgens de verenigingen voor wederzijdse steun, die wellicht met middenstandsbanken en dergelijke zijn te vergelijken. Er waren in 1914 - 1108 van deze instellingen met 643.355 leden.

Niet de laatste plaats namen in deze sector de coöperatieve kredietinstellingen in. Alhoewel de coöperatie op alle gebieden na de hervorming van 1895/1897 begon op te komen, nam zij pas na 1906 een grotere omvang aan. In 1914 trof men reeds 14.652 krediet- en spaarverenigingen aan. Sinds 1912 bestond de "Moskouse Volksbank", die de functie van de centrale bank van de coöperatie vervulde.

Tenslotte kunnen wij tot deze sector ca. 4.000 kleine kredietinstellingen, zoals steun- en spaarkassen, dorpsbanken en dergelijke rekenen ⁶⁰⁾.

Men ziet dat het bankwezen van het Tsarenrijk goed ontwikkeld was en aan de stand van economie van deze tijd beantwoordde. Bij de machtswisseling in 1917 kon het bankwezen op een bijna 200-jarige ervaring bogen. Ten gevolge van de oorlog heeft weliswaar de geldontwaarding een ongekeerde omvang aangenomen, doch het banksysteem als zodanig bleef intact ⁶¹⁾.

59) Vgl. Dr. F. de Roos, *De Algemene Banken in Nederland*, Utrecht 1951, p.20.

60) De gegevens voor deze paragraaf hebben wij ontleend aan Prof. W.W.

Ikonnikow e.a., op.cit., pp.105-108.

Men raadplege ook Dr. Alexander Schick, op.cit., pp.5-16.

61) Bolsjaja Sowjetskaja Encyclopedija (Grote Sowjet-Encyclopaedie) derde uitgave, Moskou 1970, deel 2, pp.608-610.

Hoofdstuk III

Het ontstaan van het krediet- en banksysteem van de USSR

§ 1. INLEIDING

Voor een goed inzicht in het vigerend krediet- en banksysteem van de USSR is een kennis van zijn voorgeschiedenis onontbeerlijk.

Grosso modo kan men in het ontstaan en in de ontwikkeling van dit systeem drie etappen onderscheiden. In de eerste etappe, die de periode van 1917 tot 1932 beslaat, heeft zich een revolutionaire verandering voltrokken van het krediet- en banksysteem en vond de aanpassing van dit systeem aan de planeconomie plaats. In de daaropvolgende etappe, die met de economische hervormingen van 1965 eindigde, werd de concentratie van de kredietinstellingen in een monosysteem voltrokken. De derde etappe duurt nog voort. In deze etappe herbezint men zich op de adequate functie van het krediet in het door Kosygin ingevoerde stelsel van de centrale planning en leiding van de sowjet-economie. Naargelang de gewonnen inzichten worden keer op keer nieuwe maatregelen genomen. Opvallend daarbij is het feit dat de bedrijven hoe langer hoe meer het langlopend bankkrediet voor de financiering van de investeringen aantrekken. Ook de bankpolitiek evolueert.

In de hiernavolgende paragrafen komen slechts de meest relevante maatregelen aan de orde, omdat het niet om een historische schets van het ontstaan en de ontwikkeling van het krediet- en banksysteem gaat, maar om het ontstaan van wezenlijke karaktertrekken van het huidige sowjet-systeem.

De Unie van de Sowjetische Socialistische Republieken kwam door de aansluiting in december 1922 van de Russische Socialistische Federatieve Sowjet-Republiek (RSFSR), Oekraïense Socialistische Sowjet-Republiek (Oekr. SSR), Bjelorussische Socialistische Sowjet-Republiek (BSSR) en van de Transkaukasische Federatie tot stand. Daarom beschouwen wij tot 1922 slechts het bankwezen van de RSFSR. Dit omdat het vigerend sowjet-stelsel uit het krediet- en banksysteem van de Russische Socialistische Federatieve Sowjet-Republiek is ontstaan.

§ 2. DE SAMENSMELTING VAN ALLE BANKEN IN ÉÉN GROOT VERREKENINGSCENTRUM

Het lag voor de hand dat de revolutionaire regering van de Russische Socialistische Federatieve Sowjet-Republiek (RSFSR) tot de nationalisatie van de

banken zou overgaan. Lenin stelde dit vast in de reeds gememoreerde Aprilthesen. Het is interessant om eerst de motivatie van de nationalisatie te bezien. Deze is te vinden in de brochure van Lenin, "De dreigende katastrofe en hoe men ze dient te bestrijden", geschreven in september 1917 ⁶²⁾.

Onder nationalisatie verstond Lenin toendertijd slechts overname van banken door de staat met het behoud van eigendomsrecht van de aandelen- en rekeninghouders op hun tegoeden. De primaire betekenis van de nationalisatie der banken lag in het tot stand brengen van een daadwerkelijke staatscentrale van alle geldtransacties en ipso facto van het algehele economische gebeuren. Wij citeren:

"Die Vorteile, die das ganze Volk, und zwar in der Hauptsache *nicht* die Arbeiter (denn die Arbeiter haben mit Banken wenig zu tun), sondern die Masse der Bauern und kleinen Unternehmer, aus der Nationalisierung der Banken zöge, wären ganz gewaltig. Die Ersparnis an Arbeitsaufwand wäre enorm, und wenn man annimmt, dasz der Staat die bisherige Anzahl der Bankangestellten beibehielte, ergäbe das einen überaus groszen Schritt vorwärts in Richtung auf eine universelle (allgemeine) Benutzung der Banken, eine Zunahme ihrer Zweigstellen, eine gröszere Zugänglichkeit der Bankgeschäfte usw. usw.. Gerade für die *kleinen* Eigentümer, für die Bauernschaft, würden Kredite dadurch auszerordentlich erleichtert und viel zugänglicher gemacht werden. Der Staat aber bekäme zum erstenmal die Möglichkeit, zunächst alle wichtigen Geldoperationen, ohne dasz diese verheimlicht werden können, zu *überblicken* und dann zu *kontrollieren*, ferner das Wirtschaftsleben zu *regulieren* und schliesslich Millionen und Milliarden für grosze staatliche Operationen zu *erhalten*, ohne den Herren Kapitalisten wahnwitzige "Provisionen" für ihre "Dienste" zu zahlen" ⁶³⁾.

Een van de eerste daden van Lenin was na de machtsovername de bezetting op 7 november 1917 door de rode gardisten van de Gossoedartswennyj Bank of te wel Gosbank (de Staatsbank). Daarna heeft de sowjet-regering door een reeks van maatregelen en decreten in de tijd van november 1917 tot 1919 de samensmelting van alle van het Tsaristische regime geërfde staats- en particuliere banken en overige kredietinstellingen tot één banksysteem voltrokken.

Ná de overname van de Gosbank volgde op 8 december 1917 de liquidatie van de Boerenbank en van de Landbouwbank, die eveneens staatsbanken waren. Deze liquidatie werd uitgevoerd door de Gosbank.

De tweede stap beoogde het verwerven van het staatsmonopolie op het gebied van het bankwezen. Het decreet van 27 december 1917 betekende dan ook het begin van het einde van de particuliere banken. Alle handelsbanken werden krachtens dit decreet genationaliseerd, wat op samensmelting met de Gosbank neerkwam. Eén maand later, op 26 januari 1918, werd het aandelen-

⁶²⁾ *Die drohende Katastrophe und wie man sie bekämpfen soll*, Lenin Werke, Band 25, pp.327-377 en in het bijzonder pp.334-352.

⁶³⁾ *Idem*, p.341.

kapitaal van deze banken geconfisqueerd en aan de Gosbank overgedragen.

De overige bank- en kredietinstellingen ondergingen ook het lot van de liquidatie als gevolg van de uniformiteits- en concentratie-politiek van de sowjet-regering. Ofschoon, bijv. de sowjet-regering alle soorten coöperaties steunde, werd de coöperatieve centrale bank - "Moskouse Volksbank" - toch conform het decreet van 2 december 1917 overgenomen door de Gosbank, die sinds 27 december 1917 in de Narodnyj Bank RSFSR (Volksbank) omgedoopt werd. Dit geschiedde, aldus de motivatie in een recent Sowjet-leerboek, omdat de activiteiten van de Moskouse Volksbank tegen de belangen van de sowjet-staat begonnen in te druisen ⁶⁴⁾. Stedelijke banken, als ook andere bank- en kredietinstellingen werden eveneens gedwongen om een fusie met de Volksbank aan te gaan.

In de eerste twee jaren van haar heerschappij is het de Sowjet-regering gelukt om één grote bank te organiseren, die het gehele geld- en krediet-systeem beheerste. Maar daarmee was, volgens Lenin, de bolsjewistische bankpolitiek, die een integrerend deel uitmaakte van de algehele economische politiek, nog niet helemaal verwezenlijkt. Immers, de Volksbank moest met al haar kantoren en filialen omgezet worden in "het enige apparaat voor de algemene staatsboekhouding en voor de regulering van het op socialistische grondslagen georganiseerde economische leven van het land" ⁶⁵⁾.

In het begin van haar bestaan richtte de Volksbank zich op de ontwikkeling van het kredietmechanisme voor de instandhouding van de produktie. Zij verleende slechts kortlopend krediet. Met de overgang van de volkshuishouding op de centrale financiering door middel van de staatsbegroting, verloor de Volksbank het karakter van een kredietinstelling. Reeds in 1919 was de Volksbank in feite een verrekenings- en kassa-instrument van het staatsbudget. Deze feitelijke situatie werd formeel bevestigd door het decreet van 19 januari 1920, volgens hetwelk de Volksbank werd opgeheven, of beter gezegd met het Commissariaat (Ministerie) van Financiën samengevoegd ⁶⁶⁾.

§ 3. GELD EN KREDIET IN DE PERIODE VAN HET OORLOGSCOMMUNISME

In de eerste jaren van de regering van Lenin verkreeg de staat niet alleen het monopolie op het bankwezen en de geldemissie maar ook op de valutahandel. Van een voornemen van Lenin om in 1918 via een radikale inkrimping van de geldhoeveelheid de gezondmaking van het geld te bewerkstelligen kwam

⁶⁴⁾ *Dženjecznoje obrasjtsjenije i kredit SSSR, op.cit., pp.10-11, Moskou 1970.*

⁶⁵⁾ Dit citaat van Lenin is ontleend aan Prof. W.W.Ikonnikow e.a., *op.cit.*, p.136.

⁶⁶⁾ Deze paragraaf werd samengesteld op grond van de gegevens van Prof. W.W.Ikonnikow e.a., *op.cit.*, pp.117-141 en van Bolsjaja Sowjetskaja Encyclopedija (Grote Sowjet-Encyclopaedie). De tweede uitgave in 1950, deel 4, pp.196-197.

door het uitbreken van een wrede burgeroorlog niets terecht 67).

Het doet voor ons onderwerp niet terzake wie deze burgeroorlog heeft veroorzaakt. Relevant is alleen het feit dat mede ten gevolge van deze burgeroorlog de sowjet-regering een uiterst radikale economische politiek in de jaren 1918-1920 ging voeren. Omdat, volgens Stalin, deze politiek gericht was op directe goederenruil tussen de industriële- en landbouwproductie niet door middel van maar buiten de markt om en wel door middel van administratieve en militaire maatregelen, werd ze het oorlogscommunisme genoemd 68). Dat deze maatregelen bijzonder ver gingen, blijkt uit het volgende aan de "Geschichte der Kommunistischen Partei der Sowjetunion (Bolschewiki)" ontleende citaat:

"Die Sowjetmacht" - aldus het boek - "stellte ausser der Groszindustrie auch die mittlere und kleine Industrie unter ihre Kontrolle, um Waren des Massenbedarfs anzusammeln und die Armee sowie das Dorf mit ihnen zu versorgen. Sie führte das Getreidehandelsmonopol ein, verbot den Privathandel mit Getreide und setzte die Ablieferungspflicht fest, um alle Lebensmittelüberschüsse bei den Bauern zu registrieren, Getreidevorräte anzusammeln und die Armee und die Arbeiter mit Lebensmitteln zu versorgen. Schliesslich führte sie die allgemeine Arbeitsdienstpflicht für alle Klassen ein. Dadurch, dass die Partei die Bourgeoisie zu obligatorischer körperlicher Arbeit heranzog, setzte sie die Arbeiter für andere, für die Front wichtigere Aufgaben frei und verwirklichte das Prinzip: "Wer nicht arbeitet, soll auch nicht essen"" 69).

Wat waren nu de implicaties van deze rigoreuse economische politiek voor de leiding van de industrie en van de landbouw? Het is evident dat het marktmechanisme geen enkele rol meer kon spelen bij het regelen van het economische proces. Er ontstond een streng centralistisch leidingssysteem, dat wat de industrie betreft de naam van het glavkisme kreeg; de landbouw werd door het voorschrijven van verplichte leveranties gedwongen de productiestructuur op de behoeften van de centrale overheid af te stemmen.

Het glavkisme betekende een volledige centralisatie van leiding van de bedrijfstakken en de directe ondergeschiktheid van de bedrijven aan de hoofdafdelingen van de betreffende bedrijfstakken of aan andere centrale organen van deze bedrijfstakken. De bedrijven waren dus in geen enkel opzicht autonoom. Toelevering aan de bedrijven geschiedde kosteloos door centrale leidingsorganen, de producten werden ook kosteloos op orders afgele-

67) *Dženjeznoje obrasjtsjenije i kredit SSSR*, op.cit., p.26.

68) J.W.Stalin, *Sotsjinjenija* (Verzamelde Werken), deel XI, p.46.

69) Vgl. *Geschichte der Kommunistischen Partei der Sowjetunion (Bolschewiki)*, gebilligt vom ZK der KPdSU (B) 1938, herausgegeben vom Zentralkomitee der Kommunistischen Partei Österreichs, p.277. Voor uitvoerige behandeling van het vraagstuk van het oorlogscommunisme raadplege men: *Wojennyj Kommunizm*, *Bolsjaja Sowjetskaja Encyclopedija* (Grote Sowjet-Encyclopaedie), tweede uitgave, deel 8, Moskou 1951, p.484 en W.T.Tsjoentoelow, *Ekonomitsjeskaja istorija SSSR* (Economische geschiedenis van de USSR), Moskou 1969, pp.202-219 en Miklós Gaál, *Die Neue Oekonomische Politik in Russland, und die deutsche Währungs- und Wirtschaftsreform*, Verlag Hans Schellenberg Winterthur 1965, pp.12-29.

leverd. Onder deze omstandigheden kon er geen sprake zijn van winsten, noch verliezen en dus speelde ook het rendement geen rol meer ⁷⁰⁾.

Kort en goed de sowjet-economie uit de tijd van het oorlogscommunisme was in de volle zin van de betekenis van dit woord "die Befehlswirtschaft" ⁷¹⁾.

Het oorlogscommunisme heeft desastreuze gevolgen voor de monetaire situatie van het land en voor het kredietwezen gehad. De kredietverlening die direct na de machtsovername door Lenin met gebruikmaking van wissels en onder borgstelling van goederen geschiedde werd namelijk stopgezet. De geldemissie daarentegen escaleerde met de dag. Terwijl op 1 januari 1918 27 miljard roebels aan bankbiljetten in omloop waren, bedroeg de geldsomloop op 1 juli 1920 reeds 511 miljard roebels en aan het einde van het jaar 1920 zelfs 943,5 miljard roebels. Medio 1921 was de waarde van één roebel slechts een fractie van die in 1913 (1:13.000) ⁷²⁾. De oorzaak van de gigantische escalatie van de geldemissie lag in het feit dat de geldemissie de voornaamste bron was voor de financiering van de economie en voor de dekking van de oorlogsuitgaven.

Het is duidelijk dat in de jaren 1918-1920 in feite een economie van ruil in natura door de Lenin-regering werd bedreven. Vanaf 1919 werden de belastingen in natura geheven en de lonen grotendeels ook in natura uitbetaald. Begin 1921 werd aan lonen in geld slechts 7% van het totaal uitbetaald; 93% van de beloning geschiedde in natura en in dienstverlening ⁷³⁾. Het waardelose papiergeld diende voor de onteigening van "aanzienlijke materiële waarden van stedelijke en plattelands bourgeoisie" en voor de symbolische beloning van arme boeren voor de op hen geheven landbouwprodukten ⁷⁴⁾. Geen wonder dat - naar men nu zegt - de trotskisten toendertijd de stelling poeneerden over "het afsterven na de overwinning van de socialistische revolutie van het geld" ⁷⁵⁾.

§ 4. DE NIEUWE ECONOMISCHE POLITIEK (N.E.P.) NIET ZONDER INVLOED OP DE HERRIJZING VAN DE BANKEN

De vierjarige oorlog, driejarige burgeroorlog en de radikale maatregelen van de sowjet-regering hebben het economische leven van de Sowjet-republiek ontworcht. Al hadden de Sowjets de commandoposten van de nationale economie

⁷⁰⁾ Zie: *Glavkism in Bolsjaja Sowjetskaja Encyclopedija*, tweede uitgave, deel 9, p.456.

⁷¹⁾ Deze naam ontleenen wij aan Adolf Weber. In zijn werk "Marktwirtschaft und Sowjetwirtschaft", München 1949, p.163, geeft Weber de volgende definitie van dit begrip: "Von staatlicher Befehlswirtschaft sprechen wir dann, wenn der Staat unter Einsatz seiner Machtmittel das gesamte Wirtschaftliche Geschehen in die von ihm gewünschte Richtung drängt".

⁷²⁾ *Ekonomitsjeskaja istorija SSSR* (Economische geschiedenis van de USSR) Auteurskollektief, o.l.v. I.S.Goloebnitsjij, A.P.Pogrebinskij en I.S.Sjem-jakin, Moskou 1963, pp.330-331.

⁷³⁾ *Idem*, p.331.

⁷⁴⁾ *Djenjezjnoje obrasjtsjenije i kredit SSSR*, op.cit., p.30.

⁷⁵⁾ *Ekonomitsjeskaja istorija SSSR*, op.cit., p.331.

in handen, deze overwinning dreigde een Pyrrhusoverwinning te worden. Immers, de ernstige economische crisis bezat volgens Lenin zeer gevaarlijke politieke implicaties: de ontevredenheid van de teleurgestelde kleine boeren. Omdat het russische proletariaat in een kleinste mogelijke minderheid was en de boerenstand een overweldigende meerderheid van de bevolking vormde, was een ineenstorting van de Sowjet-staat niet ondenkbeeldig ⁷⁶⁾.

Lenin heeft de gevaren tijdig onderkend en is er niet voor teruggedeinsd om een te hard van stapel lopen te stuiten, en zelfs de nodige stappen terug te zetten. Op zijn voorstel werd op het Xe partijcongres, in maart 1921 gehouden, het plan van de Nieuwe Economische Politiek, de zogenaamde N.E.P. aangenomen, die vooral om in bolsjewistische termen te spreken de overbrugging van de kloof tussen de stad en het platteland ten doel had ⁷⁷⁾.

In wezen ging het over de "toelating van het kapitalisme bij het behoud van de proletaristische staat", zoals Stalin het kernachtig samenvatte. Lenin vertegenwoordigde namelijk de opvatting, dat "eine gewisse Freiheit des Warenumsatzes wirtschaftliche Interessiertheit beim Bauern hervorrufen, die Produktivität seiner Arbeit erhöhen und zu einem schnellen Aufschwung der Landwirtschaft führen wird, dass auf dieser Grundlage die staatliche Industrie wiederhergestellt und das Privatkapital verdrängt werden wird, dass man nach Ansammlung von Kräften und Mitteln eine mächtige Industrie - die ökonomische Grundlage des Sozialismus - schaffen kann, um danach zur entschiedenen Offensive überzugehen und die Überreste des Kapitalismus im Lande zu vernichten" ⁷⁸⁾.

In de praktijk ging het om het herstel van de ontredde economie, de gezondmaking van het geldsysteem, de sanering van de staatsfinanciën en de vernietiging van de zwarte handel in natura. Een en ander moest bereikt worden door verbetering van de positie van de in de periode van de burgeroorlog zwaar getroffen landbouwbevolking, die in feite het kind van de rekening der bolsjewistische revolutie was geworden, alsook door het herstel van particulier initiatief vooral in de handel en door de herschepping van de voorwaarden voor de werking van het aanbod- en vraagmechanisme. Men moet zich daarbij wel realiseren dat de nieuwe economische politiek geenszins de reprivatisatie beoogde van de meest belangrijke, inmiddels genationaliseerde industrie. Staatsbedrijven bleven bestaan. Er was alleen een algemeen streven om de meeste van deze bedrijven volgens het chozrastsjot-principe ⁷⁹⁾ te laten draaien, wat zeggen wilde dat men deze bedrijven in

⁷⁶⁾ X. Parteitag der KPR (B) 8.-16. März 1921, Lenin Werke, op cit., Band 32, p.185 e.v.. Voor uitvoerige stellingname van Lenin tot de oorzaken, de noodzaak en het wezen van de N.E.P. raadplege men Register (tot) Lenin Werke, Band I, pp.431-434.

⁷⁷⁾ Geschichte der Kommunistischen Partei der Sowjetunion (Bolschewiki), op.cit., p.223.

⁷⁸⁾ Idem, pp.310-311.

⁷⁹⁾ Wat het "chozrastsjot" betekent moge blijken uit de definitie ontleend aan de "Enzyklopädie der Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken", Band I, p.1104: "Das Eigenwirtschaftlichkeitsprinzip stellt eine direkte Verbindung zwischen den Aufwendungen und den Ergebnissen der betrieblichen Tätigkeit her und verknüpft die operative Selbständigkeit des Betriebes in

bedrijfseconomisch opzicht self-supporting trachtte te maken. Aan de eenheidsfinanciering van de staatsbedrijven door middel van de staatsbegroting, alsook aan de kostenloze bevoorrading van deze bedrijven met grondstoffen, halffabrikaten en produktiewerktuigen door de centrale overheid werd dus waar mogelijk een einde gemaakt en hun produkten werden weer tegen geldprijzen verkocht.

Het is vanzelfsprekend dat het krediet, dat eerst ten dode was opgeschreven, weer ingang moest gaan vinden in de sowjet-volkshuishouding, welke voortaan weer op de ruil door middel van het geld gebaseerd zou zijn. Dat impliceerde het weer in leven roepen van banken.

In de N.E.P. zijn twee perioden te onderscheiden, met name die van 1921-1925 en die van 1926-1929. Deze twee perioden hebben ook hun weerslag op de ontwikkeling van het bankwezen. In de eerste, die de "periode van de overgang tot vreedzame arbeid aan het herstel van de volkshuishouding" werd genoemd, ontstaan verschillende banken; in de tweede, de "periode der socialistische industrialisatie" geheten, volgt de organisatorische aanpassing van het herrezen bankwezen aan de eisen van de industrialisatie en de collectivisatie in de USSR.

§ 5. DE GELDHERVORMING 1922-1924

Als eerste bank werd krachtens het decreet van 12 oktober 1921 de "Staatsbank van de Russische Socialistische Federatieve Sowjetrepubliek" (Gosbank) in het leven geroepen. Haar taak was door middel van krediet en andere bankwerkzaamheden de nijverheid, de landbouw en de distributie mede op te helpen bouwen enerzijds, en door de concentratie van de geldtransacties en andere maatregelen het geldverkeer in goede banen te leiden anderzijds ⁸⁰⁾.

Alvorens tot de verdere schets van de ontwikkeling van het bankwezen in de eerste N.E.P.-periode over te gaan, lijkt het ons gewenst eerst aandacht te gaan besteden aan de geldhervorming in de jaren 1922-1924.

Ondanks de totale ontwaarding van de roebel aan het einde van de periode

der Verfügung über die ihm zugeteilten Mittel mit der Verantwortlichkeit für die Erfüllung der Produktions-u. Finanzpläne sowie der sonstigen Verpflichtungen und Arbeitsergebnisse des Betriebes". - Zie ook: M.M.Oessoskin, Organizatsija i planirovanije kredita SSSR (Organisatie en planning van het krediet van de USSR). Moskou 1951, pp.5-10; J.Stalin, Woprosy Leninisma (Vraagstukken van het Leninisme); 9e uitgave, 1953, pp.378-380. Het oostduitse Ökonomisches Lexikon, Berlin 1967, pp.1138-1140 duidt "chozrasjtsjot" aan als "wirtschaftliche Rechnungsführung" en definieert dit begrip als "der sozialistischen Warenproduktion entsprechende Wirtschaftsform, mittels der das planmäßige auf einen hohen Nutzeffekt der gesellschaftlichen Arbeit gerichtete Handeln der sozialistischen Gesellschaft mit der materiellen Interessiertheit der jeweiligen Kollektive an einer rentablen und bedarfsgerechten Produktion verbunden und die Ökonomie der Zeit in den auf gesellschaftlichen Eigentum beruhenden warenproduzierenden Wirtschaftseinheiten und zwischen ihnen auf optimale Weise verwirklicht wird".

80) Gosoedarstwennyj Bank SSSR, Kratkij otsjerk k sorokletijoe Oktjabrja, (Staatsbank van de USSR, jubileum uitgave), Autorskij kollektief pod roekowodstwom W.F.Popowa, Gosfinizdat, Moskou 1957, p.15.

van het oorlogscommunisme werd de emissie van de geldbiljetten als het enige middel ter dekking van de steeds groeiende begrotingstekorten door de sowjet-regering onverminderd gehanteerd. In 1920 groeide de geldhoeveelheid 14,7% per maand en de prijzen stegen met 17,6% per maand. Pas in de zomer van 1921 werd het groeitempo van de emissie afgeremd. Toch bereikte de geldhoeveelheid in maart 1924 het astronomisch getal van 762,3 quadriljoen roebels ⁸¹⁾.

Op het gebied van de geldemissie bestond toendertijd een ware chaos. Niet slechts alle Sowjet-republieken ⁸²⁾ emitteerden het voor hun behoeften noodzakelijke geld, maar ook steden en andere administratieve organen deden zulks. Bovendien waren verschillende vreemde valuta's in omloop. Wilde de Gosbank geen schijnwinsten boeken, ja zelfs geen verliezen lijden, dan moest er een einde komen aan deze chaos en een halt worden toegeroepen aan de toen bestaande grote inflatie.

Een drastische geldzuivering lag derhalve voor de hand. Evenwel was het slagen van de geldzuivering afhankelijk van de verbetering van de deplorabele economische toestand van de Russische en andere Sowjet-republieken. De totale produktie van de industrie bedroeg in 1921 slechts 31% van die in 1913. De akkerbouwoppervlakte omvatte in 1922 ca. 74% van die in 1913 ⁸³⁾.

De geldhervorming werd ingeluid door het besluit van het XIe partijcongres (27.3. - 2.4.1922) inzake de financiële politiek. Hierin werd gesteld dat alleen op grond van de verhoging van de arbeidsproduktiviteit in de landbouw en industrie de zo noodzakelijke verruiming van de goederenmarkt realiseerbaar zou zijn en dat alleen door de stelselmatige vergroting van de goederenmarkt de doeleinden van de financiële politiek van de sowjet-regering, t.w. het in orde brengen van het staatsbudget, de vergroting van de staatsinkomsten, de correctie van de geldomloop en de organisatie van het krediet, bereikbaar zouden zijn. De gezondmaking van het geld kon - aldus dit besluit - alleen dan een feit worden als het staatsbudget geen nadelig saldo meer zou gaan vertonen en het metalieke en met name gouden stelsel heringevoerd zou worden ⁸⁴⁾.

De geldhervorming verliep in twee fasen en werd vergezeld door tal van politiek-economische maatregelen. In de eerste fase (van oktober 1922 - februari 1924) werden de grondslagen gelegd voor een nieuwe waardevaste valuta. In de tweede fase (van februari - maart 1924) werd een einde ge-

⁸¹⁾ *Djenjezinoje obrasjtsjenije i kredit SSSR, op.cit., p.28 en p.40.*

⁸²⁾ Men houde er rekening mee dat toen nog formeel van elkaar onafhankelijke Sowjet-Republieken bestonden. Zie: O.Kuschpëta, *De Sowjet-Unie, Intermediair*, 6e jaargang 34, 28 augustus 1970.

⁸³⁾ W.Batyrew, *Djenjezinoje obrasjtsjenije w SSSR (Geldomloop in de USSR)*, Moskou 1959, p.87.

⁸⁴⁾ Voor volledige tekst van het desbetreffende besluit zij verwezen naar KPSS w resolutsijach i resjienijach sjezdow, konferentsij i plenumow CC, (KPSS in resoluties en besluiten van congressen, conferenties en plenaire zittingen van het Centraal Comité), deel 2, Moskou 1970, pp.328-334.

maakt aan het bestaan van twee soorten van papiergeld en werd de waarde-
vastheid van de nieuwe valuta geconsolideerd.

Teneinde een basis te leggen voor het metalieke stelsel verkreeg de Gos-
bank het handelsmonopolie op het goud, het zilver en de vreemde valuta. Op
1 oktober 1922 bedroeg de goud- en deviezenreserve reeds 13,276 miljoen
vooroorlogse roebels. Deze voorraad groeide gestadig omdat de sowjet-rege-
ring het monopolie op de buitenlandse handel bezat en voor een actieve han-
delsbalans zorgde.

Per decreet van 11 oktober 1922 verkreeg de Gosbank het emissierecht. De
door haar te emitteren bankbiljetten tsjerwonets genoemd, moesten voor 25%
door het goud en de deviezen gedekt zijn en voor de resterende 75% door de
gemakkelijk te verkopen goederen. De Gosbank had namelijk ook het recht
verkregen om handel in graan en handel in commissie te drijven⁸⁵⁾. De
waarde van de tsjerwonets werd vastgesteld op 7,74234 g goud. Daarnaast
werden respectievelijk in 1922 en in 1923 de denominaties van de door de
schatkist (het ministerie van financiën) geëmitteerde sowjet-roebels door-
gevoerd. Bij de uitgifte van "de roebels van 1922" werd de waarde van één
nieuwe roebel gelijk gesteld aan 10.000 voorheen geëmitteerde roebels en
"de roebel van 1923" aan die van 100 "roebels van 1922"⁸⁶⁾. Deze maatre-
gelen zijn niet zonder positieve uitwerking gebleven, maar aangezien de
schatkist "haar" geld verder emitteerde, ontstond een zeer ongezond paral-
lisme in valuta. Dit te meer omdat de sowjet-roebels (van het ministe-
rie van financiën) ongedekt waren en voor de betaling van de tekorten van
het staatsbudget gebruikt werden. De geldhoeveelheid van de waarde vaste
tsjerwonets groeide zeer. Op 1 juli 1923 maakte de tsjerwonets van de Gos-
bank 37% van de totale geldhoeveelheid uit en in januari 1924 reeds
74%⁸⁷⁾. Ofschoon dus de valuta van de Gosbank (tsjerwonets) de valuta van
de fiscus (sowjet-roebel) verdrong, zag zelfs de toenmalige Volkscommissa-
ris van financiën Sokolnikow in, dat dit parallelisme het gehele geldsyst-
teem kon ontwrichten. "Die Wertschwankungen und Agonie des Sowjetrubels"
meende Sokolnikow "werden eine Konfusion aller Werte anrichten und eine
Perturbation der Wertbegriffe anstiften, die auch die Goldwährung unter-
graben kann und somit dem tsjerwonets einen unwiderruflichen Schlag er-
teilt"⁸⁸⁾. Derhalve moesten maatregelen getroffen worden ter stabilisatie
van het sowjet-geld.

Het lag voor de hand, dat allereerst aan het parallelisme bij de geld-
emissie een einde werd gemaakt. De XIIIe partijconferentie (16-18 januari
1924) besloot de emissie van de niet-waarde vaste sowjet-roebels te stoppen
en deze te doen vervangen door de nieuwe door het goud gedekte biljetten

85) M. Atlas, *Razwitijsje Gosoe darstwennogo Banka SSSR (Ontwikkeling van de
staatsbank van de USSR)*, Moskou 1958, pp. 24-25, 12, 22, 32. Zie ook: L.
Fridberg, *Gosoe darstwennyyj bank SSSR i chlebozagotowki (1922-1927 gg.)*
(*Staatsbank van de USSR en bevoorrading van brood /in de jaren 1922-1927/*),
Djenjgi i kredit, Nr. 4, (april) 1971, pp. 41-45.

86) *Djenjjesjnoje obrasjtsjenie i kredit SSSR*, op.cit. p. 37.

87) W. Raturew, op.cit., p. 88.

88) Ontleend aan Dr. Alexander Schick, op.cit., p. 32.

en munten. Aldus geschiedde in februari/maart 1924. De inwisseling vond plaats op basis van 50 miljard "roebels van vóór 1922" respectievelijk 50 duizend "roebels van 1923" tegen 1 nieuwe roebel ⁸⁹⁾. Een en ander ging niet zonder moeilijkheden gepaard. Met name kon de schatkist niet op tijd kleine coupures en munten leveren waardoor grote stagnatie in het betalingsverkeer ontstond.

Om de koers van de roebel te verhogen en te stabiliseren werd per decreet van 15.2.1923 deviezenhandel aan staatsbedrijven en coöperaties toegestaan. Terwille van de roebelstabilisatie verhoogde de Gosbank de goudreserves, stimuleerde door het verlenen van krediet de goederenruil en werkte mee aan de prijsverlaging. Voorts versterkte de Gosbank de waardevastheid van de roebel door de invoering en de stimulering van het giraal betalingsverkeer ⁹⁰⁾.

Meer dan een jaar lang werden de nieuwe roebels door de schatkist geëmitteerd en ook tot dekking van het budgetdeficit aangewend. Echter omdat vanaf de tweede helft van 1924 het staatsbudget in evenwicht was, werd in 1925 de emissie van de nieuwe waarde vaste roebels door de Gosbank overgenomen. De schatkist bleef de munten verder emitteren.

Het slagen van de geldhervorming van Lenin kwam het herstel van de sowjet-economie ten goede.

§ 6. HET BANKWEZEN IN DE EERSTE N.E.P.-PERIODE

De geldzuivering, waarin de Gosbank een zeer actieve en belangrijke rol heeft gespeeld, heeft stellig tot de ontwikkeling en groei van deze bank bijgedragen. De Gosbank die in 1922 4 filialen bezat, bezat in 1926 479 filialen, en wel: 32 kantoren, 170 afdelingen en 277 agentschappen ⁹¹⁾.

De Gosbank werd niet alleen emissiebank van de USSR, maar ook de hoofdschakel in het betalings- en verrekeningsverkeer van het land en het staatsorgaan ter regeling van de geldomloop. Met het ontstaan van meerdere banken werd de Gosbank de bank der banken.

Zoals reeds in de vorige paragraaf werd opgemerkt, bemoeide de Gosbank zich met de handelstransacties. Aan het einde van 1921 werd bij de Gosbank de handelscommissie afdeling in het leven geroepen met als taak: hulp aan de trusts en de syndikaten (beide combinaties van de Sowjet-bedrijven) bij de handel, voeren van eigen handelstransacties, contrôle van de private handel en tegengaan van wanbeheer en corruptie in de handelsondernemingen van de staat. In 1926 werd aan de handelspraktijken van de Gosbank een einde gemaakt ⁹²⁾. De Gosbank bleef voortaan bij haar leest.

⁸⁹⁾ W.Batyrew, op.cit., pp.91-92 en Prof. W.W.Ikonnikow e.a., op.cit., pp. 160-167. Vide ook: KPSS w resolutsijsjach, op.cit., pp.525-527 en 532.

⁹⁰⁾ M.Atlas, op.cit., pp.26 en 34-35.

⁹¹⁾ Prof. W.W.Ikonnikow e.a., op.cit., p.178.

⁹²⁾ M.Atlas, op.cit., pp.14 en 22. TRUST (in het russisch trest) is een combinatie van de hetzelfde produkt producerende bedrijven, of van bedrijven die de grondstoffen in verschillende stadia bewerken. SYNDIKAAT was een in- en verkooporganisatie (in de N.E.P.-periode) van de trusts die hetzelfde produkt op de markt brachten.

Het spreekt vanzelf dat door de geldzuivering de voornaamste obstakels die de ontwikkeling van het commerciële- en bankkrediet in de weg stonden, opgeruimd werden.

Naast de Gosbank werden in de eerste N.E.P.-periode nog banken voor afzonderlijke bedrijfstakken opgericht. Deze banken kregen meestal de vorm van aandelenbanken. De staat heeft er echter voor gezorgd, dat meer dan 50% van de aandelen in zijn handen waren. Bovendien behoorden tot de aandeelhouders de publiekrechtelijke organisaties. Het particuliere kapitaal heeft slechts bij de commerciële banken een niet onverdienstelijke rol kunnen spelen. Dit was echter een valstrik van de sowjet-regering om de resten van het particuliere kapitaal van de respectievelijke eigenaars weg te kunnen rukken. Immers later werd al het particuliere kapitaal toch ont-eigend.

Het feit dat deze bijzondere banken volgens het branche-principe georganiseerd werden wil nog niet zeggen dat deze banken hun werkzaamheden slechts tot hun respectievelijke branches beperkten. Integendeel, zij probeerden hun werkterrein over alle takken van het economisch leven uit te breiden ⁹³⁾. De sowjet-regering heeft dit echter niet geduld en in de tweede periode van de N.E.P. werden dan ook verschillende maatregelen genomen om de arbeidsverdeling strak te kunnen handhaven.

Nu worden deze bijzondere banken in ogenschouw genomen.

1. De *Prombank*, d.w.z. de bank voor handel en industrie werd op 19 oktober

1922 opgericht. De functie van deze bank werd reeds door de benaming aangeduid. Haar activiteit was merendeels op het verlenen van kortstondig krediet gericht, waarvan de industrie ca. 80% heeft genoten. Ter illustratie van deze activiteiten de onderstaande tabel ⁹⁴⁾.

	1/X 1923	1/X 1924	1/X 1925	1/X 1926
	in miljoenen roebels			
Eigen middelen	15	31,7	63,9	82,6
Rekening-Courant en deposito's	32	106,4	228,8	183,7
Kortlopend krediet	106	163,3	321,3	321,9
Langlopend krediet	-	2,1	11,2	28,1

In 1926 had de Prombank 89 kantoren en afdelingen.

2. De *Electrobank* werd in 1924 ten dienste van de ontwikkeling van de electriciteit in het leven geroepen. Deze bank was geen lange levens-duur beschoren.

⁹³⁾ Onwillekeurig denken wij daarbij aan de volgende uitspraak van Van der Valk: "Een bank is een instelling, die het liefst zoveel mogelijk financiële verplichtingen op zich neemt, omdat zij daardoor in staat is haar kredietverlening uit te breiden en zodoende haar winsten te vergroten". Vgl. Dr. H.M.H.A. van der Valk, *De Geld- en Kapitaalmarkt*, Arnhem 1953, p.16.

⁹⁴⁾ Ontleend aan Prof. W.W. Ikonnikow e.a., op.cit., p.181.

3. De *landbouwbanken*. Deze banken hebben zich van onder af ontwikkeld. Op het platteland ontstonden, krachtens besluiten van de sowjet-regering van 24 januari en 20 februari 1922, kredietverenigingen op coöperatieve grondslag. Op 1 oktober 1924 waren er reeds 6.774 kredietverenigingen met 1.442.800 leden, op 1 oktober 1926 reeds 9.144 met 4.365.600 leden ⁹⁵⁾.

In 1923 vormden zich provinciale maatschappijen voor het landbouwkrediet, die de in de respectievelijke provincies aanwezige dorpskredietverenigingen overkoepelden. Op 1 oktober 1926 waren 64 van deze maatschappijen aanwezig. Aan het einde van 1924 werden deze provinciale landbouwbanken gegroepeerd in 6 Republikeinse landbouwbanken. De organisatorische opbouw van het landbouwkrediet werd voltrokken in februari 1924, toen de Centrale Landbouwbank van de USSR daaraan als vierde niveau werd toegevoegd. Deze centrale bank werd het organisatorische en operationele centrum van het landbouwkredietstelsel ⁹⁶⁾.

4. De *communale banken*. Zoals de landbouwbanken in de kredietbehoefte van het platteland voorzagen, zo dienden de communale banken de belangen van de stedelijke huishoudingen. Ook hier ontstonden eerst plaatselijke banken (in 1923) en pas later (in 1925) de centrale communale bank, de zogenaamde *Tsecombank*.

De stedelijke banken hebben in tegenstelling tot de andere branchebanken van het begin af langlopende kredieten verleend. Na de oprichting van de Tsecombank werd uitsluitend deze centrale communale bank met het verlenen van langlopend krediet belast.

5. De *Wnjesjtorgbank*, d.i. de bank voor de buitenlandse handel, werd 16 december 1924 opgericht. Deze bank werd in dienst van de im- en export gesteld.

6. De *Pokobank*, d.w.z. de bank voor de verbruikskoöperaties. Haar ontstaan, op 20 februari 1922, dankt deze bank aan het bestaan van verbruikskoöperaties. M.a.w. deze bank werd in het leven geroepen om de voorgenomde coöperaties te kunnen financieren.

In 1923 volgt de omzetting van de Pokobank in de *Wsekobank*, d.i. al-Russische coöperatieve bank. Sindsdien voorzag deze nieuwe bank in krediet voor alle soorten coöperaties, dus verbruiks-, produktie-, landbouw- en andere coöperaties. Zo was het aandelenkapitaal van de Wsekobank als volgt verdeeld: de verbruikskoöperatie - 58%, de landbouwcoöperatie - 17,5%, de produktiecoöperatie - 12% en de overigen - 12,5% ⁹⁷⁾.

De Wsekobank bezat in 1926 - 62 filialen.

(Onder de naam de *Oekraïnbank*, was een soortgelijke bank reeds in 1922 in de Oekraïne gesticht).

7. De *Roskombank*, Russische commerciële bank, was de enige bank in de nieuwe Sowjet-staat, die met behulp van buitenlands, t.w. Zweeds kapitaal,

⁹⁵⁾ *Idem*, p.183.

⁹⁶⁾ *Idem*, p.186.

⁹⁷⁾ *Idem*, p.190.

werd opgericht. Haar bestaan was echter niet van lange duur, nl. van 19 oktober 1922 tot 1924.

Volgens de statuten had deze bank de handel van de USSR en vooral de commerciële transacties met het buitenland moeten bevorderen. Aangezien echter de Gosbank alle transacties met het buitenland naar zich getrokken had, was voor deze bank slechts de binnenlandse markt overgebleven. Zij kon het evenwel niet tegen de staats- en semi-staatsbanken opnemen.

8. Verenigingen voor onderling krediet, zogenoemde *O.W.K. (Obsjtsjesta Wsjałmnogo Kredita)*, dateren van 1922. Het waren particuliere kredietinstellingen, die echter onder de voortdurende controle van het Volkscommissariaat van financiën en de Gosbank stonden. Hun doel was de mobilisatie van middelen voor de zelfstandige handwerkslieden en handelaars.

De voortdurende versterking van de controle op het in deze kredietinstellingen aanwezige particuliere kapitaal, zij het door economisch politieke maatregelen en/of juridische reglementeringen, en de stelselmatige uitbanning van het particuliere initiatief in de handel en in de industrie, waren er debet aan, dat deze instellingen in 1928 zijn verdwenen ⁹⁸⁾.

9. De stedelijke banken van lening, zgenaamde *Lombarden*, ontstaan bij de overgang naar de N.E.P., moesten in de individuele kredietbehoeften van de arbeiders voorzien.

10. *Banken in het Buitenland*. In 1925 had de USSR vier van deze banken, te weten:

- a. de Acros-bank in Londen ⁹⁹⁾;
- b. de Garantie- en kredietbank voor het Oosten in Berlijn;
- c. de vroegere Visotski-bank in Parijs;
- d. de Russisch-Perzische bank in Teheran ¹⁰⁰⁾.

Overziet men nog eens het boven beschreven bankwezen van de USSR, dan moet men de indruk krijgen, dat bij de overgang naar de tweede N.E.P.-periode, de Sowjet-staat over een uitgebreid banknet beschikte.

§ 7. DE TWEEDE N.E.P.-PERIODE: AANPASSING VAN HET BANKSYSTEEM AAN DE PLAN-ECONOMIE

De "socialistische industrialisatie" vergrootte nog meer de rol van de banken in het economisch leven, vooral bij de accumulatie van geldmiddelen, die onontbeerlijk was voor de financiering van kapitaalgoederen.

Een regeling van de verhouding tussen de afzonderlijke banken onderling en tussen de banken en hun cliënteel was, althans volgens de sowjet-autoriteiten, acuut geworden. Op dit gebied waren nl. wantoestanden ontstaan, die zich vooral manifesteerden in de "parallellisatie der functies van de afzonderlijke banken" ¹⁰¹⁾. Bovendien moest de geldomloop versneld worden

⁹⁸⁾ *Idem*, p.192.

⁹⁹⁾ Deze bank werd in 1927 door de engelse regering verboden. (Vgl. *Geschiede der Kommunistischen Partei der Sowjetunion (Bolschewiki)*, op.cit., p.342). De andere werden ook in de loop van de tijd opgeheven.

¹⁰⁰⁾ Dr. Alexander Schick, op.cit., p.43.

¹⁰¹⁾ Prof. W.W.Ikonnikow e.a., op.cit., p.198.

toen ook de controle op de bedrijven en coöperaties door de banken werd ingevoerd. M.a.w. er was een aanpassing van het bankwezen aan de nieuwe economische eisen noodzakelijk.

Voor deze aanpassing moest een nieuwe reorganisatie, ingeluid door het decreet van 15 juni 1927 "Over de principes van de organisatie van het kredietsysteem", plaats vinden. "Volgens dit decreet - diende de cliënt slechts in één en dezelfde bank én krediet op te nemen én zijn geld te deponeren. De cliënteel werd verdeeld tussen de banken, waarbij de grootste klanten aan de Gosbank werden toegewezen. Onder leiding van de Volkscommissaris van financiën (d.w.z. Minister-O.K.) werd het Comité voor het bankwezen opgericht. Dit comité had ten doel de werkzaamheden van alle banken op het gebied van krediet, rentetarieven, instelling van afdelingen etc. te coördineren. De indirecte leiding van de banken was in handen van de Gosbank gelegd, de algemene leiding van het kredietsysteem daarentegen bleef bij het Volkscommissariaat van financiën van de USSR berusten" ¹⁰²⁾.

De bovengenoemde maatregel heeft dus enerzijds het werkterrein tussen de Gosbank en de bijzondere banken en tussen de laatste onderling afgebakend, anderzijds de leidende positie van de Gosbank versterkt ¹⁰³⁾.

In het kader van centralisatie heeft zich ook een streven manifest gemaakt om de Gosbank tot de enige bank voor het verlenen van kortlopend krediet om te vormen en de bijzondere banken tot banken voor het verlenen van langlopend krediet ter financiering van investeringen van de respectievelijke branches.

In dat kader werd in februari 1928 een fusie aangegaan tussen de Prombank en de Electrobank, waaruit de zogenaamde B.D.K. (*Bank dolgosrotnogo kreditowanija promysjlennosti i elektrochozijaistwa*) de bank voor de langlopende kredietverschaffing aan de industrie en aan de electriciteitsmaatschappijen ontstond, wat in feite de concentratie van de financiering van de investeringen van de gehele industrie in één bank betekende. Direct na deze reorganisatie van de Prombank werd het saldo aan kortlopend krediet aan de Gosbank overgedragen en van de Gosbank werden de middelen voor het langlopende krediet door de B.D.K. overgenomen.

Ook de andere bijzondere banken (Landbouwbanken, Communale banken en andere) ondergingen dit proces van centralisatie en specialisatie. Men riep o.a. bij deze banken fondsen voor langlopende kredietverschaffing in het leven en streefde er naar om de kortlopende kredieten van deze banken af te voeren.

Enkele cijfers ter illustratie: van 1925 tot 1929 zijn de kortlopende

¹⁰²⁾ M.M.Oessoskin, *Kratkosrotnyj kredit w narodnom chozijaistwje SSSR*, (Kortlopend krediet in de volkshuishouding van de USSR), Gosfinizdat, Moskou 1948, p.20.

¹⁰³⁾ Wij mogen hier op nog een feit wijzen dat de positie van de Gosbank eveneens heeft versterkt. In 1926 werd de Schatkist met de kas van de Gosbank samengesmolten. Aan de Gosbank werd de realisering van het staatsbudget toevertrouwd. Vgl. Prof. W.W.Ikonnikow e.a., p.200.

krediettransacties verdubbeld, de langlopende meer dan vertienvoudigd. Daarbij heeft de Gosbank op 1 oktober 1929 meer dan 81,6% van de kortlopende krediettransacties op haar rekening gehad, de B.D.K. is, zoals reeds boven opgemerkt, de bank voor het langlopende krediet geworden en de communale- en landbouwbanken hadden 80% van het langlopende krediet op hun balansen staan ¹⁰⁴⁾.

§ 8. DE KREDIETHERVORMING 1930-1932 EN DE VOLTOOIING VAN DE ORGANISATIE VAN HET BANKSYSTEEM ONDER STALIN

De tweede periode van de N.E.P. kan men als een ouverture tot de planeconomie van de USSR beschouwen. Welnu, op grond van de organisatorische tendenties in het bankwezen van deze jaren kan men zich reeds het globale beeld van het zijn voltooiing naderende sowjet-banksysteem voorstellen. Dit systeem zou inhaerent moeten zijn aan de planeconomie en gekenmerkt moeten worden door de centralisatie en de functionele specialisatie. De centralisatie wil zeggen een zo gering mogelijk aantal van boven af georganiseerde en geleide banken; met de functionele specialisatie wordt bedoeld de verdeling van deze banken volgens de functies, die zij in het financierings- en kredietsysteem van de sowjet-planeconomie vervullen.

Er rest nog de voltooiing van het sowjet-krediet- en banksysteem te schetsen. Maar alvorens daartoe over te gaan lijkt het dienstig even de aandacht te vestigen op de wijze waarop in de N.E.P.-tijd het krediet verleend werd. Er vallen daarbij twee karakteristieke kenmerken op. Ten eerste: het krediet was tweesoortig, namelijk het zogenaamde commerciële krediet en het bankkrediet. Ten tweede: het bankkrediet werd aan de bedrijven en andere micro-economische huishoudingen indirect verstrekt door bemiddeling van zogenaamde syndikaten en trusts, d.w.z. organisaties, die de bedrijven van een bepaalde bedrijfstak omvatten.

Nu in de planeconomie aan het bankwezen ook de controlerende taak bij de uitvoering van het staatsplan werd toebedeeld, moesten alle obstakels die deze controle in de weg stonden, opgeruimd worden. Tot deze obstakels behoorden, volgens Stalin c.s. wel te verstaan, het commerciële krediet en het niet rechtstreeks contact tussen de micro-economische eenheden en de banken. Daardoor kon immers niet overzien worden of in deze micro-economische eenheden "het chozrastsjot"-principe ¹⁰⁵⁾, de hoeksteen van de sowjet-bedrijfsvoering, zijn recht deed gelden. Bovendien zocht de sowjet-regering naar de beste vormen van de financiering van de geforceerde industrialisatie en de collectivisatie van de landbouw in het eerste en daaropvol-

¹⁰⁴⁾ Gegevens ontleend aan Prof. W.W.Ikonnikow e.a., op.cit., p.209.

¹⁰⁵⁾ Conform het besluit van het Centrale Comité van de partij van 5 december 1929 dienden alle industriële ondernemingen aan het regime van het chozrastsjot onderworpen te worden. Vide: Resjenija partiji i prawitelstwa po chozjaestwjennym woprosam (1917-1967) (Besluiten van de partij en van de regering inzake economische vraagstukken in de jaren 1917-1967), deel 2, Moskou 1967, p.136. De omschrijving van het chozrastsjotprincipe werd in de voetnoot 79 gegeven.

gende vijfjarenplan. In de jaren 1930-1932 werd derhalve de krediethervorming doorgevoerd.

De krediethervorming stond niet op zichzelf, maar behoorde tot het pakket van de maatregelen van de sowjet-regering die in het eerste vijfjarenplan werden genomen (1928-1932), zoals de reorganisatie van de leiding van de industrie en het onderwerpen van de industriële ondernemingen aan het chozrastsjot-regime, de belastinghervorming van 1930 en de unificatie van de vormen van heffingen voor de staat en de reorganisatie van het systeem van de goederenruil ¹⁰⁶⁾. Hier wordt slechts van deze maatregelen melding gemaakt die de uiteindelijke vorm van het sowjet-banksysteem hebben bepaald.

Allereerst dient het decreet van 30 januari 1930 over de reorganisatie van het kredietsysteem naar voren gebracht te worden. Krachtens dit decreet werd het commerciële krediet afgeschaft en het directe verlenen van het bankkrediet aan de afzonderlijke micro-economische eenheden ingevoerd. Bovendien werd voorgeschreven om het systeem van het landbouwkrediet te centraliseren, ten gevolge waarvan de Centrale Landbouwbank van de USSR in de Coöperatief-kollectieve Unie-Landbouwbank omgezet werd en de schakels daarvan in de afzonderlijke Sowjet-republieken en in andere administratieve eenheden van de USSR werden geliquideerd en in plaats daarvan filialen werden ingesteld. Terloops mag nog vermeld worden, dat binnen een jaar niet slechts de filialen van deze nieuwe Landbouwbank hun activiteiten moesten staken, dit ten gunste van de Gosbank, maar dat ook deze bank zelf dit lot ten deel viel. Voorts werden de filialen van de Coöperatieve banken van de Russische Socialistische Federatieve Sowjet-Republiek en van de Oekraïense Socialistische Sowjet-Republiek geliquideerd en de banken zelf met de Gosbank geliëerd. Al deze stappen waren uiteindelijk gericht op de concentratie van het kortlopende bankkrediet uitsluitend bij de Gosbank en op de centralisatie van de geldtransacties en van de verrekeningen ook uitsluitend bij de Gosbank ¹⁰⁷⁾.

De uitvoering van voornoemd decreet is in het honderd gelopen met alle schadelijke gevolgen van dien. Wat was namelijk het geval? Door het gebrek aan synchronisatie tussen de interne reorganisaties van de bedrijven en de invoering van de kredietverlening ten behoeve van bedrijfsfinanciën door banken veranderde het bankkrediet in feite in een à fonds perdu-financiering. Immers het was toen nog niet zo ver dat bedrijven onderscheid moesten maken tussen eigen- en vreemde vlottende middelen. De bedrijven hadden destijds trouwens in het geheel niet de beschikking over eigen vlottende middelen. Onder deze omstandigheden kon derhalve ook geen sprake zijn van een normale aflossing van het ontvangen bankkrediet door bedrijven.

Anderzijds waren de medewerkers van de Gosbank niet opgewassen tegen de

¹⁰⁶⁾ *Djenfejznoje obrasjtsjenije i kredit SSSR, op.cit., p.90.*

¹⁰⁷⁾ Dit decreet, "Over de krediethervorming" getiteld, is opgenomen in *Resjenija partiji i prawitelstwa ..., op.cit., deel 2, pp.166-173.*

banktechnische en operationele consequenties van de hervorming. Tengevolge daarvan ontstond het zogenaamde automatisme van de kredietverlening en van de overschrijvingen. In de sowjet-vakliteratuur wordt onder dit automatisme bedoeld het feit dat de kredietverlening zonder meer en de overschrijvingen (girale transacties) zonder voorafgaande acceptaties geschieden. Bovendien gingen de bankfunktionarissen zich met de bedrijfszaken bemoeien die hen niet regardeerden en door gebrek aan tijd verwaarloosden zij de bankadministratie. Een bijsturing van de hervorming werd een dringende noodzaak, hetgeen moge blijken uit het feit dat tengevolge van het zogenaamde automatisme het door de Gosbank verleende bedrag aan kredieten in de loop van 1930 bijna verdubbelde, terwijl de industriële produktie en de detailhandel respectievelijk met 27,3% en 27% groeiden ¹⁰⁸⁾.

Deze bijsturing werd geregeld door twee decreten van de sowjet-regering, t.w. het decreet van 14 januari 1931 "Over de stappen die ter verbetering van de praktijk van de krediethervorming ondernomen dienen te worden" en het decreet van 20 maart 1931 "Over veranderingen van de kredietverlening, de versterking van werkzaamheden ten behoeve van het krediet en het veiligstellen van het chozrastsjot in alle organen van de economie". Van wezenlijk belang voor het leiden in juiste banen van de krediethervorming was ook het besluit van 23 juli 1931 van de Sowjet van de Arbeid en van de Verdediging, S.T.O. genaamd, "Over vlottende middelen van de verenigde staatsbedrijven, trusts en andere economische staatsorganisaties" ¹⁰⁹⁾. Door deze decreten werd de wijze geregeld waarop de betalingen c.q. verrekeningen door middel van de Gosbank konden geschieden, de taak van de Gosbank afgebakend en de financiën van de bedrijven en van hun overkoepelende organisaties gereguleerd.

Wat de betalingen c.q. verrekeningen betreft, werd bepaald dat deze op drie wijzen tot stand mochten worden gebracht, t.w. nadat de toestemming door middel van *"het accept der rekening"* daartoe door de afnemer van de goederen werd verstrekt, of nadat de machtiging vooraf, *"het accreditief"* dus, door de afnemers werd verleend, of tenslotte door middel van de *"speciale rekeningen"*, die de afnemers der produkten in de bankkantoren, gevestigd in de woonplaats van hun leveranciers, moesten openen. Hierbij dient nog aangetekend te worden dat de leveranciers van goederen in geval van complicaties bij transport recht hadden gekregen op het overbruggingskrediet ter grootte van 75% van de waarde van de geplande produktiekosten van de te transporteren goederen.

De taak van de Gosbank bij de ontwikkeling van de socialistische econo-

108) Volledigheidshalve zij vermeld, dat de mislukking in eerste instantie van de hervorming ook mede toegeschreven wordt aan de sabotage van trotskisten, die de voorstanders van het "afsterven van het geld" in de socialistische economie zouden zijn geweest. Voor de uitvoering, behandeling van oorzaken en van gevolgen van de mislukking der hervorming zie: Djen-jeznoje obrasjtsjenije i kredit SSSR, op.cit., pp.92-96. Zie ook: § 7 van het Ve hoofdstuk sub.c van dit werk.

109) Voor de volledige teksten van deze decreten zie: Resjenija partiji i prawitelstwa ..., op.cit., deel 2, pp.225-258, 293-297 en 343-346.

mie werd door het decreet van 20 maart 1931 als volgt omschreven.

1. De Gosbank diende te worden de verrekeningsorganisatie van de genationaliseerde economie, het staatsapparaat ter boekstaving van de produktie en van de verdeling van de goederen.
2. De Gosbank diende de daadwerkelijke controle door de roebel te verzekeren van de verwezenlijking van de nationale plannen aangaande de produktie, de goederenomloop, de financieringen en de kapitaalaccumulatie.
3. De Gosbank diende behulpzaam te zijn bij het vestigen van het chozrast-sjot-regime in de bedrijfsvoering en bij de exploitatie van de combinaties van bedrijven ¹¹⁰⁾.

De reglementatie van de bedrijfsfinanciën had betrekking op de vlottende middelen. Met name werd bepaald welk gedeelte van deze middelen uit eigen kasmiddelen moest bestaan en welk ten laste van het kortlopende bankkrediet kon worden gebracht.

De kredieithervorming werd besloten met het decreet van 5 mei 1932, gepubliceerd onder de titel: "Over de organisatie van bijzondere banken voor langdurige investeringen". Daarmee werd definitief de grens getrokken tussen de functies van de kort- en langlopende kredietverschaffing ¹¹¹⁾. Op grond van dit decreet werden alle bijzondere banken gereorganiseerd en in plaats daarvan kwamen slechts vier banken voor de investeringen, namelijk: de *Prombank*, d.i. de bank voor de industrie en de electriciteitsfabrieken, de *Selchozbank*, d.i. de bank voor de landbouw, de *Wsekobank*, bank voor de coöperaties, en de *Tsecombank*, d.i. de bank voor de communale huishoudingen en de huizenbouw.

Met de laatst aangehaalde maatregel was praktisch de organisatie van het onder Stalin funktionerende bankwezen in de USSR voltooid. De omzetting in 1936 van de Wsekobank in de *Torgbank*, d.i. de bank voor handel en coöperaties, geschiedde in verband met de beëindiging van de distributie van consumptiegoederen, en de uitbreiding van de staats-detail-handel ¹¹²⁾.

Rest nog de karaktertrekken van het voltooide krediet- en banksysteem samen te vatten. Wat het krediet betreft, dit werd de uitsluitende zaak van de banken, waarbij kortlopend bankkrediet bij de Gosbank geconcentreerd werd. De Gosbank kreeg ook het monopolie op de kas- en girale transacties van de sowjet-economie. Naast deze mammoetstaatsbank bestonden alleen nog 4 banken, wier taak het was de financiering en de kredietverlening ten behoeve van de investeringen.

§ 9. DE GELDHERVORMING VAN 1947 EN OVERIGE MAATREGELEN TOT STABILISATIE VAN DE ROEBEL

Alle goede bedoelingen ten spijt is de sowjet-overheid niet in staat gebleken de waarde van de roebel vast te houden. Het dilettantisme van het

¹¹⁰⁾ *Idem*, p. 295.

¹¹¹⁾ *Idem*, pp. 385-388 en Prof. W.W. Ikonnikow e.a., *op.cit.*, p. 235.

¹¹²⁾ Een uitvoerige beschouwing van deze maatregelen is te vinden in: Gertraud Menz, *Das Sowjetische Bankensystem*, Berlin 1963, pp. 38-47.

sowjet-apparaat (overigens objectief verklaarbaar) enerzijds, en het te kleine aanbod van de consumptiegoederen anderzijds, bewerkstelligden de inflatie van de roebel. Teneinde de prijzen in de hand te kunnen houden werd de distributie van de consumptiegoederen door middel van bonnen ingesteld, wat geen goede remedie bleek te zijn. Daarom werd officiële vrije handel tegen de prijzen van de zwarte markt, commerciële staatshandel genoemd, gedreven. Maar ondanks gedeeltelijke successen heeft men de inflatie toch niet de kop kunnen indrukken. Daar kwam bij dat door de tamelijk grote stijging van de prijzen en het vasthouden aan de goudkoers van de roebel van 1922 het toerisme terugliep en de staat vreemde valuta tekort kwam. Men heeft lapmiddelen aangewend: voor de toeristen werden aparte winkels, zgn. "Torgsin", in het leven geroepen, en aan het einde van 1935 werd een speciale koers van de roebel (voor de vreemde valuta verkreeg men voortaan ca. 340% meer roebels dan in 1922) ingesteld. Pas per 1 april 1936 liet men de roebel devalueren. De waarde van de roebel werd vastgesteld op basis van de dollar op 0,167674 g goud. (In 1922 was één roebel gelijk aan 0,774234 g)¹¹³⁾.

Het spook van de inflatie keerde met het uitbreken van de oorlog met Duitsland in 1941 terug. De sowjet-regering ging de tekorten van de oorlogsbegrotingen door emissie van bankbiljetten financieren: de produktie van de consumptiegoederen werd radicaal verminderd. Door een groot gebrek aan goederen voor primaire levensbehoeften ontstond een zwarte handel. Mede door het invoeren van de commerciële staatshandel tegen de prijzen van de kolchozmarkt¹¹⁴⁾, die 10 à 15 maal hoger waren dan de vooroorlogse prijzen, werd weliswaar in de jaren 1945-1947 een overschot op het staatsbudget bereikt, doch de ontwaarding van de roebel schreed desalniettemin voort.

In 1947 leek economisch herstel van de door de oorlog zwaar geteisterde Sowjet-Unie genoeg gevorderd te zijn om met succes het geld te kunnen zuiveren, respectievelijk herwaarderen.

Omdat het vooroorlogs niveau van de prijzen niet te handhaven was, werden allereerst de officiële prijzen van de per bonnenstelsel gedistribueerde goederen tamelijk veel verhoogd. Tegelijkertijd werden aan dat nieuwe prijsniveau in de tweede helft van 1946 de lonen aangepast. Daarna werd per decreet van 14 december 1947 de geldzuivering verordend.

De geldzuivering geschiedde aldus:

- 1) per 16 december 1947 werden nieuwe bankbiljetten, gedateerd met het jaar 1947, in de roulatie gebracht;
- 2) de oude bankbiljetten werden in de tijd van 16-29 december 1947 in de verhouding 10 (oude roebels) : 1 (nieuwe roebel) ingewisseld;

¹¹³⁾ *Dženfezjnojje obrasjtsjenije i kredit SSSR, op.cit., pp.169-172 en W. Batyrjow, op.cit., pp.119-121.*

¹¹⁴⁾ *De kolchozmarkt is bestemd voor een vrije verhandeling van de landbouwprodukten. De prijs ontstaat daar door het aanbod- en vraagmechanisme. Het is dus een van overheidswege gestimuleerde "kapitalistische markt" in de planeconomie van de USSR.*

- 3) niet voor de inwisseling aangeboden oude bankbiljetten werden ongeldig verklaard ¹¹⁵⁾;
- 4) de spaartegoeden en de kredietsaldi van de bevolking bij de Gosbank werden als volgt herwaardeerd:
 - a) de bedragen t/m 3.000 roebels in de verhouding 1 : 1;
 - b) de bedragen boven 3.000 roebels t/m 10.000 roebels in de verhouding 3 : 2;
 - c) de bedragen boven 10.000 roebels in de verhouding 2 : 1;
- 5) de waarde en de geldigheid van de munten bleef onaangetast;
- 6) de banktegoeden van de coöperaties en van de kolchozen werden omgeboekt in de verhouding 5 : 4;
- 7) de nominale belastingverplichtingen, alsook onderlinge schulden en veranderingen van de sowjet-bedrijven bleven onveranderd.

Tegelijkertijd werd de distributie per bonnenstelsel van goederen afgeschaft en de conversie van de staatsobligaties en van de schatkistpapieren (in de verhouding 4 : 1 respectievelijk 5 : 1) doorgevoerd.

Bij het decreet van 14 december 1947 werd ook bepaald dat de lonen met ingang van de eerste helft van december 1947 in de nieuwe roebels moesten worden uitbetaald ¹¹⁶⁾.

Volgens de sowjet-schrijvers werd de koopkracht van de roebel door de zuivering van 1947 minstens met 41% verhoogd. Dit feit en de stelselmatige prijsverlaging van de consumptiegoederen en bevrozing van het loonniveau hebben de sowjet-autoriteiten aanleiding gegeven om in 1950 de roebel te revalueren. Volledigheidshalve moet daarbij aangetekend worden dat de sowjet-regering voor de revaluatie nog één argument aanvoerde, met name de devaluatie van Europese valutas en de inflatie in de Verenigde Staten ¹¹⁷⁾. Gezien het feit dat de roebel niet vrij inwisselbaar was, lijkt ons het laatste argument niet terzake doende.

De revaluatie heeft belangrijke gevolgen gehad, in die zin dat er toen een soort gouden kernstandaard werd ingevoerd. Vanaf 1 maart 1950 is de waarde van de roebel vastgesteld op 0,222168 g goud. De koopprijs voor goud werd op 4,45 roebel per 1 g bepaald. De waarde van de roebel ten opzichte van de vreemde valutas werd afhankelijk gesteld van de desbetreffende goud-

¹¹⁵⁾ In het desbetreffende decreet werd niets over de limitering van de in te wisselen bedragen gezegd. Echter werd in dit decreet de mening uitgesproken dat de inwisseling de zwarte handelaren zou treffen. Daaruit valt te concluderen dat bij de inwisseling betrokkenen moesten aantonen dat zij op legale wijze aan de door hen ter inwisseling aangeboden oude roebels waren gekomen.

¹¹⁶⁾ Decreet van de Raad van ministers van de USSR en van het Centraal Comité van de communistische partij van 14 december 1947 "Over de doorvoering van de geldhervorming en de afschaffing van het bonnenstelsel voor de distributie van levensmiddelen en van industriële producten", opgenomen in Resjanija partiji i prawitelstwa ..., op.cit., deel 3, pp.460-467.

¹¹⁷⁾ Decreet van de Raad van ministers van de USSR van 28 februari 1950 "Over de invoering van de goudstandaard voor de roebel en de verhoging van de waarde van de roebel ten opzichte van vreemde valutas", opgenomen in Resjanija partiji i prawitelstwa ..., op.cit., deel 3, pp.602-603; Djenjezjnoje obrasjtjenije i kredit SSSR, op.cit., p.178.

waarde van deze valutas. De sowjet-regering verklaarde de roebel tot de "meest stabiele valuta ter wereld". Evenwel werd de roebel niet vrij inwisselbaar.

Uiteraard is de besproken roebelhervorming van belang geweest voor het krediet. De organisatie van het bankwezen onderging geen invloed. Het onder Stalin ontstane banksysteem bleef van het begin der dertiger jaren tot 1957 onveranderd.

§ 10. DE VERANDERINGEN IN HET BANKSYSTEEM IN DE CHROESJTSJOW-PERIODE

De reorganisatiekoorts van Chroesjtsjow, aan de macht gekomen in 1953, is algemeen bekend. In het geval van de banken ging het om een logische aanpassing van het organisatorische patroon van de banken aan de veranderingen van de institutionele opbouw van de sowjet-economie, vooral ten gevolge van de uitbreiding van de genationaliseerde sector daarvan.

In 1957 werd de Torgbank opgeheven. Haar cliënteel ging naar de Selchozbank en de Tsecombank over. Toen zag het net van de investeringsbanken er als volgt uit ¹¹⁸⁾:

	Prombank	Selchozbank	Tsecombank
Bankkantoren en communale banken in de hoofdsteden van de Sowjet-republieken, landen (Kraji) en provincies (Oblasti)	140	155	136
Filialen, Agentschappen en vertegenwoordigingen	745	3.733	347
Totaal van vestigingen	885	3.888	483

De in 1957 doorgevoerde nogal veelomvattende reorganisaties van de leiding van de nationale economie werden in 1959 gevolgd door verdere concentratie en unificatie van banken. De Prombank werd omgedoopt in de *Strojbank* ¹¹⁹⁾. De Selchozbank en de Tsecombank fuseerden met de Gosbank. Voortaan wordt de financiering van de investeringen in de industrie en in de staatssector van de landbouw (Sowchozen) geconcentreerd bij de Strojbank, die van de collectieve boerderijen (Kolchozen) en van de overige coöperaties bij de Gosbank ¹²⁰⁾.

Tenslotte mag niet voorbijgegaan worden aan het feit, dat per 1 januari 1961 de activiteiten van de Wnjesjtorgbank uitgebreid werden. Een en ander gebeurde, zo mag aangenomen worden, onder invloed van de intensivering van de economische relaties met het buitenland. De Wnjesjtorgbank nam nl. van

¹¹⁸⁾ *Ontleend aan Gertraud Menz, op.cit., p.48.*

¹¹⁹⁾ *Idem, pp.49-50. In 1957 werd het economisch bestuursapparaat, tot dan toe gebaseerd op het "departementale" (ministeriële c.q. vertikale) principe omgezet op het "geografische" (regionale c.q. horizontale) principe.* (Zie verder p.106). Men raadplege ook: van Popta, op.cit., p.503 e.v..

¹²⁰⁾ *Bolsjaja Sowjetskaja Encyclopedija, derde uitgave, deel 2, Moskou 1970, p.607.*

de Gosbank over de "met het verrichten van buitenlandse verrekeningen en kredietverlening ten behoeve van de buitenlandse handel in samenhang staande transacties alsook een reeks van andere valuta-operaties" ¹²¹⁾. Hetzelfde gold de bij de Gosbank gevoerde clearingrekeningen van de buitenlandse banken, althans deze welke in verband stonden met de handel.

Op 1 januari 1961 werd de roebel herwaardeerd. Zijn waarde werd gelijk gesteld aan de waarde van 0,987412 g zuiver goud.

§ 11. SLOTBESCHOUWING

In aanmerking genomen het feit dat de sowjet-regering van oorsprong revolutionair was, is de weg van de ontwikkeling en van het ontstaan van het krediet- en banksysteem tamelijk lang geweest. Het was bovendien een weg van vallen en opstaan. Voor de communisten was het bovenal een leerzame weg. Het experiment met de ruil in natura in de tijd van het oorlogscommunisme heeft uitgewezen dat de geldloze economie vooralsnog een utopie is. De geldhervormingen hebben bewezen dat het verschijnsel van de inflatie ook voor de planeconomie niet wezensvreemd is.

In het volgende hoofdstuk komen wezenskenmerken van het vigerend krediet- en banksysteem van de USSR ter sprake. Hier moet alleen gezegd worden dat de sowjet-auteurs gelijk hebben indien zij volmondig verklaren, dat het tegenwoordige banksysteem aan de idee van Lenin beantwoordt, te weten: aan de idee van één bank in de Sowjet-staat. Immers in de Gosbank zijn alle geld- en girotransacties geconcentreerd en zij verenigt in zich de functie van centrale en algemene bank. De Strojbank, de inveteringsbank dus, daarentegen is geen bank in de juiste betekenis van dit woord. In feite is zij vooral een administratieve instelling, die voornamelijk belast is met de verdeling van de door de centrale overheid ter beschikking gestelde investeringsmiddelen, alsook met de controle of de investeringen conform plan verlopen.

Wat het kredietsysteem betreft, dit onderscheidt zich van het west-europese doordat men in de USSR slechts één vorm van krediet kent, t.w. het rechtstreekse bankkrediet. In de relaties met de cliënten stelt de bank zich op als vertegenwoordigster van de staat en de kontakten met de bedrijven zijn onpersoonlijk, uniform en star.

Zeer opvallend is het feit, dat de Sowjet-Unie pretendeert haar geldstelsel te baseren op de goudstandaard. Merkwaardig genoeg is de "goudsolide" roebel zowel binnen alsook buiten de Comecon geen begerenswaardige valuta. Het is bekend dat voor de internationale handel binnen de Comecon een speciale "harde" roebel, i.c. transferroebel is ingesteld en dat in de overige internationale handel de buitenlandse deviezen en goud als betaalmiddel worden gebruikt. In paragraaf 9 van hoofdstuk IV (zie pp.97-99) en in paragraaf 8 van hoofdstuk VI (zie pp.190-199) wordt op deze kwestie nog nader ingegaan.

¹²¹⁾ Citaat ontleend aan Gertraud Menz, op.cit., p.63.

Hoofdstuk IV

Het vigerend krediet- en banksysteem van van de USSR en zijn functies

§ 1. INLEIDING

Voor wij overgaan tot de karakteristiek van het vigerend krediet- en banksysteem en de omschrijving van zijn functies, dienen wij de invloed van de economische hervorming van Kosygin op het kredietsysteem onder de loupe te nemen. Daarbij is het nodig zich te realiseren dat het hier niet om een eenmalige weerslag gaat. De hervorming van Kosygin moest weliswaar binnen 3 jaar voltrokken worden, maar is in feite een langdurig proces geworden, waarbij het niet alleen om de reorganisatie van de centrale plannings- en leidingsorganen en de heroriëntering van de bedrijfsvoering ging, maar ook om het winnen van nieuwe inzichten voor de perfectionering van het economisch stelsel van de USSR. Ofschoon in 1972 een overweldigende meerderheid van de sowjet-bedrijven volgens het in 1965 ingevoerde systeem werkten, zal de voltrekking in verloop van het lopende vijfjarenplan (1971 t/m 1975) moeten plaatsvinden ¹²²⁾.

§ 2. DE WEERSLAG VAN DE ECONOMISCHE HERVORMING VAN KOSYGIN OP HET KREDIET- EN BANKSYSTEEM

Zoals het gestoeld zijn van de sociaal-economische hervormingen in de jonge Sowjet-staat op Marxistische leerstellingen de verstarring van het economisch denken in de hand heeft gewerkt, zo hebben anderzijds de verstoringen in het produktieproces, de praktische moeilijkheden met de economisch verantwoorde exploitatie van het produktieve vermogen, discrepanties in de groei van de afzonderlijke bedrijfstakken, dalende rentabiliteit van een groot aantal bedrijfstakken en de daling van het groeitempo van het reële inkomen der bevolking, vele algemene- en bedrijfs-economen tot nadenken gebracht. Mede daarom kwam men tot de bekende economische hervorming, door Kosygin op 27 september 1965 ingeluid ¹²³⁾.

¹²²⁾ *Bjesjedy ob ekonomitsjeskoj reforme (Gesprekken over de economische hervorming) 5e aangevulde uitgave. Uitg. van de Politieke literatuur, Moskou 1972, p.19 e.v..*

¹²³⁾ *A.Kosygin, Nieuwe methoden van economisch beleid in de Sowjet-Unie; Over de verbetering van de leiding der industrie, de vervolmaking der planning en de versterking van de economische stimulering der industriële*

Voor ons onderwerp kan volstaan worden met een zeer korte weergave van de meest wezenlijke elementen van de Kosygin-hervorming. De centrale doelstelling van deze nog steeds in uitvoering zijnde hervorming is de optimalisatie van de produktie door "de combinatie van de centrale planning en leiding van de volkshuishouding met de prikkels van materiële belangen die inhaerent zijn aan het bestaan van de goederen-geld relaties" ¹²⁴).

De centrale planning geschiedt voortaan in principe niet alleen van bovenaf, maar ook en vooral op grond van economische informatie die van onder af komt, wat bijzonder duidelijk in het schema 1 werd weergegeven ¹²⁵). (Zie: De institutionele opbouw van de planning in de USSR, p.57).

Terwijl in het verleden de bedrijven met 30 planindicatoren rekening moesten houden, ontvangen zij er nu 9, waarvan er slechts 2 van wezenlijk belang zijn. Op de eerste plaats wordt het bedrag aangegeven dat het betrokken bedrijf moet zien te verkrijgen voor "de gerealiseerde", dit is verkochte en betaalde produkten in het gegeven planjaar. Deze indicator heeft tot doel: het tegengaan van de bedrijfseconomische onverantwoorde voorraadvorming. Op de tweede plaats krijgt het betrokken bedrijf opgegeven welke balanswinst en rentabiliteit het dient te bereiken. Onder rentabiliteit verstaat men in de USSR de verhouding van de bruto-balanswinst tot de gemiddelde jaarwaarde van de vaste kapitaalgoederen (volgens aanschaffingswaarde) en de vlottende middelen.

Als verdere belangrijke elementen van de hervorming moeten genoemd worden: de invoering van de kapitaalrente, officieel de beloning van de produktiefonds en genoemd, de invoering van het principe van de zelffinanciering en de uitbreiding van de financiering van de investeringen door het krediet ¹²⁶).

Tot nu toe heeft de hervorming geen principiële veranderingen in de organisatie van de kredietinstellingen teweeggebracht. Daarentegen is de rol van het krediet in de economie veel gewichtiger geworden dan het geval was na de hervormingen van 1930-1932. Ook de controle van de bedrijven door de banken ten aanzien van het vervullen van de planopgaven heeft aan betekenis gewonnen. Een en ander is geregeld in het besluit van de Ministerraad van de USSR van 3 april 1967: "Over maatregelen aangaande verdere verbetering van de kredietverlening en de verrekeningen in de volkshuishouding en verhoging van de rol van het krediet bij de stimulering van de

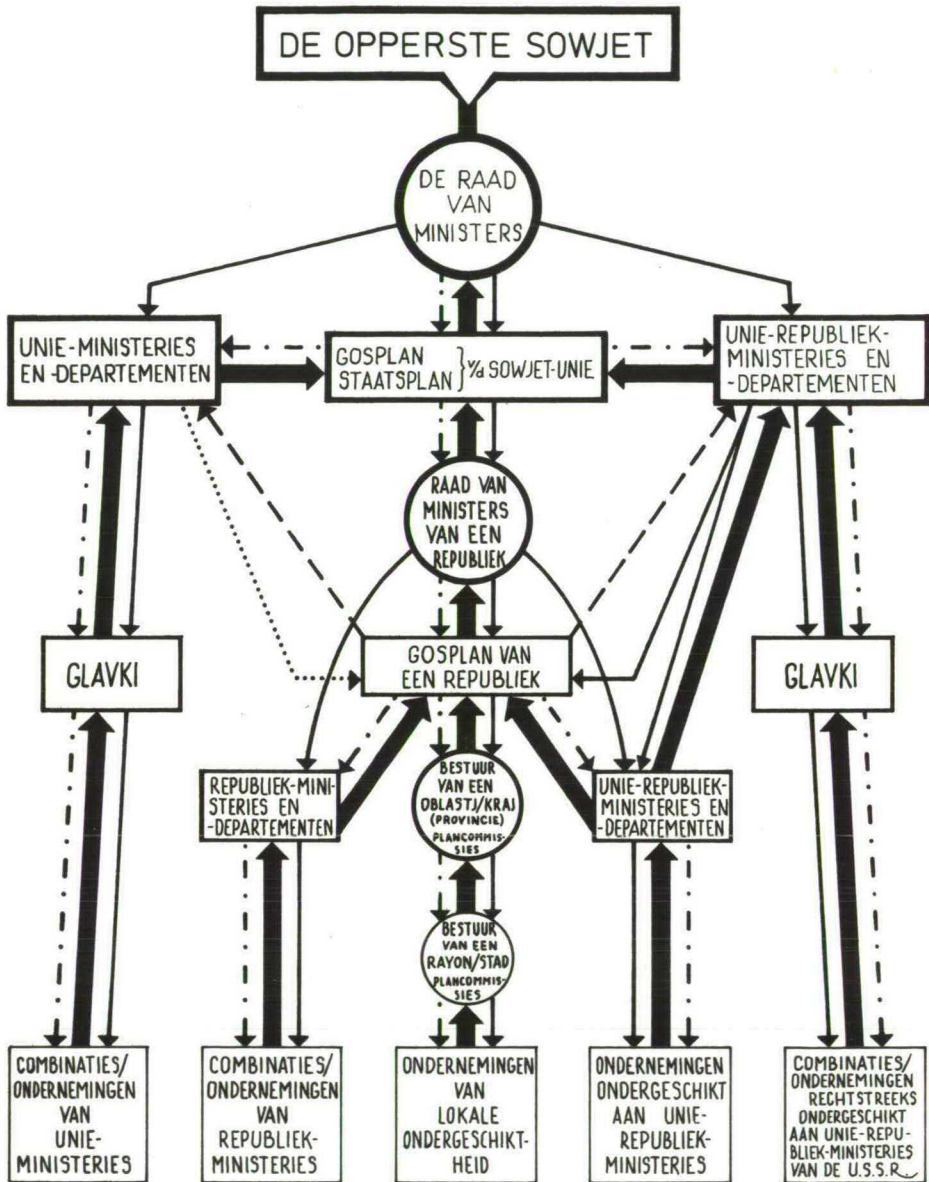
produktie; Rapport van A.Kosygin, Eerste Minister van de Sowjet-Unie, aan de voltallige zitting van het Centraal Comité van de CPSU, 27 september 1965, Uitgeverij Pegasus Amsterdam 1966.

¹²⁴) W.Jaworski, *Banki i kredyt w europejskich krajach socjalistycznych (Banken en krediet in Europese socialistische landen)*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1971, p.12.

¹²⁵) Ontleend aan: *Choziajstvennaja reforma w SSSR*, op.cit., p.21.

¹²⁶) Idem, pp.7-56. Men raadplege ook: *Choziajstvennaja reforma w SSSR, (Economische hervorming in de USSR)*, Publikatie van "Ekonomitsjeskaja Gazeta", Uitg. "Prawda" 1969, pp.9-317, Prof. Dr. L.Leontiew, *Industrielle Betriebsführung in der U.d.SSR in Maandschrift ECONOMIE*, 30ste jaargang, no.2, november 1965, pp.53-70, Dr. S.van Popta, op.cit., pp.330-519 en J.W.van der Molen, *Economische hervorming in de Sowjet-Unie*, 1970.

SCHEMA 1. DE INSTITUTIONELE OPBOUW VAN DE PLANNING IN DE USSR

- > Richtlijnen voor de planning in het kader van het vijfjarenplan of indicatoren voor het jaarplan
- ==> Planprojecten.
-> Afschriften van planprojecten van de Unie-ministeries inzake ondernemingen etc. op het territorium van een Republiek.
- - -> Voorstellen van het Gosplan van een Republiek n.v. planprojecten van de Unie-ministeries
- ==> Goedkeuring van het plan.

produktie".

In het algemeen wordt er naar gestreefd om het krediet in aanzienlijk grotere mate als het tot nu toe het geval was te betrekken bij het economisch proces. De verruiming van deze betrokkenheid geschiedt door:

- a) de uitbreiding van de participatie van het bankkrediet in de bedrijfsfinanciering;
- b) de verhoging van het aandeel van het bankkrediet in de onderlinge verrekeningen van de bedrijven;
- c) de stelselmatige overgang van de budgetfinanciering (à fonds perdu) der investeringen naar de financiering door middel van het langlopend krediet ¹²⁷⁾.

Voor de bedrijven wil dat zeggen dat hoe langer hoe meer gebruik gemaakt moet worden van het kortlopend bankkrediet ter financiering van de vlottende activa bij alle productiecycli, onafhankelijk daarvan of deze cycli al dan niet een seizoenkarakter hebben. De kredietruimte voor de financiering van de productie en de realisatie van de goederen wordt vergroot naar gelang de bedrijven zich vlottender en efficiënter van de planopdrachten kwijten.

Bijzonder interessant zijn de wijzigingen van de normen ten aanzien van de verlening van het langlopend krediet. Vanaf de eerste jaren van de hervorming is de financiering van de investeringen door middel van het krediet ingevoerd in gevallen waarin de waarde van de kapitaalgoederen binnen 5 jaar terug kan vloeien. Het langlopend krediet wordt ook verstrekt voor het bevorderen van de technische vooruitgang en de uitbreiding respectievelijk de reconstructie van de bestaande bedrijven. Vooralsnog gaat het hier om gelimiteerde bedragen. Op den duur lijkt de verruiming van de kredietverlening ten behoeve van de investeringen niet onmogelijk. Na de invoering van de nieuwe door de economische hervorming voorgeschreven bedrijfsvoering in alle bedrijven van de USSR is te verwachten, aldus de sowjet-auteurs, dat het aandeel van het langlopend bankkrediet in de totale investeringen ca. 35 à 40% gaat bedragen. In het jaar 1968 bedroeg dit aandeel nog slechts 6% ¹²⁸⁾.

Zonder twijfel zal de belangrijkheid van het krediet in de sowjet-economie in het algemeen en in de bedrijfsfinanciering in het bijzonder toenemen. Dit vooral omdat verschillende sowjet-auteurs hoe langer hoe meer benadrukken dat het wezen van het krediet de eigenschappen impliceert die het uiterst geschikt maken om de "gecentraliseerde en gedecentraliseerde

¹²⁷⁾ Het betreffende besluit is gepubliceerd in *Ekonomitsjeskaja Gazieta* (Economische krant), no. 17, april 1967. Men raadplege: N. Barkowski, *O powyszeniji roli kredita w ekonomike* (Over de verhoging van de rol van het krediet in de bedrijfsvoering), *Djenjgi i kredit* (Geld en krediet), jaargang XXIV, januari 1966, pp. 15-23 en M. S. Angelidi, *Kreditowanije i finansiroewanije w nowych oeslowijach* (Kredietverlening en financiering in de nieuwe situatie), Tasjkent 1969, p. 5 e.v..

¹²⁸⁾ *Finansy i kredit w oeslowijach chozjajstwennoj reformy* (Financiën en krediet in het kader van de economische hervorming), Autorencollectief o.l.v. N. W. Garetowski, Uitg. "Finansy", Moskou 1969, p. 62 en pp. 60-72.

beginnelsen in de leiding van de economische processen" te combineren¹²⁹⁾. Evenwel is het zo goed als zeker dat de beste vormen van het hanteren van het kredietinstrument nog niet gevonden zijn. Immers, het is in het algemeen gebleken dat de Kosygin-hervorming een aantal fundamentele gebreken heeft en dat sowjet-managers er op optimale wijze misbruik van maken om aan hun premies te komen, c.q. om aan de zware bestraffingen te ontkomen. En een van deze gebreken is het feit dat "de rente voor het bankkrediet niet afgestemd is op de door het nationale plan bepaalde omvang van de kredietbronnen" en "het rentetarief is, als regel, zo laag, dat de vraag naar het krediet niet door de meest effectieve varianten wordt begrensd"¹³⁰⁾.

§ 3. DE KREDIETINSTELLINGEN

Onder het kredietsysteem verstaat men in de sowjet-vakliteratuur zowel het geheel van de kredietrelaties alsook de vormen en de methoden van de kredietverstrekking enerzijds en het systeem van de kredietinstellingen anderzijds¹³¹⁾.

Het geheel van de kredietrelaties vormt een onderdeel van de produktierelaties, d.w.z. van de economische onderbouw. Het systeem van de kredietinstellingen maakt daarentegen een deel van de bovenbouw uit en wordt door de economische onderbouw bepaald¹³²⁾.

Door de krediethervorming van 1930-1932 werd het commerciële krediet afgeschaft. "Het systeem van het commerciële krediet" - aldus Ikonnikow - "hield in, dat de verkoper, die aan de koper de waren op krediet overgaf, van de eerste een schuldbekentenis (*wissel*) ontving. Deze van de koper ontvangen wissel kon de verkoper bij de verrekening met zijn leverancier gebruiken als een zekerheidsstelling voor het hem verleende commerciële krediet"¹³³⁾. Sindsdien mogen alleen de banken het krediet verstrekken. Er bestaat dus alleen het bankkrediet.

Consumptiekrediet speelt in de Sowjet-Unie een zeer onbeduidende rol.

Het vigerend banksysteem van de USSR omvat de Gosbank (de Staatsbank), de Staatsspaarkassen, de Wnjesjtorgbank (de bank voor de buitenlandse handel), de Strojbank (de investeringsbank) en de zogenaamde Lombarden (de beleningsbanken).

¹²⁹⁾ V.I. Rybkin, *Kredit i rastsjety w oeslowijach reformy* (Krediet en verrekeningen in het kader van de hervorming), Uitg. "Finansy", Moskou 1970, pp. 27-35.

¹³⁰⁾ N. Fedorenko, *Choziajstwennaja reforma i niekotoryje problemy optimalnogo oeprawlenija socialistitsjeskoj ekonomikoj* (Economische hervorming en enkele problemen van de optimale leiding van de socialistische economie), *Woprosy Ekonomiki*, no. 3, maart 1970, p. 58.

¹³¹⁾ *Finansowo-kreditnyj slowar* (Lexicon van financiën en van krediet), Moskou 1961, p. 587.

¹³²⁾ Het gaat hier om de zogenoemde wet (in de leer van Marx) van de noodzakelijke overeenkomst van de bovenbouw met economische onderbouw. Vide: Oscar Lange, *Ekonomia polityczna* (Politieke economie), deel I, Warszawa 1963, pp. 45-50. Zie ook p. 19 van dit boek.

¹³³⁾ Prof. W.W. Ikonnikow e.a., op.cit., pp. 172-173.

Het sowjet-bankwezen is streng gecentraliseerd en ingevoegd in de algehele nationale planhuishouding, hetgeen noodzakelijk concentratie en unificatie met zich meebracht.

Het bankwezen wordt niet slechts gebruikt voor de uitvoering van de monetaire politiek, maar ook voor de controle van het economisch leven van het land. De controlerende functie, die het sowjet-systeem aan het bankwezen heeft toegekend, heeft de organisatorische vorm van het bankwezen in grote mate bepaald.

a) De Gosbank

De voornaamste kredietinstelling van de USSR is Gossoedarstwjennyj bank Sojoeza Sowjetskich Socialistitsjeskich Respublik - de Gosbank. Volgens het artikel 1 van haar statuten is de Gosbank als volgt te definiëren: de emissiebank, de bank van de kredietverlening aan de volkshuishouding, de verrekenings- en kascentrale van de USSR en het orgaan ter regulering van de geldsomloop. Alle transacties van het land zowel in chartaal alsook in giraal geld lopen via de Gosbank, zodat deze instelling ook de functie van de 'nationale' boekhouding vervult. Bovendien is de Gosbank volgens artikel 2 van de statuten gemachtigd de financieel-economische activiteiten van alle economische subjecten te controleren.

De Gosbank bezit rechtspersoonlijkheid en werkt conform het chozrasjtsjot-principe, dat op pp.38/39 (voetnoot 79) nader werd uiteengezet ¹³⁴⁾.

De concrete werkzaamheden van de Gosbank, die in zich de functie van centrale en algemene bank verenigt, zijn veelomvattend. Naast de emissie-activiteit, waarbij staats- en bankbiljetten en de munten worden uitgegeven, regelt de Gosbank de geldsomloop. Tot de competentie van deze kredietinstelling behoort ook de verlening van het kortlopende krediet ten behoeve van de gehele volkshuishouding en de financiering en het verstrekken van het langlopende krediet aan de landbouw (water- en bosbouw inbegrepen) en de verbruiksoöperaties, alsook de verlening van de kredieten voor de huisbouw van de plattelandsbevolking. Sinds 1 januari 1963 geeft de Gosbank leiding aan de activiteiten van de spaarkassen. Voorts voert de Gosbank de kastransacties en de verrekeningen voortvloeiende uit het nationale budget uit. Tenslotte is aan de Gosbank de kredietverlening ten behoeve van de buitenlandse handel, de verrekening met het buitenland en de handel in goud, andere kostbaarheden en vreemde valuta toevertrouwd ¹³⁵⁾.

De Gosbank is opgebouwd en wordt geleid volgens het op Lenin teruggaande principe van het democratische centralisme, wat zeggen wil dat zowel de

¹³⁴⁾ *Sistematizatsija chozjastvennogo zakonodatelstva* (Systematisering van de economische wetgeving) onder redactie van S.N.Bratoes', Moskou 1971, p.226 e.v..

¹³⁵⁾ M.Swesjnikow, Voorzitter van het bestuur van de Gosbank, *Na Sloezjbe ekonomiki* (In dienst van de economie), "Pravda" (nr.277) van 4 oktober 1971. Zie ook zijn artikel "Kroepniejsjyj iz kroepniejsjich" (De grootste uit de grootsten) in *Djenjgi i kredit* (Geld en krediet), Maandschrift van de Gosbank, nr.9, (september) 1971, pp.14-23.

organisatie alsook de bestuursorganen van de bank een uniform gecentraliseerd systeem vormen, waarbij lager staande organen streng aan de leiding en de controle van hun hiërarchisch hogere organen onderworpen zijn. (Zie § 2. hoofdstuk V, p.101). Haar organisatiestructuur wordt bepaald door artikel 72 van de statuten. De centrale bevindt zich in Moskou. In de Sowjet-Republieken en in alle oblasten respectievelijk okroegi (provincies) zijn kantoren van de Gosbank gevestigd, in de rayons, steden en andere bevolkingsconcentraties: filialen, agentschappen en kassen ¹³⁶⁾. (Zie schema 2 op p.62). Dat het hier om een grote mammoetorganisatie met een sterke groeitendentie gaat, blijkt duidelijk uit onderstaande tabel.

Organisatienet van de Gosbank van de USSR ¹³⁷⁾

Soort van vestiging	op 1 januari							
	1922	1928	1933	1941	1951	1961	1966	1971
Kantoren van de Sowjet-republieken	-	4	4	14	14	15	15	15
Kantoren van oblasten e.d.	3	28	58	149	163	150	149	151
Filialen en agentschappen	1	538	2.136	3.785	4.737	4.048	3.847	3.968
Totaal (de Centrale uitgezonderd)	4	570	2.198	3.948	4.914	4.213	4.011	4.134

De Gosbank staat onder leiding van een bestuur, waarvan de voorzitter deel uitmaakt van de Ministerraad van de USSR. Het bestuur bestaat uit de voorzitter, zijn plaatsvervangers en de hoofden van sommige afdelingen. Het wordt benoemd door de Ministerraad.

De structuur van het centrale bestuur en van de besturen van de kantoren en van de filialen is afhankelijk van de functies, die zij vervullen.

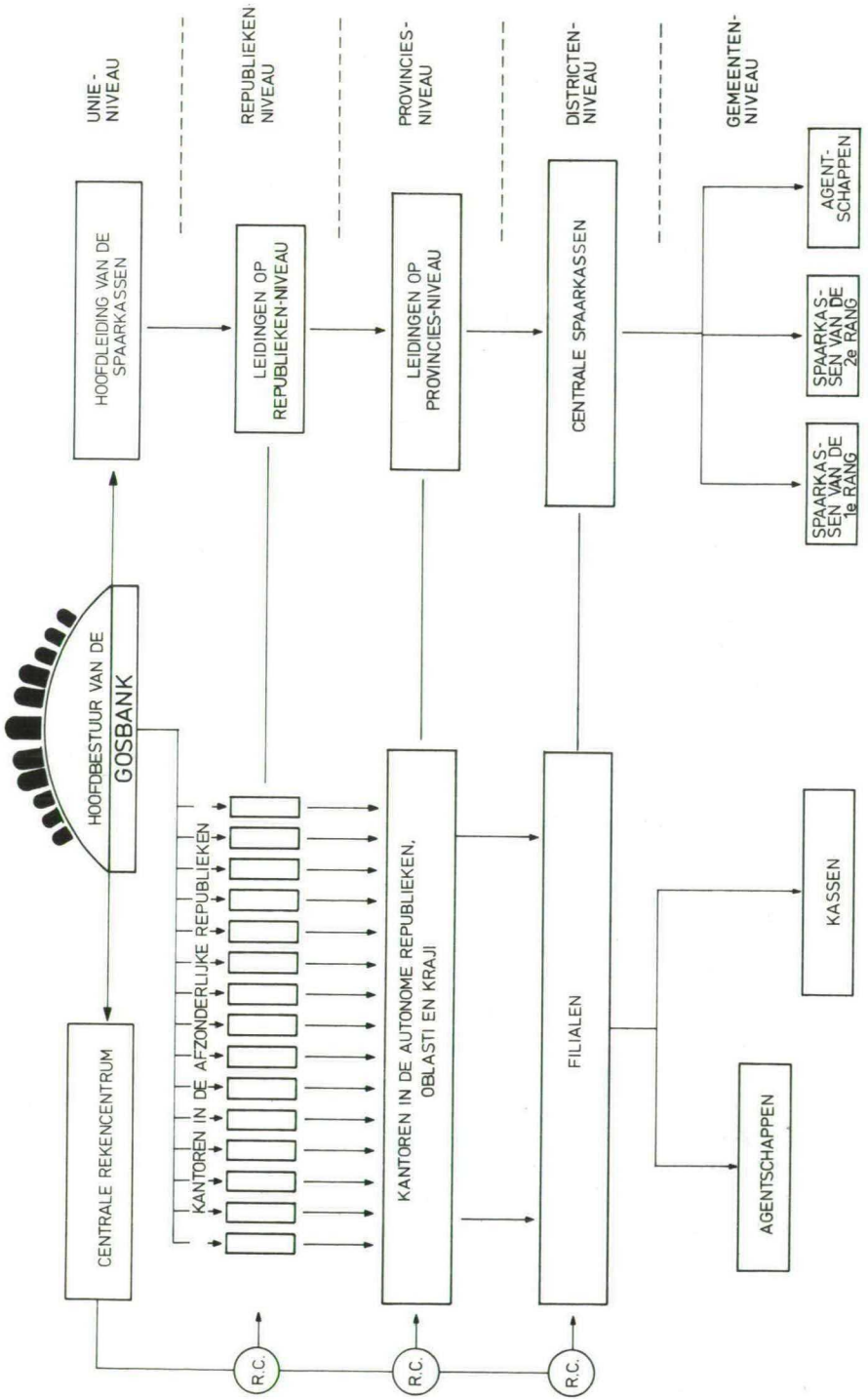
Het centrale bestuur beschikt over afdelingen en onderafdelingen en heeft het Centraal Archief, de Rekenfabriek, het Computercentrum en de wetenschappelijk-technische bibliotheek. Het geeft een eigen maandschrift *Djenjgi i kredit* (Geld en Krediet) uit. De meest belangrijke afdelingen hebben eigen onderafdelingen.

De centrale van de Gosbank omvat: de plan-economische afdeling, de afdeling ter regulatie van de geldomloop, de afdeling voor de financiering van de investeringen, de afdelingen voor de kredietverstrekking aan de bedrijfstakken, de valuta- en economische afdeling, de afdeling van emissiekasoperaties, de centrale boekhouding, de accountantsafdeling (waarvan het

¹³⁶⁾ Het uittreksel van de Statuten van de Gosbank is gepubliceerd in *Djenjgi i kredit*, nr.9, 1971, pp.11-13.

¹³⁷⁾ Ontleend aan: *Djenjgi i kredit*, nr.9, 1971, p.50.

SCHEMA 2. ORGANISATIESCHEMA VAN DE GOSBANK

hoofd door de Ministerraad benoemd wordt), de afdeling van het kasbeheer van het staatsbudget en een aantal andere afdelingen en onderafdelingen. (Zie schema 3 op p.64).

De kantoren in de Sowjet-Republieken hebben in principe dezelfde structuur, maar het aantal afdelingen hangt af van de grootte van de republiek en van haar economische structuur. De structuur van de filialen is aangepast aan de werkzaamheden van de cliënteel ¹³⁸⁾. (Zie schema 4 op p.65).

De kredietbronnen van de Gosbank bestaan uit eigen- en aangetrokken middelen en uit de geldemissie. Onder eigen middelen zijn te verstaan het fonds dat in de statuten is vastgesteld en andere (reserve etc.) fondsen door de regering bepaald. Aangetrokken middelen omvatten rekening-courant-saldi, deposito's van andere banken, spaarkassen en staatsverzekeringsmaatschappijen, alsook de reserves van de begrotingen van de USSR, de Unierepublieken en de andere administratieve eenheden.

De balansstructuur van de monobank kan men als volgt samenvatten ¹³⁹⁾:

Activa

Passiva

Goud en deviezen	Stichtings- en reservekapitaal (Fondsen)
Debiteuren	Bankbiljetten in circulatie
Waardepapieren (Aandelen in de sowjet-banken in het buitenland, de Wnjesjtorgbank etc.)	Deposito's (overheid, bedrijven en organisaties)
	Deposito's van de Strojbank en van de Wnjesjtorgbank
	Tegoeden Spaarkassen

De enige reële beperking voor de omvang van de bankbiljettencirculatie wordt gevormd door de beslissingen van de politieke autoriteiten.

b) De Spaarkassen

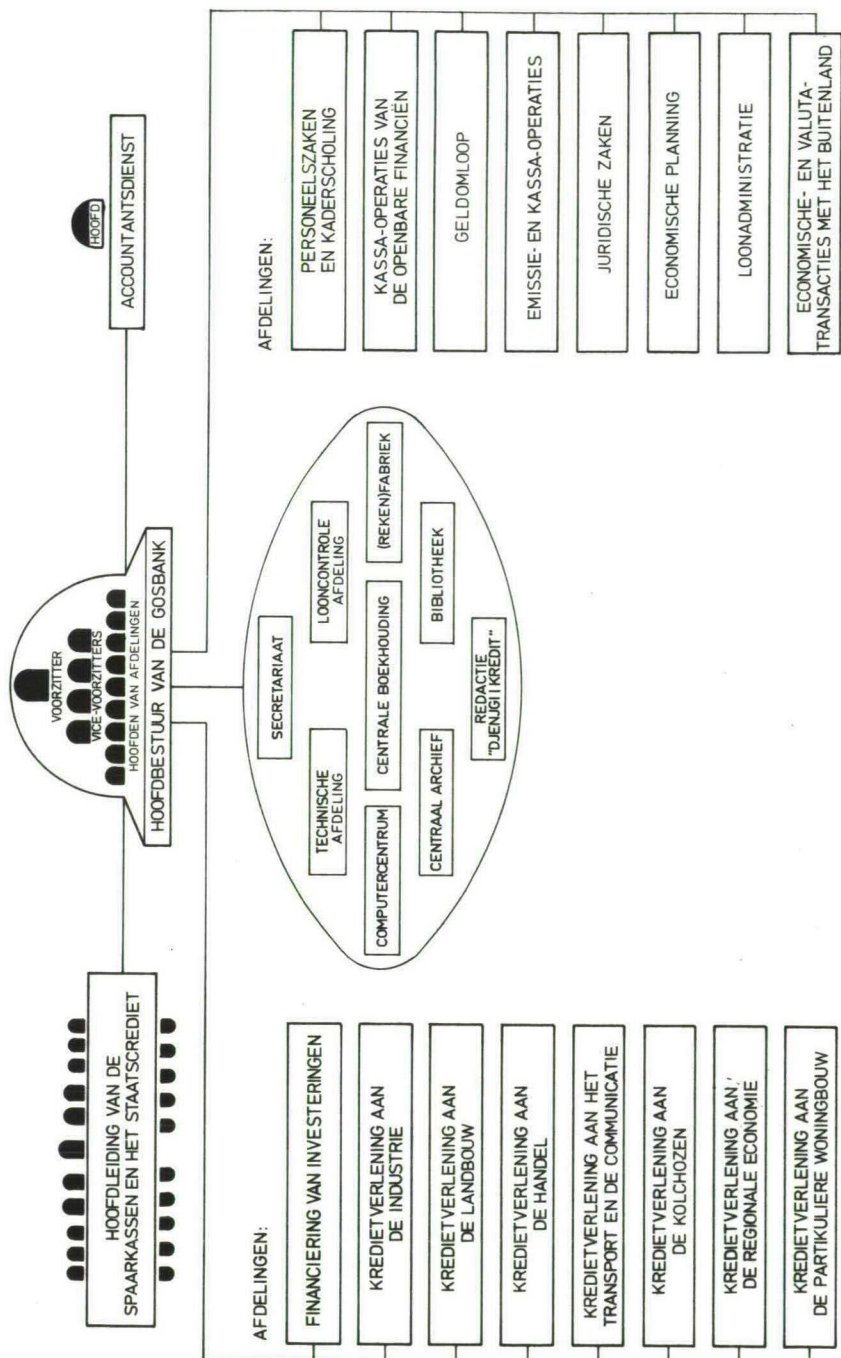
De Spaarkassen van de USSR maken sinds 1963 deel uit van het systeem van de Gosbank. (Zie schema 3 op p.64). Binnen dit systeem zijn ze autonoom en werken volgens het op p.38 (voetnoot 79) gereleveerde chozrastsjot-principe.

De Spaarkassen hebben ten doel de accumulatie van spaarmiddelen van de bevolking en het beleggen van de spaarsaldi bij de staat. Daarnaast vervullen zij nog nevenfuncties, zoals de verrichting van de incasso-, overmakings-, verrekenings- en kasoperaties ten behoeve van de bevolking, van de organisaties en van andere instellingen, de verkoop en koop van staatsobligaties en uitloting daarvan, de uitbetaling van de staatspensioenen en de organisatie ten behoeve van de Staat van de geldloterijen en van de lote-

¹³⁸⁾ Kredito-djenjesjnaja sistema SSSR (Krediet- en geldsysteem van de USSR), Ter gelegenheid van de 50e verjaardag van de Oktoberrevolutie, Uitg. "Finansy", Moskou 1967, pp.99-103.

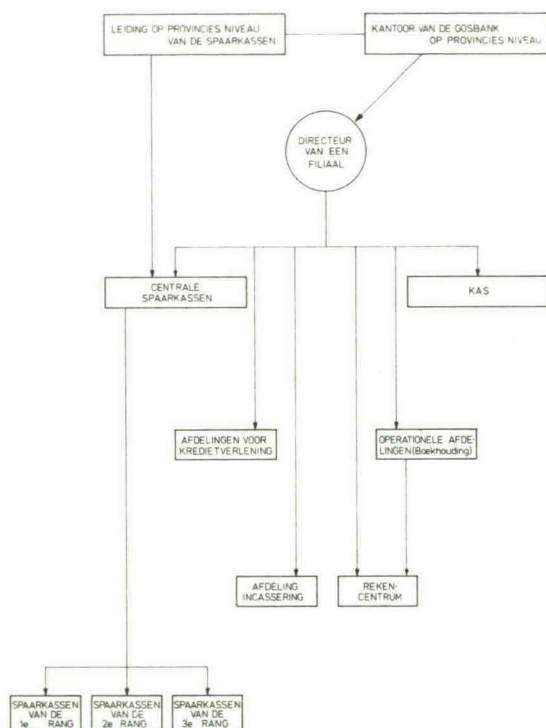
¹³⁹⁾ De Gosbank publiceert geen jaarverslag. Hetzelfde is het geval met de Strojbank.

SCHEMA 3. STRUCTUUR VAN HET CENTRALE APPARAAT VAN DE GOSBANK

140) Vergelijk: Organizatsiya i planirovaniye kredita (Organisatie en planning van krediet), Collectief o.l.v. N.D. Barkowski, "Finansy", Moskou 1973, p. 41.

SCHEMA 4. STRUCTUUR VAN EEN FILIAAL VAN DE GOSBANK

rijen in natura ¹⁴²⁾.

De spaarders kunnen 5 soorten rekeningen bij een spaarbank openen, te weten: de opeisbare rekening, de termijnrekening, de geconditioneerde rekening, de loterijrekening en de lopende rekening. De meest gebruikelijke is de opeisbare rekening. De houder van de opeisbare rekening kan op alle momenten zijn geld terugnemen. In geval van de lopende rekening kan de houder cheque's op naam of aan toonder uitschrijven. Geconditioneerde rekeningen worden voor minderjarigen geopend. Bij de loterijrekening wordt twee maal per jaar het rentebedrag verloot ¹⁴³⁾.

Afzonderlijk genomen zijn spaarkassen zeer kleine instellingen. Men onderscheidt 4 typen: de Centrale spaarkassen en de Spaarkassen van de eerste en tweede rang en de Agentschappen.

De Centrale spaarkassen hebben hun zetel in de steden en in de centra van de rayons. Aan deze kassen zijn de overige spaarkassen ondergeschikt. De bemanning van een spaarkas telt 1 à 10 of meer personen. De Agentschappen (66,5% van het totaal van de spaarkassen) worden door niet-beroepskrachten gedreven. Het net van spaarkassen bedroeg in 1968:

3.600	Centrale spaarkassen	}	76.500 in totaal
10.100	Spaarkassen van de eerste rang		
11.900	Spaarkassen van de tweede rang		
50.900	Agentschappen		

In 1971 waren er 78.300 en in oktober 1973 reeds 79.000 spaarkassen aanwezig. Het laat zich aanzien dat in de toekomst het aantal spaarkassen nog verder zal toenemen. Tot het einde van 1975 moeten er bijv. nog 5.600 spaarkassen bijkomen.

Terwijl de Centrale spaarkassen en de Spaarkassen van de eerste rang eigen kantoren bezitten, zijn de Spaarkassen van de tweede rang en de Agentschappen als regel bij de PTT of bij bedrijven, kolchozen en sowchozen (staatsboerderijen) ondergebracht. Zo waren op 1 januari 1973 bijna driekwart van het totale bestand van de spaarkassen aan PTT-kantoren gekoppeld ¹⁴⁴⁾.

Alhoewel de Centrale spaarkassen de scepter zwaaien over de overige 3 typen van de spaarkassen en de boekhouding daarvan voeren, bedienen zij ook rechtstreeks individuele cliënten. Dit in tegenstelling tot de overkoepelingsorganen van de spaarkassen, die zich slechts met organisatorische vraagstukken en het beleid bezighouden.

Volgens besluit van de ministerraad van de USSR van 4 mei 1972 zijn de

¹⁴²⁾ Joe. Beloegin, *Setj sberegatelnych kass (Net van de spaarkassen) in Djenjgi i kredit*, nr.7 (juli) 1969, p.60 en Tsjetwerikow, *Gosodarstvennyje sberegatelnyje kassy k joebilejoe (Staatsspaarkassen bij jubileum)*, *Djenjgi i kredit*, nr.12 (december) 1972, pp.53-63.

¹⁴³⁾ *Sprawotsjnik rabotnika sberegatelnoj kassy (Handleiding voor de medewerker van de spaarkas)*, onder redactie van P.A. Tsjetwerikow, *Uitg. "Finansy"*, Moskou 1971, pp.54-56.

¹⁴⁴⁾ Gegevens ontleend aan Joe. Beloegin, *op.cit.*, pp.59-60, aan Djenjgi i kredit, nr.9 (september) 1971, p.43 en A.P. Sacharow, W.K. Tsjirkov, *Operatsiji sberegatelnych kass (Operaties van de spaarkassen)*, *Uitg. "Finansy"*, Moskou 1973, p.17 en aan Djenjgi i kredit, nr.1, (januari) 1974, p.8 e.v..

Centrale spaarkassen ondergeschikt aan de leiding (oeprawlenije) op niveau van oblastje (provincie) en dergelijke; de provinciale leidingen op hun beurt zijn onderworpen aan de leiding op niveau van Sowjet-Republiek. De leidingen van de spaarkassen van de Sowjet-Republieken vallen onder het algeheel bestuur van de hoofdleiding (prawlenije) in Moskou. De hoofdleiding is ondergeschikt aan het centrale bestuur van de Gosbank. (Zie schema 2 op p. 62).

Het bestuur van de Gosbank keurt plannen van de hoofdleiding van de spaarkassen goed, controleert haar werkzaamheden en de jaarrekeningen en bekrachtigt ze.

De hoofdleiding van de spaarkassen draagt de verantwoordelijkheid voor de ontwikkeling van het algehele spaarwezen, regelt de plaatsing van de staatsleningen en benoemt het leidend kader van de spaarkassen. Tot de competentie van voornoemd orgaan van het spaarsysteem behoort ook de controle van de financiële administratie van de ondergeschikte leidingen van de spaarkassen. Voorts stelt zij samen de totale rekening en verantwoording met de totale balans, d.i. de financiële jaarrekening voor het gehele spaarkasstelsel in de Sowjet-Unie. Dit centraal orgaan beschikt over de middelen en het vermogen van de spaarkassen.

De leiding van de spaarkassen van de Sowjet-Republieken, provincies en dergelijke, zijn verantwoordelijk voor de planning en de uitvoering van het beleid, alsook voor de in verband hiermee staande organisatorische en andere werkzaamheden. Zij organiseren ook de loterijen in geld en natura¹⁴⁵⁾.

c) De Wnjesjtorgbank

In principe behoren tot de competentie van de Gosbank de geld- en krediettransacties voortvloeiende uit de buitenlandse handel, het internationale toerisme en dergelijke. In de praktijk wordt bij deze activiteiten betrokken de *Bank dla Wnjesjnej Torgowli SSSR* (de bank voor buitenlandse handel van de USSR) - de Wnjesjtorgbank.

De Wnjesjtorgbank, in 1922 gesticht, is een naamloze vennootschap. De voornaamste aandeelhouders zijn de Gosbank en het Ministerie van Buitenlandse handel. Haar activiteiten vinden plaats onder het toezicht en de controle van de Gosbank. Overigens is er een nauw samenspel tussen de Gosbank en de Wnjesjtorgbank. Om te beginnen heeft de Wnjesjtorgbank alleen een filiaal in Leningrad, zodat de Gosbank op basis van het correspondentenschap in heel de Sowjet-Unie de functies van de Wnjesjtorgbank waarneemt. Bovendien worden in overleg met de Gosbank de correspondentenschappen in het buitenland geregeld. In 1967 traden meer dan 1.000 buitenlandse banken als correspondenten van de Gosbank en van de Wnjesjtorgbank op¹⁴⁶⁾.

De Wnjesjtorgbank vervult de volgende functies:

¹⁴⁵⁾ *Sprawotsjnik rabotnika sberegatelnoj kassy*, op.cit., pp.3-27, en A.P. Sacharow, W.Tsjirkov, op.cit., pp.3-11.

¹⁴⁶⁾ *Kreditno-djenjeznaja sistema*, SSSR, op.cit., p.221.

- 1) zij houdt voor buitenlandse bedrijven en buitenlandse ondernemingen rekeningen bij in roebels en in buitenlandse valuta en opent voor haar cliënten rekeningen bij buitenlandse banken en houdt deze rekeningen bij;
- 2) zij verricht verrekeningen uit hoofde van im- en export;
- 3) zij verstrekt krediet aan ex- en importfirma's en controleert de activiteiten daarvan en houdt zich bezig met de kredietverlening ten behoeve van en de controle op verschillende buitenlandse transacties;
- 4) zij houdt de boeking bij van de door de USSR verstrekte kredieten en van de door de USSR ontvangen buitenlandse leningen en
- 5) zij houdt zich bezig met de deviezenhandel en met de handel in edele metalen ¹⁴⁷⁾.

Ter illustratie volgt op pag.69 de balans van de Wnjesjtorgbank.

Omdat het toeristenverkeer en de buitenlandse handel elk jaar toenemen, nemen ook de activiteiten van de Wnjesjtorgbank toe. Aangezien echter het aandeel van de exporthandel slechts ca. 4,1% van het nationale inkomen van de USSR uitmaakt, kan de internationale monetaire situatie geen invloed hebben op de monetaire situatie van de USSR.

d) De Strojbank

De Strojbank is de afkorting voor *Wsesojuznyj bank finansirovanija kapitalnych wlozjenij SSSR* (Aluniebank van de financiering van de investeringen van de USSR). Deels is het doel van deze instelling de financiering van de investeringen à fonds perdu. Daarnaast verstrekt de Strojbank het langlopend en kortlopend krediet. Maar het hoofddoel van deze bank is, aldus artikel 2 van de statuten, het uitoefenen conform de direktieven van de partij en van de regering, van de controle op de effectuering van de investeringen en op alle activiteiten die ermee in verband staan. Uit dien hoofde is de Strojbank ook nauw betrokken bij de planning van de investeringen.

De werkzaamheden op krediet- en financieel gebied van de Strojbank, zoals omschreven in artikel 4 van de statuten, en gespecificeerd in de artikelen 17 tot en met 40 van de statuten, kan men in vijf groepen verdelen. De Strojbank verschaft:

- 1) de middelen à fonds perdu dan wel het langlopend krediet voor de investeringen aan de industriële-, transport-, communicatie-, woningbouw- en handelsbedrijven, alsook aan de bouwbedrijven van de culturele utiliteitsgebouwen;
- 2) de middelen à fonds perdu voor de diepte-investeringen van de montagebouw-aannemers-organisaties;
- 3) het langlopend krediet voor de individuele- en de coöperatieve woningbouw in de steden;
- 4) het kortlopend krediet aan de montagebouw-aannemers-organisaties;

¹⁴⁷⁾ W. Jaworski, *Banki i kredit ...*, op.cit., pp.71-72.

Balans op 1 januari 1973 ¹⁴⁸⁾
(Roebels)

Activa

Passiva

	1 januari 1972	1 januari 1973		1 januari 1972	1 januari 1973
Kas, lopende en andere rekeningen	3.482.139.801	1.653.923.230	Aandelenkapitaal en reserve	472.985.986	520.985.986
Verleende kredieten en verplichtingen wegens garanties en accepten	6.571.270.846	8.871.737.091	Fondsen beschikbaar op lopende en andere rekeningen	7.605.801.207	5.879.682.456
Obligaties en aandelen	9.333.564	9.297.369	Ontvangen kredieten garanties en accepten	1.925.861.807	4.039.799.343
Andere activa	1.701.842	2.650.435	Netto-winst	56.137.521	93.519.317
			Andere passiva	3.659.532	3.621.023
Totaal	10.064.446.053	10.537.608.125	Totaal	10.064.446.053	10.537.608.125

5) de financiële middelen voor de investeringen in het buitenland en het krediet voor de uitgaven, voortvloeiende uit de technische hulp van de USSR aan het buitenland ¹⁴⁹⁾.

De nodige middelen verkrijgt de Strojbank enerzijds van de staat en anderzijds van de bedrijven, namelijk een deel van afschrijvingsgeelden en van een bepaald deel van de winsten. Dit komt er op neer dat de Strojbank ook tot taak heeft de middelen bestemd voor de investeringen te mobiliseren en te centraliseren.

Reeds eerder brachten wij naar voren dat de Strojbank meer een administratieve instantie is dan een kredietinstelling. Het is het instrument van de Ministerraad van de Sowjet-Unie bij de planning en bij de effectuering van de allocatie van de duurzame produktiemiddelen. De functie van de Strojbank in de planeconomie van de USSR is die van de kapitaalmarkt in de Nederlandse economie.

De Strojbank heeft rechtspersoonlijkheid en werkt volgens het chozrastsjot-principe. Zij beschikt over het Stichtingsfonds (Kapitaal) ad 250 miljoen roebels, het reservefonds (in 1967 bedroeg dit 192 miljoen), het fonds voor het langlopend krediet, het afschrijvingsfonds en het investeringsfonds ¹⁵⁰⁾.

De krediet- en financieringstransacties worden vooral door middel van overboekingen geregeld. Er is statutair bepaald (artikel 16), dat de Strojbank haar vrije geldmiddelen bij de Gosbank bewaart en dat de Gosbank kas-service aan de Strojbank verleent.

De organisatiestructuur lijkt in principe op die van de Gosbank. De Strojbank heeft alleen veel minder filialen en daar waar de cliëntenkring klein is, laat de Strojbank zich vertegenwoordigen door de Gosbank. (Zie schema 5 op p.71) ¹⁵¹⁾.

Het centrale orgaan van de Strojbank staat onder leiding van het door de Ministerraad van de Sowjet-Unie benoemde bestuur. De voorzitter daarvan is in wezen de eigenlijke leider. De overige bestuursleden hebben alleen uitvoerende bevoegdheden. Ook de structuur van dit orgaan lijkt in alle opzichten op die van de Gosbank. (Zie schema 6 op p.73) ¹⁵²⁾.

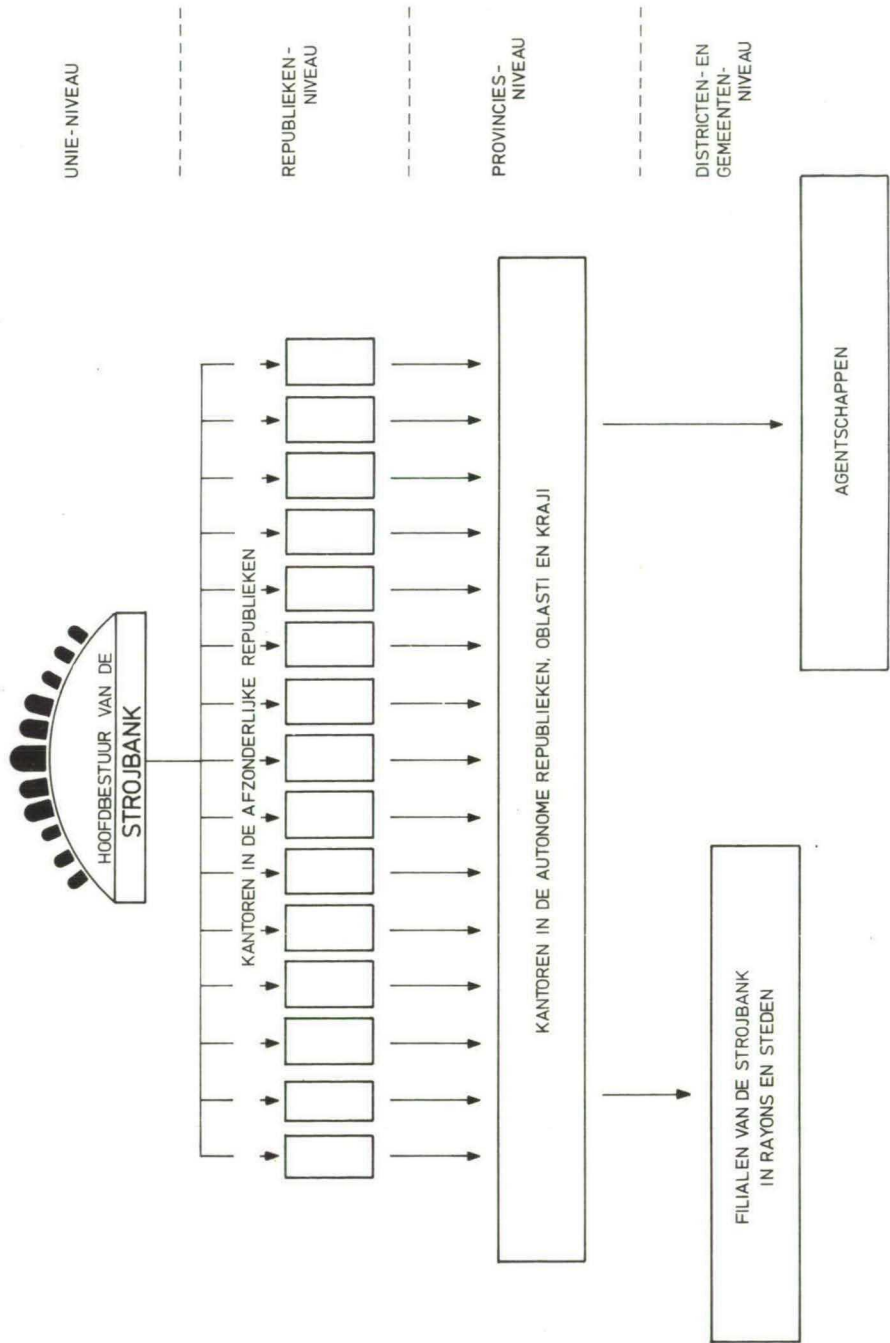
De operationele werkzaamheden worden verricht in de kantoren, gevestigd in de hoofdsteden van de Sowjet-Republieken en in de centra van oblasti (provincies) en dergelijke administratieve eenheden van de USSR. Daar liggen ook de relaties tussen de Strojbank en haar cliëntenbedrijven.

¹⁴⁹⁾ *Zie Statuten van de Strojbank, opgenomen in Resjenija partiji i pravitelstva ... op.cit., deel 15, pp.505-517. Zie ook bijdragen van K.N. Plotnikow en van I.D.Sjef in Bankovskoe djelo v SSR (Het bankwezen in de USSR), Gosfinizdat, Moskou 1962, pp.46 en 68 e.v..*

¹⁵⁰⁾ *Gegevens ontleend aan Kreditno-djenjesjnaja sistema SSR, op.cit., p.251. Meer recente gegevens konden niet worden achterhaald.*

¹⁵¹⁾ *S.Borodin, A.Demitsjev, P.Rozin, Finansy i kredit (Financiën en krediet), 3e herziene en omgewerkte uitgave, Gosfinizdat, Moskou 1973, p.107. 152) Idem, p.98 en Organizatsija i planirovanije kredita (o.l.v. N.D.Bar-kowski, op.cit., p.41.*

SCHEMA 5. ORGANISATIESCHEMA VAN DE STROJBANK

Het organisatienet zag er in 1972 als volgt uit ¹⁵³⁾:

De centrale in Moskou	
De kantoren in de Sowjet-Republieken	161
Besturen in de (grote) steden	22
De filialen	402
De gevolmachtigden	617
Totaal (zonder centrale)	<u>1.202</u>

Uit deze gegevens blijkt duidelijk dat de Strojbank aanzienlijk kleiner is dan de Gosbank.

e) De banken in het buitenland

De Sowjet-regering houdt er in het buitenland 6 banken op na. Het zijn: Moscow Narodny Bank Limited in Londen met haar filialen in Beiroet en in Singapore; Banque Commerciale pour l'Europe du Nord (Eurobank) te Parijs; Bank Russo-Iran in Teheran; Wozchod Handelsbank A.G. in Zürich; Ost-West Handelsbank A.G. in Frankfurt/Main; Donau-Bank in Wenen.

Moscow Narodny Bank Limited (MNB) in Londen is de oudste bank in het buitenland. Zij werd in oktober 1919, dus één jaar na de vestiging van het bolsjewistische regime, gesticht. Zij startte met een aandelenkapitaal van £ 250.000. In 1932 nam zij de sowjet-handelsbank *Arcos Banking Corporation Ltd.* over, waardoor haar kapitaal het bedrag van £ 1.750.000 bereikt heeft. Inmiddels had zij reeds filialen in Parijs (in 1925) en in Berlijn (in 1928), alsook een agentschap in New York (in 1926) gevestigd. Uiteindelijk is de expansie van de MNB in de jaren dertig niet alleen tot stilstand gekomen, maar zelfs zijn de activiteiten van deze banken door het afstoten van de deelnemingen in de *Transit Bank of Riga*, *Svenska Bank* te Stockholm, *Far Eastern Bank* te Harbin en *Banque Commerciale pour l'Europe du Nord* te Parijs en de sluiting van de filialen in Parijs (in 1934) en in Berlijn (in 1935) zo zeer ingekrompen dat het aandelenkapitaal in 1937 tot £ 525.000 terug werd gebracht. Tot en gedurende de tweede wereldoorlog was de Moscow Narodny Bank niet meer dan een agent van de Gosbank.

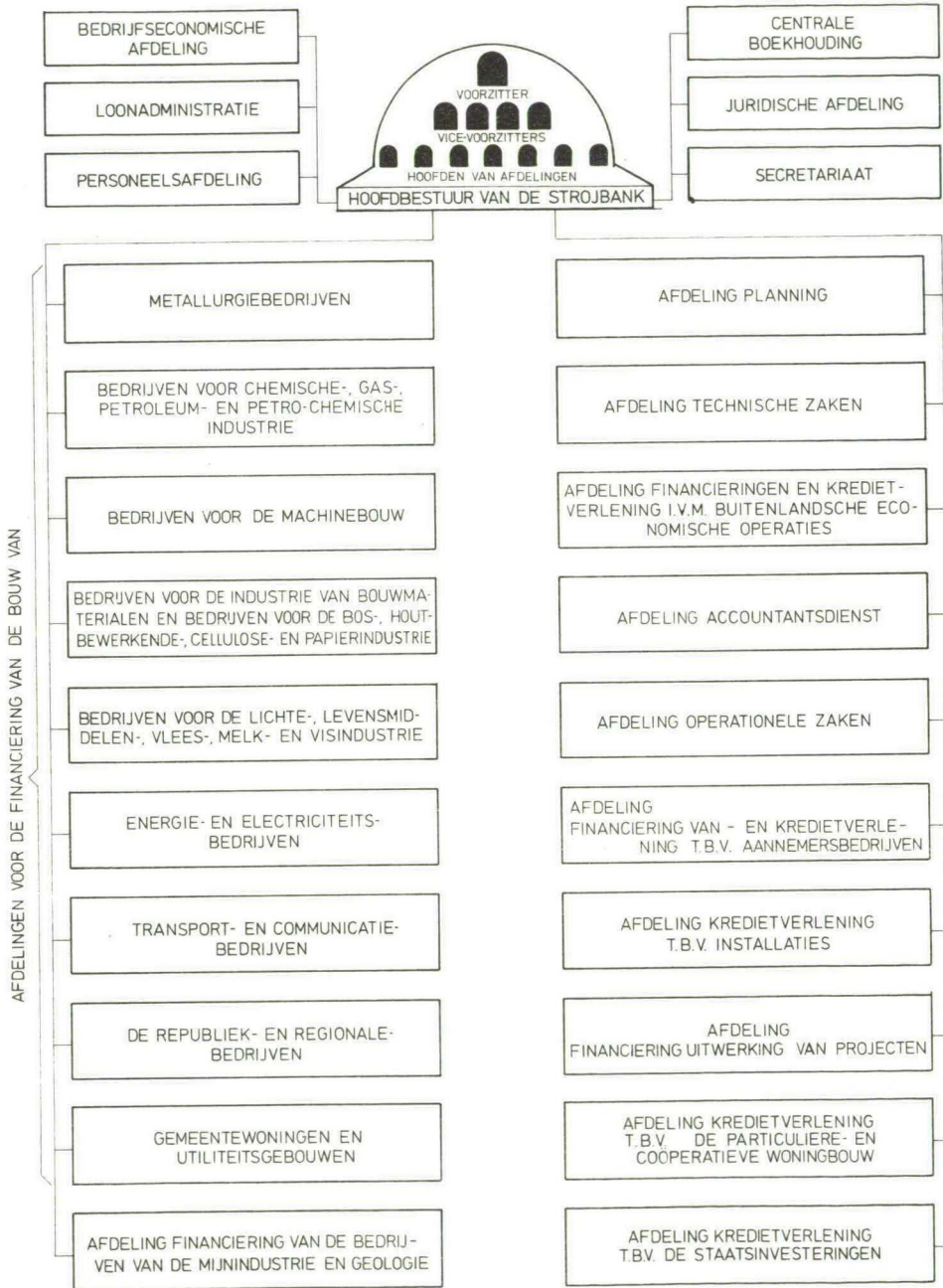
In de jaren 1945-1948 bloeide de MNB op maar in de daarop volgende jaren voerde de bank geen florissant bestaan: het balanstotaal bedroeg in de jaren 1945, 1948, 1952 en 1958 respectievelijk: £ 1.500.000, £ 15.500.000, £ 6.000.000 en £ 8.500.000. De jaren zestig hebben niet alleen herstel, maar ook in het begin een bijzonder snelle en later een gestadige groei gebracht ¹⁵⁴⁾.

Op p.74 volgen summieriële gegevens over de activiteiten van deze bank ¹⁵⁵⁾.

¹⁵³⁾ Ontleend aan: Strojbank SSSR, *Poeti sowjersjenstwowanija stroitelstwa* (Strojbank van de USSR, Wegen ter vervolmaking van het bouwwezen), Onder redactie van F.N.Manojlo, "Finansy", Moskou 1972, p.40.

¹⁵⁴ en ¹⁵⁵⁾ Vergelijk gegevens in: *Fiftieth Anniversary Year October 1919-October 1969, Moscow Narodny Bank Limited, The Bank for East-West Trade*, pp.1-15; *Annual Report 1971*, pp.1-19; *Annual Report 1972*, pp.1-19.

SCHEMA 6. STRUCTUUR VAN HET CENTRALE APPARAAT VAN DE STROJBANK

	1960	1965	1970	1971	1972
	in miljoenen f				
Balanstotaal	55,6	233,1	363,9	391,8	584,8
Deposito's van de Bank-correspondenten	51,4	197,1	318,8	340,4	462,7
Voorschotten, inclusief gedisconterde waardepapieren	36,3	197,5	275,7	284,6	454,3
Winst			0,002	0,01	0,025

Op het ogenblik heeft de Moscow Narodny Bank twee goed prospererende filialen: één in Singapore sinds 1971 en één in Beiroet sinds 1963.

De aandelen van deze handelsbank van de USSR berusten bij de economische staatsorganisaties, te weten: de Gosbank, de Wnjesjtorgbank en verschillende staatshandelsorganisaties. Haar activiteiten zijn op de eerste plaats gericht op de Oost-West handel. Zij zorgt vooral voor de verrekeningen tussen de USSR en andere Comeconlanden met Groot-Brittannië, ontwikkelingslanden en verschillende Westerse landen. Zij opereert zeer actief op de valutamarkt van Europa, wat blijkt uit het feit dat de MNB tot de vier grootste eurovalutahandelaren op de valutamarkt van Londen behoort. Tenslotte verleent de MNB handelskrediet aan de sowjet- en oosteuropese firma's.

Bank Russo-Iran in Teheran is sinds 1932 een nieuwe naam voor het in september 1932 opgerichte *Russische-Perzische bankkantoor* ten behoeve van de handel tussen Iran en de USSR en ter bevordering van de landbouw en van de industrie van Iran. Deze bank is een naamloze vennootschap met een aanvankelijk perzisch kapitaal. Op 1 januari 1954 namen de sowjet-autoriteiten de aandelen van de iraanse zakenlieden over; 84% van het aandelenkapitaal bevindt zich nu in handen van de Wnjesjtorgbank en 16% in handen van de Gosbank.

De Bank Russo-Iran is betrokken bij de handelstransacties tussen de USSR en Iran, doet aan deviezenhandel en biedt bankfaciliteiten aan de sowjet-instellingen aan. Sinds 1945 maken de Comeconlanden gebruik van de service van deze sowjet-bank bij hun handelsrelaties met Iran.

Een inzicht in de omvang van de werkzaamheden van de Bank Russo-Iran verschaffen de navolgende gegevens (zie tabel op p.75) ¹⁵⁶⁾.

Banque Commerciale pour l'Europe du Nord (Eurobank) bestaat sinds 1925. Het is een naamloze vennootschap. Zij is gevestigd in Parijs. De meeste aandelen bezitten de Gosbank (48,32%) en de Wnjesjtorgbank (21,45%). De Strojbank, Exportles (exportfirma voor hout) en Centrosjoez (de centrale

¹⁵⁶⁾ *Rusko-Iranskij Bank (Russisch-Iraanse Bank), Finosowo-kreditnyj Slovar (Lexicon voor financiën en krediet), deel II, Moskou 1964, p.311 en Bank Russo-Iran, Teheran 1973 (Inlegvel bij het jaarverslag 1972).*

	1962	1967	1972
	in miljoenen Rials		
Balanstotaal	939,0	1.922,0	5.365,0
Deposito's	432,0	825,0	2.876,0
Verstreckte kredieten *)	450,0	2.540,0	6.111,0
Winst	2,0	15,0	69,0

*) Periodegrootheid.

van verbruikscoöperaties) hebben elk 10% van de aandelen.

Volgens artikel 4 van haar statuten omvatten de activiteiten van de Eurobank alle denkbare bankoperaties. De bevordering van de handel van de USSR en de overige Comeconlanden met de Westerse landen is het voornaamste doel. Ook de ontwikkelingslanden hebben alle aandacht. Voorts treedt de Eurobank op als kassier van de sowjet-organisaties in Frankrijk. Zij houdt zich ook bezig met de valutahandel.

Teneinde risico's bij de valutahandel en andere transacties tot een minimum te beperken is het beleid van de Eurobank op de geografische spreiding van de financiële operaties en de diversiteit van de zaken gericht.

Net als dat het geval was met de Moscow Narodny Bank Limited in Londen is de Eurobank onder invloed van de toename van de Oost-West handel in het laatste decennium snel gegroeid. Op 31 december 1973 bedroeg het aandelenkapitaal 150.000.000 Franse francs en het balanstotaal 11.121.339.530 Franse francs. Op de aandeelhoudersvergadering van 14 mei 1974 werd het kapitaal tot 200 miljoen verhoogd. De jaarlijkse groei van het balanstotaal bereikte in 1971, 1972 en 1973 respectievelijk 15,3%, 23,2% en 26,8% ¹⁵⁷⁾.

Wozchod Handelsbank A.G. in Zürich begon haar werkzaamheden op 1 oktober 1966. Het is dus een betrekkelijk jonge instelling, die haar ontstaan te danken heeft aan de pogingen van de sowjet-regering de handel met kapitalistische landen te verhogen.

Wozchod is een naamloze vennootschap met als aandeelhouders: de Gosbank, de Wnjesjtorgbank, de Spaarkassen van de USSR, de Moscow Narodny Bank Ltd. Londen, de Banque Commerciale pour l'Europe du Nord in Parijs en enkele im- en exportfirma's van de USSR. Als een internationale handelsbank biedt de Wozchod alle mogelijke faciliteiten ter bevordering van de handel tussen de Comeconlanden en de westerse partners aan. Een bijzondere plaats nemen daarbij in de kredietverlening en alle soorten financieringen ten behoeve van de handel van de Comeconlanden met het westen, voorts de de-

¹⁵⁷⁾ Statuts, Titre premier; Exercice 1972 en Exercice 1973.

viezen- en goudhandel. Een aparte vermelding verdient ook het feit dat de Wozchod over een speciale staf voor de voorlichting van de klanten over alle aspecten van de economische relaties tussen Oost en West beschikt.

Voornoemde sowjet-bank in Zwitserland onderhoudt nauwe relaties met de overige sowjet-banken in het buitenland en met Zwitserse en andere buitenlandse banken.

De activiteiten van de Wozchod groeien gestadig. Ter illustratie de volgende tabel ¹⁵⁸⁾.

Miljoenen Zwitserse Francs	1967	1968	1969	1970	1971	1972
Balanstotaal	183	267	334	370	394	394
Totale kredietverlening	160	227	285	308	348	337
Handelskrediet	55	64,5	116	182	179	225
Termijndeposito's bij andere banken	105	162,5	169	126	169	112

Ost-West Handelsbank A.G. in Frankfurt/Main verkeert in een beginstadium van haar activiteiten. Alhoewel reeds in 1966 nagegaan werd of in West-Duitsland geen sowjet-bank te stichten ware, begonnen de sowjet-bankwerkzaamheden in dit land pas op 11 november 1971. Toen is de Stichtingsakte van de *Ost-West Handelsbank A.G.* gepasseerd.

De *Ost-West Handelsbank A.G.* is conform geldend Duits recht georganiseerd. De aandeelhouders zijn sowjet-instellingen. Het Stichtingskapitaal van 20 miljoen DM is als volgt verdeeld:

De Gosbank	- 55%
De Wnjesjtorgbank	- 30%
Exportles (exportfirma voor hout), Moskou	- 5%
Promsyrjoimport (Importfirma's voor industriële grondstoffen) Moskou	- 5%
Techmaschimport (Importfirma's voor technische machines)	- 5%

De activiteiten namen direct een hoge vlucht, wat moge blijken uit het feit, dat het balanstotaal per 31 december 1972 een bedrag van 546.361.097 DM bereikte. Het balanstotaal per 31 december 1973 bedroeg reeds 1.101.955.220 DM.

Het eerste jaarverslag (*Geschäftsbericht 1972*) stelt dat in het leven roepen van een sowjet-bank in West-Duitsland "die konsequente Folge der Ausweitung des Handels zwischen den sozialistischen Ländern und der BRD in einer Atmosphäre sich abzeichnender Entspannung" is geweest. De goederenruil tussen de USSR en West-Duitsland bereikte in 1972 een bedrag van 3,7

¹⁵⁸⁾ *Geschäftsbericht 1971, Wozchod Handelsbank A.G., Zürich. Idem 1972.*

miljard DM, dit is een groei ten opzichte van 1971 met 27,6%. In 1973 groeide deze goederenruil nog sterker en wel 38,8% ten opzichte van 1972.

Ofschoon de Ost-West Handelsbank A.G. als een algemene bank bedoeld is, is toch de bedrijvigheid van deze bank gericht op "Förderung, Abwicklung und Finanzierung von Handelsgeschäften zwischen westlichen Ländern - spezial der BRD und der UdSSR sowie den anderen sozialistischen Ländern". Daarbij worden alle bankactiviteiten bedreven. Bovendien zoekt de sowjet-bank in Frankfurt/Main de handel met de ontwikkelingslanden te bevorderen 159).

Donau-bank in Wenen is onlangs opgericht. Zoals andere soortgelijke banken is zij een naamloze vennootschap. Er zijn slechts twee aandeelhouders: de Gosbank (60%) en de Wnjesjtorgbank (40%). Ofschoon vooralsnog geen nadere gegevens omtrent deze kredietinstelling beschikbaar zijn, kan zonder meer worden aangenomen, dat de activiteiten van deze instelling analoog zijn aan die van de boven besproken sowjet-vestigingen in het buitenland.

*

Samenvattend kunnen wij over de sowjet-banken in het buitenland het volgende zeggen. Het gaat hier om instellingen die weliswaar formeel juridisch zelfstandig zijn, in materiële zin zijn het instellingen van het sowjet-bankwezen bestemd voor de handel met de modern-kapitalistische en de ontwikkelingslanden, alsook voor operaties op de valuta- en goudwereldmarkten. Door de aanpassing van de buitenlandse bankvestigingen aan de nationale wetgevingen van de desbetreffende landen, heeft de USSR de meest optimale voorwaarden voor haar valuta- en goudtransacties geschapen. Anderzijds kunnen deze bankvestigingen als verkenner van de internationale handel optreden.

f) De overige instellingen

De laatste schakels in het sowjet-kredietstelsel vormen de PTT en zogenaamde Lombardy.

De sowjet-bedrijven gebruiken de PTT-kantoren vooral voor de telegrafische overmakingen van gelden aan hun relaties. Gezondheidsinstellingen en handelsorganisaties verkrijgen hun ontvangsten in grote mate via de PTT. De sowjet-burgers kunnen bij de PTT-kantoren hun eventuele sociale uitkeringen (vooral ouderdoms- en invaliditeitspensioenen) innen alsook hun financiële verplichtingen (belastingen, woninghuur en dergelijke) ten opzichte van de staat voldoen en gelden aan particuliere personen overmaken.

De Lombardy worden in de sowjet-vakliteratuur aangeduid als bedrijven van de dienstensector. Gaat men de geschiedenis en de functie van deze instellingen na, dan moet men ze ook als kredietinstellingen karakterise-

159) Geschäftsbericht 1972, Ost-West Handelsbank A.G. in Frankfurt/Main. Idem 1973.

ren.

Lombardy waren er reeds in het Tsaristisch Rusland. Het waren beleningsbanken. Vanaf 1922 werden eerst in Moskou, daarna in sommige andere steden stedelijke Lombardy gesticht. Hun werkzaamheden hebben een zuiver lokaal karakter. De Lombardy zijn bedrijven omdat zij als de bewaarplaatsen dienen voor kleding en andere persoonlijke goederen. Er zijn nu zelfs stemmen opgekomen om aan de Lombardy de exploitatie van garages voor personenauto's toe te vertrouwen. Daarnaast echter moeten de Lombardy als kredietinstellingen aangemerkt worden. Immers, de Sowjet-burgers kunnen bij de Lombardy hun persoonlijke goederen belenen. Als beleningsbanken nemen de Lombardy aan betekenis toe.

Het door de Lombardy verstrekt krediet kan men als consumptief krediet classificeren.

De Lombardy nemen kredieten bij de Gosbank op. Daarom staan zij onder controle van deze Staatsbank ¹⁶⁰⁾.

§ 4. DE GOSBANK EN HET BETALINGS- EN VERREKENINGSVERKEER

Na de omschrijving van de functies van de sowjet-kredietinstellingen in de vorige paragraaf is het evident dat voor de totale geldomloop slechts de Gosbank van belang is.

De totale betalingen omvatten de contante betalingen in chartaal geld en de verrekeningen door middel van de Gosbank. Deze twee delen van het totale betalingscircuit noemt men respectievelijk het chartale geldcircuit en het girale geldcircuit. Het is interessant daarbij om te weten dat niet alle economen uit Oosteuropa het girale geld als geld beschouwen. Met name de sowjet-econoom, Z.W. Atlas vertegenwoordigt de mening dat het girale geld slechts als een geldverplichting is te zien. Deze opvatting wordt o.i. terecht bestreden door de Poolse auteur W. Jaworski. Immers, zo redeneert Jaworski, in de Oosteuropese landen zijn de bedrijven wettelijk verplicht in bepaalde gevallen slechts met de bankverrekeningen hun financiële verplichtingen te voldoen, alsook wettelijk verplicht de bankoverschrijvingen als een betaling te accepteren. Wettelijk gezien, aldus concludeert Jaworski, is er geen verschil tussen het girale geld en het chartale geld ¹⁶¹⁾.

De organisatie van de geldomloop berust vooral op twee hoofdbeginselen. Enerzijds wordt de rentabiliteit van de geldomloop nagestreefd, anderzijds wordt de emissie centraal geregeld, maar de emissietransacties worden gedecentraliseerd door de filialen van de Gosbank uitgevoerd.

Onder de rentabiliteit van de geldomloop wordt verstaan de minimalisatie van kosten verbonden met de regeling van de geldomloop. Deze minimalisatie, zo stelt men, wordt bereikt doordat bepaalde regels in acht worden genomen.

Om te beginnen wordt de geldhoeveelheid planmatig vastgesteld, alsook de

¹⁶⁰⁾ Z. Tsjoerkina, *Lombard kak predprijatije bytowego obsloezjivanija (Lombard als bedrijf van de dienstensector)* in *Djenjgi i kredit*, nr. 7, (juli) 1972, pp. 60-63.

¹⁶¹⁾ Władysław Jaworski, *op.cit.*, pp. 40-41.

structuur van de te emitteren coupures en te vervaardigen munten. Daarbij gebruikt men geen goud, al vertegenwoordigen de geldtekens desbetreffende goudwaarden. Het aldus bespaarde goud komt ten goede aan de goudvoorraden. Het goud wordt alleen in het internationale geldverkeer gebruikt.

De tweede regel is: het chartale geld reserveren ten behoeve van de kredietverlening aan de bedrijven en organisaties. De debiteuren streven er dan uit eigen belang naar om de kredieten zo snel mogelijk terug te betalen. Daardoor wordt niet alleen de geldomloop versneld, maar ook de goederenruil.

De twee laatste en eigenlijk meest relevante regels zijn: de minimalisatie van de voorraden chartaal geld bij de economische subjecten en de beperking van het gebruik van dat chartale geld ¹⁶²⁾. Mede daarom valt, zoals wij reeds er op hebben gewezen, te concluderen dat het betalingsverkeer in de USSR (en overigens in alle communistisch geregeerde oosteuropese landen) uit twee van elkaar scherp gescheiden circuits bestaat, nl. het girale en het chartale. Garvy meent, dat door deze scherpe scheiding "die Verwaltung der Geldbewegungen wird (...) erleichtert" ¹⁶³⁾.

Grosso modo stromen door het chartale geldcircuit de betalingen van bedrijven en van de overheid naar de consumenten en omgekeerd en in geringe mate tussen de consumenten onderling. (Zie schema 7 op p.80) ¹⁶⁴⁾. De betalingen tussen overheid en bedrijfsleven en bedrijven onderling vinden plaats via het girale geldcircuit.

De geldstroom in het chartale circuit dient vooral om de consumptieve bestedingen te beheersen. De geldstroom in het girale circuit vervult een belangrijke signaleringsfunctie met betrekking tot de afwijkingen van de economische plannen.

a) De roebelemissie

Alleen op grond van het besluit van de sowjet-regering kan de Gosbank roebels emitteren of bestaande roebels uit de circulatie nemen. Daarmee verbonden operaties geschieden gedecentraliseerd door middel van alle bankkantoren en filialen. Een en ander wil zeggen dat in alle kantoren en filialen van de Gosbank reservevoorraden van bankbiljetten zijn en dat de eigenlijke kasvoorraden van deze filialen dus gelimiteerd zijn. M.a.w. het toevoegen of het onttrekken van roebels aan de geldomloop geschiedt door de filialen zelf, echter binnen de hun door het Centrale Bestuur van de Gosbank toegestane bedragen.

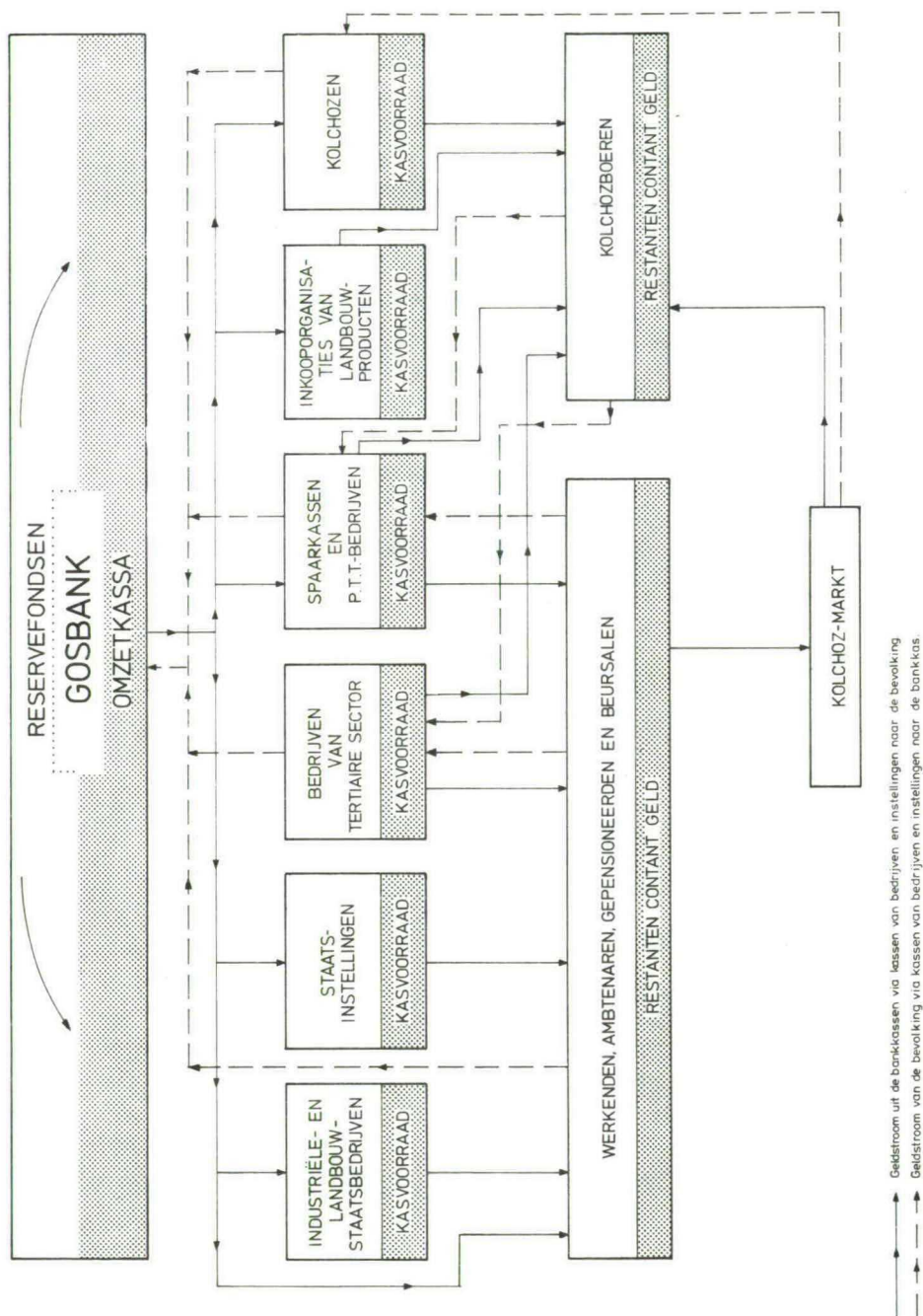
De roebels hebben het kredietkarakter, omdat de geldschepping op grond van de kredietverlening door de Gosbank aan de staatsbedrijven, kolchozen

¹⁶²⁾ *Organizatsija i planirovanije kredita i djenjeznogo obrasjtsjenija* (Organisatie en planning van het krediet en van de geldomloop); *Autorencollectief o.l.v. Prof. E.L.Mittelman, Uitg. Wyssjaja Sjkola, Moskou 1972, pp.308-314.*

¹⁶³⁾ George Garvy, *Die Rolle der Staatsbank in der Sowjet-planung*, *Österreichisches Bank-Archiv*, 12 Jahrgang, 1964, Heft III, p.90.

¹⁶⁴⁾ Ontleend aan *Organizatsija i planirovanije ...*, op.cit., p.309.

SCHEMA 7. DE GELDSTROOM IN HET CHARTALE GELDCIRCUIT

en andere economische subjecten geschiedt 165).

De bankbiljetten worden in de volgende coupures geëmitteerd: 10, 25, 50 en 100 roebel. De 1, 2, 3 en 5 kopeken worden in brons geslagen; de 10, 15, 20 en 50 kopeken, alsook 1 roebel in nikkel. Daarnaast worden in de coupures van 1, 3 en 5 roebels muntbiljetten uitgegeven.

b) De regeling van de chartale geldstroom

Evenwicht in het chartale geldcircuit is aanwezig als de totale betalingen aan de bevolking gelijk zijn aan de som van de nominale waarde van de consumptiegoederen en diensten tegen de vastgestelde prijzen, die beide dus beperkt zijn tot het chartale geld.

De regeling van de chartale geldstroom beoogt 3 uitgangspunten tot gelding te brengen:

- 1) de versnelling van de omloop van het chartale geld dat naar de bedrijven, organisaties en overige instellingen stroomt;
- 2) de planmatige en doelgerichte uitgaven van het chartale geld;
- 3) de bankcontrole aangaande het in acht nemen van de normen bij de kas-transacties.

Ad 1. De bedrijven, kolchozen en andere instellingen zijn verplicht geïnde roebels aan de bank, de spaarkassen of de postkantoren af te dragen. De met de bank overeengekomen limiet van de kasvoorraad mag daarbij niet worden overschreden. Sommige bedrijven wordt toegestaan uit de geïnde gelden bepaalde uitgaven te verrichten.

De voor lonen ontvangen bedragen mogen niet langer dan voor 3 dagen in de kassen van de bedrijven en instellingen liggen.

Het is duidelijk dat het hier om de concentratie van de niet in handen van de bevolking aanwezige roebels bij de Gosbank gaat.

Voorzover de gelden door gebrek aan een bankfiliaal bij de spaarkas of bij het postkantoor worden gedeponneerd, moeten deze gelden gebruikt worden voor contante betalingen aan pensioenen etc. en voor de nodige kasvoorraden van bedrijven en dergelijke. Alleen in het geval dat de ontvangsten van deze twee geldinstellingen groter zijn dan de contante uitbetalingen, moet het surplus aan het dichtsbijzijnde filiaal van de Gosbank worden overgebracht.

In het kader van de versnelling van de chartale geldomloop worden alle mogelijke faciliteiten voor de snelle en vlotte incassering van de roebels door de instellingen van de Gosbank geschapen.

Ad 2. Zodra bedrijven en organisaties de roebels van de bank ontvangen hebben, dienen zij dit direct in het kasboek in te schrijven. Deze gelden mogen slechts voor die betalingen gebruikt worden voor welke ze van de bank ontvangen zijn, zoals voor lonen, aankoop van landbouwprodukten, individuele huizenbouw, huishoudelijke aanschaffingen, operaties van Lom-

165) *Idem*, pp. 314-315.

bardy, pensioenuitkeringen, ondersteuningen en verzekeringsschade-uitkeringen, huishoudelijke uitgaven, verblijfs- en reiskosten en voor andere uitgaven.

Ad 3. Bij de controle wordt door de bank nagegaan of de betrokken micro-huishoudingen zich aan de kasdiscipline onderwerpen. Onder de kasdiscipline verstaat men de door de Ministerraad van de USSR en in opdracht van haar door de Gosbank van de USSR vastgestelde bindende regelen omtrent het innen, het uitgeven en het in voorraad houden van het chartale geld door de bedrijven, kolchozen, maatschappelijke organisaties en overige instellingen.

De bankcontrole wordt verricht door de economen van de bank. Het door hen uitgebrachte verslag moet binnen 3 dagen besproken worden door de directeur van het desbetreffende filiaal van de Gosbank. Bij geconstateerde overtredingen van de bovenvermelde regels kan de bank de betrokken micro-huishouding straffen met het driemaandelijks verbod de uitbetalingen uit de ontvangen gelden, die ze tot een bepaalde limiet mochten aanhouden, te doen verrichten. De betrokken directeur kan ook door zijn superieuren ter verantwoording worden geroepen ¹⁶⁶⁾.

Na het voorafgaande mag het duidelijk zijn, dat de regeling van de chartale geldstroom zeer uitgebreide administratieve werkzaamheden van de bank vereist.

c) De regeling van de girale geldstroom

De girale geldstroom wordt gevormd door de verrekeningen tussen de economische subjecten (de bedrijven en organisaties) door bemiddeling van de filialen van de Gosbank. Het gaat hier dus om de bankoverschrijving van de rekening van een cliënt naar de rekening van een andere cliënt.

Deze verrekeningen vallen uiteen in twee subgroepen, t.w. de verrekeningen bij de goederenruil en de verrekeningen bij de financiële verplichtingen.

Voor wij de opbouw van het verrekeningssysteem onder de loupe nemen, moeten wij erop wijzen dat volgens de vigerende regeling de houders van de bankrekeningen (dus de deelnemers aan het verrekeningssysteem) vrij over hun banktegoeden kunnen beschikken. Echter de bank moet erop toezien dat men daarbij niet in strijd met het geldend plan handelt.

De beschikkingsvrijheid over eigen tegoeden wordt niet alleen door het plan afgebakend. Vanaf 1954 zijn bedrijven en andere economische subjecten wettelijk verplicht in geval van tekorten aan liquide middelen bij de betaling (overschrijving) de door de regering vastgestelde volgorde te betrachten. Er zijn vijf groepen van betalingen op de prioriteitenlijst opgenomen. Er moeten eerst alle rekeningen voldaan worden van de eerste groep; als er nog meer liquide middelen overblijven dan komt de tweede groep in

¹⁶⁶⁾ *Idem*, pp. 379-391.

aanmerking en zo voorts ¹⁶⁷⁾.

De opbouw van het verrekeningssysteem bij de goederenruil is afgestemd op 3 voorwaarden: de noodzaak van de versnelling van de goederenruil, de noodzaak van de zekerheidsstelling van de belangen van de bij de goederenruil betrokken partijen en de noodzaak van een effectieve bankcontrole op financiële transacties van economische subjecten ¹⁶⁸⁾. Dientengevolge kent men in de USSR de volgende vormen van bankverrekeningen:

1. het accept of de bankinkasso;
2. de compensatieverrekening;
3. het akkreditief;
4. de verrekening van bijzondere rekening;
5. de betalingsopdracht;
6. de cheque.

Ad 1. De bankverrekening door het accept geschiedt conform het volgende schema.

SCHEMA 8. BANKVERREKENING D.M.V. HET ACCEPT

De procedure is dus als volgt. De leverancier schakelt direct bij de verzending van de door de afnemer gekochte goederen zijn bank in door het verzenden van de copie-faktuur voor inkasso. Zijn bank vordert namens hem van de bank van de afnemer de overschrijving van het aan hem verschuldigd bedrag. De bank van de afnemer maakt het bedrag op de rekening van de leverancier eerst over nadat de afnemer de faktuur geaccepteerd heeft. Het te inkasseren bedrag mag niet kleiner dan 25 roebels zijn. Deze vorm van ver-

¹⁶⁷⁾ Na de hervorming van 1965 zijn er stemmen opgegaan om deze reglementering ongedaan te maken. Wil men bedrijven autonoom maken, zo was de redenering, dan moet men hun niet voorschrijven wat en wanneer zij mogen betalen. Het laat zich aanzien, dat de bestaande beperkingen niet worden weggeruimd. Zie *idem*, pp.58-60.

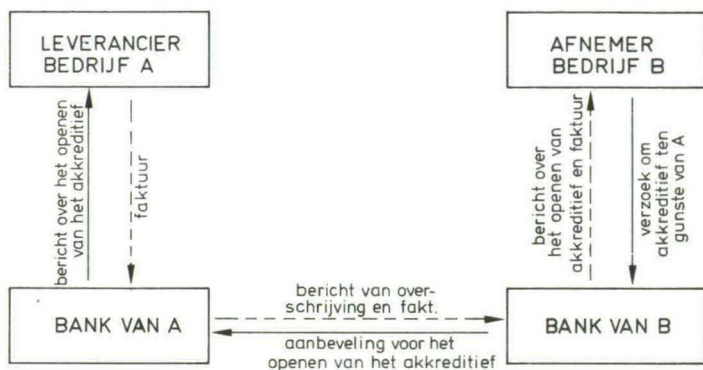
¹⁶⁸⁾ Władysław Jaworski, *op.cit.*, pp.61-68.

rekening wordt in de USSR het meest gebezigd als de leverancier en de afnemer verschillende woonplaatsen hebben; indien leverancier en afnemer in dezelfde woonplaats wonen, mag het bedrag niet kleiner dan 50 roebels zijn.

Ad 2. De compensatieverrekening wordt alleen toegepast als twee of meer contractanten elkaars leveranciers en afnemers zijn en dus wederzijdse vorderingen hebben. De procedure is dezelfde als sub 1, alleen met dit verschil dat slechts saldi vereffend worden.

Ad 3. De akkreditiefverrekening schept voor de leverancier meer zekerheid over de betaling door de afnemer. Schematisch kan men deze vorm van de bankverrekening op de volgende wijze uitdrukken.

SCHEMA 9. BANKVERREKENING D.M.V. HET AKKREDITIEF

Het akkreditief wordt geopend nadat de afnemer voor de nodige betaalmiddelen op zijn bankrekening heeft gezorgd. Hij moet dus over eigen liquide middelen beschikken of bankkrediet ontvangen hebben. In de regel wordt het akkreditief voor de periode van 25 dagen geopend.

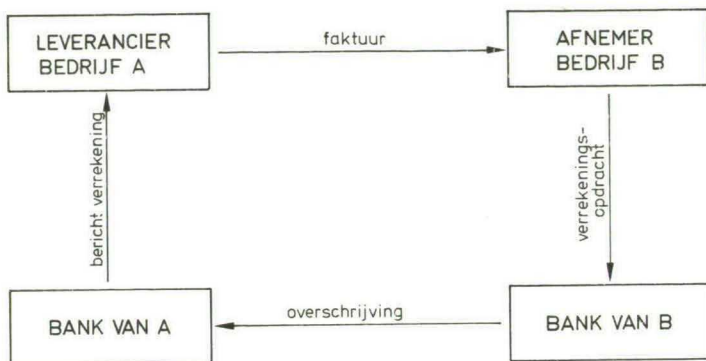
Ad 4. De verrekening van bijzondere rekeningen geschiedt, zoals het geval is met het akkreditief bij de bank van de leverancier. De voorwaarde is dat de afnemer in de woonplaats van de leverancier een permanente vertegenwoordiger (gevolmachtigde) heeft. In dat geval kan de afnemer bij de bank van de leverancier een eigen bijzondere rekening openen, waarvan de overboekingen ten gunste van de leverancier plaats vinden. De geldigheid van de bijzondere rekening is onbeperkt.

Ad 5. Het gaat hier om de meest vereenvoudigde en de minst arbeidsintensieve vorm van de verrekening. De plaats van de verrekening is de bank van de leverancier. De procedure verloopt conform het volgende schema. (Zie schema 10 op p.84).

Ad 6. Men kent vier soorten van cheques: gelimiteerde, ongelimiteerde, geaccepteerde en ongeaccepteerde.

De meest eenvoudige is het gebruik van ongeaccepteerde en ongelimiteerde

SCHEMA 10. BANKVERREKENING D.M.V. DE BETALINGSOPDRACHT

de cheques. Het uitschrijven te kwader trouw van niet gedekte cheques is strafbaar. Deze cheques kunnen in onbeperkte mate gebruikt worden mits de uitschrijver voldoende geld op de bank heeft staan of in voldoende mate over krediet kan beschikken. De twee soorten cheques worden vooral gebruikt door bedrijven die dezelfde woonplaats hebben.

De geaccepteerde cheques worden gebruikt door de gesubsidieerde instellingen. Deze instellingen hebben rekeningen, die gereserveerd zijn voor het uitbetalen van deze cheques.

Over gelimiteerde cheques beschikken alleen bedrijven die geen krediet en/of voorschotten ontvangen.

De verrekening door cheques wordt als volgt geregeld.

SCHEMA 11. BANKVERREKENING D.M.V. DE CHEQUE

De cheque-verrekening wordt in grote mate aangewend bij de betaling van transportkosten. In de USSR bestaat de verplichting de kosten van de verzending bij voorbaat te voldoen ¹⁶⁹⁾.

Tot zover over de verrekeningen bij de goederenruil. Wat betreft de verrekening van de financiële verplichtingen van de bedrijven en organisaties aan de schatkist (omzet- en overige belastingen, winstaandeel, sociale lasten en dergelijke) ¹⁷⁰⁾ de banken (debetrente, spaargelden, amortisatie, reserveringen en dergelijke) en desbetreffende bedrijfsministeries (winst-aandeel en dergelijke), deze worden door middel van opdrachten tot overboeking aan de rechthebbende geregeld. Er is wettelijk in voorzien dat bij nalatigheid het ministerie van financiën, de bedrijfsministeries, de Gosbank en de Strojbank gerechtigd zijn hun vorderingen zonder toestemming van betrokkenen te vereffenen. In de praktijk komt het er op neer dat in het geval bepaalde bedrijven en organisaties de belastingen, het winstaandeel, premies en dergelijke niet tijdig aan de schatkist laten overschrijven, het ministerie van financiën aan de Gosbank opdracht geeft om de verschuldigde bedragen op de betrokken bedrijven en organisaties te vorderen. Ook bedrijfsministeries, glavki (zie § 4 van het 1^e hoofdstuk op pp.113-116) en andere organen doen zulks in geval de hun reglementair toekomende vorderingen op de aan hen ondergeschikte bedrijven niet binnen voorgeschreven termijn worden voldaan. Uiteraard gaan de Gosbank en de Strojbank uit eigen beweging tot overschrijving over van de aan hen door bepaalde bedrijven en organisaties verschuldigde bedragen uit hoofde van debetrente, afschrijvingen en voorgeschreven reserveringen, zodra gebleken is dat de desbetreffende bedrijven en organisaties verzuimd hebben zelf op tijd voor de overboeking zorg te dragen ¹⁷¹⁾.

De steekproeven en andere statistische onderzoeken hebben uitgewezen dat het accept en de betalingsopdracht de meest gebruikte vormen van verrekeningen zijn. De structuur van de verrekeningen blijkt uit de op p.87 afgedrukte tabel ¹⁷²⁾.

Hiermee zijn we aan het eind gekomen van de beschrijving van de wijze waarop de betalingen en de verrekeningen in de USSR worden geregeld. Wij hebben gezien dat de chartale- en de girale geldstroom tot in de details gereguleerd zijn, wat veel administratieve rompslomp met zich meebrengt, dit te meer omdat de Gosbank met de controle op de verrekeningen is belast. Deze controle is na de hervorming van 1965 nog intensiever geworden en wel in verband met het feit, dat hoe langer hoe meer het bankkrediet zowel bij de verrekeningen, alsook bij de betalingen in chartaal geld wordt aangewend ¹⁷³⁾.

¹⁶⁹⁾ Schema's ontleend aan *idem* pp.68-76. Gegevens ontnomen aan *Organizatsija i planirovanije...*, op.cit., pp.61-86.

¹⁷⁰⁾ Het is interessant om te weten, dat behalve de omzetbelasting, ook 70% van de winsten van de industriële sector naar de schatkist wordt overgedragen. Zie: *Organizatsija i planirovanije...*, op.cit., p.86.

¹⁷¹⁾ *Ibidem*, pp.86-87.

¹⁷²⁾ *Ibidem*, p.65.

¹⁷³⁾ *Ibidem*, pp.87-90.

Structuur van de verrekeningen in % van het totaal
(aan de hand van de in september van
de desbetreffende jaren gehouden steekproeven)

vormen van bank- verrekeningen	1961		1965		1967		1970	
	totale omzet	waarvan in goede- renruil	totale omzet	waarvan in goede- renruil	totale omzet	waarvan in goede- renruil	totale omzet	waarvan in goede- renruil
Het accept of de bankinkasso	52,8	77,0	50,2	67,9	48,6	65,4	42,2	59,1
De compensatie- verrekening	--	--	0,5	0,6	0,6	0,8	0,6	0,8
<i>Het akkreditief</i> De verrekening van bijzondere rekening	0,2	0,3	0,5	0,7	0,7	0,8	0,9	1,3
De betalingsop- dracht	44,9	20,7	43,8	25,4	43,1	25,0	47,7	28,2
De cheque	1,3	1,9	3,6	4,9	5,8	7,6	7,5	10,2
Overige	0,8	0,1	1,4	0,5	1,2	0,4	1,1	0,4
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

§ 5. HET KORTLOPEND BANKKREDIET

Eerder werd er reeds op gewezen dat het kortlopend krediet vooral tot het werkkerrein van de Gosbank behoort. De Strojbank verleent het kortlopend krediet alleen aan de bouw- en montage-aannemersorganisaties.

De behoefte aan het kortlopend bankkrediet ontstaat door het feit dat de bedrijven de vlottende activa alleen gedeeltelijk door eigen middelen kunnen financieren. Het aandeel van het bankkrediet bij de financiering van de vlottende activa is in de laatste decennia relatief toegenomen. De tabel op p.88 laat dit duidelijk zien.

De functie en de rol van het krediet is daarbij drieledig. Op de eerste plaats neemt het krediet deel aan de herverdeling van de geldmiddelen van de sowjet-maatschappij. Dit proces heeft twee keerzijden: de mobilisatie van de geldmiddelen en de verdeling daarvan onder de economische subjecten. Op de tweede plaats bevordert het krediet de groei van de produktie en versnelt de kringloop van geld en goederen. Op de derde plaats vervangt het krediet het chartale geld, waardoor de uitgaven voor de chartale geld-

Financieringsbronnen ten behoeve van de vlottende activa van de bedrijven
en organisaties van de USSR 174)
in % van totaal

	op 1 januari			
	1941	1951	1961	1970
Eigen middelen	52,9	38,0	38,8	34,4
Krediet van de Gosbank	34,2	40,5	44,3	47,1
Overige (voor nadere toelichting zie voetnoot 174)	12,9	21,5	16,9	18,5
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0

emissie kleiner zijn en de controlemogelijkheden groter 175).

Het kortlopend bankkrediet is direct, doelgericht, aan termijnen gebonden en verplicht aflosbaar; het kan bovendien alleen door een bedrijf verkregen worden als het kan aantonen dat dit krediet door materiële goederen gedekt wordt. Ter verduidelijking de volgende uitspraak van Kronrod. "Das sozialistische Kreditsystem" - aldus deze sowjet-geleerde in zijn werk *Das Geld in der sozialistischen Gesellschaft* - "ist in Übereinstimmung mit dem bestehenden System der Organisation der eigenen Umlaufmittel streng darauf ausgerichtet, der Volkswirtschaft Kredite zur Verfügung zu stellen, die den wirklichen Werten im Realisierungs-, Verteilungs- und Umverteilungsprozess (nicht nur des gesellschaftlichen Produkts, sondern auch der früher akkumulierten Mittel) entsprechen. Das wird bekanntlich dadurch erreicht, dass nur materialmässig gesicherte, zweckgebundene, rückzahlbare und befristete Kredite gewährt werden". Zo wordt bankkrediet verleend op: grondstoffen en andere materialen (in voorraad en onderweg), finale producten (in voorraad en in verkoop), verrekeningsdocumenten en contant geld onderweg, kapitaalgoederen (herinstallatie, uitbreiding, modernisatie en aanschaf), vorming van seizoenvoorraden en dergelijke 176).

174) J.A.Kronrod, *Das Geld in der sozialistischen Gesellschaft, Theoretischer Grundriss*, Akademie-Verlag (Ost) Berlin 1963, p.318 e.v. en *Organizatsija i planiroewanije ...*, op.cit., p.93.

Zie ook: *Resjienja partiji i pravitelstwa ...*, op.cit., deel 2, p.345. Onder overige financieringsbronnen bedoelt men zogenaamde krediet-schulden en andere niet door het plan voorziene bronnen. Het gaat hier om liquide middelen die rechtens eigenlijk aan toeleveringsbedrijven, sociale organisaties, fiscus, banken en verknemers toekomen, maar die in afwachting van de overmaking of uitbetaling daarvan aan de rechthebbenden als vlottende middelen gebruikt worden.

De in de laatste jaren waarneembare vergroting van de categorie van de overige financieringsbronnen van het bedrijfsleven is toe te schrijven aan het feit dat de bedrijven en organisaties gebruik maken van de zogenaamde materiële stimuleringsfondsen. Deze fondsen zijn ten gevolge van de economische hervorming van Kosygin (1965) in het leven geroepen en worden dus tijdelijk in de bedrijven gebruikt. Men kan dus deze categorie als 'crediteuren' aanduiden.

175) M.M.Oessoskin, *Kratkosrotsjnyj kredit w SSSR* (Het kortlopend krediet in de USSR), opgenomen in *Bankowskoje djelo w SSSR*, op.cit., pp.52-54.

176) Idem, pp.56-57. Zie ook *Organizatsija i planiroewanije ...*, op.cit., pp.95-103.

De consequentie van al deze kredietrestricties is een strenge reglementering en een stelselmatige controle van de Gosbank en - in geval van krediet aan de bouw- en montage-aannemersorganisaties - van de Strojbank op de naleving van deze reglementering.

Als gevolg van de economische hervorming van Kosygin bestaat voor de bedrijven die in het kader van de kwaliteitsverbetering van produkten nieuwe produkten op de markt brengen een mogelijkheid een aanvullend bankkrediet voor de duur van één jaar te verkrijgen. Dit aanvullende bankkrediet wordt echter slechts onder de voorwaarde verleend, dat het uit de winst gemaakt bij de verkoop van deze nieuwe produkten terugbetaald zal worden ¹⁷⁷).

Bij de kredietverlening worden voornamelijk twee vormen van bankrekeningen gebruikt, t.w. gewone- en bijzondere kredietrekeningen.

Gewone kredietrekeningen worden als regel voor elk kredietobject afzonderlijk geopend, d.w.z. voor deze objecten die als aparte balansposten voorkomen. (Zie: Balans van een industrieel sowjet-bedrijf, p.129). Het krediet wordt eerst dan door de Gosbank verstrekt als deze objecten werkelijk aanwijsbaar zijn. Daardoor is deze vorm van de kredietverlening zeer omslachtig.

Bijzondere kredietrekeningen worden geopend voor de kredietverlening op materialen (grondstoffen en halffabrikaten en fabrikaten) en lonen. Het krediet wordt verleend op grond van de facturen. Daarom noemt men dit bankkrediet ook betalingskrediet.

Hoe langer hoe meer gaat men de bijzondere kredietrekeningen gebruiken, omdat deze vorm zeer elastisch is en het meest beantwoordt aan de eisen van de bedrijfsefficiëntie. De algemene opinie is, dat in de nabije toekomst deze speciale kredietrekening dominerend wordt. Men verwacht dus, dat te zijner tijd elk bedrijf slechts een actief-passieve rekening bij de Gosbank zal krijgen, waarop alle transacties geboekt zullen worden. Vooralsnog heeft elk bedrijf verschillende soorten van bankrekeningen: lopende rekeningen, girorekeningen, gewone kredietrekeningen en bijzondere kredietrekeningen etc. ¹⁷⁸).

Van het kortlopend bankkrediet maken alle bedrijfstakken gebruik. Het leeuwendeel komt voor rekening van de industrie en van de handel. Het totale beeld geeft de hierna volgende tabel van saldi per 31 december in miljoenen roebels weer ¹⁷⁹). (Zie tabel op p.90).

¹⁷⁷) M.S. Angelidi, op.cit., pp.11-13.

¹⁷⁸) Idem, pp.106-109.

¹⁷⁹) *Narodnoje chozjaistwo SSSR w 1970 g.* (Statistisch jaarboek over de volkshuishouding van de USSR in jaar 1970), Uitg. "Statistika, Moskou 1971, p.735. In 1965 en vroeger werd omstreeks 95%, in 1970 ca. 92% en in 1972 meer dan 91% van het totaal van kortlopend krediet door de Gosbank verstrekt. Het resterende gedeelte kwam voor rekening van de Strojbank. Zie: Dr. Hugo de Maegd, *De controle van de Staatsbank op de economische en financiële bedrijvigheid van de nijverheidsondernemingen in de Sowjet-Unie*, Gent 1969, p.371 en *Narodnoje chozjaistwo SSSR w 1972 g.* p.728.

	1940	1950	1960	1965	1970
Industrie	2.129	6.980	14.722	23.575	36.337
Landbouw	199	574	2.986	4.590	9.481
Transport en communicatie	74	226	318	577	1.368
Bouwwezen	45	605	1.569	3.356	8.208
Bevoorradings- en afzetorgani- satie	831	1.979	4.173	5.065	8.488
Inkoop landbouwprodukten	694	757	3.276	5.285	8.380
Handel	1.566	6.094	15.437	24.815	34.832
Overige bedrijfstakken	36	113	260	749	1.081
Totaal	5.574	17.328	42.741	68.012	108.175

§ 6. HET LANGLOPEND BANKKREDIET

Wat gezegd werd over de kenmerken van het kortlopend bankkrediet geldt ook voor het karakter van het langlopend bankkrediet. Ook dit soort van bankkrediet is direct, doelgericht, planmatig, aan termijn gebonden en verplicht aflosbaar. Het wordt verleend ten behoeve van de breedte- en de diepte-investeringen.

Naar gelang van het object van het langlopend krediet en de voorwaarden van de verlening onderscheidt men vijf groepen van dit krediet. Er bestaat verschil tussen (a) de verlening van het langlopend krediet ten behoeve van gecentraliseerde en (b) ten behoeve van niet gecentraliseerde investeringen. Voorts kunnen als aparte groepen aangemerkt worden langlopende kredieten voor: (c) de landbouw, (d) de verbruikscoöperatie en (e) de huisbouw.

Ad (a). De noodzaak van dit soort krediet ontstaat als voor de door het centrale plan voorziene investeringen geen bijdragen op de staatsbegroting zijn uitgetrokken en de betrokken bedrijven respectievelijk het ministerie waaronder deze bedrijven ressorteren niet over de nodige middelen beschikken. Daarbij bestaan er twee mogelijkheden. Er kunnen kredieten verleend worden voor de reconstructies van bestaande bedrijven (diepte-investeringen) voor verschillende tijdsduur. Voor de investeringen in nieuwe objecten worden alleen dan kredieten verleend, als deze binnen vijf jaar nadat deze objecten in exploitatie zijn genomen, kunnen worden afgelost.

Deze kredieten worden in termijnen door de Strojbank ter beschikking gesteld. Uiteraard moet de kredietaanvrager aan een aantal voorwaarden voldoen. Hij moet een bewijs van goedkeuring van projectberekeningen en plan van uitvoering voorleggen, inzage geven in de begroting van financiering en in de exploitatiebegroting en dergelijke. Met andere woorden de Strojbank moet zekerheid hebben dat verantwoorde voorbereidingen zijn getroffen voor de effectuering van de desbetreffende investeringen en dat de exploitatie rendabel wordt en derhalve de bankrente en de aflossing volgens het

plan zullen worden betaald 180).

Ad (b). Met niet gecentraliseerde investeringen worden bedoeld de door het centrale plan niet voorziene en door de staat niet gefinancierde investeringen. Vooral na 1965 neemt de verlening van het langlopend krediet voor de niet-gecentraliseerde investeringen in betekenis toe. Wat de verlening van het bankkrediet voor dit soort van investeringen betreft, wordt een onderscheid gemaakt tussen kredieten ten behoeve van:

- 1) technische verbeteringen en/of interne reorganisaties van bestaande bedrijven met als resultaat de verhoging van de arbeidsproductiviteit;
- 2) de uitbreiding van de produktie van consumptie-artikelen en de verbetering van de dienstverlenende sektor (aan de bevolking).

Om in aanmerking te komen voor de langlopende kredieten voor beide genoemde doeleinden moet blijken dat de kredietobjecten uit nationaal economisch oogpunt doelmatig en economisch effectief zijn en dat het geïnvesteerd bedrag binnen de aflossingstermijn terug zal vloeien. Daarnaast behoort het kredietnemende bedrijf over de nodige arbeidskrachten, grondstoffen, brandstof, energiebronnen etc. te beschikken.

Voor technische verbeteringen en/of interne reorganisaties kan krediet maximaal voor zes jaar verleend worden. Een en hetzelfde bedrijf kan tegelijkertijd verschillende projecten entameren. Het krediet mag de begrote kosten niet overschrijden.

Voor de uitbreiding van de produktie van consumptie-artikelen en de verbetering van de dienstverlenende sektor wordt de duur van het krediet naar gelang de objecten bepaald. Men kent kredieten van 1, 2, 3, 6 en meer jaar.

De besproken kredieten worden door de Gosbank verleend, uitgezonderd de kredieten aan de circusensembles, die door de Strojbank worden verleend 181).

Ad (c). In geval van langlopend krediet aan de landbouw dient onderscheid gemaakt te worden tussen het krediet aan de *sowchozen* (staatsboerderijen) en het krediet aan de *kolchozen* (collectieve boerderijen).

De *sowchozen* kunnen krediet ontvangen voor:

- 1) technische verbeteringen en de uitbreiding van de produktie van de consumptiegoederen en voor investeringen als deze gedeeltelijk uit eigen middelen gefinancierd worden. De aflossing dient binnen zes jaar te geschieden, te rekenen vanaf het moment dat het object in exploitatie is genomen;
- 2) de gedeeltelijke financiering van de woningbouw en van de gebouwen voor sociaal-culturele doeleinden. De duur van het krediet is 2 jaar;
- 3) de bouw van de boerderijen voor de pelsdierenfokkerij en de aanschaf van de nodige pelsdieren. Dit krediet wordt verleend voor de duur van 3 jaar.

180) *Finansy i kredit (Financiën en krediet)*, Leerboek onder redactie van N.W.Tsapkin, Uitg. "Mysl", Moskou 1972, pp.119-126.

181) *Idem*, pp.122-124 en *Organizatsiya i planirivaniye ...*, op.cit., pp. 211-215.

De kolchozen ontvangen langlopende kredieten voor alle door hen te verrichten investeringen voor de duur van 3 tot 20 jaar. Deze kredieten worden door de kolchozen opgenomen voorzover hun eigen middelen ontoereikend zijn. Ook de interkolchozorganisaties (bijv. een steenfabriek van meerdere kolchozen) komen in aanmerking voor de langlopende kredieten.

Langlopende kredieten aan de landbouw worden verleend door de Gosbank¹⁸²⁾.

Men kan verwachten dat in de toekomst de kredietverlening aan de landbouw wordt uitgebreid, met name voor de wegenbouw, de aanleg van vliegvelden, de bouw van garages voor landbouwmachines, de aanleg van grasvelden en voor het stichten van bedrijven in samenwerking met de staatsbedrijven¹⁸³⁾.

Ad (d). De organisaties van de verbruikскоöperatie financieren de investeringen uit eigen middelen. Zij kunnen ook in aanmerking komen voor langlopende kredieten, echter slechts in geval dat de desbetreffende investeringen door het centrale plan niet zijn voorzien. Deze worden verstrekt door de Gosbank voor: de technische verbeteringen, de uitbreiding en organisatie van de produktie van de consumptiegoederen, alsook voor de verbetering van de kwaliteit van deze goederen, de uitbreiding en reorganisatie van de detailhandel en dergelijke.

De Gosbank verleent aan de organisaties van de verbruikскоöperatie ook langlopend krediet voor de duur van 6 à 7 jaar ten behoeve van de bouw van de centrale opslagruimten, detailhandelsbedrijven conservenfabrieken, bedrijven in de dienstverlenende sector, industriële jachtbedrijven en van de boerderijen voor de pelsdierenfokkerij, alsook voor de aanschaf van de nodige pelsdieren.

Dit krediet wordt verstrekt in termijnen. Na het tweede of derde jaar begint de aflossing van de eerste termijn¹⁸⁴⁾.

Ad (e). In aanmerking voor het krediet ten behoeve van de woningbouw komen de woningbouwcoöperaties en de individuele burgers.

De woningbouwcoöperaties kunnen langlopend krediet voor de duur van 10 à 20 jaar ontvangen. Dit krediet mag de 60% à 70% van de waarde van de te bouwen woningen niet overschrijden. De aflossing geschiedt viermaal per jaar, te beginnen met het eerste kwartaal na het gereedkomen van de woning.

De kredietverlening voor de woningbouw, die bedrijven voor hun medewerkers bouwen, geschiedt via deze bedrijven. Kredieten aan overige categorieën van de bevolking worden rechtstreeks verleend.

De Gosbank en de Strojbank zijn beide bevoegd de voornoemde kredieten te verlenen. De werkterreinen zijn echter afgebakend. De Gosbank geeft krediet voor de woningbouw van de plattelandsbevolking; de Strojbank voor de

¹⁸²⁾ *Finansy i kredit, op.cit., pp.126-127.*

¹⁸³⁾ M.Swjesjnikow, Voorzitter van het hoofdbestuur van de Gosbank, *Kredit i jego rol (Krediet en zijn rol)*, *Izvestija*, nr.139, 16 juni 1972.

¹⁸⁴⁾ *Finansy i kredit, op.cit., pp.127-129.*

woningbouw van de stedelijke bevolking ¹⁸⁵⁾.

In het algemeen heeft het langlopend krediet na de economische hervormingen van 1965 aan belangrijkheid gewonnen. Dat kan men afleiden uit de gegevens over de periode 1940-1970, opgenomen in onderstaande tabel.

Saldi van het langlopend krediet per 31 december van de betreffende jaren in miljoenen roebels ¹⁸⁶⁾

	1940	1950	1960	1965	1970
Kolchozen	240	658	2.378	3.890	10.296
Bevolking:					
a) stedelijke	41	296	511	242	135
b) plattelands	74	323	516	567	511
Woningbouw-coöperaties	--	--	--	627	2.069
Overige coöperaties en Staatsbedrijven en/of organisaties	477	710	389	692	5.048
Totaal in miljoenen roebels	832	1.987	3.794	6.018	18.059

Dat de groeitrend van het langlopend krediet tot 1965 tamelijk gelijkmatig is, terwijl van 1965 tot 1970 de groei een grote stijging te zien geeft, blijkt zonder meer uit bovenvermelde cijfers, welke in de grafiek "groei langlopend krediet in de periode 1940-1970" in beeld zijn gebracht. (Zie grafiek op p.94).

§ 7. HET STAATSKREDIET

Het staatskrediet van de USSR ofwel de staatsschuld ontstaat door de staatsleningen en door de benutting van de jaarlijkse spaarsaldi van de bevolking door de Gosbank als bronnen voor het kortlopend krediet ¹⁸⁷⁾.

Tot en met 1957 werden jaarlijks staatsleningen uitgeschreven. De staatsschuld liep tot ca. 26 miljard roebels op. Toen nam de regering het besluit om het aangaan van de jaarlijkse staatsleningen te staken en de aflossing van de opgelopen staatsschuld 20 jaar op te schorten. Later werd bepaald dat de aflossing plaats zou vinden als volgt: in de jaren 1974 en 1975 wordt 1 miljard per jaar afgelost; in 1976-1980 1 miljard en 200 miljoen per jaar; in 1981-1985 1 miljard en 500 miljoen per jaar; in 1986-1989 2 miljard per jaar en in 1990 2 miljard en 300 miljoen roebels.

Nu zijn nog alleen in omloop de in 1966 uitgegeven 3%-obligaties van de

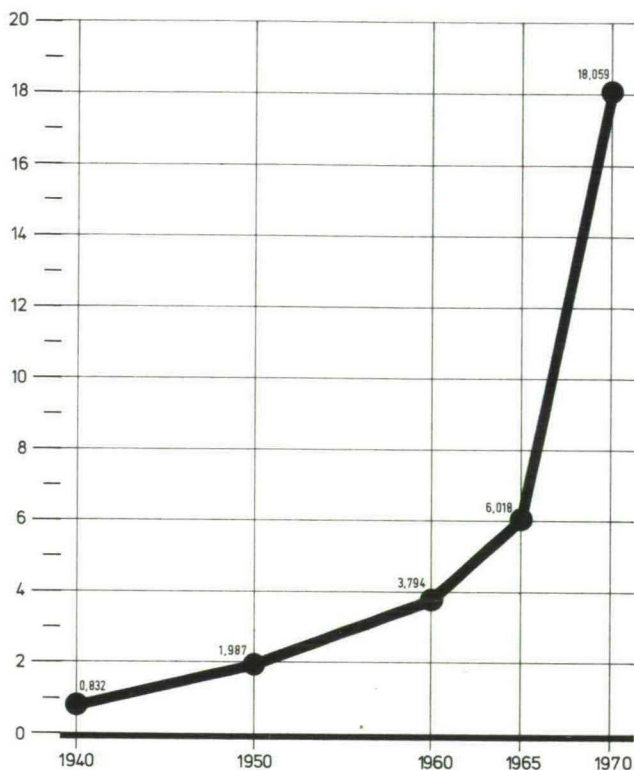
¹⁸⁵⁾ *Idem*, p.129 en I.D.Sjer, *Dolgosrotsjnoje kreditovanije i finansirovanije kapitalowlozjenij w SSSR* (Verlening van het langlopend krediet en financiering van de investeringen in de USSR), opgenomen in *Bankowskoje djelo w SSSR*, op.cit., p.77.

¹⁸⁶⁾ *Narodnoje chozjaetwo SSSR w 1970 g.*, op.cit., p.735.

¹⁸⁷⁾ *Finansy i kredit SSSR*, op.cit., pp.160-161 en *Gosoe darstwennij kredit* (Staatsskrediet), *Bolsjaja Sowjetskaja Enciklopedija*, Derde uitgave, 1971, deel 6, p.173.

GRAFIEK I. GROEI LANGLOPEND KREDIET IN DE PERIODE
1940-1970

× miljard roebels

premielening, 20 en 10 roebels groot. De duur van deze lening is 20 jaar. 30% van de obligaties wordt in verloop van 20 jaar uitgeloot, de resterende 70% wordt na 1 juli 1986 tegen de nominale waarde afgelost.

De spaarkassen zijn belast met de uitloting van de voornoemde premielening. De uitbetaling vindt plaats 8 keer per jaar. De te winnen prijzen bedragen respectievelijk 5.000, 2.500, 1.000, 500, 100 en 40 roebels.

De obligaties kunnen tegen de nominale waarde aan de spaarkassen verkocht worden. Er bestaat ook doorlopend de gelegenheid om de obligaties bij de spaarkassen te kopen, echter tegen een met enkele promillen verhoogde waarde. Een en ander komt tot uitdrukking in de tabel op p.95 ¹⁸⁸⁾.

Wat de benutting door de Gosbank van de spaarsaldi van de bevolking be-

¹⁸⁸⁾ Ruime informatie over de staatsleningen is te vinden in het leerboek *Gosudarstvennyje zajmy v SSSR (Staatsleningen in de USSR)*, samengesteld door collectief onder leiding van P.Ja.Dmitritsjew, Moskou 1956. Zie ook: A.P.Sacharov en W.K.Tsjirkov, *op.cit.*, pp.134-157 en *Finansy i kredit SSSR, op.cit.*, pp.154-163.

Prijzen van 3%-obligaties van de premielening 1966

maanden	van 1 t/m 15 van de desbetreffende maand		van 16 tot 30 van de desbetreffende maand	
	obligaties		obligaties	
verkoop in:	20 roebels	10 roebels	20 roebels	10 roebels
Januari, april, juli en oktober	20,10 roebels	10,05 roebels	20,30 roebels	10,15 roebels
Februari, mei, augustus en november	20,50 "	10,25 "	20,10 "	10,05 "
Maart, juni, september en december	20,30 "	10,15 "	20,50 "	10,25 "

treft, kunnen wij volstaan met de opmerking dat de spaarsaldi vooral sinds 1960 van belang zijn als bron van het kortlopend bankkrediet en dat zij vanaf 1965 nog meer aan belangrijkheid winnen. (Ter illustratie diene de grafiek II op p.96) ¹⁸⁹⁾.

§ 8. DE OVERIGE VORMEN VAN HET KREDIET

De unificatie van het kredietsysteem in de USSR heeft geleid tot het alleenrecht van de banken om het krediet te verstrekken. Men kan in de USSR in de regel het krediet alleen van de banken betrekken. Er zijn wel twee kleine uitzonderingen die echter het monopolie van de banken in deze niet aantasten.

Er bestaat een mogelijkheid dat bedrijven elkaar aan liquide middelen helpen. Zo kunnen de inkoopcoöperaties van de landbouwprodukten aan de kolchozen voorschotten verstrekken op het nog te oogsten graan en dergelijke.

Er bestaat ook het consumptief krediet. Als zodanig hebben wij het krediet van de *Lombardy* geclassificeerd. Daarnaast kunnen de verkooporganisaties op afbetaling verkopen, wat zeggen wil dat ze aan de desbetreffende kopers een krediet verlenen. *Conditio sine qua non* voor dit krediet is dat het verstrekt wordt uit de door de bank aan de verkooporganisatie verleend krediet, zodat het in de totale planning is opgenomen. Het afbetalingssysteem werd in de vijftiger jaren ingevoerd ¹⁹⁰⁾.

Gegevens over voorschotten zijn er niet te vinden; over het consumptief krediet wel. In de volgende tabel (zie p.97) zetten wij de cijfers over het consumptief krediet naast de gegevens omtrent de totale omzet van de detailhandel ¹⁹¹⁾. Wij zien dan dat het consumptief krediet in de zeventi-

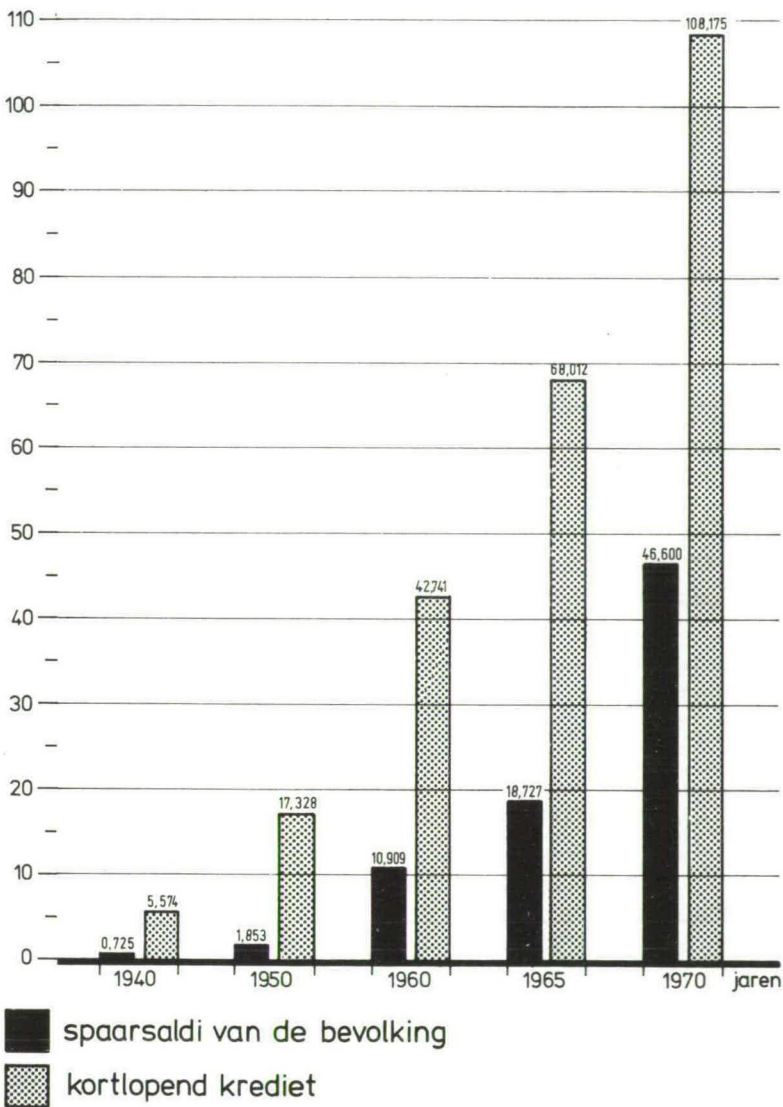
¹⁸⁹⁾ *Narodnoje chozjajstvo SSSR w 1970 g.*, op.cit., p.562 en p.735.

¹⁹⁰⁾ M.M.Oesoskin, op.cit., p.56 en *Potrebitel'nyj kredit (Consumptief krediet) in Finansowo-kreditnyj slowar (Lexicon voor financiën en krediet)*, deel II, Uitg. "Finansy", Moskou 1964, pp.229-230.

¹⁹¹⁾ *Narodnoje chozjajstvo SSSR w 1970 g.*, op.cit., p.577 en p.581.

GRAFIEK II. VERHOUDING PARTIKULIERE SPAARSALDI EN KORTLOPEND KREDIET

× miljard roebels

ger jaren absoluut en relatief is toegenomen. Echter vanaf 1965, het jaar van de economische hervormingen, is dit niet meer het geval. Het valt tevens op dat naar verhouding in de USSR door de bevolking niet veel op krediet wordt gekocht.

De totale omzet van de detailhandel en het consumptief krediet

jaar	de totale omzet detailhandel		verkocht op krediet		verhouding verkocht op krediet t.o.v. omzet detailhandel in %
	in miljoenen roebels	toeneming in % t.o.v. vorig jaar	toeneming in miljoenen roebels	toeneming in % t.o.v. vorig jaar	
1960	71.532		633,0		0,88
1961	73.659	2,97	1.110,0	75,35	1,50
1962	79.208	7,53	1.583,2	42,63	1,99
1963	82.919	4,68	2.132,7	34,70	2,57
1964	86.743	4,61	2.752,5	29,06	3,17
1965	94.697	9,16	3.371,7	22,99	3,56
1966	102.287	8,01	3.314,8	-1,68	3,24
1967	111.938	9,43	3.049,0	-8,01	2,72
1968	121.454	8,50	3.342,5	9,62	2,75
1969	130.382	7,35	3.307,1	-1,05	2,53
1970	140.175	7,51	3.122,1	-5,59	2,22

§ 9. DE SOWJET-BANKEN EN DE COMECON-BANKEN

Elders hebben we aangestipt dat de roebel niet vrij inwisselbaar tegen andere valuta is. Dit geldt niet alleen voor de kapitalistische wereldmarkt maar ook voor de Comeconmarkt. Wel wordt de roebel inofficieel in sommige Westeuropese handelscentra verhandeld, echter voor een koers die aanzienlijk lager is dan de notering van de Gosbank ¹⁹²⁾.

Het behoeft geen betoog dat het feit dat de roebel niet vrij inwisselbaar is bijzondere problemen voor de buitenlandse handel van de USSR oproept. Daarover kan in dit werk niet uitgewijd worden. Wel moet hier, zij het zeer summier, aandacht besteed worden aan de relaties van de sowjet-banken met de Comeconbanken, t.w. *Mezjdoenarodnyj Bank Ekonomitsjeskogo Sotroednitsjestwa* (MBES) (Internationale Bank van Economische Samenwerking) en *Mezjdoenarodnyj Investitoetionnyj Bank* (MIB) (Internationale Investeringsbank) ¹⁹³⁾.

De doelstellingen van de Comeconbanken zijn in de namen van deze banken weergegeven. De MBES dient de handelsrelaties en de economische coöperatie onderling te bevorderen, terwijl MIB ten doel heeft nationale en gezamenlijke investeringsprojecten te helpen financieren.

¹⁹²⁾ In juni 1974 was de officiële notering als volgt:

Ned. gulden: 100,00 - 28,13 roebels

U.S. \$: 100,00 - 76,00 roebels

Duitse Mark: 100,00 - 29,00 roebels.

Zie: Bulletin van valutakoersen van de Gosbank voor juni 1974, gepubliceerd in *Ekonomitsjeskaja Gazieta*, nr.23 (juli), 1974, p.22.

¹⁹³⁾ Voor Statuten van deze banken zie: Alexander Uschakow, *Der Ostmarkt im Comecon*, Baden-Baden 1972, pp.142-179.

De banken hebben rechtspersoonlijkheid. De aandeelhouders van de banken zijn de staten zelf en de nationale banken op het betreffende terrein zijn slechts gevolmachtigden van deze staten-leden.

De participatie in het stichtingskapitaal geschiedde naar draagkracht en is gerelateerd aan de volume van de interblokhandel. Een en ander wordt in onderstaande tabel tot uitdrukking gebracht ¹⁹⁴⁾.

Staat (lid)	MBES		MIB	
	miljoenen transferroebel	%	miljoenen transferroebel	%
Bulgarije	17,00	5,7	85,10	8,08
Hongarije	21,00	7,0	83,70	7,95
DDR	55,00	18,4	176,10	16,73
Mongolië	3,00	1,0	4,50	0,43
Polen	27,00	9,0	121,40	11,53
USSR	116,00	38,6	399,30	37,93
Tsjechoslowakije	45,00	15,0	129,90	12,34
Roemenië *)	16,00	5,3		
Comecon	300,00	100,0	1.052,60	100,0

*) Roemenië is nog niet tot de MIB toegetreden. Mocht dit ook geschieden, dan zou Roemenië 5,01% van het stichtingskapitaal van de MIB voor zijn rekening moeten nemen.

De rechten van de aandeelhouders van de Comeconbanken zijn gelijk. In concreto wil dat zeggen dat bij de besluitvorming alle leden gelijkbetrochtigd zijn ¹⁹⁵⁾, dus slechts één stem kunnen uitbrengen.

Uit het tot nu toe gestelde kan men concluderen dat er eigenlijk geen direct organisatorisch verband bestaat tussen de nationale banken, in casu de sowjet-banken, en de beide Comeconbanken. Dat de Comeconbanken op zichzelf staan, blijkt nog uit het feit dat zij over eigen valuta, de zogenaamde transferroebel, beschikken.

De transferroebel wordt als de collectieve valuta van de Comecon aangeduid. Hij is gebaseerd op de goudenstandaard en vertegenwoordigt een waarde van 0,987412 gram zuiver goud.

¹⁹⁴⁾ Gegevens ontleend aan Dr. Rolf C. Ribi - *Das Comecon, Eine Untersuchung über die Problematik der wirtschaftlichen Integration sozialistischer Länder*, Zürich und St. Gallen, 1970, p. 367 en K. Wilen, *Mezjdóerodnyj bank (Internationale Investeringsbank)*, Wnjesjnaja Torgowla, (Buitenlandse Handel), nr. 11, november 1970, Moskou, p. 17.

¹⁹⁵⁾ Zie: Dr. Rolf Ribi, op.cit., pp. 363-379; K. Wilen, op.cit., pp. 16-18; Dr. Joe. Konstantinow, *Investitionnyj bank socialistisjeskich stran (Investeringsbank van de socialistische landen)*, Wnjesjnaja Torgowlja, nr. 8, juli 1971, pp. 12-16; *The International Investment Bank 1972, Jaarverslag over het jaar 1972*; MBES 1972, *Jaarverslag over het jaar 1972 (in het Russisch)*; A. Ja. Rotlejder, *Mjezjdóerodnyje kreditnyje organizatsiji strantsjenow SEW (Internationale kredietinstellingen van de Comecon-leden)*, "Finansy", Moskou 1973, pp. 3-125.

De transferroebel is binnen de Comeconmarkt als een algemeen betaalmiddel. Hij wordt dus bij de interblokhandel aangewend. Bovendien worden in transferroebel alle bankkredieten door de Comeconbanken verleend, alsook saldi van tussenlandelijke niet-commerciële transacties (bezoldiging van CD-personeel etc.) verrekend ¹⁹⁶⁾.

§ 10. SLOTBESCHOUWING

Resumerend kan gesteld worden dat in de USSR een uniform, geconcentreerd en volkomen centralistisch krediet- en banksysteem bestaat, dat alle char-tale en girale geldtransacties beheerst en beheert en zowel institutioneel alsook functioneel in het conform het centrale plangeleide economische stelsel geïntegreerd is.

Uiteraard wordt dit systeem niet door het vraag- en aanbodmechanisme voortbewogen. In principe bestaat er immers noch een geldmarkt, noch een kapitaalmarkt. De beweging ofwel de werking van het krediet- en banksysteem wordt als het ware geprogrammeerd, wat zeggen wil dat de sowjet-regering niet volstaan kan met de geld- en kredietplanning. Zij moet daarnaast het gedrag van de produktie- en consumptiehuishoudingen binnen de tot in de-tails afgebakende perken houden. In de praktijk betekent dit dat de micro-huishoudingen zich aan het centrale plan en de economische wetgeving dienen te conformeren en volgens de instructies van de overheidsinstanties en van de Gosbank en/of de Strojbank dienen te opereren.

Terloops zij opgemerkt dat nog steeds geen codificatie van de financiële- en kredietwetgeving plaats vond, al hebben de rechtsgeleerden de eerste verkenningen gedaan. Uit hun studies ¹⁹⁷⁾ blijkt dat er een overstelpende hoeveelheid wetten en instructies bestaat. Zo geeft de Gosbank 150 à 200 circulaires per jaar uit. Daarnaast geldt een aantal instructies, waarvan sommigen 20 à 30 punten en sommigen zelfs 300 à 400 punten bevatten ¹⁹⁸⁾.

Eerst nadat wij in de volgende twee hoofdstukken de integratie van het krediet- en banksysteem in het algehele economische stelsel van de USSR hebben uiteengezet, zal het mogelijk zijn de verschillen van dit systeem met dat van Nederland volledig duidelijk te zien. Nu moeten wij volstaan met het releveren van de meest in het oog springende kenmerken van het krediet- en banksysteem van de USSR.

In het begin van deze paragraaf hebben wij reeds het nodige over het gehele systeem gezegd. Daaraan kan nog het volgende worden toegevoegd. In principe zijn alleen de banken bevoegd om krediet te verlenen. Een andere eigenaardigheid van de banken is dat zij het orgaan van veelzijdige con-

¹⁹⁶⁾ O.Sjelkow, *Perewodnyj roebl - instrument socialistitsjiskoj integracii* (Transferroebel - instrument van de socialistische integratie), *Wnjesjnaja Targowla*, nr.8, juli 1972, pp. 20-26.

¹⁹⁷⁾ I.S.Goerewitsj, *Otsjerki sowjetskogo bankowskogo prawa* (De grondtrekken van het bankrecht), *Uitg. van de Staatsuniversiteit in Leningrad*, 1959, blz.131.

¹⁹⁸⁾ *Sistematizatsija chozjajtswennogo zakonodatelstwa*, op.cit., p.214 e.v..

trole op het gehele bedrijfsleven en überhaupt op het economische gebeuren zijn. En tenslotte valt heel in het bijzonder het feit op dat men er streng de hand aanhoudt het chartale geldcircuit van dat van het girale scherp gescheiden te houden.

Hoofdstuk V

Het krediet- en banksysteem en het algehele economische stelsel

§ 1. INLEIDING

Uit alle tot nu toe gereleveerde karaktertrekken van de sowjet-banken is reeds gebleken dat deze banken meer zijn dan kredietinstellingen alleen. Zij zijn met name betrokken bij de mobilisatie van de totale financiën en de financiering van het produktieproces, alsook bij de verdeling en herverdeling van het nationale inkomen. Bij een nadere analyse van de functies van de banken komt nog naar voren dat zij ook een niet onbelangrijke rol spelen bij de centrale planning en leiding van de sowjet-economie. Het is de bedoeling dat een en ander in dit hoofdstuk en in het volgende wordt uiteengezet.

Allereerst lijkt het ons noodzakelijk om bij wijze van introductie een inzicht te verschaffen in de institutionele opbouw van het economische stelsel van de USSR, uiteraard alleen in zoverre dat nodig is om de positie en de functie van de banken in het algehele stelsel goed te kunnen bepalen. Vervolgens zal een verbinding gelegd moeten worden tussen de sowjet-financiën en het krediet- en banksysteem. Het hoofdstuk kan dan eindigen met een samenvatting en nabeschuiving.

§ 2. DE ECONOMIE EN HET STAATSBESTEL VAN DE USSR

In de vierde paragraaf van het eerste hoofdstuk (zie pp.22-25) zijn de grondtrekken van het economisch stelsel van de USSR genoemd. Het bleek dat de economie door de staat op planmatige wijze wordt geregeld. Met andere woorden de plannings- en leidinggevende organen van de economie maken deel uit van het staatsbestuur.

De organisatie van het staatsbestuur is van een kant afgestemd op de verdeling van de competentie tussen administratief-territoriale eenheden en van de andere kant berust zij op de in de grondwet diep verankerde principes van de eenheid van de macht en van het democratisch centralisme.

a) De administratief-territoriale indeling van de USSR en de economie

Formeel is de USSR een bondstaat bestaande uit vijftien soevereine Sowjet-

Republieken¹⁹⁹⁾. De Sowjet-Republieken, althans de grotere daarvan, zijn verdeeld in *oblasti* (provincies), de *oblasti* in *rayons* en de *rayons* in *gemeenten*. In de Russische Socialistische Federatieve Sowjet-Republiek en de Oezbeekse, Georgische, Azerbaidzjanse en Tadzjikse Sowjet-Republieken komen nog voor *autonome republieken*, *autonome gebieden* en *nationale okroegi* (districten). Het gaat hier om streken bewoond door nationale minderheden die een culturele autonomie bezitten. In administratief opzicht worden deze territoriale eenheden gelijk gesteld met de *oblasti*. Hetzelfde geldt voor de *kraja* (landstreken), die in de Russische Federatie voorkomen.

Er zijn dus vijf administratieve niveaus. De bestuurlijke organen van al die niveaus worden betrokken bij de planning en de leiding van de sowjet-economie. Het leeuwenaandeel in deze komt voor rekening van de unie-organen. De organen van de Sowjet-Republieken en de lokale organen regelen zelfstandig slechts bedrijfstakken van lokale betekenis.

Op p.103 geven wij een overzicht van de administratief-territoriale verdeling van de Sowjet-Unie, waaruit blijkt dat deze unie een indrukwekkende hoeveelheid van verschillende administratief-territoriale eenheden telt. Ondanks dit feit wordt de sowjet-economie vanuit Moskou centralistisch en dirigistisch geleid. Dit kan geschieden dank zij de principes van de eenheid van de politieke macht en van het democratisch centralisme.

b) De eenheid van de macht

Men kan stellen dat in de Sowjet-Unie een staatsrechtelijke verdeling van machten bestaat: de Opperste Sowjet vormt dan de wetgevende macht, de raad van ministers de uitvoerende, het hoogste gerechtshof met overige rechtbanken en de procureur-generaal met zijn organisatie de rechterlijke macht. (Zie schema 12 op p.104). Dit is echter in sterke mate een formele kwestie; materieel bestaat er veel meer een eenheid van macht.

Deze eenheid wordt belichaamd in de communistische partij. Immers, artikel 126 van de sowjet-constitutie bepaalt dat de partij "de leidende kern vormt van alle zowel maatschappelijke alsook staatsorganisaties". Dit meest centrale principe van het bestuur van de USSR is uitgebeeld in het schema: *De eenheid van de macht in de USSR*. (Zie schema 13 p.105). Door concentratie van de partij- en staatsfuncties bezetten de partijmensen alle steutelposities in hoogste en overige organen van de USSR. Zij beheersen dus ook het economisch leven van het land.

c) Het democratisch centralisme

Het tweede fundamentele organisatieprincipe van het staatsbestuur is het zogenaamde democratisch centralisme. Het democratisch centralisme, zo lezen wij in een sowjet-handboek van het staatsrecht "veronderstelt een cen-

¹⁹⁹⁾ Zie artikelen 13, 15, 16, 17 en 18 van de Grondwet van de USSR.

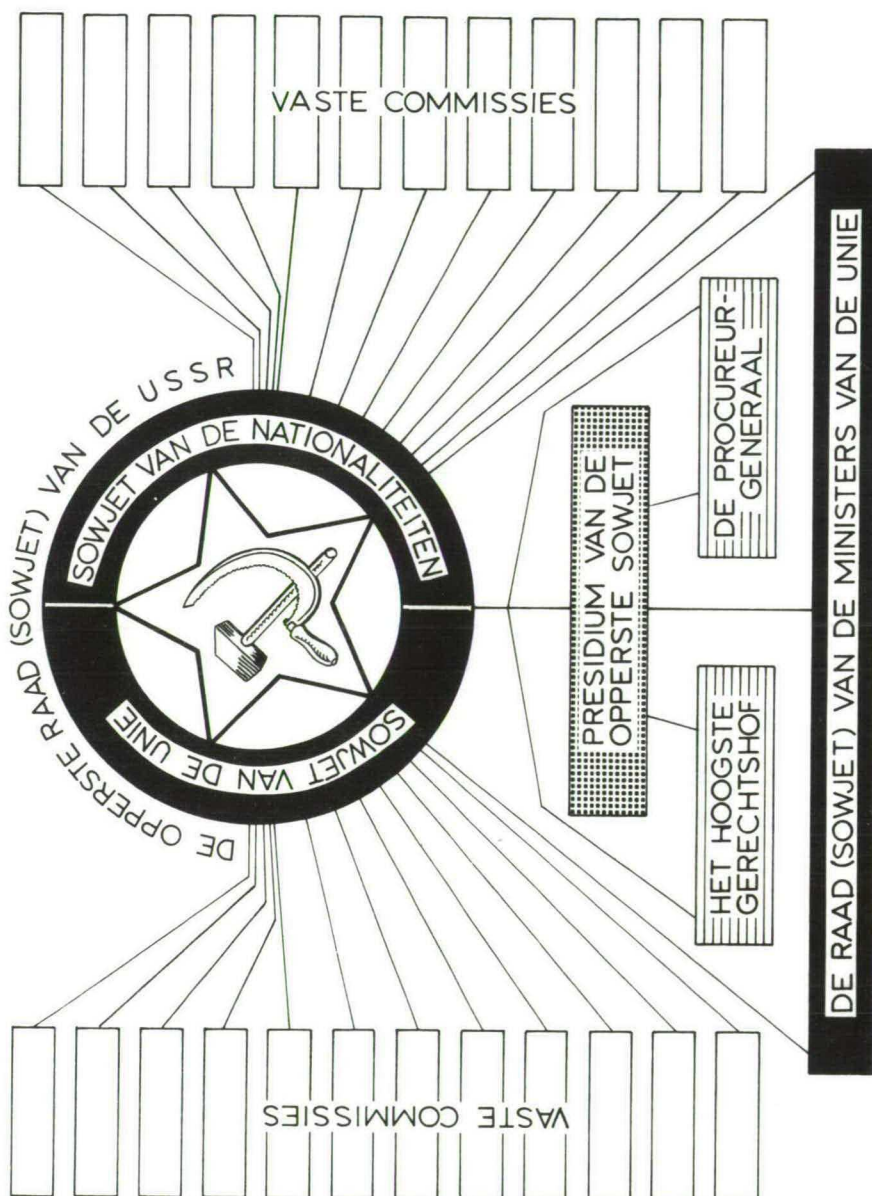
Sowjet-Republieken	Aantal Sowjet-Republieken	Oblasti en overige gelijkwaardige administratieve eenheden				Rayons	Steden 201)		Nederzettingen met een stedelijk karakter	Dorpsgemeenten
		Autonome republ.	Autonome oblast	Nationale okroegi	Kraja en oblast		Totaal	Waarvan niet aan rayons ondergeschikt		
Russische SFSR		16	5	10	55	1.765	980	518	1.919	22.674
Oekraïense SSR					25	476	391	116	896	8.574
Bjelorussische SSR					6	117	94	33	111	1.531
Oezbeekse SSR		1			10	116	51	38	90	921
Kazachse SSR					17	202	80	47	176	2.007
Georgische SSR		2	1			67	51	12	57	925
Azerbaidzjanse SSR		1	1			60	59	11	120	992
Litouwse SSR						44	92	9	22	640
Moldavische SSR						33	20	9	34	708
Letse SSR						26	56	7	35	534
Kirgizische SSR					3	32	15	13	35	356
Tadzjiekse SSR			1		1	40	18	12	46	274
Armeense SSR						36	23	21	32	466
Toerkmeense SSR					3	34	15	9	68	226
Estlandse SSR						15	33	6	25	217
Unie SSR	15	20	8	10	120	3.063	1.978	861	3.666	41.045

tralisme op het gebied van de algemene leiding, een centralisme dat de totaliteit van de economische en culturele activiteiten verenigt en wel op grond van één algemeen en staatsrechtelijk plan". En verder: "Het democratisch centralisme houdt rekening met plaatselijke eigenaardigheden en plaatselijke speciale behoeften, maar maakt die tegelijkertijd ondergeschikt aan de algemene belangen en de plichten van alle werkenden. Het is

200) Jezjegodnik (Jaarboek) 1973 van de Grote Sowjet-Encyclopaedie, Moskou 1973, p.13.

201) De verdeling van de steden in twee groepen is noodzakelijk omdat de grotere daarvan niet onder de competentie van de bestuurlijke autoriteiten van de rayons vallen, maar administratief ondergeschikt zijn aan de bestuurlijke organen van de afzonderlijke Sowjet-Republieken of aan de gebiedsorganen (dus de organen van de kraja, oblast of van de nationale okroegi en dergelijke).

SCHEMA 12. DE HOOGSTE STAATSORGANEN VAN DE USSR

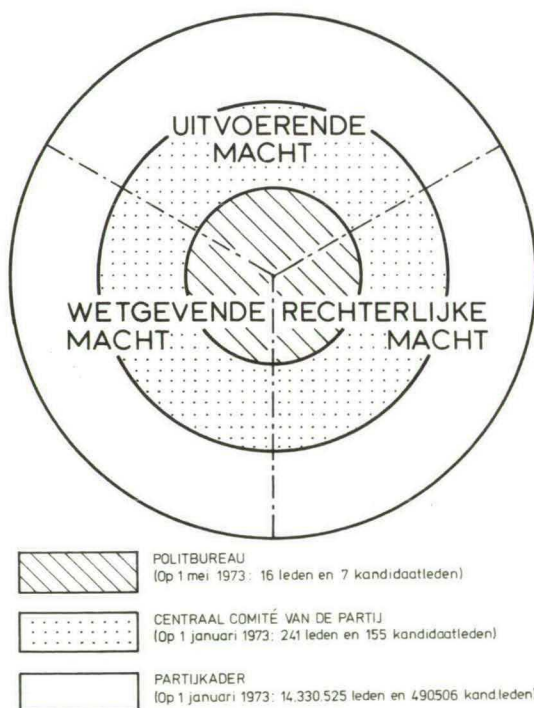

een centralisme waarbij plaatselijk uitgebreide mogelijkheden tot een initiatief bestaan en waar voor de bevolking begrijpelijke middelen (bijvoorbeeld een eigen moedertaal) aangewend worden om de algemene opgaven te bereiken. Het is een centralisme dat tegenstellingen tussen de afzonderlijke delen van de staat, tussen talrijke nationaliteiten, uit de weg ruimt" ²⁰²⁾.

In de praktijk komt dit principe hierop neer, dat

- 1) alle organen van de laagste tot de hoogste gekozen worden,
- 2) de bestuurlijke organen (van de gemeentelijke besturen tot de regering van de USSR) uit de gekozen sowjet-afgevaardigden worden geformeerd en
- 3) de lagere organen verplicht zijn de besluiten van hiërarchisch hogere organen zonder meer uit te voeren ²⁰³⁾.

SCHEMA 13 DE EENHEID VAN DE MACHT IN DE USSR

²⁰²⁾ Sowjetskoje gosjoedartstwjennoe pravo (Sowjet-staatsrecht), Moskou 1946, p.14. Zie ook: S.P.Makarov, Centralizovannoe oeprawlenije proizwodstwom (Centrale leiding van de produktie), "Mysl", Moskou 1972, pp.59-66.

²⁰³⁾ Uiteraard is het democratisch centralisme ook het organisatie-principe voor de CPSU. In het partijsysteem betekent dan het democratisch centralisme, dat 1) alle organen op alle niveaus gekozen worden, 2) de partij-leden zich dienen te schikken in een strenge partijdiscipline en zich zonder meer aan de meerderheidsbesluiten moeten onderwerpen en 3) de besluiten van hogere partij-organen de wet voor de lagere partij-organen zijn.

²⁰⁴⁾ Gegevens ontleend aan: Jezjegodnik 1973, op.cit., pp.13-17.

d) *Jedinonatsjalije*

Het gaat hier om een bestuursbeginsel dat bepaalt dat de leiding van een instelling slechts bij één persoon (baas) berust. Dat wil in het geval van het sowjet-bedrijfsleven zeggen, dat bij de bedrijven een éénhoofdige leiding bestaat. De regel van de ondergeschiktheid van de lagere autoriteit aan de hiërarchisch hogere, geldt echter ook voor de leiding van en in de bedrijfstakken.

§ 3. EEN KORTE SCHETS VAN DE INSTITUTIONELE OPBOUW VAN DE SOWJET-ECONOMIE EN DE POSITIE VAN DE BANKEN DAARIN

Door de economische hervorming van 1965 werd een einde gemaakt aan de door Chroesjtsjow in 1957 ingevoerde *horizontale* organisatie van de sowjet-economie. (De horizontale organisatie hield in dat alle bedrijven van een bepaald district ongeacht hun bedrijfstak onder de leiding van een economische raad van dat district, zogenaamde *sownarchoz*, gesteld waren)²⁰⁵⁾. In plaats daarvan voerde men de bedrijfstakgewijze *vertikale* organisatie in, wat zeggen wil dat de bedrijven van een bepaalde bedrijfstak en zijn subbedrijfstakken onder de leiding van een Ministerie (of van een ander centraal orgaan) voor die bepaalde bedrijfstak kwamen te staan²⁰⁶⁾.

Een ander doorslaggevend uitgangspunt bij de institutionele inrichting van de sowjet-economie is de verdeling van de beslissingsbevoegdheden tussen de regering van de Unie en de regeringen van de Sowjet-Republieken en tussen de regeringen van de Sowjet-Republieken en de lagere bestuursorganen.

Het derde uitgangspunt betreft de afbakening van het werkterrein tussen de ministeries c.q. andere centrale organen op grond van de vraag of het om de functies gaat die beperkt zijn tot een bedrijfstak dan wel om de functies die de gehele economie betreffen.

Op grond van deze drie voornaamste uitgangspunten en rekening houdende met het principe van het democratische centralisme zijn alle bedrijven en organisaties bedrijfstakgewijze òf aan de Unie-organen, òf aan de organen van de Sowjet-Republieken, òf aan de lagere organen ondergeschikt²⁰⁷⁾.

205) Men raadplege: O.Kuschpëta, *Positie en problematiek van de sowjet-onderneming*, Maandblad Oost-West, vierde jaargang, nr.5, mei 1965, pp.147-153.

206) Mede door de voortschrijdende specialisatie en de technische vooruitgang is het aantal bedrijfstakken en subbedrijfstakken van de sowjet-economie gegroeid van ca. 90 in 1928 tot boven de 300 in 1972. Er komt nog bij dat binnen de bedrijfstakken ook differentiatie plaatsvindt. Zie: Joe. Soebotakij, *ob otraslewoj tsentralizatsiji i spetsielizatsiji w promysjennosti* (Over de centralisatie en de specialisaties van de bedrijfstakken), *Woporosy Ekonomiki*, nr.7, juli 1972, p.23. Wellicht ten overvloede wijzen wij er op, dat ook onder Stalin een vertikale organisatie van het bedrijfsleven bestond.

207) Zie de artikelen 14, 70, 75, 76, 77 en 78 van de Grondwet van de Unie en de hoofdstukken "De organen van het staatsbestuur" en "De lokale organen van de staatsmacht" van de grond van de respectievelijke Sowjet-Republieken.

Tegelijkertijd dienen deze bedrijven en organisaties directieven op te volgen van de functionele centrale organen, zoals bijv. het centrale planbureau (*Gosplan*), het ministerie van financiën, de Gosbank en de Strojbank.

In concreto kan men in de institutionele opbouw van de sowjet-economie vijf bestuursmodellen onderkennen. (Zie schema 14 op p.108). Hierbij dient te worden aangetekend dat in april 1973 de sowjet-autoriteiten een nieuwe herstructurering van de organisatie van bedrijven binnen industriële bedrijfsministeries hebben aangekondigd. Aangezien echter de doorvoering van deze reorganisatie op zijn minst twee jaar zal vergen zullen wij voornoemde modellen toch nog nader bekijken. In een aparte paragraaf zal dan uitvoerig worden ingegaan op de plannen van de nieuwe reorganisatie van de leiding van de industrie.

Grosso modo zijn de vijf bestuursmodellen onder te verdelen in de *unie-modellen* en de *republiek-modellen*.

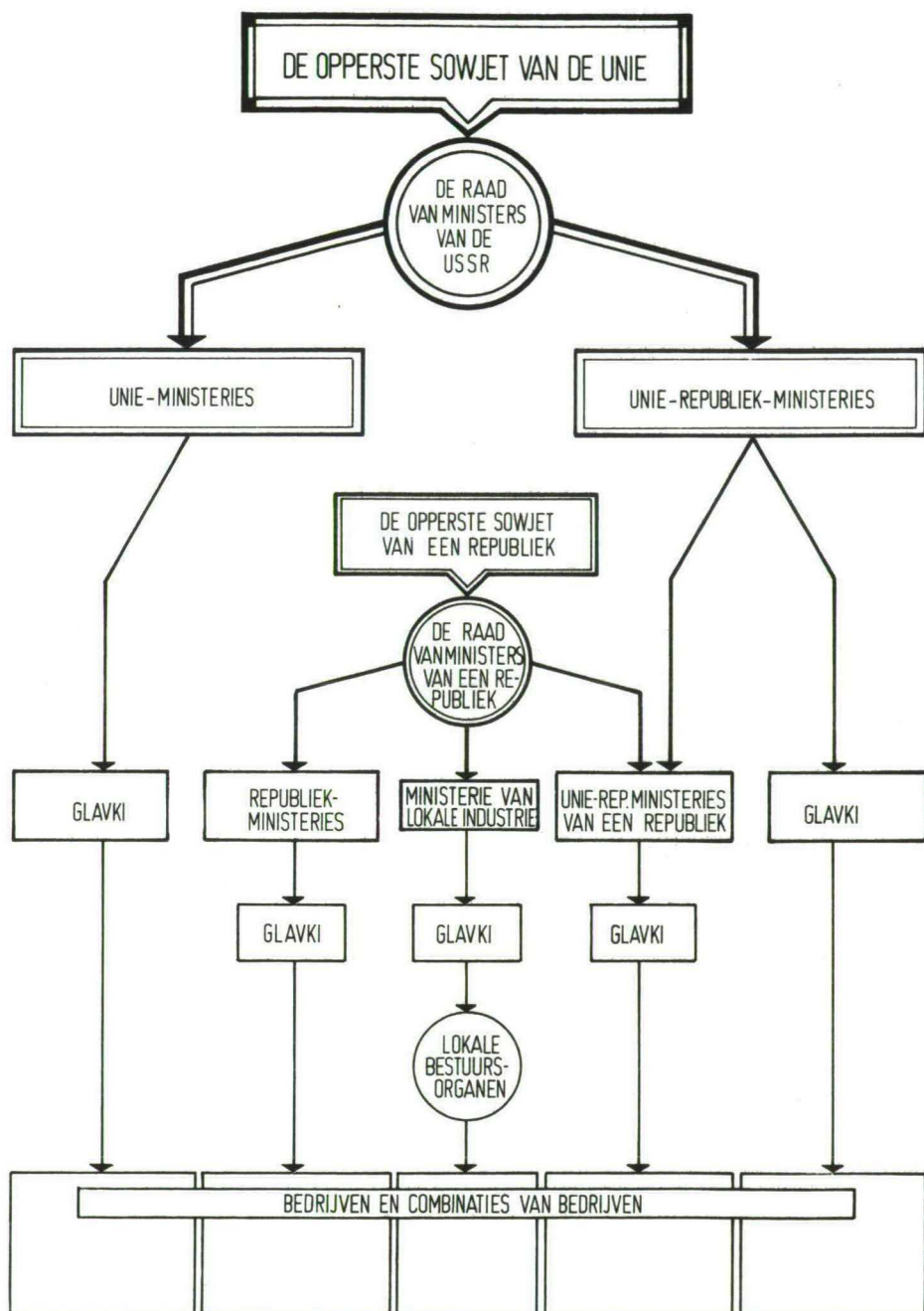
Alvorens deze modellen onder de loep te nemen is het dienstig een inzicht te verschaffen in de structuur en de bevoegdheden op het economisch gebied van de Ministerraad van de USSR, dus van de regering van de gehele Unie, en van de Ministerraad van de Sowjet-Republiek, dus van de regering van een deelstaat van deze Unie.

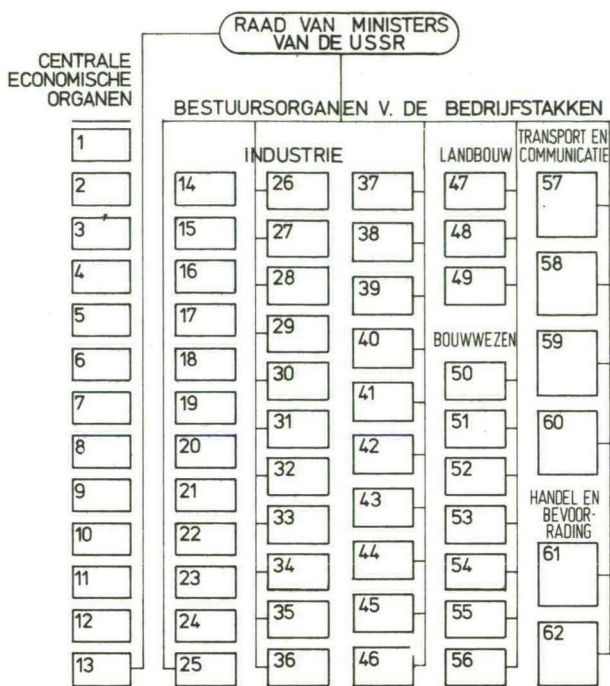
a) De Ministerraad van de USSR

Volgens het 68e artikel van de grondwet van de USSR is het de Ministerraad van de USSR die de richtlijnen bepaalt voor - en de leiding geeft aan de werkzaamheden van de "unieministeries", de "unie-republiek-ministeries" en van overige centrale economische organen binnen en buiten de Ministerraad, deze werkzaamheden coördineert en alle nodige stappen onderneemt voor de realisatie van het centrale economische plan en van het staatsbudget en voor de stabilisatie van het krediet- en geldstelsel. In praktijk wil dat zeggen dat de ministers voor bedrijfstakken en de hoofden van de staatscommissies (centrale functionele organen, zoals Gosplan, de Gosbank, comité voor de prijsvorming etc.) deel uitmaken van de regering van de gehele Unie en als zodanig verantwoordelijkheid dragen voor de leiding van de aan hen toevertrouwde bedrijven en/of organisaties, dan wel belast zijn met een nauw omschreven functie op economisch gebied. (Zie schema 15 op p.109).

De bevoegdheid van de Ministerraad bestrijkt het gebied van de gehele Unie, echter met dien verstande, dat de bedrijven en/of organisaties rechtstreeks aan de "unie-ministeries" zijn ondergeschikt, terwijl de "unie-republiek-ministeries" de aan hen toevertrouwde bedrijven en/of organisaties door bemiddeling van de gelijknamige ministeries van de Sowjet-Republieken (en er zijn 15 republieken in totaal) leiden. De meeste centrale functionele economische organen van de Ministerraad van de USSR hebben in de Ministerraden van de Sowjet-Republieken hun evenknieën, zodat gesteld kan worden, dat de bevoegdheden van deze organen te vergelijken zijn met de

SCHEMA 14. VIJF BESTUURSMODELLEN VAN DE SOWJETBEDRIJVEN

208) 1.- Staatsplan (Gosplan). 2.- Staatscomité voor wetenschap en techniek. 3.- Staatscomité voor materieel-technische toelieferingen (Gossnab). 4.- Staatscomité voor de bouwzaken (Gosstroj). 5.- Ministerie van financiën. 6.- Staatscomité voor de zaken van arbeid en lonen. 7.- Staatscomité voor prijzen. 8.- Staatscomité voor standaarden. 9.- Centraal bureau voor de statistiek. 10.- Staatsbank (Gosbank). 11.- Investeringsbank (Strojbank). 12.- Staatsarbitrage. 13.- Hoofdleiding van de materiële staatsreserves. 14.- Ministerie van gasindustrie. 15.- Ministerie van geologie. 16.- Ministerie van bos- en houtverwerkende industrie. 17.- Ministerie van petroleumverwerkende- en petroleumchemische industrie. 18.- Ministerie van petroleumindustrie. 19.- Ministerie van bouwmaterialenindustrie. 20.- Ministerie van kolenindustrie. 21.- Ministerie van chemische industrie. 22.- Ministerie van non-ferro-metallurgie. 23.- Ministerie van cellulose-papierindustrie. 24.- Ministerie van zware metallurgie. 25.- Ministerie van energetica en electrificatie. 26.- Ministerie van vliegtuigindustrie. 27.- Ministerie van auto-industrie. 28.- Ministerie van machinebouw. 29.- Ministerie van machinebouw voor lichte- en levensmiddelenindustrie en duurzame goederen en apparaten. 30.- Ministerie van algemene machinebouw. 31.- Ministerie van apparatenbouw, middelen voor automatische- en besturingssystemen. 32.- Ministerie van radio-industrie. 33.- Ministerie van middenmachinebouw. 34.- Ministerie van werkbankenbouw- en instrumentenindustrie. 35.- Ministerie van bouw van machines voor bouw van wegen en voor communale doeleinden. 36.- Ministerie van scheepsbouw. 37.- Ministerie van tractoren- en landbouwmachinebouw. 38.- Ministerie van zware energetische- en transportmachinebouw. 39.- Ministerie van bouw van machines voor chemische en petroleumindustrie. 40.- Ministerie van elektronische industrie. 41.- Ministerie van electrotechnische industrie. 42.- Ministerie van lichte industrie. 43.- Ministerie van geneesmiddelenindustrie. 44.- Ministerie van vlees- en melkindustrie. 45.- Ministerie van levensmiddelenindustrie. 46.- Ministerie van

bevoegdheden van de zogenaamde unie-republiek-ministeries ²⁰⁹⁾.

b) De Ministerraad van een Sowjet-republiek

De structuur en de bevoegdheid van de Ministerraad van een sowjet-republiek kan het best gezien worden in geval van een republiek, bijv. de Oekraïense Socialistische Sowjet-Republiek. (Economisch gezien is zij een van de meest belangrijke deelstaten van de USSR).

De economische bevoegdheden van de Ministerraad van de Oekraïense Sowjet-Republiek worden in het 43e artikel van de Grondwet van deze republiek omschreven. Ze zijn drieledig. De regering van genoemde deelstaat coördineert en geeft richting aan de werkzaamheden van de ministeries van de republiek en van de andere ondergeschikte organen alsook coördineert en controleert de werkzaamheden van de gevolmachtigden van de unie-ministeries (van de regering van de Unie). Daarnaast bevordert zij de verwezenlijking van het economische plan. En tenslotte onderneemt zij de nodige stappen ter realisatie van het staatsbudget en van het regionale budget van de republiek.

Volgens het 47e artikel van voornoemde grondwet bestaat de regering van de Oekraïense Sowjet-Republiek uit unie-republiek-ministeries en uit republiek-ministeries. De unie-republiek-ministeries zijn zowel aan de Ministerraad van de Oekraïense Sowjet-Republiek (in Kiew) alsook aan de gelijknamige ministeries van de Ministerraad van de USSR (in Moskou) ondergeschikt (art.51). De republiek-ministeries daarentegen vallen onder de competentie van de Ministerraad van de Oekraïense Sowjet-Republiek (art.52) ²¹⁰⁾.

c) Unie-modellen

Hieronder zijn drie types te onderscheiden. Op de eerste plaats zijn er bedrijven c.q. combinaties daarvan of organisaties die rechtstreeks door de unie-ministeries in Moskou worden beheerd. Men spreekt dan van de bedrijven (of combinaties daarvan) van de unie-ministeries. De planning en lei-

visserij. 47.- Ministerie van landbouw. 48.- Staatscomité van bosbouw. 49.- Unievereniging "Sojoezselchozstechnika" (Verkooporganisatie van landbouwmachines, kunstmest etc.). 50.- Ministerie van grondverbetering en van waterbouw. 51.- Ministerie van montage- en speciale werkzaamheden. 52.- Ministerie van industriële bouw. 53.- Ministerie van agrarische bouwwezen. 54. Ministerie van bouwwezen. 55.- Ministerie van bouw en bedrijven van zware industrie. 56.- Ministerie van transportbouw. 57.- Ministerie van burgerluchtvaart. 58.- Ministerie van zeevaart. 59.- Ministerie van communicatie. 60.- Ministerie van verbindingen. 61.- Ministerie van handel. 62.- Ministerie van bevoorrading.

Zie: Osnovy ekonomiki i oeprawlenija proizwodstwom (Grondslagen van de economie en van de besturing van de produktie), Red. I.J.Sygow, Moskou 1972, pp.136-137. Men houde rekening er mee, dat af en toe nieuwe organen in het leven worden geroepen, en/of bestaande herorganiseerd en/of herdoopt.

209) Zie §§ 68, 70, 72 t/m 78 van de Grondwet van de USSR, Konstitoetsia Sojoezoe Radjanskyoh Socialistytsjnyoh Respublik (Grondwet van de USSR), Kiew 1972, pp.5 t/m 8.

210) Zie: Konstitoetsia Oekraïns'koji Radjans'koji Socialistytsjnoji Respubliki (Grondwet van de Oekraïense Socialistische Sowjet-Republiek), Kiew 1972, pp.15 en 16.

ding van deze bedrijfstakken geschiedt direct en uitsluitend door de unie-ministeries, c.q. andere centrale organen (wjedomstwa).

Als voorbeelden kunnen genoemd worden vliegtuigindustrie, verdedigings-industrie, wegenbouw en chemische industrie. Het gaat dus om bedrijfstakken van vitaal belang voor de economie van de gehele unie.

Op de tweede plaats wordt op grond van een speciale machtiging van het Presidium van de Opperste Sowjet van de USSR (zie het 76e artikel van de Grondwet van de USSR) ook een beperkt aantal van bedrijven van de unie-republiek ministeries van de USSR rechtstreeks vanuit Moskou (dus zonder bemiddeling van de ministeries van Sowjet-Republieken) geleid.

Men moet aannemen dat het ook bij dit bestuursmodel om bedrijven van algemeen belang gaat.

Er bestaat, tenslotte, nog een derde unie-bestuurs-model. Het gaat hier om bedrijfstakken die aan de unie-republiek ministeries in Moskou zijn toevertrouwd, maar die via unie-republiek ministeries van de Sowjet-Republieken geleid worden.

Uit de benamingen van de ministeries, zoals het ministerie voor lichte industrie, het ministerie voor landbouw en dergelijke, is af te leiden dat bij de ontwikkeling van desbetreffende bedrijfstakken zowel de regering van de gehele Unie als ook de betrokken Sowjet-Republieken belang hebben.

d) Republiek-modellen

In tegenstelling tot de drie unie-modellen is bij de leiding van de republiek-modellen alleen de regering van een Sowjet-Republiek betrokken. Men kent slechts twee bestuursmodellen.

In het eerste geval worden bedrijven c.q. combinaties daarvan of organisaties geleid door de republiek-ministeries. De desbetreffende bedrijven bevinden zich uiteraard binnen de grenzen van de betrokken Sowjet-Republiek.

In het tweede geval gaat het om bedrijven van de lokale ondergeschiktheid. Deze bedrijven komen alleen op het territorium van de lokale autoriteiten (oblasti, rayons) of gemeenten voor. Al deze door de lokale beheersorganen geleide bedrijven worden gecoördineerd door het ministerie voor de lokale industrie van de desbetreffende Sowjet-Republiek.

Elke Sowjet-Republiek heeft slechts een zeer beperkt aantal van de republiek-ministeries. Zo telt de regering van de Oekraïense Sowjet-Republiek zeven republiek-ministeries, te weten van: autotransport, de bouw en exploitatie van de autowegen, communale economie, de sowchozen (staatsboerderijen), sociale verzekering, lokale industrie en van lokale diensten.

e) De positie van de banken in de institutionele opbouw

De Gosbank en de Strojbank zijn rechtstreeks aan de Raad van Ministers ondergeschikt. De voorzitter van de Gosbank maakt deel uit van de sowjet-regering. De Strojbank is in de sowjet-regering niet vertegenwoordigd. De besturen van beide banken zijn gelijk te stellen met de unie-ministeries van

funktionele aard, d.w.z. met die centrale organen waarvan de activiteiten zich tot alle bedrijfstakken van de sowjet-economie uitstrekken. (Zie schema 14 op p.108). De krediet- en bankpolitiek behoort tot de competentie van de Ministerraad van de USSR. Zowel de regeringen van de Sowjet-Republieken alsook de overige lagere administratieve organen zijn alleen betrokken bij de uitvoering van deze krediet- en bankpolitiek. De organisatie van de banken is aangepast aan de administratief-territoriale verdeling van de USSR. (Vergelijk schema 2 op p.62 en schema 5 op p.71). M.a.w. de banken van de USSR maken een integrerend deel van de institutionele opbouw van de sowjet-economie uit.

f) *Recapitulatie*

Recapitulerend kunnen wij zeggen dat het bedrijfsleven van de Sowjet-Unie bedrijfstaksgewijze gerangschikt is en door centrale organen, zoals ministeries van de gehele Unie (gevestigd in Moskou) en van de vijftien republieken (gevestigd in de respectievelijke hoofdsteden van deze republieken), volgens het principe van het democratische centralisme geleid worden.

De unie-ministeries van de USSR, de unie-republiek-ministeries van de USSR, de unie-republiek-ministeries en de republiek-ministeries van de Sowjet-Republieken en het overkoepelende ministerie voor de lokale industrie van een Sowjet-Republiek zijn onderverdeeld in subbedrijfstakken ²¹¹⁾. Deze onderverdeling is noodzakelijk om het aantal van de bedrijfsministeries te beperken en toch de bedrijfstaksgewijze organisatie van de sowjet-economie te kunnen handhaven enerzijds en anderzijds om het centraal beheer doorzichtiger te maken. Er bevinden zich dan ook tussen de ministeries en bedrijven de hoofdbeheersorganen, zogenaamde *glavki* (afgeleid van 'glavnyje oepravenija') ²¹²⁾. Terloops zij vermeld, dat er medio 1972 alleen in de industrie meer dan 40 unie-ministeries en unie-republiek-ministeries van de USSR bestonden. Deze ministeries hadden meer dan 280 *glavki*, d.w.z. subbedrijfstakken. De unie-republiek-ministeries van de Sowjet-Republieken telden ca. 400 *glavki* en de republiek-ministeries van de Sowjet-Republieken hadden enkele honderden *glavki* ²¹³⁾.

De banken bezitten in de institutionele opbouw van de sowjet-economie geen onafhankelijke positie maar maken daarvan een integrerend deel uit. Uit het feit dat in de regeringen van de Sowjet-Republieken geen vertegenwoordiger van de Gosbank zitting heeft volgt, dat de krediet- en bankpolitiek, dus de totale monetaire politiek, uitsluitend tot de competentie

²¹¹⁾ Strikt genomen is de sowjet-economie onderverdeeld in vijf bedrijfstakken, te weten industrie, landbouw, bouwwezen, transport en communicatie en handel en bevoorrading. Deze grote bedrijfstakken bestaan uit een groter of kleiner aantal van kleine bedrijfstakken en de laatste omvatten subbedrijfstakken. Voor al deze categorieën bezigt men in de vakliteratuur de benaming *otrasli* (bedrijfstakken).

²¹²⁾ Zie: Grote Sowjet-encyclopaedie, de 3e uitgave, deel 6, pp.573 en 574.

²¹³⁾ Gegevens ontleend aan Joe.Soebotskij, op.cit., pp.23 en 24.

van de Ministerraad van de USSR in Moskou behoort.

§ 4. DE POSITIE VAN DE BEDRIJVEN VAN DE USSR IN HET VIGEREND ECONOMISCH SYSTEEM

De vigerende organisatie van de bedrijven van een bepaalde bedrijfstak heeft drie respectievelijk vier schakels, t.w. het bedrijf, glavk en het ministerie (van de Unie of van een Sowjet-Republiek) in het geval van drie schakels en in het andere geval: het bedrijf, glavk, het unie-republiek-ministerie van een Sowjet-Republiek en het unie-republiek-ministerie van de USSR.

Een bedrijfsministerie (van de Unie of van een van de Sowjet-Republieken) kan men mutatis mutandis vergelijken met het toporgaan van een concern in het westen ²¹⁴). Het directe superieure orgaan van een sowjet-bedrijf is echter glavk. Na 1975 wordt het anders. Mede tengevolge van de economische hervorming van 1965 was in de laatste jaren een discussie aan de gang over de vraag of het economisch niet raadzaam zou zijn een tamelijk vergaande concentratie binnen de bedrijfstakken door te voeren. Men dacht daarbij aan heel grote produktieverenigingen ("proizvodstvennyje objedinjenija") à la Volkseigene Betriebe (VEB) van de DDR. Over de vraag of de glavki daarna nog een recht van bestaan zouden hebben en over andere problemen die tengevolge van eventuele uniforme concentratie van het bedrijfsleven zouden rijzen, was men het lange tijd niet eens ²¹⁵).

²¹⁴) De taakomschrijving van de ministeries van de USSR is bepaald in twee besluiten (dd. 10-7-1967) van de Raad van Ministers van de USSR. Zie: Obsjtsjeje polozhenije o ministerstwach SSSR, Glavnyje zadatsji i osnovnyje woprosy organizatsiji raboty ministestwa SSR (Het algemeen reglement over de ministeries van de USSR, Hoofdtaken en fundamentele vraagstukken van de organisatie van de werkzaamheden van het ministerie van de USSR), opgenomen in Resjenija partiji i prawitelstwa, op.cit., deel 6, pp.494-517. Men raadplege ook: De artikelenbundel Organizatsija raboty ministerstw w oeslowijach ekonomitsjeskoj reformy (Organisatie van de werkzaamheden van de ministeries in het kader van de economische hervorming), verantwoordelijk redacteur Dr. in de rechten A.E.Loensjew, Izdatelstwo "Naoeka", Moskou 1972, pp.5-216.

²¹⁵) Zie: A.Batsjoerin, W.I.Lenin i sowremennyye problemy planirowanija chozjaistwa (W.I.Lenin en hedendaagse problemen van de planning van de economie), Planowoje Chozjaistwo (Planeconomie), nr.11, november 1969, pp.3-18.

Dr. W.Gromow en D.Laptjewa, Otrastlewyye proizvodstvennyje objedinjenija - progressivnaja forma organizatsiji socialistitsjeskoj promyslennosti (Produktieverenigingen van de bedrijfstakken - de progressie-vorm van de organisatie van de socialistische industrie), Ekonomitsjeskije Naoeki (Economische Wetenschappen), maandschrift, nr.9, augustus 1970, pp.33-40; N.Drogitsjinskij, Ekonomitsjeskaja reforma i sowersjenznowanije oeprawlenija narodnym chozjaistwom (De economische hervorming en de vervolmaking van de leiding van de volkshuishouding), Planowoje Chozjaistwo, nr.11, november 1970, pp.36-46; F.Weselkov, Joe.Wladytsjin, Joe.Soebotskij, Nowoje w ekonomitsjeskom oeprawleniji otrasljoje (Het nieuwe in de economische leiding van de bedrijfstak), Woprosy Ekonomiki, nr.8, augustus 1971, pp.13-23; A.Pawlowa, Koncentratsija proizvodstwa i rost proizvoditelnosti troeda (Concentratie van de produktie en de groei van de arbeidsproduktiviteit), Planowoje Chozjaistwo, nr.12, december 1971, pp.44-52 en K.Grisjin, W.Lubitskij, Organizatsija oeprawlenija proizvodstwom w oeslowijach naotsjno-technitsjeskoj rewolutsiji (Organisatie van de produktie tijdens wetenschappelijk-technische revolutie), Planowoje Chozjaistwo, nr.1, januari 1973, pp.109-117.

Tot aan de economische hervormingen van Kosygin werden de sowjet-bedrijven vooral op administratieve wijze door de regeringsinstanties geleid. Het bedrijf streefde vooral naar de maximalisatie van de produktie. Daarbij hoefde het bedrijf niet perse met de efficiency en met de afzetmogelijkheden van zijn produkten rekening te houden. De hervorming herwaardeerde juist de funktie van het sowjet-bedrijf, als economisch subject en schiep in principe de voorwaarden voor de efficiënte bedrijfsvoering. Het bedrijf verkreeg medezeggingsschap bij de planning van de produktie en de produktie-omvang werd afhankelijk gesteld van de afzetmogelijkheden. Voorts werd het bedrijf toegestaan een gedeelte van de winst voor interne reserveringen en verbeteringen van de produktie aan te wenden. Men erkende ook dat vooral door de materiële stimulans de produktiviteit van de arbeiders verhoogd kon worden.

Wat is nu de positie van het sowjet-bedrijf na de economische hervorming van Kosygin? Het volledige antwoord op deze vraag geeft het op 4 oktober 1965 afgekondigde *Reglement aangaande socialistische staatsproduktie-onder-*
neming ²¹⁶⁾.

Ongeacht de omvang en de diepte van de invloed van de centrale overheid op het economisch leven in Nederland, vormt elke Nederlandse onderneming een autonome grootheid in de Nederlandse volkshuishouding. Een Nederlandse onderneming houdt rekening met de economische politiek van de regering, onderwerpt zich aan de desbetreffende economische en fiscale wetten, maar voert tegelijkertijd een zelfstandig beleid. Dit beleid is, bij alle onzekerheden, gericht op de winstmaximalisatie, dit veelal meer op lange dan op korte termijn. In de socialistische planeconomie van de USSR bezit het bedrijf geen autonomie in Nederlandse zin. De Sowjet-staat tracht de hoogst mogelijke produktie te bereiken conform politiek vastgestelde prioriteiten en de bedrijven voeren het hun toegewezen plan uit op grond van centraal vastgestelde voorschriften. Het eerste artikel van voornoemd reglement bepaalt dan ook dat de werkzaamheden van het sowjet-bedrijf geschieden door de combinatie van de centrale leiding (in casu glavk) met een autonomie wat het beheer betreft en recht op initiatief van het bedrijf zelf. En het doel van het sowjet-bedrijf is volgens het 23e artikel van het reglement "het bereiken in het belang van de volkshuishouding van de maximale resultaten bij het minimale verbruik van arbeid en van materiële en financiële bronnen".

De bedrijven van de USSR bezitten rechtspersoonlijkheid en een eigen balans. Het vermogen behoort aan de staat, is echter in beheer of in bruikleen van het betrokken bedrijf. De leiding is eenhoofdig, maar de hoofd-

²¹⁶⁾ *Polozjenije o socialistitsjeskom gosoe darstvennom proizvodstvennom predprijatiji* (Reglement aangaande socialistische staatsproduktie-onder-neming) in *Resjenija partiji i pravitelstva*, op.cit., deel 5, pp.691-716. Dit reglement geldt voor de staatsbedrijven van alle bedrijfstakken. Voor de situatie vóór de Kosygin-hervormingen zie: Dr. J.W.van der Molen, *Economische hervormingen in de Sowjet-Unie (1965-1969)*, Rotterdam 1970, pp. 43-49 en Dr. S.van Popta, op.cit., pp.330-364.

boekhouder is behalve aan zijn eigen directie ook verantwoording verschuldigd aan superieure organen, althans wat de bewaking van de begroting en de vervulling van het financiële plan betreft.

Dat de autonomie zeer betrekkelijk is, blijkt uit de praerogatieven van het superieure orgaan (glavk) op het gebied van de bedrijfsfinanciën. Zo wordt de grootte van de eigen financieringsmiddelen van een bedrijf door het superieure orgaan bepaald en de afschrijvingen of een kleiner percentage daarvan (bestemd voor de omvangrijke reparaties) moeten worden afgedragen aan de glavk (10% van het totaal) en de Strojbank. Van de winst mag alleen een klein gedeelte worden ingehouden. Over volledige vervanging van de machines en over de breedte-investeringen beslist het superieure orgaan. Zelfs de afzetprijzen voor de meeste produkten worden door het superieure orgaan (glavk) vastgesteld. Wel mag het bedrijf voor eigen liquiditeit waken, de verlies- en winstrekening opmaken en onder bepaalde condities en voor de van bovenaf voorgeschreven doeleinden bankkrediet aantrekken.

Uit alles blijkt dat de zeggenschap van het superieure orgaan (glavk) bij de bedrijfsvoering groot is. Daarenboven wordt de autonomie op het punt van het beheer beperkt door de competenties van de centrale functionele organen, zoals het Gosplan (van de USSR of van een Sowjet-Republiek), het ministerie van financiën, de Gosbank en de Strojbank.

Voor ons onderwerp is nog van belang te weten dat in de USSR een onderscheid gemaakt wordt tussen de *chozrastsjot-bedrijven* en de *niet-chozrastsjot-bedrijven*. In beide gevallen gaat het om planmatig geleide bedrijven, alleen met dit verschil dat in het eerste geval een *bedrijfswinst* wordt vereist en in het tweede geval een *noodgedwongen verlies* wordt toegestaan. Bij het *chozrastsjot*-bedrijf wordt dus de maximalisatie van de produktie en van de afzet van de eindprodukten bij de minimalisatie van de produktiekosten nagestreefd. Bij het *niet-chozrastsjot*-bedrijf wordt de maximale daling van het begrote (dus ook geplande) bedrijfsverlies nagestreefd ²¹⁷⁾. De *niet-chozrastsjot*-bedrijven worden ook *planowo-oebytynje* (verliesgevend volgens het plan) bedrijven genoemd.

Beide soorten bedrijven komen voor zowel in de staatssector van de economie (dus in de bedrijfstakken waarin de produktiemiddelen staatseigendom

²¹⁷⁾ Zie voetnoot 79 (op p.38). In de sowjet-vakliteratuur wordt *chozrastsjot* ook omschreven als een methode van de bedrijfsvoering. Bij deze methode - aldus de verduidelijking - streeft de bedrijfsleiding er naar "om de planopgaven succesvol te verwezenlijken en te overtreffen, de produktiekosten zo klein mogelijk te houden en de rentabiliteit te verzekeren. De karakteristieke trekken van deze methode zijn: de stelselmatige vergelijking van de kosten met de opbrengsten, de verzekering van de maximale produktie bij de minimale produktiekosten, de dekking van de uitgaven met eigen inkomsten en de vorming van de nodige accumulaties (besparingen) voor de uitgebreide reproductie".

W. Birjoekow, W. Paramonow, *Chozrastsjot - osnovnyj metod chozjajstwowanija* (Chozrastsjot - de fundamentele methode van de bedrijfsvoering), Toela 1967, pp.3-4. De poolse auteur Wacław Wilczyński besteedt aan *chozrastsjot* het werk "*Rachunek ekonomiczny a mechanizm rynkowy*" (Chozrastsjot en het marktmechanisme), Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1965. Zie vooral pp.34-62 van voornoemd boek.

zijn), alsook in de collectief-coöperatieve sector (kolchozen en coöperaties).

De bovenaangehaalde verdeling is beslissend voor de wijze waarop het productieproces wordt gefinancierd. De chozrastsjot bedrijven betrekken in geval van tekort aan eigen financieringsmiddelen het korte bankkrediet. De niet-chozrastsjot bedrijven worden gesubsidieerd uit middelen van het staatsbudget.

§ 5. DE ORGANISATIE VAN DE LEIDING VAN DE SOWJET-INDUSTRIE NA 1975

In april 1973 werd het regeringsbesluit "Over enige maatregelen aangaande verdere vervolmaking van de besturing van de industrie" bekend gemaakt. Het ligt in de bedoeling het bestaande leidingssysteem binnen twee jaar te vervangen door een nieuw, waarbij de positie van een bedrijfsministerie onaangetast blijft, maar het bestuurlijke middenniveau (nu glavki) efficiënter wordt gemaakt en de basishuishoudingen (bedrijven en combinaties van bedrijven, zie schema 15, p.109) zo veel mogelijk vergroot worden. De nieuwe reorganisatie van de industriële sector van de sowjet-economie ligt in het verlengde van de Kosyginhervorming van 1965 en beoogt de afstand tussen produktiehuishoudingen en de leiding-organen tot een minimum te reduceren, de rechten en plichten van de afzonderlijke economische schakels nog duidelijker af te tekenen en de werkzaamheden van het beheersapparaat operationeler en elastischer te maken. Men koestert voorts de verwachting dat deze reorganisatie ook voor de gehele economie effect zal sorteren ²¹⁸⁾.

a) *Het nieuwe organisatieschema*

In principe zullen na 1975 bij het beheer en de leiding van de industrie drie systemen worden gehanteerd, t.w.:

- I. twee-schakel-systeem (dwoechzwennaja sistema);
- II. drie-schakel-systeem (trechzwennaja sistema);
- III. vier-schakel-systeem (tsjetyrechzwennaja sistema).

Zoals gezegd blijft de positie van de bedrijfsministeries onaangetast. Men blijft derhalve drie typen van de bedrijfsministeries behouden: unie-ministeries, unie-republiek-ministeries en republiek-ministeries.

De *unie-ministeries* geven op directe wijze leiding aan hun, op het gehele territorium van de USSR verspreide, bedrijven. Ook de bedrijven van de *unie-republiek-ministeries* zijn over het gehele territorium van de USSR verspreid, maar de leiding geschiedt in principe indirect en wel via de *unie-republiek-ministeries* van de Sowjet-Republieken. De *republiek-ministeries* tenslotte maken deel uit van de regeringen van de respectievelijke Sowjet-Republieken en geven leiding aan de bedrijven op het territorium van de desbetreffende Sowjet-Republiek.

Ad I. Het *twee-schakel-systeem* kent twee varianten. In de eerste variant

²¹⁸⁾ Zie het hoofdartikel van de Pravda van 4 april 1973.

wordt een produktie-vereniging (proizvodstvennoje objedinjenije), een kombinaat of een bedrijf geleid door een unie-ministerie. In de tweede variant wordt een produktie-vereniging, kombinaat of een bedrijf ondergeschikt aan een republiek-ministerie van een Sowjet-Republiek.

Het karakteristieke in het twee-schakel-systeem ligt hierin dat de basishuishoudingen zonder een beheersorgaan op het middenniveau rechtstreeks door een bedrijfsministerie bestuurd worden.

Ad II. Het *drie-schakel-systeem* omvat vijf varianten. In sommige daarvan zijn nieuwe beheersorganen op het middenniveau geïntroduceerd, met name een *unie-industrie-vereniging* (wsesojoeznoje promysjlennoe objedinjenije) en een *republiek-industrie-vereniging* (respublikanskoje promysjlennoe objedinjenije); daarover straks meer.

In onderscheidenlijke varianten lopen de relaties tussen bestuurlijke organen en basishuishoudingen als volgt:

- unie-ministerie → unie-industrie-vereniging → produktie-vereniging (kombinatie of bedrijf);
- unie-republiek-ministerie → unie-industrie-vereniging → produktievereniging (kombinatie of bedrijf);
- unie-republiek-ministerie → unie-republiek-ministerie van een Sowjet-Republiek → produktie-vereniging (kombinatie of bedrijf);
- republiek-ministerie van een Sowjet-Republiek → republiek-industrie-vereniging → produktie-vereniging (kombinatie of bedrijf);
- republiek-ministerie van een Sowjet-Republiek → ministerie van een Autonome Sowjet-Republiek of van een provinciaal bestuur (van een oblast of van een kraj) → produktie-vereniging (kombinatie of bedrijf).

Het wezenlijke verschil tussen het drie-schakel-systeem en het twee-schakel-systeem schuilt dus in het feit, dat in het eerste de basishuishoudingen door middel van een tussenschakel op het middenniveau geleid worden.

Elk bedrijfsministerie mag bij de vervulling van zijn taak in principe en het twee-schakel-systeem en het drie-schakel-systeem toepassen.

Ad III. Het *vier-schakel-systeem* is alleen voor uitzonderingsgevallen bestemd en dan nog met de uitdrukkelijke toestemming van de Ministerraad van de USSR. De besturing verloopt in dat geval aldus: unie-republiek ministerie → unie-republiek ministerie van een Sowjet-Republiek → republiek-industrie-vereniging (of Ministerie van een Autonome Sowjet-Republiek dan wel een provinciaal bestuur) → produktie-vereniging (kombinatie of bedrijf).

Het spreekt vanzelf dat na de doorvoering van de hier bedoelde reorganisatie van de leidinggevende organen van de industriële sector van de sowjet-economie de glavki (hoofd-beheersorganen ofwel hoofdafdelingen van bedrijfsministeries) geen recht van bestaan meer hebben. Zij worden dan ook opgeheven. In sommige gevallen echter, namelijk als dit uit het oogpunt van de produktie en uit het oogpunt van het bestuur noodzakelijk blijkt, kunnen glavki als beheersorganen op het middenniveau behouden worden. Zulke

glavki gaan dan werken volgens het chozrastsjot-principe ²¹⁹⁾.

b) Unie (republiek)-industrie-vereniging (promysjlennoje objedinjenije)

Op het eerste gezicht lijken zowel de unie-industrie-verenigingen, alsook republiek-industrie-verenigingen op de glavki. Toch is hier geen sprake van omdopen, want voornoemde verenigingen onderscheiden zich wezenlijk van de glavki. Immers glavki zijn, althans tot en met 1975, onderdelen van ministeries en haar funktionarissen worden uit het staatsbudget bezoldigd. Industrie-verenigingen daarentegen zullen rechtspersoonlijkheid bezitten en volgens het chozrastsjot-principe werken.

Het reglement ²²⁰⁾ definieert een unie (republiek)-industrie-vereniging als een industrieel-economisch eenheidscomplex, samengesteld uit industriële bedrijven, organisaties voor wetenschappelijk onderzoek voor konstruktiewerkzaamheden, voor projecten van konstrukties en voor technologie uit andere bedrijven en organisaties. Toch behouden al die samengebundelde eenheden afzonderlijke rechtspersoonlijkheid en hebben eigen balansen.

De unie (republiek)-industrie-vereniging kan bepaalde taken van de aangesloten bedrijven en organisaties centraliseren, alsook gemeenschappelijke fondsen voor investeringen, kollektieve voorzieningen, research en dergelijke instellen. In ieder geval bepaalt zij het beleid voor het wetenschappelijk onderzoek, stippelt de investeringspolitiek uit (indien nodig ontvangt zij investeringsmiddelen uit het staatsbudget) en beslist uiteindelijk over de produktie- en afzetplannen op korte termijn. Tot haar competentie behoort de kaderpolitiek en de vakopleiding. Zij neemt de beslissing over de reorganisatie van bestaande en de vestiging van nieuwe bedrijven. Voorts dient de industrie-vereniging voor de verbetering van de bevoorrading en van de afzet van de aangesloten bedrijven en organisaties bij te dragen.

Het vermogen van een unie (republiek)-industrie-vereniging bestaat zowel uit het vermogen van de aangesloten bedrijven, alsook uit eigen vermogen. Zij is echter voor de verplichtingen van de bij haar aangesloten bedrijven en organisaties niet aansprakelijk. Eveneens zijn deze organisaties niet aansprakelijk voor de verplichtingen van de industrie-vereniging. Over en weer is men dus niet aansprakelijk. De industriële vereniging bepaalt wel het financieel beleid van de aangesloten bedrijven en organisaties. Evenwel kunnen de financiën van deze eenheden centraal, dus via de industriële vereniging, worden gevoerd. Deze beschikt over een interne accountantsdienst.

Slechts op één punt bestaat verschil tussen een unie-industrie-vereniging

²¹⁹⁾ Zie: W Tsentralnom komitjete KPSS i Sowjete Ministrow SSSR (Bij het Centrale Comité van de CPSU en bij de Raad van de Ministers van de USSR), *Ekonomitsjeskaja Gazieta*, (Economische Krant), nr.14, april 1973, pp.3 en 4 en *Organizatsionnaja struktoera oeprawlenija* (Organisatorische structuur van besturing), *Ekonomitsjeskaja Gazieta*, nr.16, april 1973, pp.11 en 12.
²²⁰⁾ *Obsjtsjejeje polozhenije o wsesojeznom i respublikanskom promysjlennoy objedinjenijach* (Algemeen reglement over unie- en republiek-industrie-vereniging), opgenomen in *Ekonomitsjeskaja Gazieta*, nr.14, april 1973.

en een republiek-industrie-vereniging, en wel op het gebied van relaties met het buitenland. Met name bezit een unie-industrie-vereniging wel vol-machten op dit gebied en een republiek-industrie-vereniging niet. Zo draagt de unie-industrie-vereniging de verantwoordelijkheid voor de produktie van de exportartikelen en voor de import van de voor de produktie binnen de vereniging nodige artikelen uit het buitenland. Zowel de export- alsook de importactiviteiten zullen door deze vereniging ontwikkeld worden met toe-stemming van de centrale autoriteiten zij het niet rechtstreeks maar via speciale ex- en importfirma's. Zij doet bovendien voorstellen aan een des-betreffend ministerie of aan een ander centraal orgaan aangaande een sa-menwerking op het gebied van specialisatie en coöperatie met haar zusterin-stellingen in andere Comeconlanden en realiseert met toestemming van haar bedrijfsministerie en in overleg met het Staatscomité voor wetenschap en techniek een wetenschappelijk-technische samenwerking met buitenlandse partners.

De unie (republiek)-industrie-vereniging wordt geleid door een bestuur met een door hogerhand benoemd *natsjalnik* (baas, chef) aan het hoofd en wel op grond van *jedinonatsjalije* (eenhoofdige leiding). Met andere woorden de industrie-vereniging wordt in feite geleid door een éénhoofdige leiding en de *natsjalnik* (baas) draagt de uiteindelijke verantwoordelijkheid voor de gang van zaken. Teneinde de werkzaamheden van de verenigde bedrijven en or-ganisaties beter te kunnen coördineren en de belangen van elk afzonderlijk zo goed mogelijk te kunnen verzekeren zal de leiding van een unie (repu-bliek)-industrie-vereniging worden bijgestaan door de raad van directeurs van de aangesloten eenheden.

c) Produktie-vereniging (proizvodstvennoje objedinjenije)

Het streven van de sowjet-regering naar concentratie in het bedrijfsleven is een permanent verschijnsel. In wezen is de konstruktie *proizvodstvennoje objedinjenije* daarvan een vrucht. Het gaat hier om de nieuwe basishuishou-dingen in het produktieproces. Ter voorkoming van een misverstand dient hierbij naar voren gebracht te worden dat ook bestaande grote bedrijven en reeds in het verleden onder de naam *kombinat* ²²¹⁾ geliëerde bedrijven tot

²²¹⁾ "Kombinat - Betrieb (juristische Person), in dem verschiedene Industrie-zweige bzw. Industriegruppen, zw. denen ein enger technologischer und ökonomischer Zusammenhang besteht, vereinigt sind. Bei der organisatorischen Zusammenfassung mehrerer Betriebe, die den gleichen technologischen Prozess haben (z.B. die Zusammenfassung mehrerer Brauereien zu einer Betriebseinheit) bzw. zw. denen kein technologischer Zusammenhang existiert, entsteht kein K. Derartige Zusammenfassungen werden vor allem aus organisatorischen und verwaltungstechnischen Gründen durchgeführt. Es sind folgende Grundformen von K. zu unterscheiden: a) Kombination aufeinanderfolgender Stufen der Rohstoffverarbeitung (z.B. Hüttenk. mit den Stufen: Erzförderung, Roheisen-~~erzeugung~~, Stahlproduktion, Walzguterzeugung); b) Kombination von Zweigen, bei denen ein Zweig gegenüber dem anderen eine Neben- oder Hilfsrolle spielt (z.B. Fischmehlproduktion in einem Fischk.); c) Kombination zur komplexen Ausnutzung des Rohstoffes in einem Betrieb (z.B. die K. der chemischen Industrie). - Diese drei Grundformen finden sich in den verschiedensten Variationen wieder. Bei allen K. sind es jedoch ein oder zwei Industriezweige

basishuishoudingen gerekend worden.

De bovenbedoelde verenigingen (kombinaten) worden samengesteld uit fabrieken, bedrijven en andere produktie-eenheden, zoals researchorganisaties, konstruktiebureau's en dergelijke. De produktie-eenheden hebben een *beperkte autonomie* en dat dan nog binnen het raam van de produktievereniging. Zij bezitten eigen activa en passiva en werken volgens het chozrastsjotprincipe; zij kunnen ook een eigen balans hebben. Zij ontvangen in eigen beheer middelen voor bepaalde fondsen voor sociale en culturele voorzieningen, premies en dergelijke. Zij mogen overeenkomsten sluiten met hun leveranciers en afnemers, maar namens en voor de verantwoordelijkheid van hun produktie-vereniging ²²²⁾. Uiteraard geldt voor de produktie-eenheden het door ons in de vorige paragraaf (zie p.114) besproken "Reglement aangaande de socialistische staatsproduktie-onderneming" niet meer.

De industrie-vereniging (kombinat) wordt geleid door een conform de voorschriften van het desbetreffende ministerie van de USSR of van de Ministerraad van een Sowjet-Republiek benoemde directeur-generaal. Het leidingapparaat is gevestigd bij het hoofdbedrijf, tenzij het hoger orgaan anders beslist.

De bevoegdheden van deze combinatie van bedrijven zijn ruimer dan van een bedrijf, dat conform het "Reglement aangaande socialistische staatsproduktie-onderneming" werkt, vooral op het gebied van research en planning.

d) Konsekwenties van de reorganisatie voor de banken

Voor de banken heeft de besproken reorganisatie geen bijzondere konsekwenties. Aangezien men met de door te voeren concentratie de verhoging van de efficiency beoogt, zal men de verlening van de financieringsmiddelen à fonds perdu beperken, zodat de rol van het krediet bij de financiering groter wordt. Dat zal gepaard gaan met een intensivering van de controle door de banken. Anderzijds worden activiteiten van de banken in het algemeen aangepast aan het nieuwe organisatiepatroon van het bedrijfsleven ²²³⁾.

e) Evaluatie

Tevergeefs zoekt men bij de nieuwe opzet van de organisatie van de sowjet-industrie naar elementen van een noemenswaardige decentralisatie. In feite

bzw. -gruppen, die den Charakter des K. bestimmen. Daher werden einfache oder Zweigk. und gemischte K. unterschieden. Bei Zweigk. ist stets nur ein bestimmter Industriezweig ausschlaggebend (z.B. Textil.). Bei den gemischten K. bestimmen zwei oder mehrere Industriezweige den Charakter des K. (z.B. elektro-chemisches K.). Die Struktur dieses K. ist komplizierter als die der Zweigk." *Okonomisches Lexikon*, op.cit., pp.1089-1090.

²²²⁾ N.Drogitsjinskij, medewerker van het centrale planbureau (Gosplan), *Zwenja oeprawlenija (Besturingsschakels)*, *Ekonomitsjeskaja Gazieta*, nr.22, mei 1973, p.7 en *Polozjenije o proiswodstwenom objedinjeniji (kombinatie)* (Reglement van de produktie-vereniging (komna)), door de sowjet-regering op 27 maart 1974 goedgekeurd, *Ekonomitsjeskaja Gazieta*, nr.18 april 1974, pp. 9-16).

²²³⁾ B.I.Gostew, *Sowersjenstwوانيje oeprawlenija ekonomikoij (Vervolmaking van de besturing van de economie)*, *Ekonomitsjeskaja Gazieta*, nr.15, april 1973, p.3.

zullen glavki vervangen worden door de unie-(republiek)-industrie-verenigingen en in het geval van de produktie-verenigingen zou de leiding rechtstreeks door de bedrijfsministeries of andere centrale organen worden vericht. Wel kan er sprake zijn van een versterking van de concentratie in en van het efficiënter beheer van de industrie. Het feit dat de kosten van de leiding op het middenniveau bij de algemene produktiekosten zullen worden ingecalculeerd kan een beter rationeel beleid in de hand werken. Overigens is het weer gebleken dat de sowjet-leiding door reorganisaties de gezeten moeilijkheden tracht op te lossen. Zoals in het verleden, zo wordt ook nu de bureaucratische macht der gewoonte ²²⁴⁾ geen dodelijke slag toegebracht. Zolang de sowjet-regering angstvallig fundamentele decentraliserende maatregelen bij een reorganisatie vermijdt, zolang kan het ook niet anders. Overigens is nog de vraag of bij de handhaving van het principe van de bedrijfstaksgewijze centrale leiding van de economie alsook van het principe van democratische centralisme (zie p.102) überhaupt een adequate decentralisatie mogelijk is.

§ 6. EEN ALGEMENE KARAKTERISTIEK VAN DE SOWJET-FINANCIËN

Het mag niet verwonderen dat in een land waar geen particulier produktief vermogen bestaat en alle facetten van het economische politieke en maatschappelijk leven centraal en dirigistisch geregeld worden de overheid er naar streeft om een zo volledig mogelijke greep te hebben op de geldzijde van de reële economie. In de USSR is dit dan ook het geval. De regering van de USSR bedient zich daarbij van de Gosbank en de Strojbank.

Het spreekt vanzelf dat de sowjet-financiën meer inhouden dan de openbare financiën in een markteconomie. De definitie luidt dan ook: onder de financiën van de USSR is te verstaan "het door de staat door middel van wetten en regeringsdecreten gereguleerde systeem van de geldrelaties, op grond waarvan bepaalde economische relaties tussen alle bij het proces van de uitgebreide reproductie betrokken subjecten (de staat, de bedrijven, de instellingen en de inwoners) tot stand komen" ²²⁵⁾. In concreto omvatten de

²²⁴⁾ R.Wetsteyn, *Naar een doelmatigheid in de sowjet-economie*, *Internationale Spectator*, nr.14, 22 juli 1973, p.503. In het later gepubliceerde artikel in de ESB "De Sowjet-Unie: de hervorming hervormd" (Zie *Economisch-Statistische Berichten* van 19 september 1973, pp.833-835) meent Wetsteyn dat de besproken hervorming "een zekere mate van decentralisatie" betekent. Dit lijkt ons een te voorbarige conclusie. Zie in dit verband: Interview met minister van de Gasindustrie, S.A.Ordedzjev, *Ekonomitsjeskaja Gazeta*, nr.6, februari 1974, p.7.

²²⁵⁾ E.A.Woznesenskij, *Diskussionnye woprosy teorii socialistitsjeskich finansow* (Discussabele vraagstukken van de theorie van de socialistische financiën). Uitg. van de Universiteit de Leningrad, 1969, p.16. Volledigheidshalve dient daarbij aangetekend te worden dat onder de sowjet-economisten geen eensgezindheid bestaat aangaande de bestanddelen van de financiën van de USSR. In het bijzonder gaat het om de vraag of het krediet een deel daarvan uitmaakt. (Men raadplege daaromtrent E.E.Woznesenskij, op. cit., p.5 e.v. en pp.59-70). De samenstellers van het leerboek "De financiën en het krediet van de USSR" voor de hogere scholen voor de partijvorming bewandelen een tussenweg (en zij niet alleen) door te stellen dat er

financiën van de USSR de openbare financiën (in de sowjet-terminologie: het staatsbudget), de geldmiddelen van het verzekeringswezen, de financiën van de bedrijven en organisaties en van de ministeries en centrale instellingen waaronder de bedrijven en organisaties ressorteren, alsook het krediet.

Beschouwt men de voornoemde bestanddelen, dan ziet men dat het gaat om de functioneel en operationeel zelfstandige activiteiten, die gericht zijn op "de vorming, verdeling en het gebruik van de geldelijke inkomens en accumulaties" (besparingen) ²²⁶). Strikt genomen vormt het krediet noch inkomens noch besparingen, maar het anticipeert hier wel op. Deze zelfstandige activiteiten geschieden uiteraard volgens het centrale plan.

Een van de voornaamste financiële specialisten van de USSR D.A.Allachwerdjan vat de rol van de sowjet-financiën in de volgende vijf punten samen:

- 1) de sowjet-financiën verschaffen geldmiddelen die noodzakelijk zijn bij het proces van de materiële produktie;
- 2) zij bevorderen de efficiency omdat de efficiency de conditie is van de juiste vervulling van het financiële plan;
- 3) zij helpen de economische relaties uit te bouwen tussen de staatssector van de economie en de collectief-coöperatieve sector (kolchozen en coöperaties);
- 4) zij helpen mede de noodzakelijke proporties tussen en in de bedrijfstakken alsook tussen alle gebieden van het land in acht te nemen;
- 5) zij worden gebruikt bij de planmatige vorming van de fondsen van de consumptie en de accumulatie (nationale besparingen) ²²⁷).

Men onderscheidt daarbij twee hoofdfuncties van de financiën, t.w. de *verdelende functie* en de *controlerende functie*. Om de consumptie mogelijk te maken moeten het sociale produkt en het nationale inkomen eerst door middel van de financiën worden verdeeld onder bedrijven, instellingen en bedrijfstakken van de volkshuishouding enerzijds en anderzijds onder de inwoners. De controlerende functie van de financiën komt tot uiting in het feit dat de overheid de financiën als het instrument van de controle van de financieel-economische activiteiten van de bedrijven en organisaties hanteert ²²⁸).

een systeem van de financiën en van het krediet bestaat. Dit systeem wordt door hen gedefinieerd als "het geheel van de economische relaties, die verband houden met de vorming en het gebruik van de fondsen van de geldmiddelen", alsook met "de planmatige verdeling en herverdeling van deze geldmiddelen tussen de staat en afzonderlijke ondernemingen, organisaties, instellingen en de bevolking". (Finansy i kredit SSSR/ De financiën en krediet van de USSR/ Leerboek, samengesteld onder de redaktie van N.W.Tsapkin, Moskou 1972, p.14). Ons inziens komt deze definitie materieel overeen met de door ons gebezigde definitie van E.A.Woznesenskij.

²²⁶) 50 let sowjetskich finansow (50 jaar van de sowjet-financiën), Jubileumuitgave onder redaktie van G.P.Kosiatsjenko, W.P.Djatsjenko e.a., Moskou 1967, p.13.

²²⁷) Finansy SSSR (Financiën van de USSR), Autorencollectief onder leiding van Prof. D.A.Allachwerdjan, Gosfinizdat, Moskou 1962, p.25.

²²⁸) Idem, pp.14 en 19. Zie ook: Finansy SSSR (financiën van de USSR), Au-

Nu laten wij zeer in het kort de bestanddelen van de financiën afzonderlijk de revue passeren. Uiteraard laten wij het krediet buiten beschouwing. Immers hoofdstuk IV van dit werk is er aan gewijd.

Uitgaande van de bekende marxistisch-leninistische stelling dat slechts de materiële produktie voor het sociaal produkt en het nationaal inkomen bepalend is, blijven wij eerst stilstaan bij de financiën van bedrijven en van hun ministeries respectievelijk andere centrale bedrijfstakorganen.

Deze financiën worden vanwege het tweesoortige eigendom van de produktiemiddelen in de USSR verdeeld in *financiën van de staatsbedrijven* en de *collectief-coöperatieve financiën*. Elke bedrijfstak binnen die twee groepen heeft eigen financiën. De bedrijven van een bepaalde bedrijfstak zijn bij het voeren van het financieel beheer in principe autonoom. Zij werken met de, hen bij hun stichting toegewezen vaste- en vlottende activa, gefinancierd met "eigen" vermogen op lange termijn en met bankkrediet. Hun vlottende kapitaal is dus gedekt door eigen en vreemde middelen. Elk bedrijf is echter onderworpen aan de algemene leiding van het superieure orgaan. (Zie schema 14 op p.108).

De autonomie van een bedrijf op het gebied van het financiële beheer wil zeggen dat men een eigen verlies- en winstrekening en een eigen balans heeft. Het beginsel van voornoemde autonomie komt tot uitdrukking in het streven naar een sluitende verlies- en winstrekening, zodat geen exploitatiekortoren optreden. (Uitvoeriger komen wij op de bedrijfsfinanciën in de eerstvolgende paragraaf terug). Dat beginsel neemt niet weg, dat de organen van de bedrijfstakken "gedurende de verdeling en de herverdeling van de omloopmiddelen, winst, afschrijvingen, kredieten en bij het vormen van speciale geldelijke fondsen etc." ²²⁹⁾ een stem in het kapittel hebben. Het is de taak van het superieure orgaan, c.q. organisaties, om financieel zwakke bedrijven aan liquide middelen te helpen, wat zeggen wil dat slecht prosperende bedrijven in feite gesteund worden uit de middelen die bij de goed prosperende bedrijven geheven worden.

De openbare financiën van de USSR komen tot uitdrukking in het staats-

torencollectief o.l.v. prof. I.D.Zlobin, Moskou, 1967, pp.18-23.

A.M.Aleksandrow is de mening toegedaan, dat de sowjetfinanciën niet twee maar drie funkties hebben. Behalve verdelende en controlerende funkties zouden de sowjetfinanciën nog de funktie "oposredstwowanija kroegooborata fondow" bezitten. Het gaat hier om "geldrelaties, die ontstaan tijdens het produktieproces". Zie prof. A.M.Aleksandrow, *Finansy socialisma (Financiën van het socialisme)*, Izdatelstwo "Finansy", 1965, pp.29-33. Ook Birman meet de sowjetfinanciën drie funkties toe. Naast de verdelende en de controlerende noemt Birman de funktie van bevoorrading van bedrijven en organisaties met geldmiddelen die nodig zijn voor de normale funktionering van deze instellingen. Zie: A.M.Birman, *Otsjerki teorii sowjetskich finansow (Grondtrekken van de sowjetfinanciën)*, deel I, Moskou 1968, p.110 en pp.117-122.

²²⁹⁾ N.G.Sytsjew, *Finansy promysjlennosti (Financiën van de industrie)*, "Finansy", Moskou 1971, p.55 e.v. Zie ook: *Finansy predprijatij i otraslej narodnogo chozjafstwa (Financiën van ondernemingen en bedrijfstakken van de volkshuishouding)*, Autorencollectief o.l.v. N.G.Sytsjew, "Finansy", Moskou 1967, pp.6-8 en *Finansy i Kredit*, (o.r. van N.W.Tsapkin), op.cit., pp.73-76.

budget van de USSR. Vooral qua structuur van de inkomsten en van de uitgaven onderscheidt zich het staatsbudget van de USSR van het staatsbudget van een land met markteconomie. Het staatsbudget van de USSR bestrijkt meer dan 50 % van het nationaal inkomen (in 1970 - 53,3 %) ²³⁰⁾ en dient als het fundamentele financiële plan van de economie van de USSR. Een zeer belangrijk deel van de jaarlijkse staatsuitgaven is bestemd voor de economie (in 1970 - 48,2 % van de totale staatsuitgaven) ²³¹⁾, wat zeggen wil dat meer dan 80 % van de investeringen door de centrale kas gefinancierd worden ²³²⁾. De voornaamste inkomstenbron van het staatsbudget vormt het bedrijfsleven. Immers meer dan 90 % (in 1971 - 91,2 %) van het staatsinkomen komt uit de bedrijven in de vorm van de omzetbelasting, de kapitaal-rente ("betaling voor het stichtingsfonds" c.q. voor produktiefonds), het aandeel in de winst van de staatsbedrijven en andere heffingen ²³³⁾.

Het verzekeringswezen in de USSR is in handen van de staat. De centrale heet *Gosstrach* (afkorting van *Gosodarstwennoje Strachowanije*, dat betekent de staatsverzekering). Het heeft uiteraard aftakkingen in republieken, oblasten enz. De afwikkeling van de verzekeringen geschiedt door de ministeries van financiën van de Sowjet-Republieken. De taak van de *Gosstrach* is tweeledig. Op de eerste plaats gaat het om de verzekering tegen de schade van roerende en onroerende goederen van juridische en fysieke personen. Op de tweede plaats kan men bij de *Gosstrach* vrijwillige ongevallen- en levensverzekeringen sluiten. De tegoeden van de *Gosstrach* worden door de *Gosbank* voor het korte bankkrediet gebruikt ²³⁴⁾.

Daarnaast bestaat nog het systeem van de sociale staatsverzekering. De leiding en het beheer daarvan berust bij de *Profsojoez*, de Algemene Centrale Raad van de Vakbonden (*Wsesojoeznyj Centralnyj Sowjet Professionalnych Sojoezov-WCSPS*) ²³⁵⁾.

Om de algemene karakteristiek van de sowjetfinanciën af te ronden rest ons nog de organisatie van de sowjetfinanciën te schetsen. Dit wordt in een aparte paragraaf gedaan, nadat wij wat uitvoeriger op de bedrijfsfinanciën zijn ingegaan.

²³⁰⁾ N.G.Sytsjew, op.cit., p.23.

²³¹⁾ N.Sjirkiewitsj, P.Wasyljew, *Bjoedzjet SSSR - woplosjtsjenije leninskoj nationalnoj politiki* (Budget van de USSR - belichaming van de leninistische nationaliteiten politiek, *Ekonomitsjeskije Naoeki*, nr.12 januari 1972, p.15.

²³²⁾ Dit gegeven is afgeleid van de toelichting op de staatsbegroting 1973, gegeven door minister W.F.Garboezow van financiën van de USSR. Zie *Pravda* (N.354) van 19-12-1972, p.4.

²³³⁾ N.Sjirkiewitsj, P.Wasyljew, op.cit., p.13.

²³⁴⁾ Voor de uitvoerige behandeling van het sowjetverzekeringswezen zie: *Finansy i kredit SSSR*, op.cit., pp.136-151 en E.T.Kagalowskaja, A.A.Popowa, *Finansowyje osnovy strachowanija zjizni w SSSR* (Financiële grondslagen van de levensverzekering in de USSR) "*Finansy*", Moskou 1971, pp.3-131. Zie ook: L.A.Motylev, *Gosodarstwennoje strachowanije w SSSR i problemy jego razwitiya* (Staatsverzekering in de USSR en problemen van haar ontwikkeling), *Finansy*", Moskou 1972, pp.3-262.

²³⁵⁾ Zie: *Finansy i kredit SSSR*, onder de redactie van N.W.Tsapkin, op.cit., pp.16,17 en 20.

§ 7. BEDRIJFSFINANCIEN

Om de rol van het bankkrediet bij de financiering van bedrijven beter te kunnen begrijpen, is het nodig in te gaan op activa en passiva van een sowjetbedrijf.

Behalve in de landbouw kent men in de USSR alleen staatsbedrijven. Het vermogen van een staatsbedrijf is een staatseigendom, maar de bedrijfsdirecteur beschikt zelfstandig over dit vermogen, echter met dien verstande dat de bedrijfsmiddelen uitsluitend en alleen voor de welomschreven bedrijfsdoeleinden mogen worden aangewend. Uiteraard heeft elk sowjetbedrijf een rechtspersoonlijkheid.

a) Produktiemiddelen en de financiering daarvan

Het begrip vermogen wordt in de sowjet-vakliteratuur niet gebezigd. Men heeft het over *statutair fonds* dat als een deel van *maatschappelijke fondsen* ter effectuering van de door de overheid vastgestelde plannen aan een bedrijf ter beschikking wordt gesteld. Dit fonds wordt voor het verwerven van produktiefondsen (*produktiemiddelen*) aangewend, en deze worden onderscheiden in basis- en omloopproduktiefondsen. Tot *basisproduktiefondsen* worden gerekend gebouwen, installaties en machines, alsook transportmiddelen. (Omdat in de Sowjet-Unie de grond niet wordt verhandeld maar kosteloos in bruikleen gegeven, komen terreinen op balans niet voor). *Omloopproduktiefondsen* omvatten grondstoffen, basis- en hulpmaterialen, gekochte halffabrikaten, brandstoffen, verpakking, zelfvervaardigde halffabrikaten en onderhanden werk, zoals ook huishoudelijke inventaris, fabriekskleding, instrumenten en andere weinig kostbare voorwerpen. Daarnaast heeft men nog *circulatiefondsen*, waaronder vallen voorraad gereed produkt, geldmiddelen en vorderingen. Vanwege het vlottend karakter van omloopproduktiefondsen en van circulatiefondsen worden ze samen als *omloopmiddelen* aangeduid ²³⁶⁾.

Omdat het statutair fonds gebruikt wordt voor de financiering van de basismiddelen en slechts voor een gedeelte voor de omloopmiddelen, worden de overige omloopmiddelen in het begin door het bankkrediet (*aangetrokken middelen*) gefinancierd.

Op grond van een en ander kan men stellen, dat de balans waarmee een sowjetbedrijf start als volgt is gestructureerd.

BALANS

Activa	Passiva
Basis - produktiefondsen (vaste activa)	Statutair Fonds (Eigen vermogen op lange termijn)
Omloop - produktiefondsen en Circulatiefondsen	
	Aangetrokken middelen (Vreemd vermogen)

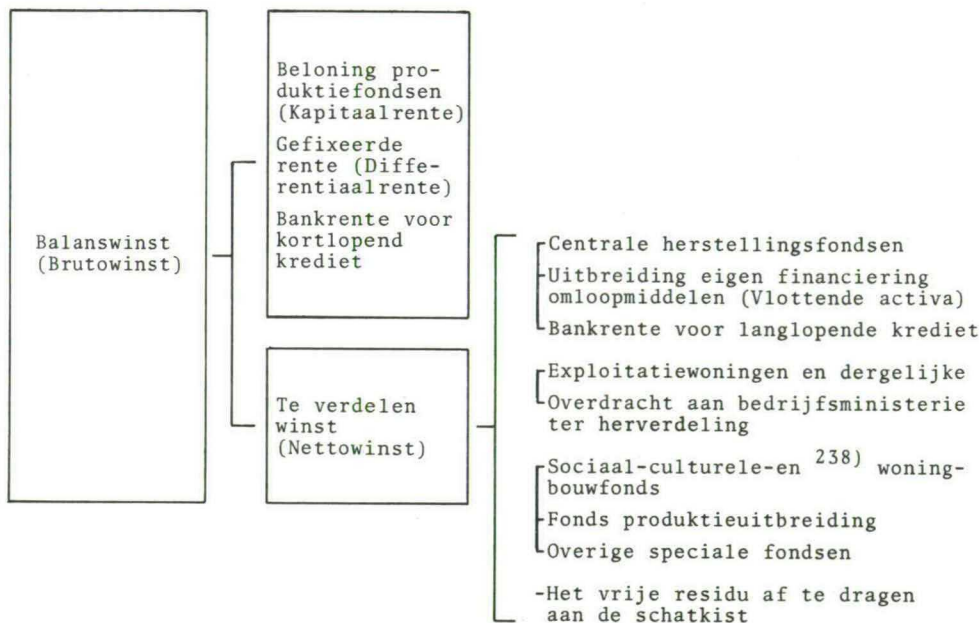
²³⁶⁾ *Organizatsija i planirovanije...*, op.cit., pp.7-9.

b) Exploitatieresultaten

Aan de hand van de verlies- en winstrekening wordt de balanswinst vastgesteld. De balanswinst kan gedefinieerd worden als een residu tussen baten en lasten. Daarna vindt plaats de winstdeling en de vaststelling van de rentabiliteit.

Wat de balanswinst van een sowjetonderneming in concreto omvat moge blijken uit de volgende schematische voorstelling van de verdeling daarvan ²³⁷⁾.

SCHEMA 16. VERDELING VAN DE BALANSWINST VAN EEN SOWJETBEDRIJF

Bij de winstdeling en bij de bepaling van de rentabiliteit wordt eerst dus van een soort brutowinst (balanswinst) uitgegaan en in tweede instantie van een nettowinst, de *winst ter verdeling* genaamd. De nettowinst ontstaat nadat van de brutowinst afgetrokken worden de betaling (aan de schatkist) vanwege *beloning van de produktiefondsen* (kapitaalrente) en vanwege zogenaamde *gefixeerde rente* (differentiaalrente) ²³⁹⁾, en de bankrente voor ²³⁷⁾ *Ekonomitsjnyj slownyk (economische lexicon)*, Kiew 1973, p.438.

²³⁸⁾ Voor nadere informatie over deze fondsen zie: A.Sj.Margoelis, *Boechgalterskij oetsjot w otrasljach narodnogo choziajstwa* (Rekeningenstelsel in de bedrijfstakken van de volkshuishouding), "Finansy", Moskou 1973, pp.315-326 en *Chozrastsjot w sowremennych oeslowijach oeprawlenija promysj lennostjoe* (Chozrastsjot in de industrie onder hedendaagse bestuursvormen), Uitgave van de Universiteit van Leningrad, 1972, pp.3-94.

²³⁹⁾ Het gaat hier om gefixeerde bedragen die betaald dienen te worden indien een bedrijf ten gevolge van natuurlijke en andere gunstige omstandigheden, dus buiten zijn toedoen om, grotere winsten maakt.

kortlopend krediet. Deze nettowinst wordt deels aangewend voor de vorming van fondsen, deels voor interne financieringen en het overgebleven *vrije* residu wordt aan de staat overgedragen.

Men kent ook twee soorten rentabiliteit, naar gelang de brutowinst danwel de nettowinst tot eigen vermogen gerelativeerd wordt. Ter verduidelijking halen wij bij wijze van voorbeeld een rapport terzake van een sowjetbedrijf aan zijn superieure orgaan aan ²⁴⁰⁾.

Rentabiliteit t.o.v. produktiemiddelen

Indicatoren	Rege1	Gepland per kwartaal in Roebels	Effectief per kwartaal in Roebels
1. Balanswinst (brutowinst)	01	254000	316000
2. Waarde basismiddelen (vastgelegde activa)	02	4200000	4217000
3. Genormeerde omloopmiddelen (vlottende activa) niet door middel van het bankkrediet	03	153000	140000
4. Totale waarde basismiddelen en genormeerde omloopmiddelen (02 + 03)	04	4353000	4357000
5. Rentabiliteit t.o.v. totale waarde basis- en genormeerde omloopmiddelen (01:04)	05	5,83 %	7,24 %
6. Balanswinst ter verdeling, na aftrek van beloning van produktiefondsen, van gefixeerde rente en van de bankrente voor kortlopend krediet (nettowinst)	06	156000	211000
7. Rentabiliteit als verhouding van de nettowinst t.o.v. waarde basis- en genormeerde omloopmiddelen (06:04)	07	3,58 %	4,84 %

c) Balans

De balans van een sowjetbedrijf onderscheidt zich in wezen niet van die van een modern kapitalistisch bedrijf. Uiteraard zijn er verschillen in de inrichting daarvan. Enerzijds omdat het sowjetbedrijf zijn financieringsmiddelen niet op de kapitaalmarkt verwerft, maar deze van staatswege toegewezen krijgt dan wel bij de sowjetbanken leent. Anderzijds omdat de sowjetbalans op de eisen van de voortdurende ex ante- en ex post controle van de banken en overige bevoegde overheidsinstanties afgestemd is en derhalve zeer gedetailleerd moet zijn. Zo wordt door elk sowjetbedrijf maandelijks de balans vervaardigd en wel onder toevoeging van bijlagen, waarin de samengestelde posten minitieus worden geëxpliceerd.

Voor een sowjetbedrijf vormt zijn boekhoudkundige balans de momentopname van de stand en de oorsprong van het vermogen en de aanwending daarvan, aan

²⁴⁰⁾ Ontleend aan A.Sj. Margoelis, p.333.

de hand waarvan de directeur de bedrijfsfinanciën analyseert en nagaat of en in hoeverre het financiële plan in de desbetreffende periode door het bedrijf is vervuld. Dezelfde functie vervult de bedrijfsbalans voor de Gosbank en/of de Strojbank, die in de financiering participeren.

Onder de analyse van bedrijfsfinanciën verstaat men het nagaan in hoeverre het bedrijf effectief met de aan hem toevertrouwde produktiemiddelen (vastgelegde en vlottende activa) heeft gehandeld en of zijn vorderingen en schulden aan de vastgestelde normen voldoen.

Bij de toetsing van de balans aan het financiële plan wordt nagegaan op welke wijze de baten en lasten tot stand zijn gekomen en hoe dit van invloed is geweest op de financiële relaties van het bedrijf met de schatkist. In concreto gaat het hier om de vragen: of het bedrijf met of zonder dotaties van de schatkist heeft gewerkt en hoe het bedrijf aan de financiële verplichtingen tegenover de staat heeft voldaan ²⁴¹⁾.

Bij de financiële analyse staat centraal het vraagstuk van de eigen middelen voor de financiering van de "genormeerde omloopmiddelen" (normale vlottende activa). Immers, aldus S.A.Sjtsjenkov, de beschikbaarheid van eigen financieringsmiddelen hangt hoofdzakelijk af van de mate waarin een bedrijf zijn geplande winst heeft gemaakt en van de wijze waarop deze winst werd gebruikt, alsook van de vraag hoe de financiële staatsorganen en het betrokken bedrijfsministerie zich van hun taak bij de financiering van de vlottende activa hebben gekweten ²⁴²⁾.

Het moment is nu aangebroken om onze uiteenzetting verder te vervolgen met behulp van een op p.129 afgedrukt voorbeeld van een sowjetbalans, welke wij in verkorte versie ontleend hebben aan A.Sj.Margoelis ²⁴³⁾. Maar allereerst dienen wij nog de begrippen "eigen omloopmiddelen" en "genormeerde omloopmiddelen" te verklaren.

Onder *eigen omloopmiddelen* zijn te verstaan de middelen ter financiering van vlottende activa, welke middelen rechtens aan een sowjetbedrijf toebehoren. Zij worden gevormd uit het statutair fonds (stichtingskapitaal) en uit de winst, maar ook in veel gevallen uit dotaties van de staat. Het gaat hier dus om dat deel van eigen vermogen, dat ter financiering van vlottende activa wordt aangewend (werkkapitaal dus).

Met *genormeerde omloopmiddelen* wordt de hoegrootheid van vlottende activa aangeduid die nodig is voor bedrijfseconomisch verantwoorde exploitatie van een sowjetbedrijf. In de praktijk komt het er op neer dat er normen zijn vastgesteld aangaande de hoeveelheden van de aan te houden voorraad van

²⁴¹⁾ Een sowjetbedrijf draagt aan de schatkist af de belasting (omzet-, inkomens-, en overige belastingen), de kapitaal- en differentiaallrente, het residu van de "te verdelen winst", sociale lasten (ten goede van de Vakbeweging, die voor sociale voorzieningen zorg draagt), de premies voor de schadevergoedingsverzekering en een gedeelte van de afschrijvingskosten (aan de Strojbank).

²⁴²⁾ S.A.Sjtsjenkov, *Sistema stsjetov i boechgalterskij balans predprija-tija* (Rekeningenstelsel en boekhoudkundige balans van de onderneming), "Finansy", Moskou 1973, pp.116-119.

²⁴³⁾ A.Sj.Margoelis, pp.338-341.

BALANS
van een industrieel bedrijf per 1 januari 1974

Activa		In 1000 roebels		Passiva		In 1000 roebels	
I. Basismiddelen (fondsen) en niet omlopende activa				I. Eigen en hiermede gelijk-gestelde middelen			
-Basismiddelen (fondsen)		37087		-Statutair fonds		30879	
-Overdracht aan het budget (de schatkist)		1939		-Slijtage van basismid-delen (fondsen)		10165	
-Overige overdrachten		406		-Financiering omloopmid-delen uit het budget			
-Ter herverdeling aan be-drijfsministeries				-Herverdelingsmiddelen be-drijfsministeries			
-Verlies				-Winst		3316	
				Subtotaal		44360	
				Ter dekking gen.middl.			
				-Stabiele passiva			
				-Schuld wegens lonen etc.		238	453
				-Reserveringen		45	181
				-Onttrokken wegens krediet omloopmiddelen		1517	
				-Overige stabiele passiva		18	56
				Subtotaal		1818	690
Totaal Hoofdstuk I			39432	Totaal Hoofdstuk I *)		46178	45050
Aanwezige eigen omloopmiddelen en hiermede gelijkgestelde middelen **)		6746					
II. Genormeerde omloopmidd.***normen				II. Bankkredieten op genormeerde middelen			
-Grondstoff., brandstoff.		1899		-Krediet omloopmiddelen		1517	
-Onderhanden werk		2980	3752	-Krediet voor grondstoffen en brandstoffen		200	
-Voorraad gereed produkt		470	469				
-Instrumenten, kl. invent.		1110	1549				
-Overig genormeerde midd.		422	428				
Totaal Hoofdstuk II		6599	8097	Totaal Hoofdstuk II			1717
				II-1. Slijtage Instrumenten, klein Inventaris			319
III. Geldmiddelen, vorderingen en andere activa				III. Diverse bankkredieten, schul-den en overige passiva			
-Geldmiddelen		168		-Kortlopende bankkredieten		1665	
-Aanwending langlopend bankkred.		291		-Langlopende bankkredieten		291	
-Verzonden produkten, waarvoor betalingstermijn (incasso) niet vervallen		1309		-Crediteuren		359	
-Verzonden produkten, waarvan betalingstermijn vervallen		77		-Voorschotten bedrijfs-ministerie		82	
-Niet geaccepteerde en nog niet geretourneerde produkten		13		-Speciale fondsen		230	
-Debiteuren		64		-Amortisatiefonds ter over-making aan de Strojbank		15	
-Bedrijfsministerie wegens tij-delijk onttrokken bedrag eigen omloopmiddelen		82		-Amortisatiefonds in eigen beheer		16	
-Ongedekte uitgaven		12		-Centrale financieringsfondsen		32	
-Banktegoeden op speciale rek.		127		-Overige passiva			
-Middelen en kosten grote her-stellingen van basismiddelen (kap. goederen)		104					
Totaal Hoofdstuk III			2247	Totaal Hoofdstuk III			2690
Balans			49776	Balans			49776

- *) Het bedrag van 46178 is ontstaan door het bij elkaar tellen van de subtotaal van 44360 en 1818.
 **) Deze post is de aftreksom van 46178 en 39432.
 ***) Voor de definitie van dit begrip zie p. 128.

grondstoffen materialen, onderhanden werk, gereed produkt en van overige vlottende activa. Voor de financiering van deze genormeerde omloopmiddelen worden afzonderlijke dekkingsmiddelen gepland. Deze kunnen bestaan of uit eigen en hiermede gelijkgestelde middelen (eigen vermogen dus), of uit eigen - en aangetrokken middelen (het korte bankkrediet). Sinds de Kosygin-herforming in 1965 wordt de tweede variant van financiering van genormeerde middelen door steeds meer bedrijven gebruikt.

Als wij nu de balans van een sowjetbedrijf bezien (zie p. 129), dan vallen ons eerst drie dingen op. Aan de zijde van de activa zien wij onder het totaal van het Iste hoofdstuk een omlinjende post "Aanwezige eigen omloopmiddelen en hiermede gelijkgestelde middelen" en aan het IIde hoofdstuk is een aparte kolom "Normen" toegevoegd. Aan de zijde van de passiva is onder het Iste hoofdstuk een speciale kolom "Ter dekking van genormeerde middelen" aangebracht.

Het totaal van de additionele kolom "*Ter dekking van genormeerde middelen*" aan de passiva-zijde is de som van de subtotalen (van het Iste hoofdstuk) 44360 en 1818. De post "*Aanwezige eigen omloopmiddelen en hiermede gelijkgestelde middelen*" aan de actiefzijde van 6746 is ontstaan door het salderen van 39432 (activa) en 46178, (passiva). De voornoemde additionele kolommen geven de normen van de met name genoemde *genormeerde omloopmiddelen* en een specificatie van dekkingsmiddelen daarvan aan.

Omdat wij hier kennelijk te doen hebben met een bedrijf dat de genormeerde omloopmiddelen slechts gedeeltelijk met eigen financieringsmiddelen dekken kan, heeft dat bedrijf mogen beschikken over het speciale bankkrediet, dat onder het IIde hoofdstuk aan de passiefzijde vermeld is.

Bij nadere analyse van de laatste hoofdstukken van activa en passiva zien wij een nogal gedetailleerde opgave van de liquide middelen en van de schulden. Dat is nodig voor de analyse van de financiële positie van een sowjetbedrijf, of beter gezegd deze gedetailleerde opsomming is een gevolg van de voorschriften aangaande de toelaatbare structuur van de vlottende activa enerzijds en van het vreemd vermogen van een sowjetbedrijf anderzijds. De voornaamste instructie in deze is die van de Gosbank van 27 maart 1962 onder de naam "*Modelinstructie over de normalisering van omloopmiddelen van de industriële staatsondernemingen*". Voor de goede orde zij hieraan toegevoegd, dat de bankinstellingen over een instructie inzake doorlichting van de financiële positie van een sowjetonderneming beschikken, t.w. "*Methodologische aanwijzingen over de analyse van de financieel-economische werkzaamheid van industriële ondernemingen door de instellingen van de Gosbank*" van 31 oktober 1962 ²⁴⁴⁾. Elk van deze instructies is een compleet boekwerk geworden.

Ter afsluiting van onze uiteenzetting herschrijven wij het voorbeeld van een sowjetbalans op Nederlandse wijze, om daarmee het verschil in de inrichting van een balans in de centraalgeleide economie en in de markteconomie

²⁴⁴⁾ Een voorbeeld van zo een analyse geeft S.A. Sjtsjenkov, op.cit., pp. 116-140.

duidelijk te doen uitkomen 245).

Balans in de Nederlandse versie

Activa	In 1000 roebels	Passiva	In 1000 roebels
<i>Vastgelegde middelen</i>		<i>Eigen vermogen</i>	
-Gebouwen, installaties en machines	37087	-Stichtingskapitaal	30879
Af afschrijvingen	-10165	-Winst	3316
	26922	Af rente en het vrije residu	971
		-Aan eigen vermogen gelijk gestelde middelen	690
		Subtotaal	32540
<i>Vlottende activa</i>		<i>Vreemd vermogen</i>	
-Toegewezen krediet	291	-Langlopend bankkrediet	291
-Grondstoffen etc.	1899	-Kortlopend bankkrediet	3382
-Voorraden		-Crediteuren	359
-Onderhanden werk	3752	-Voorschotten v. bedrijfs-ministerie	82
-Gereed produkt	482	-Schuld aan de Strojbank	15
-Gereedschap e.d.	1549	-Schuld aan centrale organen	278
Afschrijvingen	-319		
-Overige voorraden	428		
-Debiteuren	1450		
-Transitoria	116		
-Vorderingen	82		
-Banktegoeden	295		
	36947		36947

Het balanstotaal in de Nederlandse versie is verminderd doordat wij van de activa de afschrijvingen van 10165 en 319 hebben afgeboekt en deze bedragen uiteraard niet meer bij de passiva deden voorkomen. Bovendien voerden wij van de actiefzijde de overdrachten aan de schatkist (1939) en aan anderen (406) af, en verlaagden dienovereenkomstig de post "winst" op de passiefzijde.

d) Slotopmerkingen

Er zijn twee in het oog springende verschillen tussen de financiën van een sowjetbedrijf en die van een in de markteconomie geëxploiteerde onderneming. Op de eerste plaats omvat het begrip winst van een sowjetbedrijf meer dan in de markteconomie het geval is, tengevolge waarvan de bankrente b.v. niet onder de produktiekosten gerekend wordt. Op de tweede plaats werkt men in de Sowjet-Unie met aparte begrippen als "Genormeerde omlooppiddelen" oftewel met "normen" voor sommige posten van vlottende activa en met "normen" voor de financieringsmiddelen daarvan.

De uiteengezette verschillen zijn een gevolg van het feit dat de sowjet-bedrijven met de van staatswege toegewezen produktiemiddelen werken.

245) Voor de financiën van een joegoslavisch bedrijf zie: Drs. J.A. Theeuwes, *Bedrijfs-economische aspecten van de medezeggenschap in Joegoslavië*, Maandschrift *Economie*, 32e jaargang, 1967-'68, pp.422-438.

§ 8. DE ORGANISATIESTRUCTUUR VAN DE SOWJETFINANCIËN EN DE ONDERLINGE RELATIES VAN HUN BESTANDDELEN

Onder de organisatie van de sowjetfinanciën verstaan wij het bestuursapparaat van de afzonderlijke bestanddelen.

Omdat in de USSR een uniforme financiële- en kredietpolitiek bestaat, is de algemene leiding en de beleidsvorming geconcentreerd in handen van de hoogste staatsinstanties, t.w. de Opperste Sowjet van de USSR en de Raad van Ministers van de USSR. De uitvoering van deze politiek is toevertrouwd respectievelijk aan het Ministerie van Financiën, de Gosbank, de Wnjesjtorg-bank, de Strojbank (alle drie banken ressorteren rechtstreeks onder de Raad van Ministers van de USSR) en aan de financiële afdelingen van bedrijven en van bedrijfsministeries.

Wij hebben reeds gezien (zie § 3 van het IVde hoofdstuk) dat de organisatie van de banken trapsgewijze opgebouwd is. De centrale bevindt zich in de hoofdstad van de USSR - Moskou. Eén trap lager (in de hoofdsteden van de 15 Sowjet-Republieken) zijn kantoren van de centrales gevestigd. Van deze kantoren volgen aftakkingen naar de centra van de oblasten respectievelijk van de Autonome Republieken en de kraja en van deze provinciale kantoren naar de centra van de rayons. In de centra van de rayons en in de steden bevinden zich de bankvestigingen (filialen, agentschappen), die de rechtstreekse relaties met bedrijven en andere subjecten van de economie onderhouden en de eigenlijke banktransacties doorvoeren. Met andere woorden de organisatie van de banken van de USSR kent beleidsinstanties en eigenlijke bankvestigingen. Tot de beleidsinstanties behoren de centrales in Moskou, hun republiek-kantoren in de hoofdsteden van 15 Sowjet-Republieken en de kantoren in de centra van 20 Autonome Republieken en van 128 provincies (kraj en oblasten). De bankvestigingen in de centra van rayons en in de steden hebben feitelijke contacten met bedrijven en organisaties en houden zich als zodanig met werkelijke geld- en krediettransacties bezig.

Hetzelfde organisatieschema is aangehouden bij de opbouw van het apparaat van de openbare financiën. Op het unieniveau opereert het Ministerie van Financiën van de USSR. Op het niveau van een republiek heeft men het Ministerie van Financiën van een Sowjet-Republiek, op het provinciale niveau - het Ministerie van Financiën van een Autonome Republiek, respectievelijk de financiële afdeling van het bestuur van een oblast of van een kraj en op het rayonniveau - de financiële afdeling van het bestuur van een rayon.

Terwijl de activiteiten van de banken onafhankelijk van het Ministerie van Financiën geschieden, kan men niet hetzelfde zeggen over de financiële activiteiten van de bedrijfsministeries (en overigens van alle ministeries) en van de aan hen ondergeschikte bedrijven, alsook van de Gosstrach (staatsverzekering). Het Ministerie van Financiën van de Unie geeft namelijk de operationele leiding aan zijn gehele apparaat en een "algemene methodieke leiding aan de werkzaamheden van de financiële organen van verschillende

ministeries, departementen en ondernemingen". De taak van het Ministerie van Financiën van de Unie en zijn apparaat in de 15 Sowjet-Republieken en overige administratieve eenheden is drieledig. Op de eerste plaats dient dit apparaat van de openbare financiën de staatsbegroting samen te stellen en vervolgens zorg te dragen voor de juiste effectuering van deze begroting. Op de tweede plaats draagt het Ministerie van Financiën de verantwoordelijkheid voor de vaststelling van de financiële plannen c.q. van begrotingen van de ministeries, bedrijven en organisaties en de afstemming daarvan op de staatsbegroting, alsook voor de handhaving van de nodige financiële discipline. Op de derde plaats heeft het Ministerie van Financiën tot taak om de financieel-economische werkzaamheden van de ministeries, bedrijven, organisaties en instellingen te controleren.

Heel het financieel systeem van de USSR berust op het principe van het democratisch centralisme (zie § 2 sub c van dit hoofdstuk), met dien verstande dat elk financieel orgaan aan twee autoriteiten ondergeschikt is. Als wij bij wijze van voorbeeld de positie van de financiële afdeling van het bestuur van een oblast nemen, dan zien wij dat deze afdeling enerzijds aan het Ministerie van Financiën van een Sowjet-Republiek ondergeschikt is en anderzijds aan het bestuur van die oblast²⁴⁶⁾.

Zoals door middel van de hoogste organen van de USSR (de Opperste Sowjet en de Raad van Ministers van de USSR) de financiële- en kredietpolitiek wordt uitgemaakt, zo wordt op het niveau van een rayon deze politiek geëffectueerd. In het kader van deze effectuering ontstaan wederzijdse relaties tussen de financiële afdeling van een rayonbestuur met de bedrijven en organisaties en met de kantoren c.q. filialen van de Gosbank en van de Strojbank. Men werkt daarbij met elkaar samen, maar soms controleert men elkaar²⁴⁷⁾.

Over de organisatie van de bedrijfsfinanciën kunnen wij kort zijn. De financiële zaken worden geregeld door de financiële afdelingen van bedrijven, glavki en ministeries. Ook hier is het zo dat elke financiële afdeling twee superieuren heeft. De financiële afdeling van een bedrijf bijvoorbeeld is ondergeschikt aan de directeur van dat bedrijf en aan de financiële afdeling van een hoger orgaan (bv. van glavk).

Recapitulerend kan men zeggen dat de organisatie van de sowjetfinanciën (ook wel het financiële- en kredietsysteem van de USSR genoemd), uit de organisatienetten van de afzonderlijke bestanddelen is samengesteld. Het centraal orgaan van elk bestanddeel heeft aftakkingen in alle administratief-territoriale eenheden van de USSR. Dit geldt alleen niet voor het organisatienet van het bedrijfsleven. De organisatie van de financiën van het bedrijfsleven is in de institutionele opbouw van de bedrijfstakken geïntegreerd,

²⁴⁶⁾ *Finansy i Kredit*, (o.r.v. N.W.Tsapkin), op.cit., pp.19-20. P.G.Wasyljew, N.A.Sjirkewitsj, *Oprawlenije finansami i kreditom w SSSR w nowych oeslow-ijach* (Het beheer van financiën en krediet in de USSR na de hervorming), Moskou 1969, p.48.

²⁴⁷⁾ S.Borodin, A.Demitsjew, P.Rozin, *Finansy i kredit*, op.cit., pp.109-110.

wat niet wegneemt dat de financiële afdelingen van de bedrijven operationeel zelfstandig zijn. Het orgaan van een bedrijfstak draagt verantwoordelijkheid voor de totale financiering van alle aan haar toevertrouwde bedrijven en ziet er op toe dat de bedrijven optimaal aan de eisen van het chozrastsjotprincipe, dus aan de rentabiliteit beantwoorden. De organisatie van de financiën van een bedrijfstak en van zijn juridisch en operationeel zelfstandige bedrijven, worden dus in grote mate door het chozrastsjot bepaald, met andere woorden de bedrijfsfinanciën worden zo ingericht dat zowel de rentabiliteit van elk afzonderlijk bedrijf, alsook van de betrokken bedrijfstak verzekerd blijft, althans nagestreefd wordt ²⁴⁸⁾.

Er bestaan wederzijdse relaties tussen de organisatorische bestanddelen van de sowjetfinanciën. Het beleid aangaande alle soorten financieringen en de kredietverlening wordt op het hoogste niveau door de Opperste Sowjet en de Ministerraad van de USSR bepaald. Bij de uitvoering van dit beleid zijn aftakkingen van de banken en van het Ministerie van Financiën in alle administratief-territoriale eenheden van de USSR betrokken. De eigenlijke financiële- en krediettransacties spelen zich af tussen de bedrijven en organisaties en de bankvestigingen en de financiële afdeling van een rayonbestuur. Het bedrijf, en met name zijn financiële afdeling is het middelpunt van deze activiteiten. Het trekt geld- en kredietmiddelen ter financiering van de produktie aan en zorgt voor de afrekening met zijn bedrijfstak, de Gosbank, de Strojbank en met het staatsbudget (belastingen, sociale verzekeringen etc.) ²⁴⁹⁾.

§ 9. HET KREDIET- EN BANKSYSTEEM EN DE SOWJETFINANCIEN

Overzien we nog eens de sowjetfinanciën, dan kunnen we stellen dat het om de totale financiën van de USSR gaat die uit gecentraliseerde en gedecentraliseerde fondsen bestaan. *De gecentraliseerde fondsen* zijn: het gecentraliseerde fonds van de geldelijke middelen van de staat (het staatsbudget, waaronder de gelden vallen van de sociale verzekering en van de staatsverzekeringen tegen calamiteiten) en het gecentraliseerde fonds van de kredieten van de banken. Tot *de gedecentraliseerde fondsen* behoren de geldelijke middelen van de bedrijven en van de bedrijfsministeries, alsook de geldmiddelen van de kolchosen, van de verbruikskoöperaties en van de maatschappelijke organisaties.

Een en ander kan als volgt schematisch verduidelijkt worden.

²⁴⁸⁾ Voor de taakomschrijving van het ministerie zie: Joe. Kozlov, *op.cit.*, pp.125-131.

²⁴⁹⁾ Zie: P.G.Wasyļjev, N.A.Sjirkiewitsj, *op.cit.*, pp. 6 e.v.

Zie ook: *Ekonomitsjeskaja Encyclopedia (Economische Encyclopaedie)* Uitg. Sowjet-Encyclopaedie, deel 3, Moskou 1965, Kolommen 620 t/m 629.

Financiën van
de USSR

-Algemene staatsfinanciën (*gecentraliseerde fondsen*)

-Financiën van de socialistische bedrijven en van de bedrijfstakken (*gedecentraliseerde fondsen*)

-Staatsbudget
-Budget van de sociale staatsverzekering
-Dekkingsfonds van de schade- en persoonlijke staatsverzekering
-Het gecentraliseerd fonds van de kredieten

-Financiën van de staatsbedrijven en van de bedrijfstakken
-Financiën van de kolchozen en van de coöperaties
-Financiën van de maatschappelijke organisaties

Volgens de gangbare opvatting "weerspiegelen zij economische relaties, die in verband staan met de planmatige vorming en besteding van de fondsen van de geldmiddelen van de ondernemingen en van de staat in het belang van de ontwikkeling van de maatschappelijke productie en van de bevrediging... van de behoeften van alle leden van de maatschappij" ²⁵⁰).

De sowjetregering maakt gebruik van de verdelende functie van de financiën bij de verdeling en de herverdeling van het sociaal produkt en van het nationaal inkomen. Terzake schrijft Allachwerdjan:

"Men benut de verdelende functie van de financiën om socialistische ondernemingen in het begin- en in het eindstadium van de productie met geldelijke fondsen te voorzien. In het beginstadium komt dat tot uitdrukking in de voorziening van de produktiewerkzaamheden van een onderneming met geldelijke bronnen en in het eindstadium in de verdeling van het brutoinkomen van ondernemingen en in de vorming van gecentraliseerde en gedecentraliseerde fondsen van financiële bronnen voor produktieve en niet-produktieve doeleinden". En verder: "Gedurende het stadium van verdeling verwerven financiën als waarde-element een betrekkelijke zelfstandigheid ten opzichte van de stroom van reële waarden. Door verdelingsrelaties verkrijgt men met behulp van financiën een planmatige, economisch doelmatige verplaatsing van de geldmiddelen ten einde deze meer rationeel te gebruiken en de effectiviteit van de maatschappelijke productie te verhogen. Men heeft vooral voor ogen financiën van de materiële productie, financiën van socialistische ondernemingen en van bedrijfstakken, die gezamenlijk de basis vormen van het systeem van de socialistische financiën" ²⁵¹).

²⁵⁰) Voor beschouwing van gecentraliseerde en gedecentraliseerde fondsen zie: A.M.Birman, *op.cit.*, pp.37-88. Zie ook: *Ekonomitsjnyj Slownyk (Economische Lexicon)*, red. D.J.Bahrij en J.Dorohoentsow, Kiev 1973, pp.594-596 en *Finansy i kredit SSSR (Financiën en krediet van de USSR)*, red. Prof. W.W.Lawrow, "Finansy", Moskou 1972, p.64.

²⁵¹) D.A.Alachwerdjan, *op.cit.*, pp.107-108.

a) De herverdeling van het nationaal inkomen

In zijn "Kritik des Gothaer Programms" preciseerde Marx het verdelingsschema van het sociaal produkt in een communistische maatschappij. Zich tegen het 3e punt van dat programma afzettend, zet Marx uiteen waarom niet het gehele sociaal produkt onder de individuele producenten van een "auf Gemeingut an den Produktionsmitteln gegründeten Gesellschaft" verdeeld kan worden. De redenering in het programma, dat "der Ertrag unverkürzt, nach gleichem Rechte, allen Gesellschaftsgliedern gehört", vindt Marx misleidend, omdat vóór deze "Ertrag" of beter gezegd "das gesellschaftliche Gesamtprodukt" onder de maatschappijleden verdeeld wordt, daarvan dient afgetrokken te worden:

"Erstens: Deckung zum Ersatz der verbrauchten Produktionsmittel.

Zweitens: zusätzlicher Teil für Ausdehnung der Produktion.

Drittens: Reserve- oder Assekuranzfonds gegen Miszfälle, Störungen durch Naturereignisse etc.

Diese Abzüge vom "unverkürzten Arbeitsertrag" sind eine ökonomische Notwendigkeit, und ihre Größe ist zu bestimmen nach vorhandenen Mitteln und Kräften, zum Teil durch Wahrscheinlichkeitsrechnung, aber sie sind in keiner Weise aus der Gerechtigkeit kalkulierbar.

Bleibt der andere Teil des Gesamtprodukts, bestimmt, als Konsumtionsmittel zu dienen.

Bevor es zur individuellen Teilung kommt, geht hiervon wieder ab:

Erstens: die allgemeinen, nicht direkt zur Produktion gehörigen Verwaltungskosten.

Dieser Teil wird von vornherein aufs bedeutendste beschränkt im Vergleich zur jetzigen Gesellschaft und vermindert sich im selben Masz, als die neue Gesellschaft sich entwickelt.

Zweitens: was zur gemeinschaftlichen Befriedigung von Bedürfnissen bestimmt ist, wie Schulen, Gesundheitsvorrichtungen etc.

Dieser Teil wächst von vornherein bedeutend im Vergleich zur jetzigen Gesellschaft und nimmt im selben Masz zu, wie die neue Gesellschaft sich entwickelt.

Drittens: Fonds für Arbeitsunfähige etc., kurz, für, was heute zur sog. offiziellen Armenpflege gehört.

Erst jetzt kommen wir zu der "Verteilung", die das Programm, unter Lassalleschem Einflusz, bornierterweise allein ins Auge faszt, nämlich an den Teil der Konsumtionsmittel, der unter die individuellen Produzenten der Genossenschaft verteilt wird.

Der "unverkürzte Arbeitsertrag" hat sich unterderhand bereits in den "verkürzten" verwandelt, obgleich, was dem Produzenten in seiner Eigenschaft als Privatindividuum entgeht, ihm direkt oder indirekt in seiner Eigenschaft als Gesellschaftsmitglied zugut kommt" 252).

252) Kritik des Gothaer Programms, geschrieben von April bis Anfang Mai 1875, Marx Engels Werke, op.cit., Band 19, p.18. Het 3e artikel van Gothaer Pro-

Welnu, dit verdelingsschema van Marx wordt in de Sowjet-Unie bij de verdeling en de herverdeling van het sociaal produkt en van het nationaal inkomen gehanteerd, wat moge blijken uit het "Schema van de herverdeling van het nationaal inkomen d.m.v. het staatsbudget" (zie p. 138) ²⁵³).

Dat het staatsbudget als een doorslaggevend instrument van de herverdeling van het nationaal inkomen dient is een evidente zaak. Om dat in te zien hoeft men slechts te bedenken dat het staatsbudget meer dan de helft van het nationaal inkomen uitmaakt en de uitgavenzijde van het staatsbudget met de inkomenszijde daarvan te vergelijken. Een verband van het krediet- en banksysteem met de herverdeling van het nationaal inkomen echter moet geëxpliceerd worden.

Voornoemd verband blijkt op de eerste plaats uit de planning. Het staatsbudget is met name nauw verbonden met het krediet- en kasplan van de Gosbank en met het kredietplan van de Strojbank.

Op de tweede plaats blijkt dat verband uit het feit dat de Gosbank met het kasbeheer van het staatsbudget is belast. Uit hoofde daarvan ziet de Gosbank erop toe dat de sowjetbedrijven tijdig hun verplichtingen ten opzichte van het staatsbudget nakomen. In geval een bedrijf in liquiditeitsmoeilijkheden verkeert of dreigt te geraken, heeft de Gosbank het recht en zelfs de plicht voornoemde fiscale verplichtingen een prioriteit te geven ²⁵⁴).

Kort gezegd, de sowjetregering mobiliseert eigen geldmiddelen en herverdeelt deze door middel van de banken. De voornaamste rol daarbij speelt de Gosbank, omdat deze instelling het kas- en verrekeningscentrum van de USSR is.

b) De investeringen

Elders hebben wij gesteld dat een van de meest wezenlijke verschillen van de sowjeteconomie met de modern kapitalistische is dat in de USSR geen geld- en kapitaalmarkt bestaat. Bij de karakteristiek van de sowjetbanken (zie hoofdstuk IV, §§ 3 en 6) is gebleken dat de banken met de financiering van en de kredietverlening voor de investeringen zijn belast ²⁵⁵).

Men kent in de USSR de *gecentraliseerde* en *niet-gecentraliseerde investeringsmiddelen*. De gecentraliseerde middelen komen uit het staatsbudget of uit het gecentraliseerde fonds van de kredieten van de banken. De niet-ge-

gram luidde: "Die Befreiung der Arbeit erfordert die Erhebung der Arbeitsmittel zu Gemeingut der Gesellschaft und die genossenschaftliche Regelung der Gesamtarbeit mit gerechter Verteilung des Arbeitsertrags".

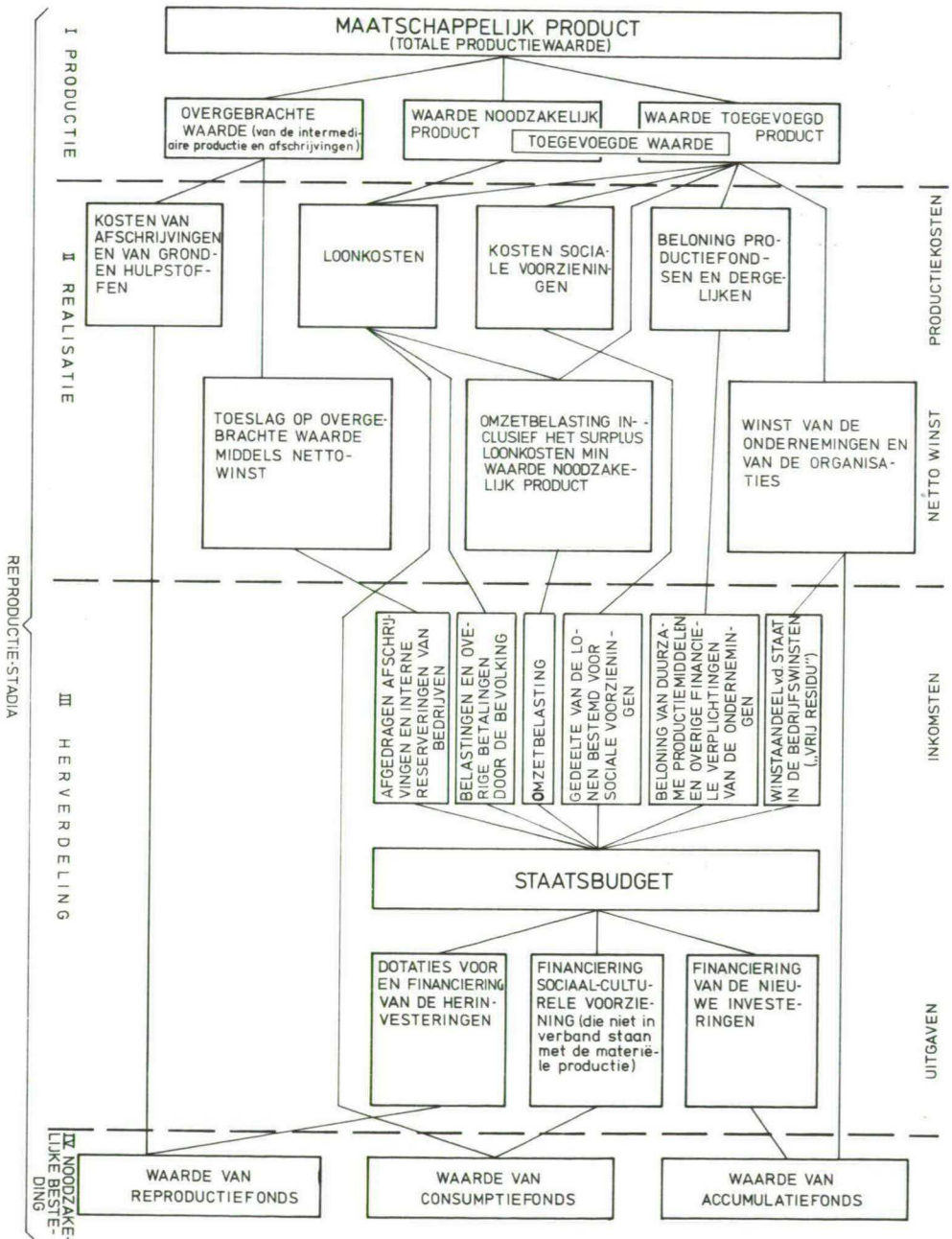
²⁵³) Ontleend aan Ja.G.Liberman, *Gosudarstvennyj budget SSSR w nowych oeslowijach chozjastwowanija* (Staatsbegroting van de USSR na de economische hervorming), Uitgeverij "Naoeka", Moskou 1970, pp.108-109.

²⁵⁴) *Organizatsija i planirovanije kredita i djenjeznogo obrasjtsjenija*, op.cit., pp.58-59.

Birman wijst er op dat het kredietsysteem nog op een andere wijze aan het herverdelingsproces deelneemt, met name door het feit dat de banken tijdijk vrijgekomen gelden door middel van de kredietverlening in omloop brengen. Zie A.M.Birman, op.cit., p.93.

²⁵⁵) Zie ook: Strojbank SSSR, op.cit., pp.3-77.

SCHEMA 17. DE HERVERDELING VAN HET NATIONAAL INKOMEN D.M.V. HET STAATSBUDGET

centraliseerde investeringsmiddelen komen uit de interne reserveringen van de bedrijven zelf.

Hier stellen wij alleen de financiering van de investeringen uit het staatsbudget en uit de niet-gecentraliseerde middelen aan de orde. Immers de kredietverlening ten behoeve van de investeringen heeft reeds de nodige aandacht gekregen in § 6 van het IVE hoofdstuk.

Zoals alle economische activiteiten worden ook de gecentraliseerde en niet-gecentraliseerde investeringen gepland. Deze planning omvat de met name genoemde objecten, wat zeggen wil dat de begrote investeringsbedragen met concrete investeringsobjecten corresponderen. Deze concrete *investeringsobjecten* en de voor hen uitgetrokken gelden komen zowel in de financiële plannen (begrotingen) van bedrijven, combinaties van bedrijven, glavki en bedrijfsministeries voor, alsook in het staatsbudget en in de kredietplannen van de banken ²⁵⁶⁾. De banken zijn nauw betrokken bij de planning van de investeringen. Zij zien er vooral op toe dat de bedrijven economisch effectieve projecten entameren, zich strikt aan de plannen en formaliteiten houden en voor de nodige technische dokumentatie zorgdragen.

Over de financiering van de niet-gecentraliseerde investeringen kan men kort zijn. Als voornaamste bronnen voor de financiering van deze investeringen dienen *het fonds ter ontwikkeling van de produktie* van het betrokken bedrijf (bij een sowchoz (staatsboerderij) *het fonds ter versterking en uitbreiding van de huishouding*) en het bankkrediet. De middelen van voornoemde fondsen worden gevormd vooral uit een bepaald deel van de afschrijvingen en uit een bepaald deel van de bedrijfswinst en zij staan op een speciale rekening bij de bank.

De zojuist beschreven zelffinanciering van de investeringen werd reeds voor de economische hervorming toegepast, echter na de hervorming is zij in een nieuwe vorm gegoten en ze wint hoe langer hoe meer aan omvang. Zo is voor het vijfjarenplan 1970-1975 de verdubbeling van niet-gecentraliseerde investeringen gepland ²⁵⁷⁾.

De *gecentraliseerde financiering* van de investeringen geschiedt in twee vormen, te weten door middel van de dotaties uit het staatsbudget en/of door middel van langlopend bankkrediet. In het eerste geval behoeft het voor de investering ter beschikking gestelde bedrag niet gerestitueerd te worden en in het tweede geval wel. Alhoewel na de economische hervorming hoe langer hoe meer de voorkeur wordt gegeven aan de financiering van de investeringen door middel van het langlopend krediet, neemt de financiering van de investering met de gelden van het staatsbudget nog steeds een belangrijke plaats in. Het is in ieder geval zo dat de dotaties uit het staatsbudget aangewend worden voor de financiering van de diepte-investeringen van weinig rendabe-

²⁵⁶⁾ I.D.Sjer, *Finansirowanije i kreditiwanije kapitalnych wlozjnij* (Financiering van- en kredietverlening voor de investeringen), Uitg. "Finansy", Moskou 1972, p.8.

²⁵⁷⁾ Idem, pp.163-166 e.v. Zie ook: S.Borodin, A.Demitsjew, P.Rozin, op.cit., pp.252-256. *Finansy i kredit* (o.r.v. W.W.Lawrow), op.cit., pp.351-355.

le en verliesgevende bedrijven en van de utiliteitsobjecten (scholen, culturele gebouwen e.d.). Hetzelfde geldt voor de financiering van de investeringen voor de bedrijven, waarbij bij voorbaat vaststaat dat het terugvloeien van de geïnvesteerde gelden aanzienlijk lang zal duren.

De taak van de banken bij de financiering van de investeringen is er op toe te zien dat de bedrijven niet lichtzinnig met de investeringsgeldten omgaan en dat de leveranciers van de kapitale goederen tijdig worden betaald. Kortom de banken handelen niet alleen als geldverschaffers, maar oefenen tevens preventieve en repressieve controle uit op de effectuering van de investeringen door de betrokken economische subjecten ²⁵⁸⁾.

c) De financiering van de vlottende activa van de bedrijven

Het vraagstuk van de financiering van de vlottende activa is wettelijk geregeld ²⁵⁹⁾.

Het voor de financiering benodigde vermogen kan worden verkregen uit *eigen en vreemde (aangetrokken) middelen*. De wet maakt een scherpe afgrenzing tussen beide soorten van geldmiddelen en bepaalt ook hun afzonderlijke doeleinden. Een en ander geschiedt volgens twee principes. Een deel van de sowjet-bedrijven beschikt over eigen vermogen voor de financiering van al haar genormeerde omloopmiddelen, en verkrijgt voor de, tengevolge van de seizoenen noodzakelijke surplusvoorraden, alsook voor afgeleverde maar nog niet betaalde produkten, de contante betalingen en dergelijke, kortlopend bankkrediet. Een ander deel van de sowjetbedrijven beschikt over eigen financieringsmiddelen voor slechts *een deel* van de genormeerde omloopmiddelen, zodat voor de resterende vlottende activa bankkrediet wordt opgenomen ²⁶⁰⁾.

Uiteraard worden beide componenten van middelen ter financiering van vlottende activa gepland: de eigen financieringsmiddelen van een bedrijf komen voor in het jaarlijkse plan van dat bedrijf (de financiële jaarbegroting) en vreemde (aangetrokken) financieringsmiddelen in het kredietplan van zijn bank.

De eigen financieringsmiddelen worden uit de bedrijfswinst gevormd, doch ingeval van tekorten komt de staatskas te pas. Droeg de staat echter tot de

²⁵⁸⁾ I.S.Sjer, op.cit., pp.27-52, 76-92, 163-182, 215-237.

²⁵⁹⁾ Zie: Postanowlenije Sowjeta Troeda Oborony 23 Julia 1931 g. Ob oborotnych sredstwach gosoeidarstwennych objedinenij, trestow i droegich chozjastwennyh organizatsij (Besluit van de Raad voor de Arbeid en de Defensie van 23 juli 1931. Over omloopmiddelen van de verenigde staatsbedrijven, trusts en andere economische organisaties). Resjenija partiji i prawitelstwa..., op.cit., deel 2, pp.343-346; Postanowlenije Sowjeta Ministrow SSSR 30 januari 1962 g. Ob oeloetsjsjeniji normirowanija oborotnyh sredstw gosoeidarstwennych predprijatij i organizatsij (Besluit van de Raad van Ministers van de USSR van 30 januari 1962. Over de verbetering van het voorschrijven van normen aangaande de omloopmiddelen van de staatsbedrijven en -organisaties), Resjenija partiji i prawitelstwa..., op.cit., deel 5, pp.20-26; Polozjenije o socialististitseskom gosoeidarstwennom proizwodstwennom predprijatiji (Reglement aangaande socialistische staatsproduktie- onderneming), Resjenija partiji i prawitelstwa..., deel 5, pp.691-716.

²⁶⁰⁾ Organizatsija i planirowanije kredita i djenjeznogo obrasjtsjenija, op.cit., pp.26-27.

eigen financieringsmiddelen van de bedrijven in 1940 nog 49,3 % van het totaal bij, in 1972 was dit slechts 19,5 % ²⁶¹⁾.

De betekenis van de financiering van de vlottende activa door vreemde middelen neemt in de USSR vanaf 1956 aan betekenis toe. Deze conclusie is te trekken uit de onderstaande gegevens:

Financiering van vlottende activa	1956	1961	1966	1971
-Uit eigen en hiermee vergelijkende middelen in miljarden roebels	13,7	17,2	24,5	31,0
In verhouding tot totale middelen	53,8%	47,7%	45,7%	38,9%

Volgens S.A.Sjtsjenkov ontstaat de toename van de vreemde middelen door de verruiming van het korte bankkrediet, maar ook door de benutting van de middelen voor speciale doeleinden ²⁶²⁾.

De banken, maar vooral de Gosbank, zijn bij de regeling van de financiering van vlottende activa voor bedrijven niet alleen via het verstrekken van het korte bankkrediet betrokken. Volgens de wet (Het besluit van de Ministerraad van 30 januari 1962) zijn de door de bedrijfsministeries op 1 mei 1962 uitgewerkte instructies aangaande de normen van de vlottende activa mede door de Gosbank of de Strojbank goedgekeurd. Onder een *norm* wordt verstaan de bepaling van de omvang van minimale omloopmiddelen van een bedrijf (de vlottende activa dus die voor de exploitatie van een bewust bedrijf *normaliter* vereist zijn) en van de wijze van financiering van deze middelen; met name wordt nauwkeurig bepaald welk gedeelte van de bedrijfsvoorraden met behulp van eigen en welk gedeelte door middel van vreemde middelen wordt gefinancierd ²⁶³⁾. (Zie ook § 7 sub c, pp. 127-131).

Hoe ver de bemoeienis van de banken met het vraagstuk van de financiering van vlottende activa van een bedrijf reikt blijkt uit de controlebevoegdheid van de Gosbank dienaangaande. De Gosbank (en bij bouwbedrijven - de Strojbank) controleert met name:

- a) of de voorraden goed bewaard worden en conform plan (bestemming) aangewend worden;
- b) of de omlooptijd van de vlottende activa aan het plan beantwoordt;
- c) of de planning van de vlottende activa correct is en/of de verhouding tussen de eigen financieringsmiddelen en de vreemde middelen rationeel, dat wil zeggen conform de instructies, is vastgesteld;
- d) of de interne herverdeling van de omloopmiddelen binnen een bedrijfstak op verantwoorde wijze geschiedt.

Het gaat hier niet alleen om een repressieve controle. De Gosbank bevordert ook preventieve maatregelen ter voorkoming van foutieve beleidsbeslissingen ²⁶⁴⁾.

²⁶¹⁾ Idem, p. 28.

²⁶²⁾ S.A.Sjtsjenkov, p. 118. Voor de behandeling van de middelen voor speciale doeleinden zie: A.Sj.Margoelis, op.cit., pp. 315-326.

²⁶³⁾ Organizatsija i planirovanije kredita i djenjezjnog obrasjtsjenija, op.cit., pp. 14-30.

²⁶⁴⁾ Idem, pp. 30-35.

§ 10. SAMENVATTING EN NABESCHOUWING

Wij hebben gezien dat de banken van de USSR een integrerend deel van de institutionele opbouw van de economie uitmaken. Hun plaats te midden van de centrale organen van het bestuursapparaat en organisatorische relaties met de economische subjecten (bedrijven en organisaties) is afgestemd op de verantwoordelijkheid voor de regeling van de geldomloop en de uitvoering van de financiële- en kredietpolitiek van de sowjetregering. Verder blijkt dat aan het bankwezen dezelfde organisatorische principes als t.a.v. andere bestuursorganen van de economie ten grondslag liggen.

Door middel van de banken tracht de regering van de USSR de geldzijde van de reële economie des lands te beheersen. Maar juist daarom zijn de activiteiten van de banken verweven met die van het Ministerie van Financiën. Aangezien de Gosbank behalve overheidstegoeden ook de tegoeden van de Gosstrach, de Socstrach en dergelijke als bronnen van bankkrediet gebruikt, treden de sowjetbanken ipso facto als partner op in de activiteiten van alle nationale financiële instellingen van de USSR. Door dat alles zijn de banken zeer betrokken bij de verdeling en herverdeling van het sociale produkt en van het nationale inkomen, wat zeer aanschouwelijk in het schema "Beweging van het nationale inkomen van de USSR" ²⁶⁵⁾ (zie p.143) tot uitdrukking komt. De banken zijn ook zeer actief betrokken bij de financiering van het productieproces. Zij handelen niet alleen als geldverschaffers van de investeringsmiddelen en van de vlottende middelen van de bedrijven, maar zien tevens toe dat de bedrijven zich aan de beleidsregels houden.

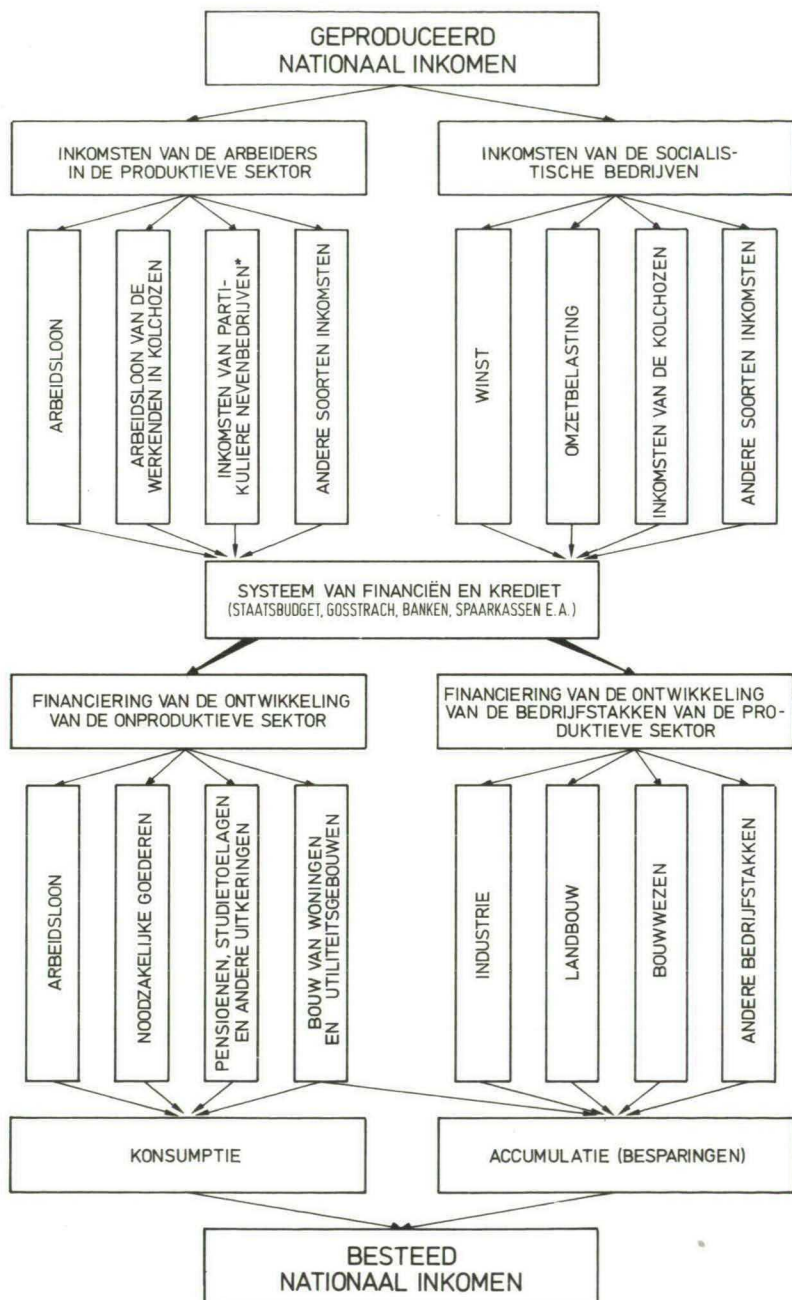
Betrokkenheid van de banken bij de uitvoering van de financiële politiek van de regering wettigt ons inziens de visie dat het kredietsysteem een onafscheidelijk deel is van het integrale systeem van financiën en krediet.

Al hebben de sowjetbedrijven ten gevolge van de economische hervormingen van 1965 formeel een autonomie op het punt van het beheer verkregen, in de praktijk worden zij in de greep gehouden door de glavki, financiële organen en de banken.

Na 1975 ontstaat een nieuwe situatie op het gebied van het beheer van de productie-eenheden in de industriële sector. Kleine uitzonderingen daargelaten krijgt men een tweetraps beheerssysteem en waar dat niet kan - een drietraps systeem. In beginsel zal het financieel beheer op het midden niveau versterkt worden en bedrijfsministeries zullen worden ontlast van over-tollige bemoeienissen met de basishuishoudingen, zodat deze centrale bestuursorganen zich vooral met de strategie van de bedrijfstakken zullen kunnen gaan bezighouden. Wij leggen de nadruk op kunnen, omdat de praktijk zal moeten uitwijzen of de ministeriële ambtenaren het zullen kunnen nalaten om zich met het doen en laten van de aan hun formeel ondergeschikte bedrijven te bemoeien en deze te bevoogden. Voorts moet nog blijken of de direc-

²⁶⁵⁾ *Planirovanije narodnogo choziajstva SSSR (Planning van de volkshuishouding)*, red. N.W.Tsapkin, "MYSL", Moskou 1972, p.460.

SCHEMA 18. BEWEGING VAN HET NATIONAAL INKOMEN VAN DE USSR

teuren van de sowjetbedrijven nieuwe stijl in staat zullen zijn om zonder veelvuldig overleg (lees: toestemming) met hun superieuren zelfstandig beleidsbeslissingen, en dus risico's te nemen.

Voor het bankwezen zal de reorganisatie van de leiding van de industriële sector van de sowjeteconomie in institutioneel opzicht geen invloed hebben. De rol van het krediet bij de financiering van het produktieproces zal aan betekenis winnen.

Hoofdstuk VI

De betrokkenheid van de banken bij de planmatige leiding van de Sowjeteconomie

§ 1. INLEIDING

Eerder werd reeds naar voren gebracht, dat in de USSR de stelling gehuldigd wordt, dat het economisch leven volgens objectieve wetten verloopt. (Zie paragraaf 4 van hoofdstuk I). Maar eenmaal deze wetten onderkend, dient er aan toegevoegd te worden, moeten zij in dienst worden gesteld van de maatschappij. "De wetenschappelijke grondslag van de economische politiek" - zo stelt bijvoorbeeld *I.S.Goloebnytsjij* - "is de kennis en het gebruik maken van de werking van de economische wetten van het socialisme". En verder: "Al de ervaring van de economische opbouw in de USSR en in de andere socialistische landen laat zien, dat de kennis van de economische wetten in het tijdperk van het socialisme een onontbeerlijke voorwaarde vormt voor de doelgerichte praktische werkzaamheden van de staat en van de maatschappij" ²⁶⁶).

De staat verwezenlijkt de economische politiek door middel van de planning en de preventieve en repressieve controle bij de opstelling en uitvoering van de plannen door economische subjecten, dit zijn bedrijven en organisaties die de produktie en distributie verzorgen. Immers, de doeleinden van de planning weerspiegelen de doeleinden van de economische politiek van de USSR. "Die Aufgaben der Planung" - zo lezen we in het handboek *Lehrbuch Politische Ökonomie Sozialismus* - "bestehen in folgendem: Realisierung des Produktionszieles, das sich aus dem ökonomischen Grundgesetz ²⁶⁷) des Sozialismus ergibt; Gewährleistung der Effektivität der Produktion auf allen Ebenen der gesellschaftlichen Wirtschaft; Wahrung der Proportionalität (Bilanziertheit) der Volkswirtschaftlichen Entwicklung" ²⁶⁸).

De noodzaak van de planning wordt onthuld door de zogenaamde wet van de planmatige (evenredige) ontwikkeling van de economie. Deze wet kan aldus

²⁶⁶) *I.S.Goloebnytsjij, Ekonomitsjeskije zakony socialisma i chozjajstvennaja politika, Moskou 1968, pp. 5 en 7.*

Zie ook: Communism i oeprawlenije obsjtsjestwennymi protsessami (Het communisme en de besturing van maatschappelijke processen), deel I, Uitg. van de Universiteit van Leningrad, 1972, pp.5-36.

²⁶⁷) Voor omschrijving van "de grondwet" van het socialisme zie hoofdstuk I § 4. (pp.23-24).

²⁶⁸) *Lehrbuch Politische Ökonomie Sozialismus, Autorenkollektiv (Leiter N.A. Zagalow), Verlag Die Wirtschaft, (Ost-)Berlin 1972, p.458.*

worden geformuleerd: een optimale evenwichtige groei van de economie is slechts te bereiken op planmatige wijze, gericht op de evenredige verhoudingen tussen bedrijfstakken onderling en op de juiste proporties binnen deze bedrijfstakken. "Voor zover dit kan worden beoordeeld", -tekent *Alec Nove* bij deze "wet" terecht aan - "is het weinig meer dan een verklaring van het feit dat de economie wordt gepland en dat planners op grond van het gemeenschappelijke eigendom der produktiemiddelen in staat zijn de juiste verhoudingen te bepalen bijv. tussen investeringen en consumptie, tussen industrie en landbouw, enz." 269).

Het centrale uitgangspunt bij de planning is het primaat van de politiek in verhouding tot de economie, en dan nader de politiek zoals die door de partij wordt bepaald. "Wie ein roter Faden" - aldus het reeds bovenaangehaalde leerboek - "zieht sich durch die Gesamte Leninsche Planungstheorie der Gedanke, dass die Pläne von kommunistischer Parteilichkeit durchdrungen und auf den Aufbau des Sozialismus und Kommunismus gerichtet sein müssen. In der Planung findet die internationale Stellung des sozialistischen Staates und seine Außenpolitik ihren Niederschlag. Sie löst solche Aufgaben wie die Festigung der Unabhängigkeit der sozialistischen Wirtschaft von der kapitalistischen, die Entwicklung der ökonomischen Beziehungen zwischen den Ländern des sozialistischen Weltsystems, die Unterstützung der ökonomisch schwachentwickelten Länder, die sich von der politischen Knechtschaft des Imperialismus befreit haben, und die Festigung der Verteidigungsbereitschaft des Landes. Die Planung setzt die Politik der Partei in die Sprache der Zahlen, in die Sprache der quantitativen und qualitativen Planaufgaben um. Die Einheit von Ökonomie und Politik, die aktive Einwirkung der Politik auf die Ökonomie, die gegenüber dem ökonomischen Interesse vorrangige Behandlung des politischen Interesses, da die Politik der konzentrierte Ausdruck der Ökonomie, ist, - all dies findet seinen Ausdruck und seine Konkretisierung in der gesamten Volkswirtschaftsplanung" 270).

In de sowjetredenering is planning een onderdeel van het bestuur. Immers, men onderscheidt in het bestuur drie functies: planning, organisatie en controle 271). Om te kunnen vaststellen hoe de banken bij de leiding van de sowjeteeconomie betrokken zijn, is het dus nodig om de rol van de banken bij de economische planning en bij de controle op de uitvoering van deze planning na te gaan.

269) *Alec Nove, De Sowjet-Economie, Aula boeken, Utrecht-Antwerpen, 1965, pp.356 en 357. Zie ook paragraaf 4 van hoofdstuk I van dit werk. Voor de visie van de sowjetgeleerden tersake zie: B.I.Braginskij, Zakon planomernogo razwitiia i planirovanija narodnogo choziajstwa (De wet van de planmatige ontwikkeling van de socialistische volkshuishouding), opgenomen in de opstellenbundel, aangeboden aan S.G.Strumilin op zijn 90e verjaardag, "Sovershenstwowanije planirovanija i oeprawlenija narodnym choziajstwom" (Vervolmaking van de planning en de besturing van de volkshuishouding), Moskou 1967, pp.35-53.*

270) *Lehrbuch Politische Ökonomie, op.cit., p.457.*

271) *Zie: S.P.Makarow, Tsentralisowannoje oeprawlenije proizwodstwom w oeslowijach reformy (Centrale leiding van de produktie na de economische hervorming), "Mysl", Moskou 1972, pp.31-34.*

§ 2. DE CENTRALE PLANNING EN DE TAAK VAN DE BANKEN DAARIN

De economische planning in de USSR is streng gecentraliseerd en de plannen zelf gelden als *verplichte richtlijnen*.

Van bovenaf, in casu door het Gosplan, worden langs de hiërarchieke weg aan de bedrijven en organisaties zogenaamde planindicatoren opgelegd. (zie schema 1 op p.57). Onder indicatoren verstaat men een aantal van de te bereiken produktieresultaten ²⁷²⁾, zoals de omvang van de af te zetten produktie (produkten "zijn afgezet" pas nadat de betaling door de afnemer is voldaan), de balanswinst en de rentabiliteit. Op grond van deze indicatoren en conform de zogenaamde *directieven*, dat zijn niet-economische voorschriften, maken de bedrijven en organisaties planontwerpen en leggen deze aan de bovenstaande organen ter goedkeuring voor.

Nadat de bedrijfsplannen alle bestuursniveaus hebben gepasseerd en binnen de desbetreffende bedrijfstak op elkaar zijn afgestemd en de plannen van de bedrijfstakken aan het centrale economische plan zijn aangepast, ontvangen de bedrijven en organisaties definitieve plannen. De definitieve versie van het bedrijfsplan wordt dan tot wet.

Onder planning verstaat men zowel het opstellen alsook het effectueren van plannen ²⁷³⁾. Als zodanig wordt zij beschouwd als het voornaamste instrument in het bureaucratische apparaat van de leiding van de volkshuishouding. In feite stelt zij een mengsel van economische en niet-economische beïnvloeding van het verloop van de produktie, verdeling en besteding voor ²⁷⁴⁾.

Men kent in de USSR de algemene *perspectiefplannen*, dat wil zeggen prognoses op langere termijn (10 à 15 jaren). Daarnaast worden de welbekende *vijfjaren- en éénjaarplannen* gemaakt.

In eerste instantie worden economische plannen in natura (*materiële plannen*) en op de tweede plaats in geldeenheden (*financiële plannen*) gesteld. Financiële plannen beogen de geldzijde van de sowjeteconomie en de geldomloop weer te geven.

²⁷²⁾ In de vakliteratuur wordt gesproken over PLANOWIJE POKAZATELI (planindicatoren) of POKAZATELI OTSENKI (beoordelingsindicatoren) van de werkzaamheden van een bedrijf. Vóór de Kosygin-hervorming waren er een dertigtal planindicatoren; nu zijn er nog slechts 9. De praktijk wijst uit dat ook bij de nieuwe indicatoren manipulatie van exploitatieresultaten mogelijk is, met als gevolg: verkwisting van grondstoffen en materialen, veelvoudige wijziging van de produktieplannen, stagnaties in de technische vooruitgang en dergelijke. Op het plenum van het Centrale Comité van de KPSU in december 1973 werd de noodzaak van een verdere verbetering van het economisch mechanisme onderstreept. (Dit plenum droeg een gesloten karakter). Er is een discussie over een herwaardering van de tegenwoordige plan- en beoordelingsindicatoren ontstaan. Zowel indicator "de omvang van af te zetten produktie", alsook indicator "winst" worden aan kritiek onderworpen. Bij wijze van voorbeeld verwijzen wij naar het artikel van N. LOBATSEJEW en W. EFIMOW in de Ekonomitsjeskaja Gazieta, nr. 6 (februari) 1974, pp. 11 en 12.

²⁷³⁾ Planirowanije narodnogo chozjajstwa SSSR (Planning van de volkshuishouding van de USSR), leerboek, samengesteld onder redactie van N.W. Tsapkin, Uitg. "Mysl", Moskou 1972, p. 5. Zie ook: Peter Knirsch, Grenzen der Wirtschaftsplanung, Osteuropa Heft 1/64.

²⁷⁴⁾ S.P. Makarov, op.cit., p. 94 e.v.

Volgens Koertsjenko is de financiële planning een betrekkelijk zelfstandige tak van de nationale planning. Haar specifieke taak is veelzijdig. Zij moet de overeenstemming tussen de goederen- en geldkringloop bewerkstelligen, de financiële relaties tussen de bedrijven onderling en tussen de bedrijven en het staatsbudget vervolmaken, de optimale structuur van de investeringen verzekeren en dergelijke ²⁷⁵⁾.

In de USSR wordt bij de planning de zogenaamde balansmethode gehanteerd. Als maatstaf dienen daarbij normen ("normatiwyy"), "welke o.a. vooraf bepaalde aanwendingsgrenzen van de materiële-, de financiële- en de arbeidskrachtenbronnen voorstellen" ²⁷⁶⁾.

Door middel van de materiaal-balansen tracht men de omvang van de productiemiddelen te maximeren en ze op de meest rationele wijze onder de afnemers te verdelen en vervolgens ze zo effectief mogelijk te gebruiken ²⁷⁷⁾. Door middel van de financiële plannen tracht men niet alleen een rationele verdeling en besteding van de geldmiddelen te bereiken, maar ook disproporties en reserves in de volkshuishouding op te sporen. Zowel de materiaal- alsook de financiële balansen geven in principe het evenwicht weer tussen de bronnen enerzijds en de verdeling van deze bronnen anderzijds ²⁷⁸⁾. Immers een balans is volgens Kornai "die Gegenüberstellung aller Ressourcen und aller Aufwendungen für ein Produkt bzw. eine Produktengruppe oder eine Ressource während einer bestimmten Periode.... Vom mathematischen Standpunkt ist jede Bilanz eine einfache Gleichung:

$$\sum_i R_i = \sum_j U_j$$

wobei R_i die i -te Ressource, U_j die j -te Aufwendung ist". Ter verduidelijking voegt Christian Seidl er aan toe: "Die klassische Form der Bilanz ist die Gegenüberstellung von Aufkommen und Verwendung in Kontenform" ²⁷⁹⁾.

Onze belangstelling gaat uiteraard naar de financiële planning uit. Zij

²⁷⁵⁾ L. Koertsjenko, *Balansowyj metod w finansowom planirowaniji* (Balansmethode bij financiële planning), "Finansy", Moskou 1973, p.4 en pp.8 en 9.
²⁷⁶⁾ Dr. Hugo de Maegd, *De Kontrole van de Staatsbank op de economische en financiële bedrijvigheid van de nijverheidsondernemingen in de Sowjet-Unie*, Gent 1969, pp.4-5. Zie ook: *Lehrbuch Politische Ökonomie*, op.cit., pp.464-472.
²⁷⁷⁾ *Planirowanije narodnogo choziajstwa SSSR*, op.cit., pp.26-27.
²⁷⁸⁾ Voor uitvoerige behandeling van de planning zie: idem, pp.3-83 en 399-476, alsook dr. Hugo de Maegd, op.cit., pp. 4-28 en *Osnowy ekonomiki i oeprawlenija proizwodstwom* (Grondslagen van economie en besturing van de produktie) onder redactie van I.I. Sygowa, Uitg. "Economika", Moskou 1972, pp.176-202. Te onzent: Prof. dr. F. Hartog, *Economische Stelsels*, tweede druk, Groningen 1970, pp.138-142. Voor theoretische achtergronden en wiskundig-modelmatige behandeling zie: W.D. Belkin, *Ekonomitsjeskije izmerenija i planirowanije* (Economische metingen en planning), Uitg. "Mysl", Moskou, 1972 en L.M. Doetkin, *Sistema rastsjetow optimalnogo narodnochoziajstwenno-go plana* (Systeem van de berekeningen van het optimale volkshuishoudelijke plan), Uitg. "Ekonomika", Moskou, 1972, p. 384, Dr. Christian Seidl, *Theorie, Modelle und Methoden der zentralen Planwirtschaft*, Duncker & Humbolt, Berlin, 1971, pp. 32-278 en de opstellenbundel *Gesellschaftlicher Wohlstand und Volkswirtschaftsplanung*, Autorenkollektiv under der Leitung von A.O. Aganbegjan und K.K. Waltuch, Verlag die Wirtschaft, (Ost-) Berlin, 1972.
²⁷⁹⁾ Dr. Christian Seidl, op.cit., p.106.

omvat de samenstelling en de uitvoering van de financiële- en kredietplannen van organisaties, bedrijven en/of obdiedinjenija, bedrijfsministeries of andere centrale organen, alsook de kredietplannen van de Gosbank en van de Strojbank, het kasplan van de Gosbank, het staatsbudget, de financiële plannen van de spaarkassen en de sociale-, persoonlijke- en schadeverzekeringen, het plan van de inkomsten en uitgaven van de bevolking en het samengestelde financiële plan. Wij zullen slechts uitvoeriger ingaan op de kredietplannen, op het kasplan en op de balans van de inkomsten en uitgaven van de bevolking, dus op de plannen die van belang zijn voor de bankpolitiek.

Wat is nu de concrete taak van de banken bij de centrale planning ? Het antwoord is: de banken dienen door middel van eigen planning de omloop zowel van het chartale alsook van het girale geld in overeenstemming te brengen met de behoeften van de volkshuishouding. De planmatigheid van de geldomloop behoort de planmatigheid van het gehele economische proces van de USSR te bevorderen ²⁸⁰⁾. Een en ander geschiedt door de coördinatie van de bankplannen met de overige onderdelen van het centrale plan ²⁸¹⁾. Mede daarom worden de kredietplannen en het kasplan aan de goedkeuring van de Raad van Ministers van de USSR onderworpen. De planning van de geldomloop wordt tevens als een middel ter controle op de uitvoering van het centrale economische plan gebruikt.

Volgens een formulering van 1967 is de kredietpolitiek van de sowjetregering gericht op " de ontwikkeling van de progressieve produktieprocessen, de maximale vergroting van de voor de volkshuishouding nodige en door de bevolking gevraagde goederen, de grootst mogelijke bewerkstelling van de verhoging van de inkomsten van ondernemingen en de verdere versterking van de geldomloop in het land" ²⁸²⁾. Daaruit blijkt duidelijk dat de banken, en in het bijzonder de Gosbank door middel van de kredietplanning zelfs invloed dienen uit te oefenen op de produktiestructuur van de sowjeteeconomie om de waardevastheid van de roebel te verzekeren.

§ 3. HET VERBAND TUSSEN DE KREDIETPLANNEN EN HET KASPLAN ENERZIJD EN DE FINANCIËLE PLANNEN ANDERZIJD

Tot nu toe hebben wij alle financiële plannen slechts terloops met name genoemd. Om een verband tussen de bankplannen en overige financiële plannen te kunnen aanduiden is het nodig om deze plannen wat nader te bezien.

Alle financiële plannen vormen een eenheid. Hun algemene doelstelling is uiteraard de voorziening van het economische proces van het land met financiële middelen en wel op de meest rationele wijze. Zij worden aangemerkt als

²⁸⁰⁾ J.A.Kronrod, *Das Geld in der sozialistischer Gesellschaft, Theoretischer Grundriss*, Akademie-Verlag (Ost-)Berlin, 1963, pp.306-308.

²⁸¹⁾ Idem, p.309 e.v.

²⁸²⁾ Vergelijk het 1e artikel van het door ons reeds gememoreerde regeringsbesluit van 3 april 1967 aangaande de verbetering van de kredietverlening in verband met de Kosygin-hervorming. Resjenija partiji i prawitelstwa..., op.cit., deel 6, p.366.

synthetische plannen en als zodanig zijn ze - om met *Christian Seidl* te spreken - geschikt voor het maken van een totaal overzicht van een samenvatting en voor controle op consistentie ²⁸³⁾.

Zoals bij de klassificatie van de sowjetfinanciën onderscheidt men ook hier groepen van gecentraliseerde en van gedecentraliseerde plannen. Tot *gecentraliseerde plannen* rekent men: het staatsbudget, de begroting van de sociale verzekering, het financiële plan van schade- en persoonlijke staatsverzekering, de kredietplannen van de Gosbank en van de Strojbank, het kasplan van de Gosbank en de balans van de inkomsten en uitgaven van de bevolking. Onder *gedecentraliseerde financiële plannen* vallen: "de balansen van inkomsten en uitgaven" (de gebudgetteerde exploitatieoverzichten) van de staatsbedrijven, combinaties van bedrijven, *glavki*, bedrijfsministeries en van andere centrale organen, de begrotingen van de gesubsidieerde bedrijven en van maatschappelijke organisaties en de financiële plannen van de kollektieve boerderijen en van de coöperaties.

Zoals gezegd, worden deze plannen volgens de zogenaamde balansmethode gemaakt, wat zeggen wil dat in elk plan de middelen met de aanwending van deze middelen in evenwicht worden gebracht.

Gedecentraliseerde financiële plannen, en met name de plannen van de bedrijfsministeries, brengen de financieringsmiddelen van de bedrijfstakken in evenwicht met de geprojecteerde uitgaven in verband met de exploitatie daarvan.

Gecentraliseerde financiële plannen dienen de juiste interdependenties in de volkshuishouding te bepalen en te zorgen voor het in evenwicht brengen van de beschikbare financieringsmiddelen met de uitgaven bij de realisatie van het centrale economische plan. "Zo verzekert het staatsbudget een evenwicht tussen het centrale fonds van de geldmiddelen (inkomsten van de staat - O.K.) met de bekostiging van de beoogde maatregelen. Het kredietplan van de Gosbank van de USSR brengt de voorhanden zijnde kredietbronnen in overeenstemming met de vraag naar deze; het rondt de vorming af van de structuur van de middelen ter dekking van de door het plan voor de ontwikkeling der volkshuishouding beoogde uitgaven. Het kasplan bepaalt het evenwicht tussen de omvang van de in omloop zijnde bankbiljetten en hun dekking met goederen. De balans van geldelijke inkomsten en uitgaven van de bevolking dient de geplande inkomsten van de bevolking in overeenstemming te brengen met de geplande produktie van de consumptiegoederen en diensten" ²⁸⁴⁾.

Alle financiële plannen worden gebundeld in - en gecoördineerd door het zogenaamde *samengestelde financiële plan*. Dit plan wordt ook als balans van de volkshuishouding en in de Poolse vakliteratuur als financiële balans van de staat aangeduid. Het vormt, aldus *Koertsjenko*, "een methode van economische controle van de evenredigheid van de ontwikkeling van de volkshuishouding, in het bijzonder van het tot overeenstemming brengen van materiële

²⁸³⁾ Dr. *Christian Seidl*, *op.cit.*, p.106.

²⁸⁴⁾ L. *Koertsjenko*, *op.cit.*, pp.10 en 11.

en geldelijke bronnen" 285). Anders gezegd, het samengestelde financiële plan dient voornamelijk voor de bewerkstelling van het evenwicht tussen de goederen- en geldstroom in de volkshuishouding van de USSR. Aan de hand van dit plan kan men de vorming zien van de primaire inkomsten van de staat, de produktieondernemingen, de bevolking en de hergroepering daarvan; het "onthult het proces van de herverdeling van het nationale inkomen zowel door middel van het financiële- en kredietsysteem als rechtstreeks" 286).

Het samengevatte financiële plan wordt niet aan de goedkeuring van de sowjetregering onderworpen. Het wordt samengesteld door het Gosplan en door dit centrale planbureau slechts gebruikt als een werkdokument ter verkrijging van juiste interdependenties in het produktieproces.

Uiteraard wordt dit plan ook in de vorm van een balans vervaardigd. Aan de hand van de omschrijving van de in dit plan voorkomende groepen van de inkomsten en uitgaven door *Koertsjenko* kunnen wij het volgende schema van het samengestelde financiële plan maken 287).

Het samengestelde financiële plan

Middelen (financiële bronnen)	Bestedingen (aanwending financiële bronnen)
- Inkomsten van de staatsbedrijven en van organisaties in de vorm van de winst en van de omzetbelasting. - Inkomsten van de schatkist ontvangen van de collectief-coöperatieve sector in de vorm van de inkomstenbelasting. - Belastingen en andere (spaargelden en staatsleningen) inkomsten van de bevolking. - Staatsinkomen van buitenlandse handel en bosbouw. - Fonds van sociale staatsverzekering. - Amortisaties en gelden uit verkoop van de uit produktie genomen kapitaalgoederen.	- Investerings en renovatie kapitaalgoederen (staatssector, dus kolchozen en coöperaties uitgezonderd). - Toename genormeerde omlooppiddelen in de staatssector. - Overdracht van staatsbudgetmiddelen naar het kredietfonds. - Dekking van operationele uitgaven uit het staatsbudget. - Uitgaven voor sociaal-culturele voorzieningen (zonder investeringen en renovaties kapitaalgoederen in deze sector). - Uitgaven ten behoeve van het staatsbestuur en de verdediging. - Vorming staatsreserves (van goederen). - Vorming fondsen van de staatsbedrijven.

Uit dit schema blijkt duidelijk, dat het aan de orde zijnde plan slechts de staatssector van de sowjetvolkshuishouding omvat. Bij de middelen zijn niet opgenomen alle inkomsten van de kolchozen, van de instellingen van het

285) *Idem*, p.6.

286) *Idem*, p.11.

287) *Idem*, pp.17 en 18.

financiële- en kredietsysteem en van de maatschappelijke organisatie en ook de inkomsten van de bevolking zijn buiten beschouwing gelaten. Bij de bestedingen komen niet voor: consumptie, investeringen en renovaties van kapitaal-goederen van kolchozen en coöperaties, uitgaven verricht met middelen van de kredietinstellingen en van de maatschappelijke organisaties, alsook huisbouw en dergelijke door de bevolking rechtstreeks gefinancierd.

Het zal ook duidelijk zijn dat dit plan mutatis mutandis te vergelijken valt met nationale rekeningen in Nederland, met dien verstande echter, dat de nationale rekeningen interdependenties in de gehele economie weergeven ²⁸⁸⁾.

De sowjetbanken vervaardigen zelf slechts de kredietplannen en het kasplan, zoals in de hierna volgende paragrafen nog te beschrijven. Deze bankplannen staan echter wel in verband met andere financiële plannen, t.w. de balansen van de inkomens en uitgaven van de bedrijven, het staatsbudget, het samengestelde financiële plan en de balans van de inkomens en uitgaven van de bevolking. Immers de voornoemde plannen bevatten tal van elementen die van invloed zijn op de bepaling van de voor de economie van de USSR noodzakelijke kredietbedragen en de hoeveelheid chartaal geld ²⁸⁹⁾.

Van fundamentele betekenis voor de kredietplannen zijn de balansen van de inkomens en uitgaven van de bedrijven en met name de gegevens omtrent de omvang van de door de bedrijven te accumuleren gelden en de behoefte aan middelen ter financiering van toeneming van de vlottende activa en van de investeringen.

Eveneens belangrijk voor de bankplanning is het staatsbudget, dat voornamelijk het financiële verband tussen de staat en de volkshuishouding weergeeft. Men denke alleen al aan het feit dat 91 % van de staatsinkomsten voortvloeit uit de bedrijfstakken van de sowjet economie en dat 85 % van de staatsuitgaven wordt aangewend ten behoeve van de financiering van de economie en van de sociaal-culturele doeleinden ²⁹⁰⁾. Met name van belang zijn de volgende twee elementen: het bedrag uitgetrokken voor de investeringen en de financiering van de vlottende activa van de staatsbedrijven en de omvang van de overdracht van de staatsbudgetmiddelen in het kredietfonds. Eerder werd er bovendien op gewezen dat de tegoeden van het staatsbudget bij de Gosbank voor kortlopend krediet gebruikt worden.

²⁸⁸⁾ Het is interessant in dit verband het feit te vermelden, dat de door ons meerdere malen aangehaalde KOERTSJENKO in haar in 1973 verschenen publicatie *BALANSMETHODE BIJ DE FINANCIËLE PLANNING*, veel aandacht schenkt aan de nationale boekhouding in het buitenland en in het bijzonder aan het Franse systeem. Koertsjenko meent dat er van het buitenland veel te leren valt. In dit verband wijzen wij er op dat Dr.D. KEESE een poging heeft ondernomen om nationale rekeningen van de sowjet economie over het jaar 1966 samen te stellen. Zie: Hans Raupach, *System der Sowjetwirtschaft Theorie und Praxis*, Rowohlt, Reinbek bei Hamburg, 1970, pp.106-114.

²⁸⁹⁾ Władysław Jaworski, *Obieg pieniężny i kredyt w gospodarce socjalistycznej Organizacja i planowanie* (geldomloop en krediet in de socialistische volkshuishouding, organisatie en planning), tweede verbeterde uitgave, Warszawa 1967, pp.299 en 300.

²⁹⁰⁾ Deze gegevens hebben betrekking op het staatsbudget 1974. Zie: *Ekonomitsjeskaja Gazieta*, nr.51, december 1973, p.10.

Bijzonder relevant voor de kredietplannen is het in het begin van deze paragraaf besproken *samengestelde financiële plan* (in de Poolse terminologie: *de financiële balans van de staat*). "De financiële balans van de staat" - zo stelt W. Jaworski - "heeft een bijzondere betekenis voor de planning van het krediet. In de sfeer van de verdeling van de door de staatsbedrijven geaccumuleerde middelen bepaalt het welk deel van deze middelen in het bedrijf blijft en welk naar het budget (de fiscus - O.K.), de verzekeringsinstellingen of de bank gaat. Het heeft een directe invloed op de bepaling van de bronnen ter financiering van toeneming van de vlottende activa, omdat vlottende activa, die niet uit de in een bedrijf te behouden geaccumuleerde gelden gefinancierd worden, uit andere bronnen (dotaties uit het budget en bankkredieten) gedekt moeten worden. Het door een bedrijf te behouden deel van de geaccumuleerde gelden en de omvang van de te verstrekken budgetdotaties vaststellend, bepaalt de financiële balans van de staat tegelijkertijd de omvang van de kredieten die de volkshuishouding nodig heeft ter financiering van toeneming van de vlottende activa der bedrijven. Daarmee eindigt echter zijn betekenis voor de planning van het krediet niet. Want de financiële staatsbalans bepaalt niet alleen de omvang van de kredieten, maar ook de bronnen daarvan, en in het bijzonder het verschil tussen de uitgaven en de ontvangsten van het budget, dat is het begrotingssurplus" ²⁹¹⁾.

Voor het *kasplan* van de Gosbank is van groot belang de balans van de geldinkomsten en de uitgaven van de bevolking en deze is met name van belang voor de vaststelling van de hoeveelheid chartaal geld en voor de planning van de geldomloop ²⁹²⁾.

§ 4. DE KREDIETPLANNEN

De noodzaak van de planning van het krediet spruit voort uit de tijdelijke behoefte van de economische subjecten aan geldmiddelen enerzijds en uit de noodzaak van een rationele aanwending van de vrijgekomen geldtegoeden op de bankrekeningen anderzijds. Mede daarom brengen de kredietplannen de voorhanden zijnde kredietbronnen in evenwicht met de vraag er naar.

Jaworski stelt dat de kredietplannen het geheel van de bankrelaties met de volkshuishouding omvatten. Deze relaties komen tot uitdrukking in:

- a) mobilisatie door de banken van de tijdelijk vrijgekomen gelden van economische subjecten en distributie daarvan over de bedrijfstakken;
- b) verrichten van kastransacties ten behoeve van het staatsbudget en gebruikmaking van het budgetsurplus voor de kredietverlening;
- c) transacties van de Gosbank ten behoeve van de overige banken en in de bewaring van deposito's van deze banken;

²⁹¹⁾ Władysław Jaworski, *Obieg pieniczy i kredyt w gospodarce socjalistycznej*, op.cit., pp.302-303.

²⁹²⁾ Bij de uitwerking van deze paragraaf werd behalve L.Koertsjenko, op.cit., pp.3-52, ook veelvuldig het in de vorige voetnoot genoemde boek geraadpleegd. Zie: pp. 299-311.

d) emissie van het chartale geld, dat grotendeels in bezit komt van de bevolking.

In alle gevallen gaat het om de verdeling van gelden en om de geldscheping ter financiering van de volkshuishouding ²⁹³⁾.

Men onderscheidt de planning van het kortlopend- en van het langlopend krediet. De Gosbank plant het kortlopend krediet voor alle bedrijfstakken (op het bouwwezen na) en het langlopend krediet voor de landbouw, de verbruikscoöperaties en de huizenbouw van de plattelandsbevolking. De Strojbank daarentegen is verantwoordelijk voor de planning van het kortlopend krediet voor het bouwwezen (aannemersorganisaties) en van het langlopend krediet voor de buiten de competentie van de Gosbank vallende bedrijfstakken.

De planning geschiedt centraal, dat wil zeggen dat zij door de centrale organen van de banken wordt verricht. De kantoren en de filialen helpen wel de nodige informatie te verzamelen. Overigens worden bij de planning de bedrijfsministeries en de planorganen op verschillende administratief-territoriale niveaus, vooral in verband met de vergaring van gegevens, betrokken.

Het gemeenschappelijke in de wijze waarop zowel de plannen voor het kortlopend- alsook voor het langlopend krediet samengesteld worden, schuilt in het feit dat voor beiden de planopgaven voor de gehele economie als het uitgangspunt gelden; zij worden dan ook gebaseerd op "het reële proces van de produktie en reproductie van de materiële goederen" ²⁹⁴⁾. Het verschil ligt in het feit, dat de kortlopende plannen telkens per kwartaal gemaakt worden en alleen het kredietsaldo aan het einde van dat kwartaal omvatten, terwijl de plannen van het langlopend krediet voor het gehele jaar opgesteld worden en de in het desbetreffende planjaar te verlenen kredieten behelzen ²⁹⁵⁾.

Voor wij op de plannen nader ingaan geven wij hier eerst gegevens omtrent het aandeel van de Gosbank en van de Strojbank in beide soorten van bankkrediet.

Soort van krediet	Kredietsaldi per 1 januari 1969 ²⁹⁶⁾ en 1 januari 1973			
	1 januari 1969 In miljoenen roebels	In %	1 januari 1973 In miljoenen roebels	In %
Kortlopend krediet door:				
- Gosbank	88884,0	81,2	110357,0	73,3
- Strojbank	7905,0	7,2	10502,0	7,0
Langlopend krediet door:				
- Gosbank	9478,9	8,6	29682,0	19,7
- Strojbank	3250,1	3,0		
Totaal	109518,0	100,0	150541,0	100,0

²⁹³⁾ Ibidem (W.Jaworski), p.303.

²⁹⁴⁾ Organizatsija i planirovanije kredita, op.cit., p.318.

²⁹⁵⁾ Ibidem.

²⁹⁶⁾ Ontleend aan: Djenjeznoje obrasjtsjenije kredit SSSR, op.cit., p.329 en Narodnoje Chozjafstwo SSSR w 1972 g. (Statistisch jaarboek 1972), Moskou 1973, pp.728 en 729.

De bovenstaande tabel illustreert dat de Gosbank 90 % van het totale krediet verstrekt en meer dan 91 % van het totale kortlopende krediet. Het valt daar- bij op dat het langlopende krediet in vier jaar is verdubbeld. Bedroeg het langlopende krediet in 1969 ca. 10 % van het totale krediet, in 1973 maakte het reeds ca. 20 % van het totaal uit ²⁹⁷⁾.

a) Plan van het kortlopend krediet van de Gosbank

Het plan voor het kortlopend krediet van de Gosbank is volgens definitie een synthetisch plan; het omvat "de krediet-, emissie-, verrekenings- en valuta- transacties van de bank, wederzijdse relaties met het budget (de schatkist - O.K.), met de andere kredietinstellingen (de Strojbank, de Wnjesjtorgbank, de Spaarkassen), met de bedrijfstakken van de volkshuishouding en niet in het minst de relaties met de bevolking" ²⁹⁸⁾.

Als criterium bij de bepaling zowel van de kredietomvang alsook van de dekkingsmiddelen hanteert men de vraag in hoeverre het desbetreffende kre- dietbedrag "een invloed zal hebben op de juiste organisatie van de omloop- middelen (vlottende activa) van een bedrijf, op de succesvolle vervulling van de opgaven van het nationale economisch plan en van het staatsbudget" ²⁹⁹⁾. Dit impliceert dat de Gosbank enerzijds kredietaanvragen afwijst, als blijkt dat een bedrijf niet volgens plan werkt, maar anderzijds in het plan reser- veringen opvoert voor kredietverlening aan bedrijven die het plan zullen overtreffen dan wel buiten hun schuld om in liquiditeitsmoeilijkheden gera- ken ³⁰⁰⁾.

Ook dit plan wordt in de vorm van een balans vervaardigd. De voorbereiden- de werkzaamheden worden hoofdzakelijk door de kantoren van de Sowjet-Repu- blieken en de kredietafdelingen van het hoofdbestuur van de Gosbank gedaan. In de praktijk betekent dit dat de voorstellen voor de verlening van het kortlopend krediet aan de bedrijfstakken, die rechtstreeks of in overleg met de zogenaamde unie-republiek-ministeries in Moskou door de ministerraden van de Sowjet-Republieken beheerd worden, in de republiek-kantoren van de Gos- bank gemaakt worden. Voor voorstellen aangaande kredietverlening aan de be- drijfstakken die rechtstreeks door de ministerraad van de Unie geleid worden, dragen de desbetreffende afdelingen van de centrale in Moskou zorg.

De aanvragen voor het krediet door de bedrijfsministeries en andere cen- trale organen dienen als voornaamste gegevens voor de samenstelling van het kredietplan. (Het spreekt van zelf dat de bedrijfsministeries hun aanvragen op de behoefte aan krediet van de onder hen ressorterende bedrijven baseren). Van belang is tevens de balans van de Gosbank zelf. Immers een van de drie

²⁹⁷⁾ Volgens De Maegd werd in de periode tot en met 1965 meer dan 95 % van het kortlopend bankkrediet door de Gosbank verstrekt. Zie: Dr. Hugo De Maegd, op.cit., p.371. Op grond van de door ons aangehaalde gegevens is dit percen- tage lager en bedraagt 91 %.

²⁹⁸⁾ Organizatsija i planirovanije kredita, op.cit. p.318.

²⁹⁹⁾ Idem, p.319.

³⁰⁰⁾ Ibidem.

principes waarop de Gosbank-balans berust, is "het coördineren van de gegevens van de balans met de gegevens van het kredietplan" ³⁰¹⁾.

Het plan voor kortlopend krediet wordt zoals gezegd per kwartaal samengesteld. Dit plan wordt 15 dagen voor het begin van de planperiode ter goedkeuring bij de regering van de USSR ingediend. Afschriften daarvan worden verzonden aan de Gosplan en het Ministerie van Financiën.

Hierna volgt een schema van de structuur van het plan ³⁰²⁾.

Samengesteld Kredietplan van de Gosbank (voor kortlopend krediet)

per kwartaal

Bronnen	Aanwending van de bronnen
-Fondsen en de winst van de Gosbank	-Te verstrekken kredieten op goederen en dergelijke
-Geldmiddelen uit het staatsbudget	-Idem op (seizoen) surplus voorraden
-Tegoeden van het bedrijfsleven op de verrekenings- en lopende rekeningen	-Idem op verrekeningsdokumenten
-Tegoeden van de kolchozen op lopende rekeningen	-Idem voor lonen
-Tegoeden van maatschappelijke en andere organisaties	-Idem voor tijdelijke aanvulling van "eigen middelen" (van het bedrijfsleven)
-Tegoeden van kredietinstellingen	-Idem voor herverdeling van de winst en van omloopmiddelen
-Tegoeden van de bevolking bij de Spaarkassen	-Idem ter dekking van de uitgaven van tijdelijke aard
-Bankbiljetten in circulatie	-Verrekeningskrediet
-Overige bronnen	-Overige activa
Totaal =====	Totaal =====

Bij wijze van toelichting halen wij twee voor zich zelf sprekende citaten van J.A.Kronrod aan, "Im Kreditplan spiegeln sich", - aldus Kronrod in zijn boek *Das Geld in der sozialistischen Gesellschaft* - sowohl die gesamte Kreditierung der Volkswirtschaft als auch die Quellen zur Deckung der Kredite wider, da davon ausgegangen wird, dass der Kreditbedarf sich aus der Gesamtheit der Reproduktionselemente ergibt, die im Haushalt, in den Finanzplänen der Wirtschaftszweige, in der Bilanz der Geldeinnahmen und -ausgaben der Bevölkerung usw. im einzelnen zu berücksichtigen sind.

Die Summe der Kredite entspricht im wesentlichen der Summe des bar und bargeldlos umlaufenden Geldes. In der Tat sind die von der Staatsbank akkumulierten Mittel nichts anderes als die zeitweilig freien Geldmittel der

301) Twee andere principes zijn: volledige specificatie van de bronnen en een zodanig rekeningenstelsel, dat opstellen van dagelijkse balansen en stelselmatige vergelijking met analytische gegevens mogelijk is. Zie: *Finansowo-kreditnyj slowar*, deel II, op.cit., pp.83-84.

302) *Organizatsija i planirovanije kredita*, op.cit., p.321. Voor nadere informatie over de wijze van samenstelling van - en voor verzameling van gegevens voor het kredietplan zie: idem, pp.318-328 en N.S.Sjoemow, *Finansirovanije i kreditowanije promysjlennosti* (Financiering van - en kredietverlening aan de industrie), "Finansy", Moskou 1973, pp.277-281.

Betriebe, Kollektivwirtschaften, nichtproduzierenden Institutionen und des Haushalts sowie das für die Zirkulation emittierte Bargeld. Daneben gehören zu den Ressourcen der Staatsbank noch ihre eigenen Fonds. Die Bank stellt andererseits alle bei ihr disponiblen Mittel der Volkswirtschaft im Form von Krediten zur Verfügung". En verder: "Das sozialistische Kreditsystem ist in Übereinstimmung mit dem bestehenden System der Organisation der eigenen Umlaufmittel streng darauf ausgerichtet, der Volkswirtschaft Kredite zur Verfügung zu stellen, die den wirklichen Werten im Realisierungs-, Verteilungs- und Umverteilungsprozess (nicht nur des gesellschaftlichen Produkts, sondern auch der früher akkumulierten Mittel) entsprechen. Das wird bekanntlich dadurch erreicht, dass nur materialmäßig gesicherte, zweckgebundene, rückzahlbare und befristete Kredite gewährt werden" ³⁰³).

Naast het bovenaangehaalde samengestelde kredietplan worden nog door de Gosbank gedetailleerde balansen per bedrijfstak met vermelding van de bestemmingsdoeleinden gemaakt. Ook deze gedetailleerde plannen worden door de Ministerraad van de USSR goedgekeurd ³⁰⁴).

Zowel bij de samenstelling van het kredietplan voor het kortlopend krediet alsook bij de uitvoering daarvan dient door de Gosbank de effectuering van de economische plannen bevorderd te worden. In ieder geval zijn de instellingen van de Gosbank verplicht tijdens de samenstelling van kredietplannen oneconomische uitgaven en de immobiliteit van de vlottende activa op te sporen. Dit komt er op neer dat deze bankinstellingen er voor moeten waken dat op kwalitatief slechte, incompleete, incurante en overbodige materialen en moeilijk verkoopbare produkten geen kredieten worden verstrekt. Anderzijds dient het kredietplan aan de doelstellingen van de kredietpolitiek te beantwoorden. Men tracht door middel van het plan voor het kortlopend krediet van de Gosbank o.a. te bereiken:

- 1) verruiming van de kredietverlening ten behoeve van het produktieproces gepaard gaande met een relatieve vermindering van de kredietverlening ten behoeve van de goederenstroom in het distributieproces;
- 2) vermindering van de financiering van de restanten van onderhanden werk en van halffabrikaten ten einde de produktie van de eindgoederen en de afzet daarvan te versnellen;
- 3) uitbreiding van de kredietverlening ten behoeve van nieuwe produktietechnieken, mechanisatie en verbetering van de technologie van de produktie ten einde efficiency te verhogen;
- 4) introductie van de kredietverlening ten behoeve van de uitgaven in verband met de voorbereiding van nieuwe produkten of in verband met de verbetering van de kwaliteit en van de duurzaamheid van bestaande produkten ³⁰⁵).

³⁰³) J.A.Kronrod, *op.cit.*, pp.313-314 en 318.

³⁰⁴) Zie: *Organizatsija i planirovanije kredita i djenjezjnoje obrasjtsjenija*, *op.cit.*, pp.286-293, *Planirowanije narodnogo chozjajsjta SSSR*, *op.cit.*, pp.399-402 en 413-415 en M.M.Oesoskin, *Organizatsija i planirovanije kredita*, Gosfinizdat, Moskou 1961, pp.393-408.

³⁰⁵) *Organizatsija i planirovanije kredita i djenjezjnoje obrasjtsjenija*, *op.cit.*, p.298.

De algemene regel van de bankpolitiek is dat de kredietverlening slechts dan geschiedt als het uit oogpunt van de nationale economie om doeltreffende en economisch effectieve projecten gaat en als de terugbetaling van het krediet binnen de voorgeschreven termijn gewaarborgd is.

De geplande plafonds van de aan te wenden kredieten worden limieten van de kredietverlening genoemd. Een van de voornaamste taken van de instellingen van de Gosbank op alle administratief-territoriale niveaus is er op toe te zien dat vastgestelde limieten niet overschreden worden. Om echter het stelsel van de kredietverlening enigszins flexibel te maken in het geval van onvoorziene behoeften in het bedrijfsleven aan krediet, is zowel aan de bedrijfsministeries alsook aan de bankinstellingen een bepaalde ruimte voor manoevreren toegestaan. Zo mogen de bedrijfsministeries 5 % van de aan hen toegewezen limieten naar eigen inzicht onder de aan hen ondergeschikte bedrijven verdelen. De bankinstellingen kunnen zelfs limieten wijzigen. Juist na de economische hervormingen van 1965 werden vooral de bevoegdheden op voornoemd gebied van de republiek-kantoren uitgebreid. Uiteraard zijn de bevoegdheden voor het manoevreren met de limieten van de kredietverlening aan strenge voorwaarden gebonden ³⁰⁶⁾.

b) Plan van het kortlopend krediet van de Strojbank

Het plan van kortlopend krediet van de Strojbank wordt voor het gehele jaar samengesteld. In de overige opzichten lijkt het in wezen op het plan van de Gosbank, met dien verstande dat de geldmiddelen alleen voor het bouwwezen en de technische hulpverlening voor het buitenland zijn bestemd. Onder bouwwezen vallen in de USSR ook overige investeringsdoeleinden.

Het schema van het plan ziet er als volgt uit:

Bronnen	Aanwending van de bronnen
1. Tegoeden op de verrekenings-conto's.	1. Te verlenen kredieten t.b.v. financiering van bouwmaterialen e.d.
2. Geldmiddelen van het staats-budget.	2. Idem ter financiering van geïmporteerde investeringsgoederen.
3. Geldmiddelen door het staats-budget uitgetrokken voor kredietverlening ten behoeve van de financiering van de installaties van sowjetfabrikaat.	3. Idem ter financiering van grote technologische- en energieinstallaties van sowjetfabrikaat.
	4. Idem ter financiering van algemene bedrijfsinstallaties.
	5. Idem t.b.v. technische hulpverlening aan het buitenland.
	6. Idem ter bekostiging van de overige investeringen (in geval meer moet worden geïnvesteerd dan gepland is).
	7. Verrekeningskrediet.

(zie vervolg pag.159)

³⁰⁶⁾ Idem, pp.303-305.

(vervolg schema)

	8. Reserves van de Strojbank.
	Subtotaal
	9. Achterstallige kredieten.
	10. Saldo van de geldmiddelen van de Strojbank op de rekening van de Gosbank (in haar functie van correspondent van de Strojbank).
Totaal	Totaal

Zowel de bronnen alsook de aanwending daarvan zijn in het plan duidelijk aangegeven, zodat een toelichting daarop achterwege kan blijven. Aangestipt kan worden dat uit het schema van het plan blijkt dat het krediet slechts voor welomschreven doeleinden uitgetrokken wordt ³⁰⁷⁾.

c) Plan van het langlopend krediet van de Gosbank

Het plan voor het langlopend krediet van de Gosbank wordt gemaakt voor het gehele kalenderjaar.

Ook bij deze planning worden bedrijfsministeries en bestuursorganen op alle territoriaal-administratieve niveaus betrokken. Eveneens dienen hier de kredietaanvragen als voornaamste gegevens voor de samenstelling van het plan.

De periode van voorbereiding van het plan wordt door de instellingen van de Gosbank gebruikt om te controleren of de geplande investeringen in het algemeen verantwoord zijn en of de aanvragen van het krediet zowel qua omvang alsook qua bestemming volgens de directieven zijn geschied. Zij moeten er daarbij voor zorgen dat door kredietverlening technische vooruitgang, mechanisatie en dergelijke bevorderd worden. Tot de taak van de bankinstellingen behoort eveneens er op toe te zien dat de bouw- en installatiewerkzaamheden binnen zo kort mogelijke termijn plaatsvinden en dat met de investeringsmiddelen zo rationeel mogelijk wordt omgegaan.

De procedure van de planning ziet er in grote trekken als volgt uit. Het republiek-kantoor van de Gosbank ontwerpt aan de hand van de kredietaanvragen van de centrale organen van bedrijven, sowchozen, kolchozen, coöperaties en in aanmerking komende organisaties, een plan voor de gehele Sowjet-Republiek en legt dit ter goedkeuring voor aan de ministerraad van deze republiek. Het hoofdbestuur van de Gosbank maakt vervolgens van de goedgekeurde projecten van zijn republiekkantoren, alsook op grond van het centrale economische plan en van het staatsbudget, een samengesteld plan voor de gehele Sowjet-Unie. Het schema van dit plan voor het in een jaar te verlenen krediet kan als volgt worden voorgesteld.

307) Planirovanije narodnogo choziajstva SSSR (Planning van de volkshuishouding van de USSR), Uitgave van het Plechanow-Instituut (Gogeschool), te Moskou, Moskou 1963, p.605 en Djenjezjnoje obrasjtsjenije i kredit SSSR, op. cit. pp.337-339.

Het samengestelde plan voor het langlopend krediet (van de Gosbank)

Bronnen	Aanwending van de bronnen (Kredietverlening)
Gosbank middelen - Terugbetaling door de debiteuren van eerder opgenomen leningen. Middelen van de bedrijfstakken - Toename (saldi) van het ontwikkelingsfonds op rekeningen bij de Gosbank, - Toename (saldi) van tegoeden van kolchozen, inter-kolchozenbedrijven en coöperaties t.b.v. investeringen. Middelen van het unie-budget, waaronder voor: - vergroting van het fonds voor het langlopend krediet - tijdelijke aanvulling van kredietbronnen. Middelen van de budgetten van de Sowjet-republieken.	Aan staatsondernemingen van alle bedrijfstakken voor: - investeringen te verrichten met behulp van krediet voor de invoering van nieuwe technische middelen, - voor organisatie en uitbreiding van de produktie van de consumptiegoederen, - bouw van bioscopen en - andere doeleinden. Aan kolchozen. Aan inter-kolchozen - bedrijven en organisaties. Aan sowchozen en andere landbouwbedrijven, die reeds volgens het chozrastsjot-principe werken, voor gecentraliseerde investeringen. Aan industriële bedrijven van "Selchoztechnika" *) voor gecentraliseerde investeringen. Aan immigranten en aan de landbouwbevolking. Aan de kolchozboeren voor aankoop van koeien en kalveren. Aan communale bedrijven. Aan coöperaties. Aan overige organisaties. Reserves.
Totaal	Totaal

*) Zie voetnoot op p.110 (sub 49).

Nadat de sowjetregering de goedkeuring aan het samengesteld plan verleend heeft, volgt de goedkeuring van de plannen van de afzonderlijke economische subjecten (bedrijven, organisaties, kolchozen en dergelijke) door de centrale beheersorganen (unieministeries en de ministerraden van de Sowjet-Republieken)³⁰⁸⁾.

³⁰⁸⁾ Zie: *Organizatsija i planirovanije kredita*, op.cit., p.331.

Het is evident dat het plan voor langlopend krediet wat de bronnen en de aanwending ervan betreft, zich van het plan voor kortlopend krediet onderscheidt.

Terwijl de bronnen van het kortlopend krediet niet gebruikt mogen worden voor het krediet op lange termijn, kunnen tijdelijk vrijstaande geldmiddelen, bestemd voor de kredietverlening ten behoeve van de investeringen wel gebruikt worden voor de doeleinden van het kortlopend krediet.

Indien zulks nodig is, wordt in het kredietplan (voor kortlopend krediet) van de Gosbank aan de inkomenszijde de post toegevoegd: "Tijdelijk vrijstaande bronnen voor de financiering van- en voor de verlening van langlopend krediet ten behoeve van de investeringen, te gebruiken voor de verlening van het kortlopend krediet" ³⁰⁹⁾.

d) Plan van het langlopend krediet van de Strojbank

Wat het plan op lange termijn van de Strojbank betreft, kan worden gesteld dat dit plan zich in principe niet van het plan op lange termijn van de Gosbank onderscheidt. Uiteraard zijn de kredietobjecten niet dezelfde als bij de Gosbank. De kredietbronnen zijn tweeledig. Op de eerste plaats wendt de Strojbank terugbetalingen op langlopende schulden aan. Op de tweede plaats ontvangt de Strojbank kredietmiddelen van het staatsbudget.

Met het jaar neemt de verlening van krediet ten behoeve van zogenaamde centrale diepte- en breedte-investeringen aan betekenis toe. In paragraaf 6 van hoofdstuk IV (zie p. 90) werd in dit verband er op gewezen dat ook krediet verleend wordt ten behoeve van investeringen in nieuwe objecten, echter onder de voorwaarde dat deze kredieten binnen vijf jaar nadat de betreffende objecten in exploitatie zijn genomen, zullen worden afgelost. Een belangrijke plaats nemen ook de kredieten ten behoeve van de huizenbouw, alsook de kredieten ten behoeve van de dienstensector in. Om in voorkomende gevallen het investeringskrediet te kunnen verhogen, beschikt de Strojbank over reserve-middelen.

Voor het overige verwijzen wij naar onderstaand schema van het plan van het langlopend krediet van de Strojbank ³¹⁰⁾.

Bronnen	Aanwending van bronnen (Kredietverlening)
1. Aflossing van het langlopend krediet.	1. Aan bouwcoöperaties voor de huizenbouw.
2. Ontvangen middelen ten behoeve van het langlopend krediet uit het staatsbudget.	2. Aan particulieren voor de bouw van woningen.
	3. Ten behoeve van de organisatie van produktie van consumptiegoederen.
	4. Aan bedrijven voor aankoop van automaten, koelinstallaties en winkelinventaris.

(zie vervolg p.162)

³⁰⁹⁾ *Organizatsija i planirovanije kredita i djenfejznoje obrasjtsjenija*, op.cit., p.294 en Dr.Hugo de Maegd, op.cit., p.384.

³¹⁰⁾ *Djenfejznoje obrasjtsjenije i kredit SSSR*, op.cit., pp.336-337.

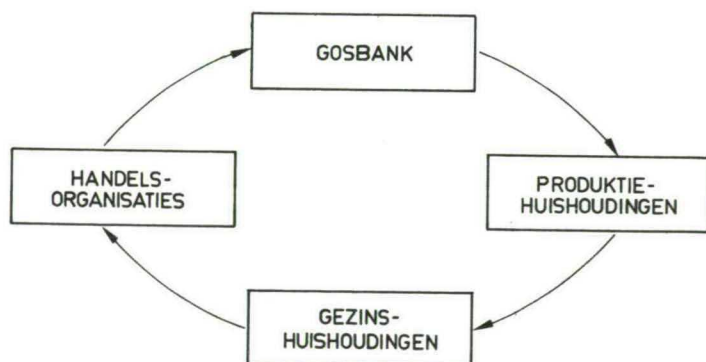
(vervolg schema)

	5. Aan bedrijven voor huishoudelijke voorzieningen (kantines en dergelijke van arbeiders en ambtenaren). 6. Aan particulieren voor grote reparaties van eigen woningen. 7. Aan staatsbedrijven ter financiering van geplande investeringen. 8. Ten behoeve van de bouw van sanatoria en pensions. 9. Aan de burgerluchtvaart voor de bouw van bedrijfsobjecten. 10. Aan bedrijven voor de arbeiderswoningen en gebouwen voor sociaal-culturele doeleinden en andere voorzieningen. 11. Reserve van de Strojbank.
Totaal	Totaal

§ 5. DE PLANNING VAN DE OMLOOP VAN HET CHARTALE GELD

Zoals gezegd bestaat er in het geldstelsel van de USSR een strikte scheiding tussen de omloop van het girale geld en de omloop van het chartale geld. Het chartale geld loopt de volgende schakels door: Gosbank → produktiehuishoudingen → gezinshuishoudingen → handelsorganisaties → Gosbank. Schematisch kan men deze kringloop als volgt tot uitdrukking brengen.

SCHEMA 19. HET CHARTALE GELDCIRCUIT

Uit de uiteenzetting in hoofdstuk IV weten wij immers dat de betalingen tussen de sowjetbedrijven en organisaties via de Gosbank door middel van het girale geld plaats moeten vinden. Het geldverkeer tussen de gezinshuishoudingen onderling is betrekkelijk klein; het komt meestal op de zogenaamde kolchozmarkt bij aankoop door de stadsbevolking van de landbouwartikelen bij de kolchozboeren tot stand (Zie § 4 van hoofdstuk IV, pp.78-87).

Tussen beide circuits bestaat wel een nauw verband. Als een sowjetbedrijf uit eigen tegoed bij de Gosbank een bedrag voor de uitbetaling van het arbeidsloon opneemt, verandert giraalgeld in chartaalgeld. Eveneens kan chartaalgeld in giraal omgezet worden. Dit gebeurt bv. als een electriciteitsbedrijf de van individuele gebruikers geïnde gelden bij de Gosbank deponeert. Evenwel bestaan er tussen beide soorten van geld economische verschillen. Het leerboek *Geldomloop en krediet van de USSR* onder redactie van prof.W.S. Herasjtsjenko vat deze verschillen in twee punten samen.

1. Het chartaal geld fungeert als betaalmiddel onbeperkt in alle sferen van de economie. Zijn hoeveelheid kan als zodanig invloed hebben op de prijzen, althans op de kolchozmarkt. Het giraalgeld daarentegen wordt aangewend alleen in de staatssector van de economie, "in verband waarmee de hoeveelheid van deze geldmiddelen geen directe invloed kan hebben op de prijzen, op het niveau van de koopkracht van het geld.

2. Terwijl de betalingen door middel van het girale geld gereguleerd zijn kunnen de inwoners hun chartaal geld vrij aanwenden (zowel voor besparingen, alsook voor aankopen). Vrij van reglementeringen zijn ook individuele spaartegoeden: de inleggers kunnen of chartaal geld opnemen of door middel van het overschrijvingsverkeer hun betalingen (huur en dergelijke) voldoen" 311).

Omdat de hoeveelheid van het chartale geld van belang is voor de koopkracht van het geld moet ze binnen bepaalde grenzen gehouden worden. Er mag niet te weinig van het chartale geld in omloop zijn, want dan kunnen te grote voorraden gereed produkt ontstaan, met alle gevolgen van dien. Komt er te veel van het chartale geld in omloop dan kan er een zwarte handel tot ontwikkeling komen en de prijzen op de kolchozmarkt zullen stijgen. Men moet dus zien de chartale geldstroom te beheersen. Welnu, men tracht dat door de planning te bereiken en in het bijzonder door de planning van de omloop van het chartale geld.

De doelstelling van de zojuist genoemde planning kan men omschrijven als het streven naar de ononderbroken kringloop van de roebels, hun waardeverastheid en zelfs verhoging van de koopkracht van het chartale geld. Indirect wordt bovendien een bewerkstelling van de rationele aanwending van de produktiefactoren beoogd 312). Zoals bij de planning in het algemeen, zo ook bij deze planning, redeneert men, dient gebruik gemaakt te worden van objectieve economische wetten, en met name van deze die de geldomloop bepalen.

311) *Idem*, p.137.

312) *Organizatsija i planirovanije...*, op.cit., p.316.

a) *Principes van de planning*

Er werd reeds in paragraaf 4 van hoofdstuk V (zie p.113) naar voren gebracht, dat de roebels een krediet-karakter hebben. Volgens opschrift op de bankbiljetten is het sowjetgeld bovendien "gedekt met het goud, edele metalen en overige activa van de Staatsbank". De dekking met het goud en andere edele metalen hoeft niet meer dan 25 % van de waarde van de uitgegeven bankbiljetten te bedragen. De resterende waarde wordt geacht te zijn gedekt door de kortlopende vorderingen op de sowjetbedrijven en organisaties ³¹³). En wij hebben er reeds op gewezen dat de Gosbank het kortlopend bankkrediet in principe op aanwezige of op aan te schaffen voorraden verstrekt. De muntbiljetten worden door het gehele staatsvermogen zeker gesteld ³¹⁴). De bankbiljetten en muntbiljetten worden dan ook niet als papiergeld, maar als "representanten van het goud" beschouwd. Evenwel wisselt de Gosbank noch haar bankbiljetten noch de muntbiljetten voor goud in. Wel kan het goud als salderingsmiddel bij de buitenlandse handel met niet-socialistische landen worden aangewend. Voorts wordt de valutakoers op grond van de goudpariteit vastgesteld. Met dat al kan men dus in navolging van Korteweg en Keesing het sowjet-geldstelsel als een soort goud-kernstandaard aanduiden ³¹⁵).

Het feit dat het chartaal geld in de USSR een kredietkarakter draagt vormt een zeer belangrijk uitgangspunt voor de planning van de (chartale) geldomloop. Daarom lijkt het ons gewenst hier de beredenering van dit feit weer te geven. Normaliter, zo wordt gesteld, voert de sowjetregering geen deficitaire budgetpolitiek. Integendeel, het sowjetbudget sluit met een positief saldo. (Voor 1974 bv. is een overschot van 212.856.000 roebels op een totaal van 105.998.870.000 begroot). "Dankzij dit feit", aldus het leerboek onder redactie van Herasjtsjenko, "worden de in het kader van de budgetuitgaven gedane uitbetalingen in chartaal geld door de ontvangsten van de emissiebank in chartaal geld gedekt. Derhalve kan de door de bank voltrokken emissie van de bankbiljetten slechts als een bron van de te verlenen kredieten ter financiering van de volkshuishouding worden aangewend, en dientengevolge hebben de bankbiljetten door hun oorsprong geen budget-, maar een kredietkarakter" ³¹⁶). Maar niet alleen dankzij de budgetpolitiek wordt het chartale geld in de vorm van bankbiljetten kredietgeld. Immers in de praktijk geeft de Gosbank haar bankbiljetten ten behoeve van uitbetalingen van arbeidsloon

³¹³) *Djenjezjnoje obrasjtsjenije i kredit SSSR, op.cit., p.141.*

³¹⁴) Het feit dat in de USSR naast de bankbiljetten ook de muntbiljetten circuleren is historisch verklaarbaar. De bankbiljetten hebben vanaf 1922 een kredietkarakter. De muntbiljetten zijn in 1924 in plaats van waardeloos geworden Sowznaki gekomen. Wat de uitgifte betreft bestaan inmiddels geen verschillen tussen deze beide soorten van het sowjetgeld. Het destijds in de wet vastgestelde verschil in dekking is daarentegen gehandhaafd. *Lehrbuch Politische Ökonomie, op.cit., p.279.*

³¹⁵) Prof.dr.s. Korteweg en Dr.F.A.G.Keesing, *Het moderne Geldwezen, XIIe druk, deel II, Amsterdam 1971, pp.288 en 289. Aangaande goudreserves raadplege men: Paul Einzig, Goud en Geld, Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen 1973 pp.101-105.*

³¹⁶) *Djenjezjnoje obrasjtsjenije i kredit SSSR, op.cit., p.143.*

aan arbeiders, kolchozboeren en ambtenaren uit. De bedrijven en kolchozen ontvangen het voor arbeidsloon noodzakelijke chartaal geld als voorschot op hun produktie. Voorkomende vergroting van krediet betekent ipso facto een uitbreiding van de produktie en van de goederenomzet ³¹⁷⁾.

Waarom wordt de visie dat het geld kredietkarakter draagt zo belangrijk? Omdat het kredietgeld, aldus luidt het antwoord, in geval van "normale re-produktie (bij gewone, dan wel bij de uitgebreide) naar zijn uitgangspunt", dus de emissiebank, moet terugkeren ³¹⁸⁾. Men noemt dit feit "de wet van de kringloop van het (chartale) geld bij het reproductieproces". Hiermee wordt bedoeld dat normaliter het kredietgeld aan genoemde wet onderhevig dient te zijn. Is dit inderdaad het geval, dan is de geldhoeveelheid niet groter en niet kleiner dan het bij het gegeven centrale plan noodzakelijk is.

De strekking van de in de vorige alinea genoemde "wet" doet de sowjetekonomen concluderen, dat de waardevastheid van het geld slechts dan verzekerd wordt, als bij de planning de voorwaarden geschapen worden voor de werking van deze wet. Met andere woorden, men moet door middel van een plan zien te voorkomen dat de bankbiljetten van de Gosbank in "de omloopkanalen" opgehouden worden, of te wel er voor te zorgen dat de door de Gosbank in omloop gebrachte bankbiljetten telkens in de kassen van haar instellingen ongehinderd terugvloeien. Een aangezien Marx leert, zo wordt verder geredeneerd, dat een ononderbroken geldcirculatie slechts dan gegarandeerd wordt als de waarde van de geproduceerde consumptiegoederen en diensten aan de totale inkomsten van de gehele bevolking gelijk is, ligt het voor de hand dat in het plan de geldinkomsten van de bevolking met de uitgaven daarvan in evenwicht worden gebracht ³¹⁹⁾.

Aldus kwam men tot een belangrijk principe van de planning van de chartale geldomloop: het principe van het planmatig in evenwicht brengen van de geldinkomens en de gelduitgaven van de bevolking.

Ook het feit dat het chartale sowjetgeld, hoewel "representant van het goud" door de Gosbank niet tegen goud wordt ingewisseld, wordt geacht van groot belang voor de planning te zijn. Op zo'n geld, zo wordt gesteld, is de specifieke wet van de geldomloop (in terminologie van Marx: "*spezifisches Gesetz der Papierzirkulation*") van toepassing. Over deze wet schrijft Marx in *Das Kapital*: "dies Gesetz ist einfach dies, dasz die Ausgabe des Papiergeldes auf die Quantität zu beschränken ist, worin das von ihm symbolisch dargestellte Gold (resp. Silber) wirklich zirkulieren müsste" ³²⁰⁾. Daaruit trekken sowjettheoretici de les, dat door middel van plan de juiste hoeveelheid van het chartale geld te bepalen is. Deze hoeveelheid moet met name dezelfde zijn als dit het geval zou zijn geweest bij een metalliek stelsel. Met andere woorden: ook bij het sowjetgeldstelsel wordt de geldhoeveelheid

³¹⁷⁾ Ibidem.

³¹⁸⁾ Ontleend aan *Finansy i kredit SSSR (Financiën en krediet van de USSR)* o.r.v. prof. W.W. Lawrow, "Finansy", Moskou 1972, p.374.

³¹⁹⁾ Ibidem. Zie ook: *Organizatsija i planirovanije kredita, op.cit.*, p.318.

³²⁰⁾ *Das Kapital*, Marx Engels Werke, op.cit., Band 23, p.141.

"durch die Preissumme der zirkulierenden Waren und die Durchschnittsgeschwindigkeit des Geldumlaufs" bepaald ³²¹⁾. De toepassing van -wat men noemt- *de wet van de metallieke geldomloop* wordt als het principe van "planmatige bepaling van de hoeveelheid van het voor de omloop noodzakelijke chartale geld" aangeduid. Het lijkt ons dat dit principe gerechtvaardigd wordt door de stelling van Marx, dat de wet die bepaalt dat "für einen gegebenen Zeitabschnitt des Zirkulationsprozesses:

$$\frac{\text{Preissumme der Waren}}{\text{Umlaufszahl gleichnamiger Geldstück}} = \text{Masse des als Zirkulationsmittel funktionierenden Geldes"},$$
 algemeen is. (Marx zegt: "Dies Gesetz gilt allgemein") ³²²⁾.

Behalve de twee voornoemde principes van de planning worden in de vakliteratuur nog genoemd: het principe van centrale planning van de omloop van het chartale geld op grond van de indicatoren van het nationale economische plan en de afstemming van territoriale planning van de geldomloop met centrale planning van deze omloop, het principe van de balansmethode en het principe van controle en van planmatige regulering van de geldomloop ³²³⁾.

Samenvattend komen deze principes er op neer, dat bij de planning van de omloop van het chartale geld de reeds behandelde balansmethode gebezigd wordt, dat er een coördinatie en synchronisatie tussen de plannen van de geldomloop en andere in aanmerking komende plannen dient te zijn, dat de plannen richtlijnen moeten zijn en als zodanig voor de bankinstellingen, alsook voor de economische organen op alle administratief-territoriale niveaus gelden.

Omdat voor ons thema slechts de betrokkenheid van de banken bij de centrale planning en de centrale leiding van de sowjeteconomie van belang is, beperken wij ons tot een wat uitvoerige behandeling van het plan van de geldinkomens en de gelduitgaven van de bevolking en van het kasplan van de Gosbank. Uit dezelfde overweging stellen wij eerst aan de orde het vraagstuk van berekening van de te plannen geldhoeveelheid.

b) Berekening van de geldhoeveelheid

Wij zagen dat in de USSR de noodzakelijke geldhoeveelheid op grond van de zogenoemde wet van de metallieke geldomloop van Marx berekend wordt. Deze wet brengt de volgende relatie tot uitdrukking:

$\text{Geldhoeveelheid} = \frac{\text{Totale waarde van goederen}}{\text{Gemiddelde omloopsnelheid van geld}}$

Men acht deze wet ook voor de socialistische economie actueel te zijn omdat, vooral dankzij de planning en de budgetpolitiek van de sowjetregering, aan de premissen van de werking van deze wet voldaan wordt: het chartale sowjetgeld heeft kredietkarakter en de geldstroom is continu.

³²¹⁾ *Idem*, p.136.

³²²⁾ *Das Kapital*, Marx Engels Werke, op.cit., deel 23, p. 133 e.v.

³²³⁾ *Finansy i Kredit SSSR* (o.r.v. prof.W.W.Lawrow), op.cit., pp.372-390.

De formule, die bij de berekening van de geldhoeveelheid gehanteerd wordt ³²⁴⁾ luidt dan:

$$K_H = \frac{CU + \Pi}{O} + K_{c\delta} + K_{noy},$$

Ter verduidelijking herschrijven wij deze formule als volgt:

$$M = \frac{PT + B}{V} + S_p + K,$$

- waarbij
- M - de chartale geldhoeveelheid voor de geplande periode;
 - PT - totale waarde van de aan de bevolking te verkopen goederen en diensten;
 - B - totaal van de geplande door de bevolking te betalen belastingen en van de gelden ontvangen uit verkoop van de staatsobligaties en loterijloten aan de bevolking;
 - V - geplande gemiddelde omloopsnelheid van het chartale geld in zijn functie als circulatie- en betaalmiddel;
 - S_p - geplande besparingen van de bevolking in chartale vorm (kasvoorraden van de Spaarbanken);
 - K - geplande kasvoorraden van de Gosbank, bedrijven, organisaties en instellingen.

De formule is alleen maar logisch als S_p wordt beschouwd als de kasvoorraad bij de Spaarbanken. S_p is immers evenals M een tijdstipgrootheid.

Volgens de bovenstaande relatie wordt dus de voor een bepaalde periode te plannen hoeveelheid chartaal geld bepaald door de verhouding van de totale waarde van consumptiegoederen en diensten en de gemiddelde omloopsnelheid van het geld in de geplande periode, vermeerderd met de geplande particuliere besparingen en geplande kasvoorraden van alle sowjetinstellingen.

In de praktijk moet slechts verandering (toename resp. afname) van de geldhoeveelheid gepland worden. Immers, in het begin van de planperiode is de bevolking in het bezit van een bepaalde hoeveelheid van het in omloop zijnde chartale geld, laten wij zeggen, 1,9 miljard roebels. Als bv. voor het planjaar 1974 conform de aangehaalde formule 2 miljard roebels nodig zouden zijn, dan zou men kunnen volstaan met het emitteren van de hoeveelheid die gelijk is aan het restant van (2 - 1,9) t.w. 0,1 miljard roebels.

Uiteraard moet men bij de planning van de te emitteren hoeveelheid van het chartale geld ook rekening houden met de geplande mutaties van de kasvoorraden. Voortbordurend op ons voorbeeld wil dit het volgende zeggen. Bij de veronderstelling dat in het begin van de planperiode kasvoorraden 0 zijn en dat ze in de betreffende planperiode 0,02 miljard zouden moeten bedragen, zou de Gosbank in totaal 0,12 miljard (0,1 + 0,02) bankbiljetten moeten uitgeven.

Rest ons nog enkele woorden te wijden aan de omloopsnelheid van het char-

³²⁴⁾ *Idem*, p. 375.

tale geld. Volgens Lawrow c.s. wordt bij de planning de zogenaamde *gemiddelde snelheid van terugvloeiing van het geld naar de kassen van de Gosbank gebezigd* ³²⁵⁾, dat is de verhouding tussen de hoeveelheid van de teruggevoelde geldmassa naar de kassen van de Gosbank (K_i) en de geldhoeveelheid (M). Als wij voornoemde gemiddelde snelheid V_k symboliseren, dan is:

$$V_k = \frac{K_i}{M}$$

Bovendien tracht men de gemiddelde omloopsnelheid van het geld te berekenen door de geldhoeveelheid aan de ontvangsten van de totale detailhandel te relateren. Men geeft wel toe, dat het aldus verkregen resultaat slechts een indicatie vormt aangaande de gemiddelde omloopsnelheid van het geld ³²⁶⁾.

Zeër relevant voor de planning van de geldhoeveelheid is de gemiddelde omloopsnelheid van de hoeveelheid, die in het begin van de planperiode in handen van de bevolking is. Deze omloopsnelheid tracht men te bepalen aan de hand van de analyses van begrotingen van gezinshuishoudingen, "Op grond van deze begrotingen kan men" - aldus het reeds meermalen aangehaalde leerboek - "de inkomsten en de uitgaven van de bevolking en de restanten van het char-tale geld per arbeiders-, kolchozboeren- en ambtenarengezinnen, per één inwoner aan het einde van het jaar bepalen en na de betreffende correcties de restanten van het geld bij de totale bevolking van een rayon, oblastj (provincie) en republiek vaststellen" ³²⁷⁾.

c) *Balans van de inkomsten en uitgaven van de bevolking*

Dit plan is zeer belangrijk voor de organisatie en de planning van de char-tale geldomloop. Het wordt echter niet door de Gosbank maar door het centrale planorgaan van de Sowjet-Unie (Gosplan) in overleg met de ministerraden van de sowjet-republieken, het unieministerie van financiën en de Gosbank samengesteld. De instellingen van de Gosbank maken dikwijls op eigen initiatief zulke balansen voor hun ambtsgebied.

Dit plan maakt deel van het centrale plan uit. Het omvat "dat deel van het nationale inkomen des lands, dat door middel van de vorming en besteding van individuele geldinkomens onder de leden van de socialistische maatschappij verdeeld wordt" ³²⁸⁾. Door dit plan, de balans van de inkomsten en uitgaven van de bevolking, dient een evenwicht tussen de optimale vraag naar- en het aanbod van de consumptiemiddelen en diensten verzekerd te worden ³²⁹⁾. Daar-

³²⁵⁾ *Idem*, p. 376.

³²⁶⁾ *Idem*, p. 367.

³²⁷⁾ *Organizatsija i planirovanije kredita...*, op.cit., p. 327.

³²⁸⁾ *Idem*, p. 347.

³²⁹⁾ Het komt niet zelden voor dat het geplande evenwicht bij de realisatie niet bereikt wordt. Zo werden op de laatste twee partijcongressen, het XXIIIe in 1966 (29-3-'66/8-4-'66) en het XXIVe in 1971 (30-3-'74/9-4-'71) verschillende disproporties in de sowjetoeconomie signaleerd, die het evenwicht tussen de inkomsten en de uitgaven van de bevolking verstoorden. *Ibidem*.

naast geeft deze balans mogelijke grenzen aan van particuliere besparingen, in de vorm van een toename resp. afname van de tegoeden bij de spaarkassen dan wel door een aankoop van de 3 % staatsobligaties. Deze balans wordt voorts gebruikt bij de vaststelling van de inkooprijzen voor de landbouwprodukten en van de detailrijzen voor de consumptiegoederen en diensten.

In tweede instantie wordt de balans van de inkomsten en uitgaven van de bevolking gehanteerd als een instrument van de planning en de regulering van de chartale geldstroom. Met name is men in de USSR er van overtuigd dat men door middel van deze balans kan voorkomen dat het sowjet-papiergeld in geldkanalen blijft steken zodat derhalve een normale kringloop plaats vindt, waardoor de bankbiljetten ongestoord naar de emissiebank terugvloeien. Zodoende wordt het sowjet-papiergeld, zo wordt verder geredeneerd, "Goldzeichen oder Geldzeichen. Sein Verhältnis zu den Warenwerten besteht nur darin, dass sie ideell in denselben Goldquantis ausgedrückt sind, welche vom Papier symbolisch sinnlich dargestellt werden" ³³⁰). Aldus wordt de waardevastheid van het sowjetgeld gewaarborgd en de voorwaarde geschapen voor de werking van de door ons reeds aangehaalde wet van de metallieke geldomloop. Voorafgaand aan de planning van de geldomloop, dus de bepaling van de nodige hoeveelheid aan chartaal geld in de desbetreffende planperiode, wordt dan ook eerst de balans van de inkomsten en uitgaven van de bevolking samengesteld en wel volgens onderstaand schema ³³¹).

Balans van de inkomsten en uitgaven van de bevolking

Geldinkomsten	Gelduitgaven
A. Inkomsten ontvangen van staats- en coöperatieve bedrijven en instellingen. 1. Arbeidsloon. 2. Geldontvangsten uit kolchozen. 3. Inkomsten uit verkoop van landbouwprodukten aan staats- en coöperatieve organisaties. 4. Pensioenen en uitkeringen. 5. Studiebeurzen. 6. Ontvangsten uit hoofde van loterijprijzen, spaarrente, uitkeringen van verzekeringen en bankrente. 7. Overige inkomsten (arbeidspremie, die boven het arbeidsloon worden uitbetaald, dienst-reizentoelagen) en andere ontvangsten. 8. Ontvangsten door middel van overmaking (saldo).	A. Bestedingen gedaan bij staats- en coöperatieve bedrijven en instellingen. 1. Aankoop van goederen. 2. Betaling van diensten en overige uitgaven. 3. Verplichte en vrijwillige betalingen (belastingen, aankoop van staatsobligaties en loterijen). 4. Besparingen (toename van spaartegoeden). 5. Geldovermaking (saldo).
Subtotaal hoofdstuk A	Subtotaal hoofdstuk A

³³⁰) *Das Kapital*, Marx Engels Werke, op.cit., Band 23, p.142.

³³¹) *Ontleend aan Organizatsija i planirovanije kredita...*, op.cit., p.349. Zie ook: *Djenjeznoje obrasjtsjenije i kredit SSSR*, op.cit., pp.148-149 en *Finansy en kredit SSSR* (o.r.v. prof. W.W.Lawrow), pp.378-380.

(vervolg balans)

B. <i>Geldontvangsten uit verkoop van goederen en voor bewezen diensten.</i> 1. Opbrengst uit verkoop van landbouwprodukten op de kolchozmarkt. 2. Opbrengst uit bewezen diensten en andere ontvangsten.	B. <i>Bestedingen gedaan bij aankoop van goederen en betalingen van diensten bij particulieren.</i> 1. Aankoop van landbouwprodukten op de kolchozmarkt. 2. Betaling van diensten en andere uitgaven.
Subtotaal hoofdstuk B Totaal ontvangsten A en B Afname restant van de chartale geldhoeveelheid in omloop (in handen van de bevolking). Idem inclusief geldmigratie	Subtotaal hoofdstuk B Totaal uitgaven A en B Toename restant van de chartale geldhoeveelheid in omloop (in handen van de bevolking). Idem inclusief geldmigratie

Zoals wij zien geeft de bovenstaande balans de structuur weer van de inkomsten en uitgaven van de bevolking en bepaalt de afname respectievelijk de toename van het restant van de chartale geldhoeveelheid in handen van de bevolking.

De inkomsten en uitgaven zijn in twee groepen verdeeld. De eerste groep (hoofdstuk A aan de inkomsten- en uitgavenszijde) omvat de geldrelaties van de bevolking met de genationaliseerde sector (staatsbedrijven en -organisaties), gesocialiseerde sector (kolchozen en coöperaties) en de overheid (staatsbudget) ³³²⁾. Zij is daarom van doorslaggevende betekenis voor de bepaling en de regulering van de geldhoeveelheid. De tweede groep van inkomsten en uitgaven van de bevolking (hoofdstuk B aan beide zijden van de balans) heeft betrekking op de transacties op de kolchozmarkt en op andere particuliere geldrelaties. Ook deze groep is van betekenis voor de bepaling van de geldhoeveelheid. De terugvloeiing van de gelden maakt als het ware een omweg, zodat de omloopsnelheid wat vertraagd wordt. (Zie schema 7 op p. 80).

Het spreekt vanzelf dat de sluitpost van de balans voor de geldemissie bepalend is. Bij de afname van de chartale geldhoeveelheid bij de bevolking vindt een geldvernietiging en bij de toename een geldschepping plaats.

Wat de geldmigratie betreft, dit vraagstuk is alleen van belang voor de regionale balansen en de balansen van de Sowjet-Republieken. Door stagnaties in goederendistributie, komt het in de USSR veelvuldig voor, dat de aankopen buiten de eigen woonplaats en zelfs buiten de eigen republiek worden gedaan. In deze gevallen vindt geldemigratie plaats. De hoeveelheid van het chartale geld neemt in het eerstbedoelde territorium af.

De toelichting van afzonderlijke posten kan achterwege blijven, omdat de benamingen daarvan voor zichzelf spreken. Er moet daarbij een uitzondering gemaakt worden. Dit betreft de post "*Ontvangsten door middel van overmaking*"

³³²⁾ *Organizatsija i planirovanije...*, op.cit., p.316.

op de inkomstenzijde, en de post "*Geldovermaking*" aan de uitgavenzijde. Als de bevolking meer ontvangt door middel van overmakingen dan zelf overmaakt, dan wordt het saldo bij de inkomsten toegevoegd. In geval de bevolking meer overmaakt dan door middel van overmaking ontvangen wordt, wordt het saldo op de uitgavenzijde geboekt. Het gaat hier dus om de inkomsten en uitgaven van de bevolking door tussenkomst van een kredietinstelling vooral de P.T.T. 333).

d) Het kasplan van de Gosbank

De balans van de inkomsten en uitgaven van de bevolking is een synthetisch plan, dat produktie- en financiële plannen samenvat. Het omvat de totaliteit van de inkomsten en uitgaven van de bevolking (uiteraard exclusief de bedrijven), dus zowel in de vorm van het chartaal-, alsook in de vorm van het giraal geld. Zij kan niet voor operationele doeleinden, dat wil zeggen voor de planning en de regeling van de chartale geldomloop, door de Gosbank gebruikt worden. Daarvoor dient het zogenaamde kasplan. Het wordt driemaandelijks door de Gosbank samengesteld en door de sowjetregering goedgekeurd.

Ook bij dit plan wordt de zogenaamde balansmethode toegepast. Aan de inkomstenzijde worden bronnen vermeld waaruit het chartale geld naar de kassa van de Gosbank toevloeit en aan de uitgavenzijde - de bestemmingsdoeleinden waarvoor het chartale geld verstrekt wordt.

Het kasplan van de Gosbank wordt op alle administratief-territoriale niveaus samengesteld en wel op grond van de aanvragen van bedrijven, organisaties en instellingen. Deze aanvragen zijn in feite kasplannen van de aanvragende instanties. Uiteraard moeten deze aanvragen met de produktie- en financiële plannen van de aanvragers corresponderen. Het spreekt vanzelf, dat ook de gegevens uit het verslag over de uitvoering van het kasplan, dat door het Centrale Bureau voor de Statistiek samengesteld wordt, bij het opmaken van het daaropvolgende kasplan gebruikt worden. Eveneens maakt de Gosbank gebruik van de balans van de inkomsten en uitgaven van de bevolking.

Het schema van het kasplan van de Gosbank voor de gehele Sowjet-Unie ziet er als volgt uit 334).

333) *Idem*, pp.350-378.

334) *Idem*, p.393 en S.W.Borodin, A.M.Demitsjew, G.M.Totsjilnikow, *op.cit.*, pp.289-290.

Structuur van het Kasplan

Inkomsten (Geldontvangsten wegens)	Uitgaven (Geldverstrekkingen)
- Opbrengst van de handel. - Opbrengst van spoorwegen, water- en luchttransport. - Belastingen, leges e.d. - Huishuur en betalingen voor gemeentelijke dienstensector. - Inkomsten van het lokale transport. - Ontvangsten op rekeningen van kolchozen. - Ontvangsten van de bedrijven van het Ministerie van Communicatie van de USSR (PTT). - Ontvangsten van de Spaarkassen. - Opbrengst van schouwburgen. - Opbrengsten van bedrijven van de dienstensector. - Opbrengst van loterijen. - Overige inkomsten.	- Ter uitbetaling van arbeidslonen, (incl. studiebeurzen), overige arbeidsvergoedingen en uitbetalingen in plaats van dienstreistoelagen. - Aankoop van landbouwprodukten en van grondstoffen (door de staatsbedrijven). - Ten laste van kolchozen-rekeningen. - Voor aanleg van voorraden van andere dan landbouwprodukten en voor andere doeleinden. - Kredietverlening voor individuele huizenbouw, huishoudelijke inrichtingen en ten behoeve van operaties van Lombardy. - Voorschotten aan chartaal geld ter uitbreiding van de kasmiddelen van de PTT-kantoren. - Voorschotten aan chartaal geld ter uitbreiding van de kasmiddelen van de Spaarkassen. - Ter uitbetaling van pensioenen, uitkeringen en verzekeringsgelden. - Uitbetalingen van dienstreistoelagen en huishoudelijk-operationele uitgaven.
Totaal van inkomsten	Totaal van uitgaven
Aanvulling van de omzetkassa van de Gosbank met de bankbiljetten uit de reservefondsen (Geldschepping).	Overdracht van de bankbiljetten uit de omzetkassa van de Gosbank naar de reservefondsen (Geldvernietiging) 335).

Op het eerste gezicht lijkt het kasplan een spiegelbeeld van de balans van de inkomsten en uitgaven van de bevolking te zijn. Dit is echter niet het geval. Zo worden in de voornoemde balans de totale inkomsten van de bevolking opgenomen; in het kasplan slechts inkomsten in chartaal geld. Het kasplan omvat ook de relaties in chartaal geld tussen de staatsbedrijven en -organisaties onderling.

In tegenstelling tot de post "*Verplichte en vrijwillige betalingen*" aan de uitgavenzijde van de balans van de inkomsten en uitgaven van de bevolking, omvat de post "*Belastingen, leges en dergelijke*" aan de inkomenszijde van het kasplan ook de door de bevolking te betalen verzekeringspremies. Terloops zij opgemerkt dat in de USSR de door de burgers verschuldigde belastingen (inkomensbelasting, vrijgezellen- en alleenstaandenbelasting en klei-

335) Zie ook: De roebeamissie op p.79.

ne-gezinnen-belasting) voor bijna 95 % door de staatsbedrijven, - organisaties en - instellingen op het arbeidsloon ingehouden en dus door middel van giraal geld voldaan worden ³³⁶⁾. Een nog markanter verschil tussen de beide plannen ligt in het feit dat in tegenstelling tot de balans van de inkomsten en uitgaven van de bevolking, in het kasplan de geldomzet van de particuliere sector niet volledig weerspiegeld wordt.

Een bijzondere aandacht vragen de posten "*Voorschotten aan chartaal geld ter uitbreiding van de kasmiddelen van de PTT-kantoren*" en "*Voorschotten aan chartaal geld ter uitbreiding van de kasmiddelen van Spaarkassen*" aan de uitgavenzijde van het kasplan van de Gosbank. Uit een eerder gedane uiteenzetting (zie p.63) weten wij dat de Spaarkassen ten behoeve van de bevolking kassa-operaties (bv. bij de uitbetaling van de staatspensioenen) verrichten. Hetzelfde is het geval met de PTT-kantoren in hun functie als kredietinstellingen. Daarmee wordt het monopolie van de Gosbank op gebied van kassaoperaties niet aangetast omdat de Spaarkassen en de PTT-kantoren in opdracht van de Gosbank handelen. Een en ander impliceert dat deze kredietinstellingen in tegenstelling tot de staatsbedrijven en overige instellingen en instanties eigen kasvoorraden met de geïncasseerde bankbiljetten en munten mogen aanvullen en ze voor lopende uitbetalingen aanwenden. Echter het komt geregeld voor dat de geïncasseerde gelden niet voldoende zijn om alle betalingen te kunnen verrichten. Welnu, de Gosbank verstrekt de nodige aanvullingen op kasmiddelen, zodat dit de opname in het kasplan van de bovengenoemde posten verklaart.

In het licht van het voorafgaande is het begrijpelijk dat het kasplan geen volledige omloop van het chartale geld in de PTT-kantoren en in de spaarkassen weergeeft, maar slechts saldi tussen eigen netto ontvangsten en netto voorschotten van de Gosbank (indien de ontvangsten groter zijn dan de voorschotten) of omgekeerd (indien de voorschotten groter zijn dan de eigen ontvangsten) ³³⁷⁾.

Zoals gezegd wordt het kasplan voor operationele doeleinden gebruikt. Bij de realisatie van dit plan moet de Gosbank er voor waken dat de volkshuishouding met chartaal geld wordt voorzien zonder de daarbij door de Ministerraad van de USSR toegestane *emissielimiet* te overschrijden. Met andere woorden dient de Gosbank er op te letten dat de *geldschepping* respectievelijk de *geldvernietiging* in het desbetreffende kwartaal binnen de geplande grenzen blijft. Anderzijds meent men door de bewaking van het kasplan een adequate controle op de realisatie van het centrale economische plan te bereiken. Met name wordt door middel van deze bewaking, zo is de stellige overtuiging van de sowjeteconomisten, gecontroleerd of "de in het centrale economische plan verankerde nominale proporties en in de eerste plaats de verhoudingen tussen de vraag naar - en het aanbod van de consumptiegoederen in acht worden genomen" ³³⁸⁾.

³³⁶⁾ *Organizatsija i planirovanije...*, op.cit., p.405.

³³⁷⁾ *Idem*, pp.408 en 409.

³³⁸⁾ *Idem*, p.410.

De bewaking concentreert zich op twee posten, te weten: de inkomsten van de handelsorganisaties en de uitbetalingen van het arbeidsloon. Immers, de bevolking besteedt ca. 90 % van haar arbeidsinkomen voor de consumptiegoederen en diensten en bijna 90 % van de door de kassen van de Gosbank verstrekte chartale geldhoeveelheid is bestemd voor het arbeidsinkomen ³³⁹⁾.

Omdat voor elke administratieve eenheid, beginnende met een rayon, een afzonderlijk kasplan wordt gemaakt, geschiedt de bewaking van de uitvoering van dit plan in alle rayons, gebieden (provincies) en Sowjet-Republieken door de desbetreffende organen van de Gosbank ³⁴⁰⁾.

Bij de controle op de uitvoering van het kasplan beperkt de Gosbank zich niet tot het signaleren van afwijkingen. De instellingen van de Gosbank zijn ook actief betrokken bij het treffen van maatregelen ter bijsturing van het productieproces. Wij komen op deze zaak in de volgende paragraaf nog terug.

e) Slotopmerkingen

Vooruitlopend op de behandeling van de bankplannen hebben wij in paragraaf 3 globaal op de raakpunten tussen de financiële plannen en de kredietplannen en het kasplan gewezen en in paragraaf 2 de plaats en de taak van de bankplannen temidden van de centrale planning omschreven. Hier willen wij nog eens benadrukken dat de bankplannen, en dus ook het kasplan van de Gosbank, een integrerend deel van het algehele centrale economische plan uitmaken.

In deze paragraaf werd de betekenis van het kasplan voor de regulering van de chartale geldomloop in de sowjeteconomie belicht. Verder kwam aan de orde de balans van de inkomsten en uitgaven van de bevolking, omdat het kasplan op deze balans, die overigens door het centrale planbureau (Gosplan) van de USSR in overleg met de Gosbank samengesteld wordt, gebaseerd is.

Rest nog de vraag in hoeverre de krediet- en financiële planning voor de geldomloop van betekenis is.

Het kasplan van de Gosbank en het plan van kortlopend krediet van deze monobank worden onafhankelijk van elkaar samengesteld. Toch is het geen toeval dat deze twee plannen per kwartaal vervaardigd worden. Immers, bij de juiste planning dient het in het kasplan geplande bedrag van de geldemissie gelijk te zijn aan de in het plan van kortlopend krediet van de Gosbank geplande toename respectievelijk afname van de bankbiljetten in circulatie. Met andere woorden, bij een geldschepping dienen de kortlopende kredieten dienovereenkomstig te groeien en bij een geldvernietiging zullen deze kredieten dienovereenkomstig moeten dalen. Ziet het kasplan noch geldschepping noch geldvernietiging voor, dan wordt de geldemissie niet als een bron van de kortlopende kredietverlening in aanmerking genomen. In dat geval kan het kortlopend krediet slechts vergroot worden als dit de eigen en aangetrokken middelen van de Gosbank (spaartegoeden en deposito's) en/of de tegoeden van het staatsbudget bij de Gosbank toelaten. Een en ander willen wij aan de hand van een

³³⁹⁾ S.W.Borodin, A.N.Demitsjew, G.M.Totsjilnikow, op.cit., pp.287 en 291.

³⁴⁰⁾ Idem, pp. 290-293.

aan *Borodin* c.s. ontleend voorbeeld toelichten.

Stel dat middelen en bestedingen in het kasplan van de Gosbank aan elkaar gelijk zijn en dat in hetzelfde kwartaal uit geldemissie 5 miljard aan kortlopende kredieten verleend zijn. Als wij nu door middel van de geldschepping *de uitgaven* van het kasplan met 2 miljard vergroten, dan nemen de middelen van het kredietplan ("Bankbiljetten in circulatie") ook met 2 miljard toe en zal dus 7 miljard aan kortlopend krediet uit geldemissie verstrekt worden. Worden daarentegen *de inkomsten* ten opzichte van de uitgangssituatie van 5 miljard geldemissie met 2 miljard vergroot dan vindt een geldvernietiging plaats en zal dus slechts 3 miljard aan kortlopend krediet verleend kunnen worden. Blijven, tenslotte, de uitgaven en de inkomsten van het kasplan onveranderd, dan zullen in het gegeven voorbeeld de kortlopende kredieten van de Gosbank 5 miljard kunnen bedragen ³⁴¹⁾,

Volgens *Mitelman* c.s. laat het bovenuiteengezette verband tussen het kasplan en het kredietplan van de Gosbank, in de sowjetliteratuur als een "*organisch verband tussen het krediet en de geldomloop*" aangeduid, zien dat beide plannen een eenheid vormen. Deze eenheid spruit voort uit het feit dat "de girale en chartale geldcircuits de bestanddelen zijn van de totale transacties van de bank" ³⁴²⁾. De girale geldtransacties hebben echter geen invloed op de emissie omdat deze transacties in evenwicht zijn en geen invloed hebben op het chartale geldcircuit. (Er vinden slechts overboekingen van de rekening van een instelling op de rekening van een andere instelling plaats). Anders is het geval met de chartale geldtransacties. Want, stellen *Mitelman* c.s.: "de inkomsten en uitgaven van chartale gelden, die een bestanddeel van de totale omzet van de bank vormen, weerspiegelen de gehele inkomsten en uitgaven van de chartale gelden van het kasplan en zijn emissieresultaat. Derhalve hangen van de resultaten van het kasplan de veranderingen af van het emissieresultaat, dat door het kredietplan voorzien wordt; deze veranderingen brengen hetzelfde emissieresultaat als in het kasplan tot uitdrukking, dat uit de wetten van de geldcirculatie voortvloeit" ³⁴³⁾.

Mitelman c.s. betogen dus, dat "bij de samenstelling van het kredietplan de omvang van de emissie geen rekenkundig verschil is tussen de omvang van de gevraagde kredieten en de omvang van de bankmiddelen (exclusief geëmitteerde middelen), maar een door het kasplan te bepalen grootte". Voorts stellen deze auteurs dat het aldus geplande emissieresultaat aan de onder a en b van deze paragraaf (zie pp. 164-166) behandelde en door Marx geformuleerde wetten van de geldcirculatie recht doet ³⁴⁴⁾.

Het bestaan van een organisch verband tussen het kortlopend krediet en de geldomloop is van wezenlijk belang voor de monetaire politiek. Dit verband wil namelijk zeggen dat men bij de kredietverlening er voor moet waken dat

³⁴¹⁾ *S.W. Borodin, A.N. Demitsjew, G.M. Totsjilnikow, op.cit., pp. 288-289. Zie ook: Organizatsija i planirovanije..., op.cit., pp. 332-333.*

³⁴²⁾ *Organizatsija i planirovanije..., op.cit., p. 333.*

³⁴³⁾ *Ibidem.*

³⁴⁴⁾ *Ibidem.*

men niet meer krediet verleent als voor de girale en chartale geldcirculatie noodzakelijk is. Men moet er verder voor zorgen dat men zich bij de verlening van kredieten aan de geplande termijnen houdt. En tenslotte moet er op toegezien worden dat de kredieten binnen vastgestelde termijnen afgelost worden. Houdt men zich niet aan de gestipuleerde regels, dan hebben bedrijven en organisaties te veel geldmiddelen, ten gevolge waarvan te grote voorraadvorming mogelijk is en per saldo zal het evenwicht tussen geldhoeveelheid en goederen-massa verbroken worden ³⁴⁵⁾.

De juiste samenstelling en uitvoering van het kortlopende kredietplan van de Gosbank is dus van belang voor de regulering van de chartale geldcirculatie.

Ook van belang voor de waardevastheid van het sowjetgeld zijn het staatsbudget en de financiële plannen van afzonderlijke bedrijfstakken en van de bedrijven en organisaties.

Wij hebben er reeds op gewezen dat de sowjetregering naar overschotten op het staatsbudget streeft. Door dit feit en het feit dat uit het staatsbudget gelden voor de Gosbank ten behoeve van de kredietverlening ter beschikking worden gesteld, blijkt de grote betekenis van het staatsbudget voor de kredietverlening. Maar nog in ander verband wordt door de sowjetschrijvers het staatsbudget van belang voor de regulering van de geldomloop geacht. Door middel van het staatsbudget wordt het nationaal inkomen verdeeld in *consumptiefonds* en *investeringsfonds* (Zie § 9, sub b van hoofdstuk V en schema 17 pp. 137-140). Daardoor wordt een planbasis voor de balans van de inkomsten en uitgaven van de bevolking gemaakt, welke balans essentieel is voor de regulering van de chartale geldomloop ³⁴⁶⁾.

De betekenis van de financiële bedrijfsplannen (zowel van bedrijven als van bedrijfstakken) schuilt hierin, dat bij de samenstelling en de uitvoering van deze plannen een rationeel gebruik van goederen en van financiële middelen nagestreefd wordt en er voor gezorgd wordt, dat men zich aan de planrichtlijnen houdt. Met andere woorden, de juiste samenstelling en uitvoering van de financiële bedrijfsplannen behoren ook tot de condities van de realisering van het emissieplan ³⁴⁷⁾.

Tenslotte willen wij nog stilstaan bij het vraagstuk van de zogenaamde geldmigratie.

In verband met de geldmigratie worden zogenaamde territoriale plannen van de chartale geldomloop gemaakt. In de praktijk wil dat zeggen dat vanaf een Sowjet-Republiek tot een rayon(district) en/of een stad toe, balansen van de inkomsten en uitgaven van de bevolking en kasplannen worden samengesteld. Volgens Lawrow c.s. moeten deze plannen evenwicht brengen tussen het aanbod van consumptiegoederen en diensten en de inkomens van de bevolking van deze regio om daarmee onnodige geldmigratie tegen te gaan. Maar dezelfde schrij-

³⁴⁵⁾ *Idem*, pp. 333 en 334.

³⁴⁶⁾ *Finansy i kredit* (o.r.v. prof. W.W. Lawrow), op.cit., p. 399.

³⁴⁷⁾ *Ibidem*.

vers moeten toegeven dat deze planning juist ten gevolge van de geldmigratie zeer moeilijk te realiseren valt ³⁴⁸⁾.

Dat het vraagstuk van de geldmigratie van belang is, getuigt het feit dat de plaatsvervangende chef van de afdeling voor de regulering van de geldomloop bij de Gosbank *Joe.I.Kasjin* dit vraagstuk wederom (in februari 1974) in discussie bracht. Kasjin meent de beste resultaten bij de vaststelling van de omvang van de geldmigratie en bij de lokalisering daarvan te bereiken door de introductie van het girale geld bij de geldtransacties van de bevolking ³⁴⁹⁾. (Bij wijze van experiment worden in een aantal van de daartoe uitgeselecteerde bedrijven salarissen op rekeningen van de betrokken werknemers overgemaakt). Interessant is daarbij zijn suggestie om het girale geldverkeer door de gebruikmaking van de computers te doen plaatsvinden. De realisering van de "*electronische geldoverschrijvingen*" kan zijns inziens haar beslag krijgen bij de uitwerking van de hoofdrichtlijnen voor de ontwikkeling van de sowjetmaatschappij in de jaren 1976-1990. "Ten gevolge daarvan" - zo besluit Kasjin zijn suggestie - "kan zich een organische versmelting van de kassafunctie met de verrekeningsfunctie van de Gosbank voordoen. De emissie van het chartale geld wordt vervangen door de creatie van de gedematerialiseerde middelen van de girale verrekeningen" ³⁵⁰⁾.

§ 6. CONTROLLERENDE FUNKTIES VAN DE SOWJETBANKEN

De centraal geplande en geleide economie van de USSR kan men ook als een voorschrifteneconomie aanduiden. Zij wordt immers behalve door het centrale economische plan ook door middel van administratieve maatregelen van de leidende instanties geregeld.

Plannen en voorschriften hebben slechts dan zin als ze door economische subjecten nageleefd worden. Het is daarom begrijpelijk dat het sowjetstelsel instanties kent die met de controle van de economische activiteiten van de bedrijven en organisaties belast zijn.

Ook de bankinstellingen hebben in het economische bestel van de USSR controllerende functies. De bankcontrole is niet gericht op de kredietwaardigheid van de debiteuren, maar op de totale economische en financiële werkzaamheden van de bedrijven en organisaties. Bij deze controle bestuderen de sowjetbanken de stand van zaken bij hun cliënten en beoordelen of en in hoeverre deze stand aan de geplande doelstellingen beantwoordt. Overigens worden sowjetbedrijven en -organisaties nog gecontroleerd door de communistische partij, de vakbeweging, de fiscus en de superieure leidinggevende organen (mi-

³⁴⁸⁾ *Idem*, pp.397 en 398. Men raadplege ook: N.T.Berkow, *Migratsija djenjeg i metody jejo izoetsjenija* (Geldmigratie en methoden van de bestudering van dit verschijnsel), *Finansy*, Moskou 1966, pp.10-51 en 108 e.v.

³⁴⁹⁾ *Joe.I.Kasjin*, *K.woprosoe o metodach iztsjisljenija migratsiji nalitsjnych djenjeg* (Terzake methoden van de berekening van de migratie van het chartale geld), *Djenjgi i kredit*, nr.2 (februari) 1974, pp.33-42.

³⁵⁰⁾ *Idem*, p.42.

nisteries casu quo glavki) 351).

De bankcontrole is permanent. Bij het gereedmaken van de plannen vindt een *preventieve* controle plaats. De Gosbank en de Strojbank moeten er daarbij op toezien dat de plannen aan de financiële- en kredietbronnen, alsook aan de indicatoren van deze plannen beantwoorden. Daarna wordt een *lopende* controle uitgevoerd. Het doel daarvan is: tijdig eventuele afwijkingen van de plannen te constateren en ze te corrigeren. Tenslotte wordt een *uiteindelijke* controle gemaakt. Deze controle heeft een *repressief* karakter. Men onderzoekt of de plannen uitgevoerd zijn en zo neen wat de oorzaken daarvan waren. Daarbij wordt er ook nagegaan in hoeverre eerder genomen beleidsbeslissingen rationeel waren. Kortom, bij de uiteindelijke controle vindt een bedrijfseconomische analyse plaats 352).

In hoofdstuk IV kwamen reeds, weliswaar terloops, verschillende aspecten van de bedrijfseconomische en financiële controle door de Gosbank en de Strojbank naar voren. Het bleek, dat bij deze controle de financiering van de vlottende activa en de investeringen van de bedrijven onder de loupe worden genomen. Voorts bleek ook, dat deze controle, om met *H. De Maegd* te spreken, gebonden is aan de krediet-, verrekenings- en kasoperaties die de sowjetbanken ten behoeve van de bedrijven voltrekken 353).

In deze paragraaf willen wij wat uitvoeriger op de controlerende functies van de sowjetbanken ingaan. Wij stellen daarom achtereenvolgens aan de orde de controle door de Gosbank op de uitgaven voor lonen en de zogenaamde controle door de roebel.

a) De controle van de Gosbank op de uitgaven voor lonen

De controle op de uitgaven voor lonen geschiedt in het kader van de regeling van de geldomloop en met name in verband met het toezicht op de stipte uitvoering van het kasplan. Anderzijds moet zij er toe bijdragen dat de arbeidskosten binnen het economisch verantwoorde minimum gehouden worden. Zij streeft dus algemeen economische doeleinden na, die door het centrale economische plan zijn bepaald.

Kunze wijst op de monetaire doelstelling van de controlerende bank en omschrijft deze als "Wahrung der Geldwertstabilität", om "die geplanten Relationen zwischen kaufkräftiger Nachfrage und Konsumgüterproduktion zu gewährleisten". Wij stemmen in met zijn beargumentering van dit streven naar voor-
noemd evenwicht. "Sollte" - aldus Kunze - "die ausgezahlte Lohnsumme den Planansatz übersteigen, so entsteht in Höhe dieser Differenz ein ungeplantes Geldvolumen, das zwar die administrierten Preise nicht in die Höhe treibt, jedoch zu einer verdeckten Inflation führen kann" 354). De sowjetauteurs

351) Men raadplege daaromtrent: Foenktsiji i stroektoera organow oeprawlenija, ich sowersjenstwowanije (Functies en structuur van de leidinggevende organen, hun vervolmaking) onder redactie van G.Ch.Popow, "Ekonomika", Moskou 1973, pp.108-117.

352) Idem, p.110.

353) De Maegd, op.cit., p.63.

354) Dr.Christian Kunze, *Änderungen in Bankpolitik und Bankwesen als Teil der Wirtschaftsreformen der DDR*, Duncker & Humboldt, Berlin, 1972, p.48.

noemen daarnaast nog twee andere doelstellingen van de controle op de uitgaven voor lonen, te weten: het bevorderen van versnelde stijging van de arbeidsproduktiviteit en het streven naar een snellere toename van de arbeidsproduktiviteit dan de verhoging van het gemiddelde arbeidsloon ³⁵⁵⁾, Het is duidelijk dat het hier om de doelstellingen van de loonpolitiek gaat. Men huldigt namelijk de stelling dat de arbeidsproduktiviteit sneller dient te stijgen dan de nominale lonen.

Uiteraard draagt het hoofdbestuur van de Gosbank zorg voor de controle op de totale uitgaven voor de lonen in de gehele Sowjet-Unie en haar lagere organen en de bankfilialen zien toe op de uitgaven voor de lonen in hun gebieden. In het bijzonder vindt daarbij een nauwe samenwerking tussen de Gosbank en de ministerraden van de vijftien Sowjet-Republieken plaats. Immers, er wordt niet één kasplan voor de gehele Sowjet-Unie goedgekeurd, maar voor elke Sowjet-Republiek afzonderlijk een kasplan. In geval van noodzaak worden ook per republiek aparte maatregelen getroffen ter herstel van het evenwicht tussen de hoeveelheid van het chartale geld en het aanbod van de consumptiegoederen en diensten ³⁵⁶⁾.

De controle geschiedt direct of indirect bij de verstrekking van geld door de Gosbank voor de lonen, wat een tijdig ingrijpen bij eventuele afwijkingen van het plan mogelijk maakt. Zij heeft geen betrekking op de individuele lonen en vindt tegelijk plaats met andere soorten van controle. Bij deze controle wordt er op gelet dat er door een bedrijf niet meer aan lonen uitbetaald wordt dan de door het plan voorziene som. Uiteraard tracht men daarbij de arbeidskosten te drukken.

Als gevolg van de economische hervormingen in 1965, zijn veranderingen in de bankcontrole aangebracht. Vanaf 1969 werd zij aanzienlijk versterkt en zelfs uitgebreid. Voortaan vindt de controle niet maandelijks maar éénmaal per kwartaal plaats. Daarentegen is de filialen in overweging gegeven om de bedrijfseconomische en -financiële werkzaamheden van hun cliënten aan een jaarlijkse analyse te onderwerpen. Dit om te constateren of het loonfonds niet sneller stijgt dan de arbeidsproduktiviteit. Met name moet worden nagegaan: a) de verhouding van het groeitempo van het loonfonds tot het groeitempo van de brutoproduktie en afzet; b) de verhouding van de stijging van de arbeidsproduktiviteit tot de stijging van het gemiddelde loon per jaar; c) of het loonfonds van het boekjaar op de juiste wijze tussen kwartalen verdeeld wordt. De Gosbank moet er voor zorgen dat voornoemde verhoudingen economisch verantwoord zijn ³⁵⁷⁾.

Naar gelang de bankcliënten bij hun loonbeleid aan de zojuist voornoemde en aan een aantal andere criteria beantwoorden, worden hun meer of minder geprivilegieerde financieringsfaciliteiten geboden, dan wel straffen opge-

355) Zie: *Organizatsija i planirovanije...*, op.cit., p.415.

356) *Djenjeznoje obrasjtsejenije i kredit SSSR (o.r.v. Herasjtsjenko)*, op.cit., p.159.

357) *Idem*, pp.161-163.

legd 358).

In het algemeen is het zo, dat de Gosbank voor de eerste twee en een halve maand van elk kwartaal het geplande en goedgekeurde bedrag aan loonfonds aan elk bedrijf zonder meer ter beschikking stelt. Mocht blijken dat een bedrijf de door het plan voor het desbetreffende kwartaal vastgestelde brutoproduktie niet haalde, dan wordt bij de kwartaalafrekening voor elke 1 % minder produktie, het geplande loonfonds met 0,4 % tot 0,9 % (naar gelang de branche) verminderd. Bij een eventuele meerproduktie wordt voor elke 1 % van het overtreffen van het plan het geplande loonfonds met 0,4 % tot 0,9 % verhoogd.

Indien bij de analyse, in verband met de vraag of de arbeidsproduktiviteit in een bedrijf sneller stijgt dan het loonfonds, blijkt dat bijvoorbeeld ten onrechte de stijging van het loonfonds op 4 % gepland is, terwijl de produktie slechts met 2 % gestegen is, dan kan het betreffende bankfiliaal (echter met toestemming van het superieure bankorgaan) bij de definitieve kwartaalafrekening de plancijfers van het loonfonds alsnog met 2 % (4-2) verlagen³⁵⁹⁾.

In het kader van de controle op de uitgaven voor lonen wordt er nauwkeurig op gelet dat de bedrijven en organisaties de teveel uitbetaalde loonmiddelen niet door kredieten dekken en dat zij zich strikt aan de voorschriften houden.

Het is voorts de taak van de Gosbank om bij de nogal veel voorkomende wijzigingen van de plannen er op te letten, dat het loonfonds niet verhoogd wordt. In voorkomende gevallen kan het betreffende filiaal van de Gosbank bij de verstrekking van loonmiddelen uitgaan van het oorspronkelijke plan.

Tenslotte moet gewezen worden op het feit dat de filialen van de Gosbank ook de plicht hebben om geregeld controle aangaande zogenaamde kasdiscipline van de bedrijven en organisaties uit te oefenen. Onder kasdiscipline verstaat men de plicht van een bedrijf of van een organisatie zich aan de voorschriften inzake de bewaring van het geld te houden, tijdig geïnde bedragen aan de bank af te leveren en het chartale geld slechts voor doelen waarvoor zij opgenomen werden, te besteden. Hoe ver deze controle gaat, moge blijken uit het feit, dat op de keerzijde van de bankbescheiden over de geldopname aangetekend wordt waarvoor het bedrag bestemd is³⁶⁰⁾.

De Gosbankinstellingen beperken zich niet tot controle en het nemen van sancties. Zij treden vaak in overleg met de plaatselijke staats- en partijinstanties om de geconstateerde tekorten in een bepaald bedrijf op het gebied van de distributie van de consumptiegoederen, in de arbeidsbemanning en andere zaken recht te zetten. Door dat alles zijn ze in feite betrokken bij

358) Wij kunnen terwille van de grote lijn niet in details treden. Bovendien bestaat reeds een uitvoerige studie over de controle van de Gosbank op de bedrijfseconomische en financiële activiteiten. Zie: Dr. De Maegd, *De Kontrole van de Staatsbank op de economische en financiële bedrijvigheid van de nijverheidsonderneming in de Sowjet-Unie*, Gent 1969.

359) Gegevens en voorbeelden ontleend aan: *Djenjezjnoje obrasjtsjenije i kredit SSSR* (o.r.v. Herasjtsjenko), op.cit., pp. 161 en 163.

360) Idem, pp. 163-166. Voor uitvoerige behandeling zie: Dr. De Maegd, op.cit., pp. 83-121.

het bijsturen van het bedrijfsbeleid en van het produktie- en distributieproces van de sowjet-economie. Opvallend is, dat hoewel de controle op de uitgaven voorlonen algemeen-economische doeleinden beoogt, zij zich richt op het economisch en financieel gebeuren in een sowjetbedrijf of -organisatie.

b) De controle door de roebel

Breder van opzet dan de controle op de uitgaven voor lonen, is de zogenaamde controle door de roebel. Dit specifieke controlebegrip onderstreept "de belangrijke plaats die het geld (als rekeneenheid wel te verstaan - O.K.) inneemt in de planmatige leiding van de sowjet-economie". Deze controle is gericht op de bedrijfsvoering in al haar economische en financiële aspecten. "Zij krijgt concrete vorm door middel van instrumenten en mechanismen, als de prijzen, de winst, de kostprijs, de kredietverlening, de inhoudingen voor het staatsbudget, de financiering uit het staatsbudget" ³⁶¹⁾.

De controle door de roebel voeren de banken stelselmatig door bij alle bedrijven en organisaties gedurende de verlening van kredieten, verrichting van overschrijvingen, verstrekking van financieringsmiddelen en bij inning van en uitbetaling in chartaal geld. Zij beoogt een "versterking van de chozras-tsjot, uitvoering van de goedgekeurde plannen, inachtneming van het economisch principe en aflossing van de bankkredieten" ³⁶²⁾. De controlerende bank tracht haar cliënt zowel in bedrijfs-economisch alsook in organisatorisch opzicht te beïnvloeden. Deze bank behoort haar geldkredietmechanisme zo te hanteren dat niet alleen de produktiekosten door eigen inkomsten van het betrokken bedrijf gedekt worden, maar dat ook deze produktiekosten geminimaliseerd worden en de rentabiliteit verzekerd en zo groot mogelijk gemaakt wordt. Daarnaast worden door de banken aanbevelingen verstrekt hoe geconstateerde afwijkingen van de plannen weggewerkt kunnen worden ³⁶³⁾.

In het kader van de economische hervormingen van 1965 werd ook wijziging in de controle door de roebel aangebracht. Evenwel is zij nog steeds veelomvattend. Volgens *Mitelman* c.s. gaat nu de controlerende bank na hoe het met de uitvoering staat van de jaarplannen van de aan haar toevertrouwde bedrijven en organisaties en in het bijzonder in hoeverre de produktie-, kostprijs-, afzet-, winst- en rentabiliteitsplannen verwezenlijkt zijn. Daarnaast wordt onderzocht hoe het met de objecten gesteld is waarop krediet verleend werd, of de bevoorrading met materialen en grondstoffen conform plan verloopt en of men zich aan de verplichtingen ten opzichte van de afnemers houdt. Voorts wordt er zorgvuldig op gelet of het financiële beleid van een bedrijf of organisatie niet in strijd is met geldende normen en voorschriften, of de geïnvesteerde bedragen het geplande effect sorteren en of de betrokken cliënt zich aan de kredietvoorschriften (zogenaamde kredietdiscipline) houdt. Ook wordt er onderzocht of een bedrijf of organisatie in geval van noodzaak de

³⁶¹⁾ *Dr. De Maegd, op.cit., pp.47-48.*

³⁶²⁾ *Djenjezjnoje obrasjtsjenije i kredit SSSR (o.r.v. Herasjtsjenko), op.cit., p.212.*

³⁶³⁾ *Idem, pp. 211-213.*

financiën volgens aanwijzingen van de bank saneert, of deze aanwijzingen en eventuele sancties de gewenste resultaten opleveren en of de verslaggeving juist en correct is ³⁶⁴⁾.

Men ziet dat in principe de controlerende bank een volledige inzage in de werkzaamheden van het bedrijfsleven heeft en bevoegd is een veelzijdige controle in te stellen naar de economische en financiële activiteiten van haar cliënten. Wel moet er aan toegevoegd worden, dat er zeker vanaf 1965 een tendentie bestaat om bij de controle hoe langer hoe minder in details te treden. Men is gestopt met onderzoek naar elke afzonderlijke bedrijfsactiviteit en van elke afzonderlijke balanspost. De controle concentreert zich meer op het begin- en eindstadium van het bedrijfsgebeuren. In het begin tracht men door controle te voorkomen dat het krediet voor de aanschaf van overvloedige materialen gebruikt wordt. Met andere woorden, de controlerende bank waakt er voor dat geen onnodige voorraadvorming plaats vindt. In het eindstadium is de bankcontrole er op gericht, dat de afzetplannen vervuld en indien enigszins mogelijk overtroffen worden en dat het verstrekte krediet binnen de termijn afgelost wordt. Daarbij abstraheert men hoe de afzonderlijke elementen gefinancierd werden en kijkt men slechts naar eindresultaten. De bankcontrole door de roebel verliest, zo menen Mitelman c.s., hoe langer hoe meer het specifieke bankkarakter, waarbij elke kredietoperatie onderzocht wordt, en neemt steeds meer de vorm aan van een bedrijfseconomische en financiële analyse ³⁶⁵⁾.

Uiteraard wordt door de Gosbank en de Strojbank nog controle uitgeoefend op de investeringsactiviteiten. Ook hier vergelijkt men de resultaten met de plannen. Een en ander geschiedt bij gelegenheid van de verstrekking van de financieringsmiddelen ten behoeve van de effectuering van de investeringen en bij de aflossing van langlopend krediet. De betrokken economische subjecten moeten voortdurend rekening en verantwoording afleggen over realisatie van investeringsobjecten en de controlerende bank gaat na of deze objecten tijdig in werking zijn gesteld, of zij aan technische eisen voldoen, of de projecten rendabel blijken te zijn en of de terugvloeiing van de geïnvesteerde bedragen binnen de geplande termijn verzekerd is. Daarbij let de bank er op dat de aanwending van de verstrekte geldmiddelen volgens hun bestemming is; zij moet beletten, dat de bedrijven de voor de financiering van de vlottende activa bestemde geldmiddelen voor de aflossing van het investeringskrediet gebruiken ³⁶⁶⁾.

c) Sancties

Terloops is er in deze paragraaf gewag van gemaakt dat de banken bevoegd zijn niet alleen voorstellen ter verbetering van de activiteiten van bedrijven en organisaties te doen. Zij kunnen daarnaast de slecht werkende bedrijven en

³⁶⁴⁾ *Organizatsija i planirovanije...*, op.cit., pp.162-163.

³⁶⁵⁾ *Idem*, pp.164-167. Voor een uitvoerige behandeling van deze materie zie: Dr. De Maegd, op.cit., pp.122-246.

³⁶⁶⁾ S.W.Borodin, A.N.Demitsjew, G.M.Totsjilnikow, op.cit., p.308, *Finansy i kredit SSSR* (o.r.v. Prof.W.W.Lawrow), pp.364-365 en Dr. De Maegd, op.cit., pp.265-294.

organisaties, kas-, krediet- en verrekeningssancties opleggen en de goed werkende - geprivilegieerde financieringsfaciliteiten toekennen. Het is juist deze bevoegdheid die de controlerende banken van de andere controle-organen onderscheidt ³⁶⁷⁾.

Inmiddels is er ook op gewezen dat de controle hoofdzakelijk uit algemeen-economische overwegingen ondernomen wordt, maar zich feitelijk op het bedrijfs-economisch gebeuren en de bedrijfsfinanciën concentreert. Uit algemeen economisch standpunt moet deze controle "bijdragen tot het evenwicht tussen de omvang van de in chartaal geld uitbetaalde lonen e.a. vergoedingen en de waarde van de voortgebrachte goederen en diensten, die bepaald is door centraal vastgestelde en relatief stabiele prijzen en moet ze de disproporties, schaarsten en andere afwijkingen, die ontstaan bij de uitvoering van de plannen helpen opsporen en hun nadelige invloed bestrijden" ³⁶⁸⁾. Hieraan moet nog toegevoegd worden, dat deze controle ook de negatieve gevolgen van veelvuldige wijziging van lopende plannen, manipulaties en misleidingen bij de verslaggeving door bedrijven en organisaties, fraudes, onvolkomenheden in de administratie en andere ontoelaatbare praktijken, dient tegen te gaan ³⁶⁹⁾.

De sancties dienen de doeltreffendheid van de controle te bewerkstelligen, toch behoren zij volgens *Joe.Sjenger* en *De Maegd* "tot de moeilijkste en ingewikkeldste vraagstukken betreffende de organisatie van het socialistisch kredietstelsel" ³⁷⁰⁾. Deels omdat daaromtrent "geen nauwkeurige bepalingen bestaan", deels omdat "de keuze der sancties in de Gosbank-instructies niet altijd in overeenstemming is met de aard der gebreken in de ondernemingsbedrijvigheid" ³⁷¹⁾. De sowjetauteur *I.Tsjernow* meent in dit verband, dat "een van de gebreken van het stelsel van de banksancties in de strenge reglemen-

³⁶⁷⁾ *Dr.De Maegd*, p.322.

³⁶⁸⁾ *Idem*, p.325.

³⁶⁹⁾ Wij verwijzen in dit verband naar het reeds aangehaalde artikel van *N.Fedorenko* "Economische hervorming en bepaalde problemen van de optimale leiding van de socialistische economie". *Federenko*, de directeur van het Centrale economisch-mathematisch instituut van de Akademie van Wetenschappen van de USSR en een van de geestelijke vaders van de Kosygin-hervorming, toont in dit artikel aan, dat de sowjet-managers ook van voornoemde hervorming misbruik maken om aan hun premies te komen, o.q. om aan de sancties en bestraffingen te ontkomen. Zie: *Woprosy Ekonomiki*, nr.3 (maart) 1970, pp.55-56. Bij wijze van voorbeeld van niet geoorloofde praktijken, noemt *De Maegd* het verschijnsel van "tolkatsj". Dienaangaande ontlene wij aan de studie van *De Maegd* het volgende: "Talrijke ondernemingen zenden afgevaardigden, beter bekend als "tolkatsji" of "stuwers" naar leveranciers teneinde de verzending van de bestelde produkten te bespoedigen. De bureaucratische organisatie van de distributie der produktiemiddelen heeft deze niet geoorloofde praktijk ruim verspreid. Gedurende negen maanden van 1960 bezochten 1482 afgevaardigden van andere ondernemingen uit verscheidene economische gewesten, een fabriek van rubberprodukten te Leningrad met het doel de verzendingsproblemen te bespreken. Gedurende het derde kwartaal van 1960 bezochten 72 "tolkatsji" een fabriek voor medische apparatuur, eveneens te Leningrad. Over een periode van negen maanden van dat jaar bedroeg het aantal 224. Teneinde deze zakenreizen tegenover de Staatsbank te kunnen verantwoorden worden bv. voorwendselels bedacht zoals bespreken van technische details en leveringsvoorwaarden". *Dr.De Maegd*, op.cit., pp.105-106. Zie ook: *Dr.S.van Popta*, pp. 425-460.

³⁷⁰⁾ *Dr. De Maegd*, p.323.

³⁷¹⁾ *Ibidem*.

tering ligt van hun toepassing" 372).

Volgens *De Maegd* besluit de controlerende bankinstelling tot sancties op grond van gegevens omtrent: 1) de samenstelling van het werkkapitaal en het behoud van het eigen vlottend vermogen; 2) de betalingsdiscipline; 3) de toestand van de boekhouding en de stiptheid van de verslaggeving en 4) de uitvoering van bepaalde planopgaven ³⁷³⁾. Meestal kan de controlerende bankinstelling tot het opleggen van sancties eerst overgaan als zij daartoe toestemming van haar superieure bankorgaan gekregen heeft.

Ten gevolge van de economische hervormingen hebben zowel de criteria van de beoordeling van de bedrijfseconomische en financiële activiteiten van een bedrijf of organisatie, alsook de sancties van de Gosbank een verandering ondergaan.

Conform het regeringsbesluit van 3 april 1967 en andere nadien getroffen beschikkingen, worden bedrijven en organisaties naar gelang hun resultaten tot de categorie van slechtwerkende dan wel tot de categorie van goedwerkenden gerekend.

Een *goedwerkend bedrijf* is dat bedrijf dat de opgaven van de afzet- en winstplannen en van het plan in natura vervuld heeft en in de desbetreffende planperiode de eigen omloopmiddelen (dus middelen ter financiering van vlottende activa) heeft behouden. Zo een bedrijf heeft recht op het zogenaamde "*krediet uit vertrouwen*", dat bij tijdelijke liquiditeitsmoeilijkheden zonder materiële zekerheidsstelling voor de duur van 60 dagen door de Gosbank verleend wordt. Daarnaast kan dat bedrijf nog een krediet voor de uitbetaling van lonen voor de duur van 30 dagen ontvangen, zelfs in het geval als andere schulden niet tijdig door het betrokken bedrijf zijn terugbetaald.

Een bedrijf wordt als een *slechtwerkend* aangeduid, als het de voornoemde "kwaliteiten" van een goedwerkend bedrijf niet bezit en geen maatregelen ter verbetering van de situatie treft. Zo een bedrijf kan door zijn bank op "*speciaal kredietregime*" gezet worden en dientengevolge een aantal sancties opgelegd krijgen. De sancties zijn drieledig:

- 1) de debetrente wordt 20 % opgetrokken;
- 2) het krediet ter aanvulling van de middelen ter financiering van de vlottende activa wordt slechts verstrekt onder de kredietgarantie van het superieure leidinggevende orgaan;
- 3) de verlening van overige kredieten wordt stopgezet (uitgezonderd kredieten ter verrekening van schulden aan leveranciers van landbouwprodukten en aan de organisaties voor buitenlandse handel).

Mocht het bestrafte bedrijf binnen 6 maanden geen verbetering aangebracht hebben, dan kunnen de sancties worden verzaamd door:

- 1) stopzetting van bijna alle soorten krediet;
- 2) opzegging van alle bestaande schulden en beslaglegging van binnenkomende

372) *Dr. De Maegd*, p. 324.

373) *Idem*, p. 323.

gelden ter aflossing van deze schulden ³⁷⁴⁾.

Aangezien de superieure leidinggevende organen dikwijls hun ondergeschikte bedrijven en organisaties in bescherming nemen en de Gosbank en de Strojbank tegenover deze organen geen sancties kunnen treffen, kan de doeltreffendheid van de bankcontrole en van de sancties in zulke gevallen in twijfel worden getrokken. In veel gevallen worden de moeilijkheden van bedrijven en organisaties door gebreken in het sowjetstelsel veroorzaakt. Ook in zulke gevallen bereikt men noch met de bankcontrole noch met de sancties veel. Op deze problemen komen wij in het laatste hoofdstuk terug ³⁷⁵⁾.

§ 7. DE BANKRENTE

Men onderscheidt drie etappen in de bankrentepolitiek van de USSR, namelijk 1917-1934, 1935-1965 en de periode sinds 1965 ³⁷⁶⁾. Tot 1934 werd de bankrente door de banken zelf bepaald. Daarna tot op heden wordt de bankrente door de sowjetregering vastgesteld.

De eerste etappe omvatte de vestigingsfase van de centraal geleide sowjet-economie en eindigde met de afsluiting van de krediethervorming in 1934. In het begin was de bankrente tamelijk hoog. Er bestond bovendien geen uniformiteit. Zo werd de rente in 1921 voor staatsbedrijven op 8 % per maand berekend. Coöperatieve bedrijven betaalden 10 % per maand. De bankrente voor de particuliere bedrijven bedroeg 12 % per maand. Met de jaren werd de rente wat omlaag gebracht en er werd gestreefd naar een uniformiteit daarvan. De geldinflatie bemoeilijkte dit proces. De Gosbank streefde naar de verdeling van de verliezen door de voortschrijdende inflatie, tussen haarzelf en de opnemers van het krediet. De normalisering kwam in het midden van de jaren twintig. De Gosbank verlaagde de debetrente tot 8 % - 10 %, en verhoogde de creditrente tot 6 % - 8 % ³⁷⁷⁾. Ook andere banken normaliseerden de bankrente. De stand van zaken zag er toen als volgt uit: ³⁷⁸⁾

374) Het regeringsbesluit van 3 april 1967 "Over maatregelen aangaande verdere verbetering van de kredietverlening en verrekeningen in de volkshuishouding en verhoging van de rol van het krediet bij de stimulering van de produktie", opgenomen in Resjenija partiji i prawitelstwa, op.cit., deel 6, pp.365-376.

375) De Gosbank tracht ook slecht werkende bedrijven onder de druk van de publieke opinie te zetten. Er worden met name in het weekblad "Ekonomitsjeskaja Gazieta" berichten gepubliceerd over getroffen sancties tegen slechtwerkende bedrijven en organisaties. Zie bv. "Ekonomitsjeskaja Gazieta", nr. 47 (november) van 1973, p.17 onderaan.

376) N.Walentsewa, O.Lawroesjin, I.Mamonowa, Bankkowskij procent (Bankrente), "Finansy", Moskou 1967, p.15 e.v.

377) Idem, p.16 en 17.

378) Idem, p.17.

Bankrente in % per jaar (1924/25)

Naam der banken	Op wissels		Op voorschotten en op goederen	
	Hoofdbestuur	Filialen	Hoofdbestuur	Filialen
Gosbank	8-10	10-12	10	12
Prombank	9-12	13-18	12	13-18
Wnjesjtorgbank	9-12	11-15	9-13	11-16
Wsekobank	10-14	12-15	14	14
Electrobank	10-15	11-15	12-13	12-15

Naargelang de nationalisatie en de socialisatie van de economie vorderde, werd het streven naar verlaging en de uniformiteit van de bankrente voortgezet. Zo werden op 1 januari 1931 voor alle banken 4 tarieven ingevoerd: 8 % voor geplande kredieten, 10 % voor leningen ten behoeve van tijdelijke noden, 8 % voor verrekeningskredieten en 10 % voor niet tijdig afgeloste schulden³⁷⁹⁾.

De tweede etappe duurde van 1934 tot en met het hervormingsjaar 1965. In deze periode werd het streven naar het verstrekken van een goedkoop krediet aan het bedrijfsleven gecontinueerd. Dienovereenkomstig werd de debetrente aangepast, wat moge blijken uit de onderstaande tabel³⁸⁰⁾.

Bankrente in % per jaar

Soort van krediet	1.1.1931	1.1.1934	1.1.1936	1.1.1955	1.1.1965
Geplande kredieten	8	6	4	2	2
Leningen voor tijdelijke noden	10	8	4	2	2
Verrekeningskredieten	8	4	2	1	1
Niet tijdig afgeloste kredieten	10	8	6	3	5

Volgens *N. Walentsewa*, *O. Lawroesjin* en *I. Mamonowa* kon de bankrente verlaagd worden dankzij de stijging van de koopkracht van de roebel en de verhoging van de effectiviteit van de produktie³⁸¹⁾. Daarbij moet echter toegevoegd worden dat de Creditrente afgeschaft werd, zodat per saldo het krediet voor bedrijven en organisaties wat duurder kwam te staan dan de bovenstaande tabel doet voorkomen. Het neemt niet weg dat de kredietfaciliteiten voor het sowjetbedrijfsleven in de tweede etappe zeer voordelig genoemd kunnen worden. Deze bankrentepolitiek werd gevoerd op grond van de gehuldigde theorie dat de verlaging van de rente de verlaging van de produktiekosten bewerkstelligde. Toendertijd werd de bankrente in de kostprijs verrekend.

³⁷⁹⁾ *Idem*, p. 21.

³⁸⁰⁾ *Ibidem*.

³⁸¹⁾ *Idem*, p. 20.

Wat de rente betreft voor de langlopende kredieten, er bestonden in deze tijd geen gefixeerde tarieven. Van geval tot geval werd de rente of met de betreffende cliënt overeengekomen, of door het hoofdbestuur van de Gosbank vastgesteld 382).

Het jaar 1965 betekende voor de bankrente een mijlpaal. Voordien werd met het jaar minder waarde gehecht aan deze categorie. Daar kwam bij dat de sowjeteconomie hoe langer hoe meer door middel van administratieve maatregelen geleid werd. Economische instrumenten raakten op het tweede plan. Voor *N. Walentsewa c.s.* is het daarom niet toevallig dat in 1955 de differentiatie van de rentevoet afgezwakt werd, zodat bijvoorbeeld zowel voor de geplande, alsook voor de niet-geplande kredieten dezelfde rentevoet werd vastgesteld 383). Na de invoering van de kapitaalrente, de herwaardering van de categorie winst en de uitbreiding van de financiering van de investeringen door middel van langlopend krediet (zie paragraaf 2 van hoofdstuk IV p. 55), is de functie van de bankrente aanzienlijk veranderd en belangrijker geworden. Evenals de kapitaalrente drukt zij een gedeelte van de toegevoegde waarde van het sociaal produkt uit 384).

De sowjetauteur *Joe. Sjenger* meent dat met name de invoering van de indicator winst (dit ter stimulering van de produktie en ter verzekering van de accumulatie van middelen voor de algemene staatsuitgaven) de economische functie van de bankrente radicaal wijzigde 385). Tot de herwaardering van de bankrente hebben nog twee principiële beslissingen van de partij en van de sowjetregering bijgedragen. Op de eerste plaats werd de hoogte van de bankrente in verband gebracht met de hoogte van de kapitaalrente. Met name werd er besloten dat het niveau van de (bank)rentevoet aan het niveau van de kapitaalrente aangepast zal moeten worden. Op de tweede plaats werd bepaald dat de debetrente voortaan geen deel van de produktiekosten zal uitmaken, maar onder de brutowinst zal vallen (zie ook p.126). Maar met dat al werd ook de relatie tussen de bank en de economie in het algemeen veranderd. De taak van de bank werd aanzienlijk verzwaaard. Zij moest voortaan, aldus *A. Koermajew*, "door middel van versterking van economische activiteit, de verbetering van de kredietverlening, de controle door de roebel en de uitbreiding van de kredietrelaties met bedrijven, meer de groei van de industriële produktie en haar effectiviteit bevorderen" 386).

In het kader van de economische hervormingen (1965) zijn voor de bedrijven die reeds volgens het nieuwe systeem geleid worden o.a. de volgende rentetarieven vastgesteld:

382) *Idem*, pp. 20 en 21.

383) *Ibidem*.

384) *Procent en procentnyje stawki (Rentevoet) in Finansowo-kreditnyj slowar*, op.cit., pp.251-253 en *M.S. Angelidit*, op.cit., pp.24 en 25. Zie ook: *Prof. E. Mitelman, Prybylj, rentanelnostj, procenty za kredit (Winst, rentabiliteit, bankrente), Djenjgi i kredit, nr.2 (februari) 1967*, pp. 44 e.v.

385) *Prof. Joe. Sjenger, Procentnyje stawki za kredit (Rentevoet voor het krediet), Djenjgi i kredit, nr.1 (januari) 1966*, p.31.

386) *A. Koermajew, Wypolniajem reszenija Plenuma (Wij voeren de besluiten van het Plenum door), Djenjgi i kredit, nr.3 (maart) 1967*, p.44.

- a) 1 % per jaar voor de kredieten bij de verrekeningen;
- b) 2 % per jaar voor de kredieten ten behoeve van technische verbeteringen en/of interne reorganisaties van de bedrijven;
- c) 2 % voor de seizoenkredieten;
- d) voor de kredieten ten behoeve van vlottende middelen werd de rentevoet gelijk gesteld met de hoogte van de kapitaalrente (de betalingen voor de produktiefondsen);
- e) 1 % meer dan de kapitaalrente voor kredieten die bij wijze van uitzondering het hoofdbestuur van de Gosbank toekent aan bedrijven en organisaties in geval van liquiditeitsmoeilijkheden;
- f) 2 % meer dan de kapitaalrente (zo genoemde betaling voor de produktiefondsen) voor de niet-tijdig afgeloste kredieten. Deze bedraagt bij sommige bedrijfstakken 6 %, bij andere 3 % per jaar. (Daarnaast bestaan er nog enkele tarieven) ³⁸⁷⁾.

In het geheel bestaan er op het ogenblik meer dan 10 rentevoeten.

Hiermede is niet het laatste woord over de bankrente gezegd. Integendeel. Het vraagstuk is nog steeds in discussie. Men is het er wel over eens, dat "voor de verdere vervolmaking van de economische hervorming het dringend noodzakelijk is het krediet- en geldmechanisme meer te activeren en rationeel te gebruiken" ³⁸⁸⁾. Maar op de vraag hoe dit bereikt dient te worden, is nog geen unaniem antwoord gevonden.

Aan de hand van de tot nu toe opgedane ervaringen bij de inmiddels acht jaar durende economische hervormingen is men het wel eens over de doelstellingen van een "verdere vervolmaking" van het financiële- en kredietmechanisme. *M. Pesselj* omschrijft deze doelstellingen als "het scheppen van economische voorwaarden, die, ten eerste, ondernemingen zouden aansporen om optimale verplichtingen op zich te nemen; ten tweede, op maximale wijze een versnelling van de wetenschappelijk-technische vooruitgang en de arbeidsproduktiviteit te stimuleren, en ten derde, tot een uiterste strijd voor de verbetering van de kwaliteit van de produktie en van de intensivering van het produktieproces bij te dragen" ³⁸⁹⁾. Men is het er ook over eens dat in verband hiermee de methode van de bepaling van de rentabiliteit van een bedrijf veranderd en een differentiële bankrentepolitiek gevoerd moet worden. Maar bij het maken van concrete voorstellen verliest men zich in technische details of raakt men verstrikt in dogmatische redeneringen ³⁹⁰⁾.

³⁸⁷⁾ *M.S. Angelidi, op.cit., pp.25-26 en Organizatsija i planirovanije..., (o.r.v. Mitelman), p.176.*

³⁸⁸⁾ *N. Fedorenko, op.cit., p.58.*

³⁸⁹⁾ *Prof. M. Pesselj, Prybyl'j, plata za fondy i procent za kredit (Winst, kapitaal- en bankrente), Djenjgi i kredit, nr.1 (januari) 1972, p.41.*

³⁹⁰⁾ *Zie: Ibidem, N. Barkowski, Kredit i rol Gosbanka w nowych oeslowijach (Krediet en rol van de Gosbank in de nieuwe situatie), Djenjgi i kredit, nr.2 (februari) 1970, p.35; M. Pesselj, op.cit., pp.32-41-47; Joe. Sjur, Njekotoryje woprosy modelerowanija procenta (Enkele aspecten van de vaststelling van de bankrente), Djenjgi i kredit, nr.3 (maart) 1972, pp.32-37; N. Mamonowa, Procent za kredit i jego differentiatieja (Bankrente en haar differentiatie), Djenjgi i kredit, nr.3 (maart) 1972, pp.37-42; M. Tamartsjenko, Kredit w so-cialistitsjeskom wosproiwodstwe (Krediet bij socialistische reproductie),*

Volgens Joe. Sfor wordt het vraagstuk van de bankrente te simplistisch benaderd. Door de achterstand in de ontwikkeling van de rentetheorie wordt de voornaamste vraag omzeilt, met name waarom de bankrente ook in een socialistische economie noodzakelijk is ³⁹¹⁾.

Een uitvoerige behandeling van de bovenbedoelde discussie kan hier nagelaten worden. Wel is het dienstig enkele opmerkingen te wijden aan theoretische beschouwingen over de bankrente van de sowjet-auteurs.

Een samenvatting van inzichten van sowjeteconomisten over de bankrente geven N.Walentsewa, O.Lawroesjin en I.Mamonowa in hun brochure *Bankrente*. Huns inziens zijn er vijf visies omtrent de bankrente. Wij citeren: "Zo heeft een groep economen de bankrente beschouwd als een middel tot verlaging van de kostprijs van de produktie, een tweede groep - als een toeslag op het krediet, een derde - als een wijze waarop de bankkosten vergoed worden, een vierde - als een deel van de nettowinst van sowjetondernemingen, een manier van herverdeling van het nationale inkomen, middel tot verdeling van de toegevoegde waarde en, ten slotte, een vijfde groep van economen zag in de bankrente een regulator van de algehele geldzijde van de economie" ³⁹²⁾. De visie van de vierde groep is het meest verbreid in de sowjetliteratuur. De bekende, inmiddels overleden, monetaire sowjettheoreticus W.Batyrew, formuleerde het kort en bondig als volgt: "Procent (de bankrente - O.K.), is een deel van de toegevoegde waarde van het produkt, dat met behulp van aangetrokken fondsen tot stand komt; het wordt betaald door de debiteur voor de gebruikmaking van deze fondsen en vormt een categorie van de herverdeling van de toegevoegde waarde van het produkt in een socialistische volkshuishouding" ³⁹³⁾.

In tegenstelling tot de boven gereleveerde opvattingen definiëren N.Walentsewa, O.Lawroesjin en I.Mamonowa de bankrente als "een soort prijs voor krediet, welke prijs door de staat bij wijze van een stimulator van chozrastsjotactiviteit benut wordt. Zoals elke prijs, is de prijs voor het krediet onderhevig aan bepaalde schommelingen; in het bijzonder schommelt hij onder invloed van vraag en aanbod" ³⁹⁴⁾. Bovendien zijn zij, en in dit geval ook M.Pesselj de mening toegedaan dat de bank aan de bedrijven en organisaties voor hun tegoeden bij de bank ook een rente dient uit te betalen, wat op het ogenblik niet het geval is. Dit "vrijzinnige" standpunt vindt geen genade bij de bekende monetaire economen Prof.M.S.Atlas en L.M.Sidnjewa. Indien men accoord zou gaan met dit standpunt, zo stellen de laatstgenoemde auteurs in een recensie op het boek van O.Lawroesjin, 'Krediet in het systeem van econo-

Djenjgi i kredit, nr.8 (augustus) 1972, p.12; I.W.Lewtsjoek, I.D.Taflja, *Kredit i powysjenije effektivnosti proizvodstva* (Krediet en verhoging van de effectiviteit van de produktie), recensie, *Djenjgi i kredit*, nr.5 (mei) 1973, p.93 en W.D.Petrow, *Njekotoryje woprosy differencierowanija procenta za kredit* (Enkele aspecten van differentiatie van de bankrente), *Djenjgi i kredit*, nr.12 (december) 1973, pp.85-86.

³⁹¹⁾ Joe. Sfor, op.cit., p.32.

³⁹²⁾ N.Walentsewa, O.Lawroesjin, I.Mamonowa, op.cit., pp.5 en 6.

³⁹³⁾ B.Batyrew, *Choziajstwennaja reforma i wostrastajoesjtsjaja rolj za kredit* (Economische hervorming en toenemende rol van het krediet), *Kommunist*, nr.2 (januari), 1966, p.44.

³⁹⁴⁾ N.Walentsewa, O.Lawroesjin, I.Mamonowa, op.cit., pp.9 en 10.

mische stimulansen', dan zou men beamen dat "het krediet zelf een bepaalde vorm van een goed heeft". Dat is huns inziens niet het geval, dus kan de bankrente ook geen prijs zijn. Zij hebben ook bedenkingen tegen het stellen van krediet onder de werking van het vraag- en aanbodmechanisme. "Het planmatige karakter" - repliceren deze economen - "van de socialistische produktie, sluit de noodzaak en de mogelijkheid in van de verandering van de norm van de bankrente, afhankelijk van vraag en aanbod van de kredietmiddelen" ³⁹⁵).

§ 8. DE SOWJETVALUTA EN DE INTERNATIONALE ECONOMISCHE BETREKKINGEN VAN DE USSR.

De sowjetstaat heeft het monopolie op de buitenlandse handel. Voor een land met gemeenschappelijk eigendom van het produktieve vermogen en centraal geplande economie is dat een vanzelfsprekende zaak. Bij de behandeling van deze materie benadrukken sowjetauteurs echter dat het staatsmonopolie op de buitenlandse handel, "ten eerste, de socialistische economie tegen de economische aanval van de imperialistische landen beschermt; ten tweede, een verdere ontwikkeling van de produktiekrachten des lands bewerkstelligt; ten derde, een mogelijkheid voor de coördinatie van de plannen van economische ontwikkeling van de Sowjet-Unie en van andere socialistische landen schept" ³⁹⁶).

De buitenlandse handel wordt centraal geregeld; hij valt dus onder de competentie van de ministerraad van de gehele Unie in Moskou.

Op het gebied van de buitenlandse handel onderscheidt men twee wereldmarkten: de socialistische en de kapitalistische. Binnen de socialistische wereldmarkt vallen de Comecon- en de overige communistisch geregeerde landen. De kapitalistische wereldmarkt omvat industrieel ontwikkelde landen van het Westen en de "derde wereld" ³⁹⁷).

³⁹⁵) Prof. N. S. Atlas, L. M. Sidnewa, *Problemy kredita* (Problemen van het krediet), *Dzenjgi i kredit*, nr. 11 (november) 1973, p. 95.

³⁹⁶) *Dzenjesjnoje obrasjtsjenije i kredit SSSR* (o.r.v. W. S. Herasjtsjenko), op.cit., p. 363.

³⁹⁷) Bij wijze van informatie volgt hieronder opgave over de omvang van de buitenlandse handel van de USSR in de jaren 1971 en 1972:

	1971		1972	
	Export	Import	Export	Import
In miljoenen roebels				
Handel met:				
Comeconlanden	6681,1	6604,2 ^{*)}	7553,2	7969,5
Overige communistische landen	1435,0	756,1	732,4	549,0
Industrieel ontwikkelde landen	2482,3	2600,9	2440,9	3440,7
Ontwikkelingslanden	1827,2	1270,7	2007,9	1343,8
Totaal	12425,6	11231,9	12734,4	13303,0

Het nationaal inkomen in 1971 bedroeg 304,1 miljard roebels.

Ontleend aan: *Wnjesjnaja Torgowla SSSR za 1972 god* (Statistisch overzicht over de buitenlandse handel van de USSR in het jaar 1972), Moskou 1973, p. 8 en *Narodnoje Choziajstwo SSSR 1922 - 1972* (Statistisch jaarboek over de periode 1922 - 1972), Moskou 1972, p. 359.

^{*)} Zonder Cuba, dat eerst in 1972 lid van de Comecon is geworden.

Wat is nu de funktie van het sowjetgeld in verband met de economische relaties van de USSR met het buitenland ? Het stereotype antwoord is: Het sowjetgeld vervult bij de internationale economische relaties de funktie van het wereldgeld ³⁹⁸). "Marx lehrt", schrijft in dit verband J.A.Kronrod, "dasz das Geld, das aus der inneren Zirkulationssphäre heraustritt, die lokale Form des Preismaszstabes abstreift; es fungiert in der ursprünglichen Barrenform der edlen Metalle als Weltgeld,"..."als *allgemeines Zahlungsmittel, allgemeines Kaufmittel*, und *absolut gesellschaftliche Materiatur des Reichtums überhaupt...*" ³⁹⁹).

a) *Het Staatsmonopolie op valuta*

Volgens een wet over het staatsmonopolie kan slechts de staat beschikken over buitenlandse valuta. Handel in valuta behoort tot de competentie van de Gosbank en de Wnjesjtorbank.

De strekking van deze wet is in vier punten samen te vatten:

1. Sowjet-burgers zijn verplicht eventuele deviezen aan de Gosbank of de Wnjesjtorbank te verkopen. Buitenlanders dienen deviezen in te wisselen als zij aankopen en dergelijke willen doen.
2. Bedrijven en organisaties staan de voor exportgoederen en diensten verdiende buitenlandse valuta aan de Wnjesjtorbank af. In geen geval mogen zij zelf over deviezen beschikken.
3. Er zijn geen enkele beperkingen op de invoer van deviezen, goud, zilver, platina en metalen van de platinagroep. Hetzelfde geldt voor de overmakingen uit het buitenland.
4. Deviezenuitvoer kan slechts geschieden met de toestemming van het Ministerie van de buitenlandse handel te Moskou, uitgezonderd de uitvoer van de tegoeden op de speciale rekeningen van de Wnjesjtorbank. Buitenlanders mogen de door hun meegebrachte deviezen op de terugreis meenemen, mits deze deviezen aan de Sowjetdouane waren aangegeven en het verblijf in de USSR niet langer dan twee maanden duurde ⁴⁰⁰).

Het is uit deze wet duidelijk, dat er de sowjetautoriteiten veel aan gelegen is om in bezit te komen van zo veel mogelijk vreemde valuta. Maar ook hun export- en importpolitiek is daarop gericht. Vanaf 1945 tot op heden is de jaarlijkse export van de USSR groter geweest dan de import, uitgezonderd enkele keren toen de sowjetregering noodgedwongen grote graanaankopen in het Westen moest doen ⁴⁰¹).

398) *Lehrbuch Politische Ökonomie Sozialismus*, op.cit., p.275.

399) J.A.Kronrod, op.cit., p.260. Omschrijving van de funktie van het geld als wereldgeld vindt men in *Das Kapital I*, Marx Engels Werke, op.cit., deel 23, pp.156-160.

400) *Djenjeznoje obrasjtsjenije i kredit SSSR* (o.r.v. W.S.Herasjtsjenko), op.cit., pp.365 en 366.

401) *Vergelijk diagrammas over buitenlandse handel van de Sowjet-Unie in Wnjesjnaja Torgowla SSSR, Statistitsjeskij sbornik 1918-1966* (Statistisch verzamelbundel over de buitenlandse handel in de periode 1918-1966), Moskou 1967, p.1 en *Wnjesjnaja Torgowla SSSR za 1972 god*, op.cit., p.9.

b) *Valutakas*

De sowjetregering voert in principe bij de buitenlandse handel een beleid dat gericht is op het bereiken van een overschot op de handelsbalans. Elk overschot wordt gestort in de zogenaamde valutakas. De aldus gekweekte deviezenreserve dient niet alleen voor het veilig stellen van de liquiditeit, maar ook om "voordelig gebruik te kunnen maken van de conjunctuur van de kapitalistische markt" ⁴⁰²). Met andere woorden moet de deviezenreserve een gunstige onderhandelingspositie voor de sowjetvertegenwoordigers verzekeren en wil men de import van een bepaald jaar niet van de sowjetexport in datzelfde jaar afhankelijk doen zijn.

Het beheer van de valutakas berust hoofdzakelijk bij de Wnjesjtorgbank. Zij draagt er zorg voor dat in de landen waarmee de Sowjet-Unie handelsrelaties onderhoudt depositos onder de meest voordelige condities bij de buitenlandse banken gevormd worden en dat indien daarbij voordelen te behalen zijn, de nodige conversietransacties worden doorgevoerd. Het spreekt van zelf dat daarbij de sowjetbanken in het buitenland een belangrijke rol spelen.

Slechts een zeer beperkte hoeveelheid deviezen bevindt zich in de kas bij de Wnjesjtorgbank in Moskou. Zij is bestemd voor de verkoop aan sowjetburgers die als medewerkers van diplomatieke en overige missies, of voor deelname aan internationale conferenties en congressen of als toeristen naar het buitenland vertrekken. (Terloops zij vermeld dat de sowjetburgers slechts 30 roebels per persoon mogen meenemen. Reizigers naar socialistische landen mogen 10 roebels daarvan inwisselen bij de banken van deze landen, maar reizigers naar overige landen zijn verplicht het eerstgenoemde bedrag terug te brengen) ⁴⁰³).

c) *Roebel en "socialistische wereldmarkt"*

Nog steeds heeft het onderlinge handelsverkeer binnen de zogenaamde socialistische wereldmarkt voornamelijk een bilateraal karakter. Vanaf de stichting in 1963 van de MBES (Bank voor internationale samenwerking van de Comecon) bestaat wel een multilateraal betalingsverkeer tussen de Comeconpartners. Dat geschiedt conform artikel I van de "Overeenkomst over de meerzijdige verrekening in transferroebels en de stichting van de Internationale Bank voor de economische samenwerking". Dit artikel luidt:

"Verrechnungen, bedingt durch zwei- und mehrseitige Abkommen und Einzelverträge über gegenseitige Warenlieferungen sowie Abkommen über andere Zahlungen zwischen den Abkommenspartnern, erfolgen ab 1. Januar 1964 in transferablen Rubeln.

Der Goldgehalt des transferablen Rubels beträgt 0,987412 Gramm Feingold. Jeder Abkommenspartner, der Mittel auf den Konten in transferablen Rubeln besitzt, kann über diese Mittel frei verfügen.

⁴⁰²) *Dženjezjnoje obrasjtsjenije i kredit SSSR (o.r.v. W.S.Herasjtsjenko), op.cit., p.366.*

⁴⁰³) *Idem, pp. 366-369.*

Beim Abschluss von Handelsabkommen wird jedes Mitgliedsland der Bank gewährleisten, dass sich die Zahlungseingänge und -ausgänge in transferablen Rubeln innerhalb des Kalenderjahres oder eines anderen von den Mitgliedsländern der Bank abgestimmten Zeitraumes mit allen anderen Mitgliedsländern der Bank insgesamt ausgleichen. Dabei werden die Bildung oder Verwendung möglicher Reserven in transferablen Rubeln sowie die Kreditoperationen berücksichtigt. Jedes Mitgliedsland der Bank wird die rechtzeitige und vollständige Erfüllung seiner Zahlungsverpflichtungen in transferablen Rubeln gegenüber den anderen Mitgliedsländern der Bank und der Internationalen Bank für Wirtschaftliche Zusammenarbeit gewährleisten" 404).

Het betalingsverkeer tussen de USSR en haar Comeconpartners vindt dienovereenkomstig slechts in transferroebels en door de tussenkomst van de MBES plaats. De afrekening geschiedt per kalenderjaar dusdanig dat de handelspartners geen vorderingen op elkaar blijven houden 405). Mocht een deelnemend land, in ons geval de USSR, niet over voldoende transferroebels beschikken dan krijgt het de nodige kredieten bij de MBES.

De transferroebel wordt niet als een sowjetvaluta beschouwd, maar als de "socialistische valuta voor de internationale verrekeningen van de landen, die leden zijn van de Comecon"; Een valuta, die "op planmatige ontwikkeling van de economie van de landen der socialistische samenwerking en op hun wederzijdse economische relaties steunt" 406).

Het is een "internationaal-collectieve valuta", die zich principieel van het sowjetgeld (de roebel) en nationale valuta's van overige Comeconlanden onderscheidt. Immers, aldus *N. Korylin*, de transferroebel wordt niet binnen de Comeconlanden aangewend maar slechts bij de economische relaties tussen de landen van de Comecon; hij ontstaat alleen ten gevolge van de goederenexport naar- en dienstverlening aan een van de Comeconpartners, dan wel door de verlening van een krediet door de MBES of de Investeringsbank van de Comecon - de MIB (zie paragraaf 9 van hoofdstuk IV, pp. 97-99); zijn goudgehalte wordt door een internationale overeenkomst tussen alle Comeconleden vastgesteld 407). *A. Ja. Rotlejder* wijst er nog op dat de koopkracht van de transferroebel verbonden is met de prijzen op de "socialistische wereldmarkt" en dat de waardevastheid gegarandeerd wordt door de economieën van alle Comeconlanden 408). Onzerzijds moet daarbij worden aangetekend dat de transferroebel als algemeen betaalmiddel uitsluitend en alleen in de girale sfeer gebruikt kan worden.

404) *Alexander Uschakow*, op.cit., p.134.

405) *S.W. Borodin*, *A.N. Demitsjew* en *G.M. Totsjilnikow*, op.cit., pp.330-331 en *Rolf Steffens*, *Die Praxis des Osthandels*, Verlag Weltarchiv GmbH, Hamburg 1973, p.68.

406) *N. Koerylin*, *Walutno-finansowyje otnosjenija stran - tsjlenow SEW oes-lowijach ekonimitsjeskoj integratsiji* (Valuta - financiële relaties van de Comeconleden in het kader van de socialistische integratie), *Woprosi Ekonomiki*, nr.4 (april 1974), p.77.

407) *Idem*, p.76.

408) *A. Ja. Rotlejder*, *Mezjdoenarodnyje kreditnyje organizatsiji strantsjlenow SEW* (Internationale kredietinstellingen van de Comeconlanden), "Finansy", Moskou, p.32.

Wij hebben aandacht aan de transferroebel geschonken om duidelijk te doen blijken dat de roebel (geëmitteerd door de Gosbank) in feite alleen voor binnenlands gebruik dient. Niet alleen door het feit dat deze gewone roebel niet convertibel is maar ook door de introductie van de van het binnenlandse prijsniveau onafhankelijke prijzen voor de buitenlandse handel (prijzen van de "kapitalistische wereldmarkt") en van een speciale waardeeenheid voor de clearing (de transferroebel), speelt de binnenlandse roebel geen rol op de Comecon markt.

De rol van de binnenlandse roebel in de economische betrekkingen met overige communistische landen is ook passief. De betalingen geschieden door middel van een bilaterale clearing tussen de Gosbank of de Wnjesjtorgbank en de Centrale Banken van betrokken staten ⁴⁰⁹).

d) Roebel en "kapitalistische wereldmarkt"

De economische relaties van de USSR met industrieel ontwikkelde staten en ontwikkelingslanden en de financiële implicaties daarvan worden op grond van bilaterale verdragen geregeld.

Bij het aangaan van de import- en exporttransacties gaat men van de wereldprijzen uit. Voorzover mogelijk wordt het betalingsverkeer in vrij inwisselbare buitenlandse valuta afgewikkeld. Er worden echter ook andere betalings technieken toegepast. Het meest gebruikelijke zijn de zogenaamde compensatie-, reciprociteits- en switch-transacties.

Onder een compensatie is te verstaan een transactie tussen de USSR en een land van de "kapitalistische wereldmarkt" waarbij een goederenruil en geen geldverkeer over de grenzen plaats vindt. In de praktijk wil dat zeggen dat een sowjetfirma ⁴¹⁰) de koop van bepaalde goederen van een firma in het westen afhankelijk maakt van de bereidheid van deze laatste firma bepaalde sowjetgoederen aan te kopen. Er is dus een directe zakelijke samenhang tussen export- en importtransacties, maar een en ander wordt in afzonderlijke (parallel-) overeenkomsten geregeld. (Compensatie wordt derhalve ook als "parallel-transactie" aangeduid).

Reciprociteits-transactie tussen de USSR en een land is er als bij de goederenruil ook geldverkeer over de grenzen mogelijk is, waarbij echter toch duidelijk de import- en exporttransactie aan elkaar gekoppeld zijn.

Met een switch-transactie bedoelt men goederenruil tussen de USSR en een land, waarbij men gebruik maakt van een bilaterale clearing-overeenkomst tussen de USSR en een derde land (bv. Finland). In zo'n geval ontvangt bv. een Nederlandse firma voor de door haar naar de USSR geëxporteerde goederen geen vrij inwisselbare deviezen maar de beschikking over een zogenaamd clearing-

⁴⁰⁹) S.W. Borodin, A.N. Demitsjew en G.M. Totsjilnikow, op.cit., pp. 328-329.

⁴¹⁰) *De organisatie van de buitenlandse handel van de USSR is van die van de binnenlandse handel afgescheiden. Men raadplege daaromtrent: Herman Clement, Die Organisationsstruktur der sowjetischen Aussenwirtschaft, Verlag Weltarchiv GMBH, Hamburg, 1973.*

tegoed van de USSR in een derde land, bv. Finland. Ioor tussenkomst van handelaren of banken kan voornoemd tegoed omgezet worden in vrij convertibele valuta ⁴¹¹).

In de laatste jaren streeft de USSR naar de uitbreiding van economische relaties met de kapitaalkrachtige industrieel ontwikkelde landen: Japan, West-Duitsland, Frankrijk, de Verenigde Staten en anderen. Men tracht deze landen te betrekken bij de economische ontwikkeling van Siberië.

Men langlopende kredieten worden reusachtige industriële projecten gefinancierd. In de meeste gevallen wordt overeengekomen dat de USSR zowel de rente als de aflossingen op deze kredieten door de leveranties van goederen geproduceerd door voornoemde projecten, zal gaan afbetalen ⁴¹²).

Uit alles blijkt dat bij het betalingsverkeer tussen de USSR en de niet-communistische landen de binnenlandse roebel niet te pas komt. Overigens is het vraagstuk van eventuele inwisselbaarheid van de roebel in studie. Het laat zich aanzien dat men het voorlopig bij de studie zal laten. Er zijn daarentegen zeer voorzichtige pogingen in het werk gesteld om de transfer-roebel bij het betalingsverkeer tussen de Comeconlanden en overige landen te betrekken ⁴¹³).

e) Valutaplan

Teneinde het deviezenverkeer met het buitenland te kunnen leiden, optimale reserves aan vreemde valuta te kunnen aanleggen en de perspectieven van de kredietrelaties van de USSR met andere landen te kunnen bepalen, stelt de Gosplan en het Ministerie van Financiën voor elk kalenderjaar een samengesteld valutaplan samen, dat door de sowjetregering goedgekeurd moet worden. Aan de voorbereiding daarvan neemt naast ministeries en andere bij de economische relaties betrokken centrale organen de Gosbank deel. Dit plan wordt volgens een op p. 196 afgedrukt ontwerp gemaakt.

⁴¹¹) Zie: gestencild verslag over Conferentie "Handel met Oost-Europa", gehouden op 6, 7 en 8 januari 1971 door de Centrale Kamer van Handelsbevordering en de Federatie voor Nederlandse Export, pp. 4 en 5 en Rolf Steffens, op.cit., pp.64-71 en 98-104.

⁴¹²) Zie: Joe.Balod, W.Nikitin, Nowyje sjagi w sotroednitsjestwe SSSR i FRG (Nieuwe stappen bij samenwerking tussen de USSR en West-Duitsland), Wnjesjnaja Torgowla, nr.3(maart) 1973, pp.8-10; W.S. Alchimow, Woprosty razwitijsa sowjetsko-amerikanskich torgowoekonomitsjeskich otnosjenij (Problemen van de ontwikkeling van de sowjet-amerikaanse handels-economische relaties), Wnjesjnaja Torgowla, nr.7(juli) 1973, pp.2-6 en W.Andrefew, Razwitijsa djelowogo sotroednitsjestwa SSSR i Frantsiji (Ontwikkeling van zakenrelaties tussen de USSR en Frankrijk), Wnjesjnaja Torgowla, nr.11 (november) 1973, pp.25-28

⁴¹³) Zie: N.Koerylin, op.cit., pp.77-79.

	Inkomsten	Betalingen
I		
<i>Handelstransacties</i>		
Goederen		
Onkosten		
Subtotaal		
II		
<i>Diensten</i>		
Transport en communicatie		
Technische en andere diensten		
Verzekering		
Toerisme		
Overige		
Subtotaal		
III		
<i>Niet-handelstransacties</i>		
Onderhoud instanties en vertegenwoordingen in het buitenland		
Uitgaven in verband met dienstreizen		
Contributies aan internationale organisaties		
Bankoperaties		
Subtotaal		
IV		
<i>Kredieten en vermogen</i>		
Handelskredieten		
Bankkredieten		
Staatskredieten		
Investerings, koop en verkoop van vermogen		
Voorschotten op toekomstige leveranties		
Subtotaal		
V		
<i>Schenken bij de hulpverlening</i>		
Totaal		
Saldo		

De posten spreken voor zichzelf. De bedragen worden in vreemde valuta en in geval van transacties met de landen van de "socialistische wereldmarkt" in roebels uitgedrukt.

Er bestaat een verband tussen het valutaplan en het staatsbudget, omdat de bedragen voor de niet-handelstransacties en voor het aan het buitenland te verlenen krediet door het staatsbudget bepaald worden.

Nadat het planjaar verlopen is, worden aan de hand van de verslagen van de Gosbank en de Wnjesjtorgbank betalings- en afrekeningsbalansen gemaakt.

De betalingsbalans wordt in dezelfde vorm gegoten als het samengestelde valutaplan. Deze balans laat zien in hoeverre het valutaplan is vervuld.

De afrekeningsbalans wordt op de eerste dag van het nieuwe jaarplan opge maakt en geeft de stand van vorderingen en schulden op dat tijdstip weer.

Beide balansen worden in roebels uitgedrukt, met dien verstande dat de vreemde valuta volgens officiële valutakoers van de Gosbank omgerekend wordt.

De afrekeningsbalans ziet er als volgt uit: 414)

	(Ten gunste van de USSR)	(Ten gunste van vreemde landen)	Saldo
Handelstransacties			
Diensten			
Niet-handelstransacties			
Kredieten en vermogen, waarvan: Kredieten			
Rente			
Totaal			

f) Slotopmerkingen

In het licht van voorafgaande verkenning van het betalingsverkeer tussen de USSR en overige landen in de wereld kan gesteld worden dat de positie van de roebel van de Gosbank ambivalent is. Dit wordt nog duidelijker als wij daarbij bedenken dat ondanks het feit dat deze roebel precies hetzelfde goudgehalte vertegenwoordigt als de transferroebel van de MBES (Internationale Bank voor Economische Samenwerking) van de Comecon (0,987412 gram), bij de "inwisseling" van de roebel van de Gosbank tegen transferroebel een coëfficiënt van 2,3 gebruikt wordt (2,3 roebel is 1 transferroebel).

Ter verduidelijking het volgende. Bij het streven naar de integratie binnen de Comecon wordt niet alleen de onderlinge handel geïntensiveerd maar ook uitwisseling van kennis en ideeën. Er vinden daarom internationale ontmoetingen tussen de wetenschapsmensen, verschillende conferenties, culturele manifestaties en dergelijke plaats. Om het daarmee gepaard gaande personenverkeer en bovendien het toerisme tussen de Comeconlanden onderling

414) Zie: Djenjezjnoje obrasjtsjenije i kredit SSSR (o.r.v. W.S.Herasjtsjenko, op.cit., pp.370-374.

mogelijk te maken moest een oplossing gevonden worden voor een, overigens uiterst beperkte, inwisselbaarheid van nationale valutas. Deze "inwisseling" geschiedt door tussenkomst van de MBES en door middel van de transferroebel. Conform een in 1971 gesloten overeenkomst is een lijst van niet handels-transacties samengesteld, welke transacties via lopende rekeningen bij de MBES vereffend kunnen worden. In deze gevallen worden de verschuldigde bedragen in nationale valuta in transferroebels omgerekend, echter met gebruikmaking van een coëfficiënt van 2,3. In concreto wil dat zeggen, dat één roebel van de Gosbank niet tegen één transferroebel omgewisseld wordt, maar in de verhouding 2,3 tot 1. (Tot 1971 was deze verhouding nog ongunstiger: 3,4 : 1) 415).

Volledigheidshalve moet nog de funktie van de roebel in het toeristenverkeer naar de USSR besproken worden. Uitgaande van het valutamonopolie verplichten de sowjetautoriteiten buitenlandse toeristen hun valuta tegen de officiële koers in roebels in te wisselen. Bovendien zijn de hotel- en logiesprijzen voor de buitenlandse bezoekers veeleenvoudigd. Het is duidelijk dat in dit geval het valutamonopolie er voor moet dienen om zo veel mogelijk vrij convertibele deviezen te vergaren.

De sowjetregering realiseert zich terdege dat de ambivalentie van de roebel in het internationaal betalingsverkeer economische integratie binnen de Comecon niet bevordert en een uitbreiding van economische relaties met de niet-Comeconlanden bemoeilijkt. Daarom zijn de experts van de Comeconlanden belast met de bestudering van het vraagstuk van de convertibiliteit van de transferroebel tegen nationale valutas van de leden van de Comecon en van het vraagstuk van de wederkerige inwisselbaarheid van nationale valutas van deze landen. Bovendien is er een besluit genomen om in principe ook niet-leden van de Comecon en in het bijzonder de ontwikkelingslanden bij het multilateraal betalingsverkeer in transferroebels te betrekken. En ten slotte zijn vanaf 1 januari 1974 contingenten ingevoerd, binnen welke de belanghebbende landen zich tot uitwisseling van elkaars chartaal geld, alleen in verband met het personenverkeer wel te verstaan, hebben verplicht 416). Echter zoals één zwaluw nog geen zomer brengt, zo maken ook de signaleerde eerste stappen naar inwisselbaarheid van de roebel, de sowjetvaluta nog lang niet tot een vrij inwisselbare valuta.

Het vraagstuk van de convertibiliteit van de roebel is zeer complex en daarom een van de meest moeilijke problemen van de sowjet economie. Volgens N. Koerylin kan dit vraagstuk slechts dan opgelost worden als noodzakelijke voorwaarden daarvoor geschapen zijn. Deze voorwaarden zijn: "ontwikkeling van de materiële produktie, verhoging van de kwaliteit van de produkten en van de diensten in de landen, vervolmaking van de prijsvorming binnen de landen en bij de wederkerige buitenlandse handel, vaststelling en handha-

415) Zie: Dr. Joe. Konstantinow, *Walutno-finansowyje otnosjenija stran SEW* (Valuta-financiële relaties van de Comecon-landen), *Wnjesjnaja Torgowla*, nr. 10 (oktober) 1972, pp. 6 en 7.

416) Idem, pp. 6-8 en N. Koerylin, *op.cit.*, pp. 81 en 82.

ving van de economisch gegronde koersverhouding tussen de collectieve- en de nationale valutas, zekerheidsstelling van de omzetting van het saldo van de rekeningen-courant in nationale valutas in de transferroebels in de verhouding 1 : 1 ⁴¹⁷⁾. Uit de hele ontwikkeling blijkt dat de voorwaarden nog niet vervuld zijn voor de overgang van de Comeconlanden tot de vrije inwisselbaarheid van de valuta. Derhalve is vooralsnog ook geen invoering van de inwisselbaarheid van de roebel van de Gosbank tegen de transferroebel en de nationale valutas van de overige Comeconlanden te verwachten.

§ 9. SAMENVATTING

De banken zijn bij de centrale leiding van de sowjeteconomie betrokken voor zover zij bij de planning en bij de controle op de uitvoering van deze planning zijn ingeschakeld. De concrete taak van de banken bij de planning is een evenwicht te bereiken tussen de goederen- en de geldstroom. De controle dient de handhaving van dit evenwicht te helpen handhaven.

In principe nemen aan de planning alle kredietinstellingen deel. De sleutelpositie neemt daarbij de Gosbank in. Daar de Gosbank een emissiebank en het kascentrum van de USSR is, is dit ook niet anders mogelijk. Ook op het gebied van de controle heeft de Gosbank een dominerende positie.

De sowjetkredietinstellingen maken zelf begrijpelijkerwijze alleen de kredietplannen en het kasplan. Deze plannen maken een geïntegreerd deel uit van het centrale economische plan van de USSR in het algemeen en van het net van financiële plannen in het bijzonder. Van bijzonder belang voor de bankplannen zijn de gedecentraliseerde financiële plannen, te weten financiële plannen van de bedrijven en organisaties en van hun centrale organen (bedrijfsministeries en andere centrale diensten), alsook de balans van de inkomsten en uitgaven van de bevolking en het samengestelde financiële plan.

Met behulp van de kredietplannen worden alle bankrelaties met de volkshuishouding geregeld: de tijdelijke vrijgekomen middelen van bedrijven en organisaties en gecreëerde geldmiddelen worden zo rationeel mogelijk ter financiering van de gehele economie onder de economische subjecten verdeeld. Het kasplan wordt vooral als een regulator van de chartale geldomloop aangewend en moet met name de omvang van de hoeveelheid chartaal geld met zijn dekking in consumptiegoederen en diensten in evenwicht brengen.

De planning en regulering van de geldomloop vindt overigens simultaan plaats door het kasplan van de Gosbank, het plan voor kortlopend krediet van de Gosbank en door de zogenaamde balans van de inkomsten en uitgaven van de bevolking. (Deze balans wordt door het centrale planbureau, Gosplan, in overleg met de Gosbank samengesteld). Hiermee tracht de sowjetregering in het kader van de economische politiek een aantal doelstellingen te verwezenlijken.

Op de eerste plaats tracht men de vraag- en aanbod van de goederen en diensten zo op elkaar af te stemmen dat een evenwicht tussen de inkomsten

⁴¹⁷⁾ N. Koerylin, op.cit., p.81.

en uitgaven van de bevolking bereikt wordt.

Op de tweede plaats wil men een adequate kringloop van de chartale geldstroom bewerkstelligen, d.w.z. een kringloop waarbij de bankbiljetten zonder stagnatie naar de emissiebank (de Gosbank) terugstromen en de geldschepping regelmatig en volgens planbehoefte geschiedt. Omdat de goedgekeurde plannen tot wet verklaard worden, beschikken economische subjecten over de algemeen geldende directieven aangaande de geldomloop en over de wijze waarop deze directieven uitgevoerd moeten worden.

Op de derde plaats meent de sowjetregering een mogelijkheid geschapen te hebben tot een controle van de geldomloop waardoor de verhoging van de effectiviteit van de nationale produktie bewerkstelligd kan worden.

Door deze planning worden ook monetaire doelstellingen beoogd. De Gosbank streeft met name naar de ononderbroken kringloop van de roebels, hun waardevastheid en zelfs verhoging van de koopkracht. Het streven naar de waardevastheid van de roebel wordt ondersteund door de budgetpolitiek van de regering, die op het bereiken van een overschot gericht is. Terwille van de monetaire doelstellingen waakt de Gosbank er voor dat er een scherpe scheiding is tussen de omloop van het chartale geld en de omloop van het girale geld.

In het algemeen is de monetaire politiek van de sowjetregering gegrondvest op de formulering door Marx van de kwantitatieve geldtheorie, volgens welke de geldhoeveelheid door de totale waarde van goederen en diensten en de gemiddelde omloopsnelheid van het geld bepaald wordt. Men dient echter goed voor ogen te houden dat onder de geldhoeveelheid alleen de hoeveelheid *chartaal geld* bedoeld wordt. Het instrumentarium voor de realisatie van de monetaire politiek heeft men eveneens op grond van leerstellingen van Marx geconstrueerd. Het gaat hier om de zogenaamde wet van de kringloop van het chartale geld bij het reproductieproces die zegt dat normaliter het kredietgeld (en de roebel heeft een kredietkarakter, aldus de sowjetliteratuur) bij een reproductie naar de emissiebank (de Gosbank) terug moet vloeien. Voorts gaat het om de stelling van Marx, dat in omloop zijnde bankbiljetten slechts dan ononderbroken naar de emissiebank terugvloeien als de waarde van de voortgebrachte consumptiegoederen en diensten aan de totale inkomsten van de totale bevolking gelijk is. En tenslotte ligt ten grondslag aan het geconstrueerde instrumentarium het "spezifisches Gesetz der Papierzirkulation" von Marx, volgens welke wet de emissie van papieren geld beperkt moet worden tot de hoeveelheid die in het geval van een metalliek stelsel aanwezig zou zijn.

Dit instrumentarium is uiteraard de planning en de controle op de uitvoering daarvan.

Vanuit monetair oogpunt betreft het hier de planning van de hoeveelheid van het voor de omloop noodzakelijke chartale geld bij het gegeven centrale economische plan en het daarbij behorend plan (de balans) van de inkomsten en uitgaven van de bevolking. De planning dient de voorwaarden te scheppen voor een perfecte werking van de door Marx geformuleerde monetaire wetten,

waardoor de waardevastheid van het sowjetgeld verzekerd wordt. Mochten zich in de sowjeteconomie toch inflatoire tendenties openbaren, dan is dat een teken dat het instrumentarium niet goed gehanteerd werd. Met andere woorden, zo redeneert men dan verder, de plannen waren niet juist samengesteld of de plannen waren niet goed uitgevoerd...

Het is duidelijk dat de sowjetkredietinstellingen en met name vooral de Gosbank via planning en de uitvoering daarvan nauw bij het monetair beleid van de sowjetregering betrokken zijn. In dit opzicht vervult het bankwezen een gewichtige algemeen economische rol.

Zeer opvallend is het dat de controle van de sowjetbanken een administratief karakter draagt. Deze controle betreft alle bedrijfsfinanciële- en economische handelingen van bedrijf of van organisatie en gaat zo ver dat men van een bevoogding kan spreken. Uitgaande van de kas- en kredietplannen wordt de besteding van het chartale en girale geld door bedrijven en organisaties scherp in de gaten gehouden. In het bijzonder controleren de sowjetbanken de aanwending van het krediet en de uitgaven voor lonen. De controle is preventief voor zover er wordt nagegaan of de bedrijfsplannen aan geldende normen en aan de van boven voorgeschreven planindicatoren beantwoorden. De controle is ook repressief voorzover ex post gecontroleerd wordt hoe de planuitvoering geweest is.

De banken wenden ook de bankrente en sancties als instrumenten aan, om de vraag naar krediet te stimuleren respectievelijk af te remmen. Vóór de economische hervorming van 1965 was dit praktisch niet het geval. De rentevoetpolitiek, die de planuitvoering van de bedrijven moet bevorderen, is echter pas in wording. De toepassing van sancties moet de leiding, als die gefaald heeft, straffen. Immers de sancties worden ten koste van premiefondsen verhaald.

Bij het doorlichten van de betrokkenheid van de roebel bij de buitenlandse handel kwam een discrepantie tussen de theorie en praktijk aan het licht. Het is gebleken dat aan de roebel van de Gosbank niet zonder meer een functie van wereldgeld toegekend kan worden en dat de bewering van de sowjetautoriteiten als zou de roebel de meest "harde valuta" in de wereld zijn, op zijn minst discutabel is.

Hoofdstuk VII

Kritische slotbeschouwingen

§ 1. INLEIDING

In de voorliggende hoofdstukken hebben wij getracht een zo objectief mogelijk inzicht te verschaffen in het wezen en de funkties van het vigerend krediet- en banksysteem van de USSR. Voor zover het nodig was, werd er ook aandacht besteed aan de historische ontwikkeling van dit systeem. Daar het krediet- en bankwezen een integrerend deel van het totale economische sowjetstelsel vormt, moesten wij het plaatsen in de institutionele opbouw van de centraal geplande- en geleide economie van de Sowjet-Unie.

In dit hoofdstuk willen wij ons onderwerp kritisch beschouwen. Om dat te kunnen doen, lijkt het ons gewenst eerst in vogelvlucht op het wordingsproces van het sowjetkrediet- en banksysteem terug te zien en de hoofdtrekken en de theoretische grondslagen daarvan te releveren; daarenboven dient de evolutie van de "marxistisch-leninistische" visie op het geld in ogenschouw genomen te worden.

Voor wij tot uitwerking van dit hoofdstuk overgaan, dienen wij de begrippen *socialisme* en *communisme* toe te lichten.

Zoals bekend zag Marx de menselijke ontwikkeling in de vijf elkaar opvolgende *maatschappijformaties* verlopen. Het karakter van deze formaties werd (en wordt) volgens Marx door de *eigendomsverhoudingen* bepaald.

Afhankelijk van de *eigendomsvorm* op de produktiemiddelen, aldus zijn re- denering, ontstaan tussen de mensen in het produktie- en distributieproces bepaalde *produktierelaties*. Marx onderscheidt twee hoofdvormen van deze relaties. De eerste hoofdvorm noemde hij *relaties van heerschappij en onder- schikking*. Zij ontstaan dan als de produktiemiddelen aan particulieren toe- behoren en deze produktiemiddelen als uitbuitingsmiddel gebruikt worden. De andere hoofdvorm beschreef Marx als *relaties van de samenwerking en van wederkerige hulp* van de van uitbuiting bevrijde mensen. Dit soort van rela- ties ontstaat als de produktiemiddelen aan de maatschappij toebehoren.

Tot de eerste hoofdvorm rekende Marx de *slavernij*, het *feodalisme* en het *kapitalisme*, tot de tweede de *oergemeenschap* en het *communisme*.

De maatschappijformaties doorlopen echter een lagere en een hogere fase. Zo kent de *kapitalistische maatschappij* (als lagere fase) het *kapitalisme*

en (als hogere fase) het imperialisme. De communistische maatschappij begint met het socialisme en eindigt met het communisme.

Men moet echter niet uit het oog verliezen dat in de marxistisch-leninistische visie tussen de kapitalistische en de communistische maatschappij noodzakelijkerwijs een *overgangperiode* ligt. Deze overgangperiode begint met de vestiging van de dictatuur van het proletariaat en eindigt met de vestiging van de lagere fase van de communistische maatschappij, m.n. het socialisme. In het geval van de USSR heeft deze periode de jaren 1917-1961 omvatten. Immers het XXIIe Congres van de CPSU heeft plechtig verklaard: "*Het socialisme heeft in de Sowjet-Unie volledig en definitief gezegevierd*". Daarboven heeft het Congres het door hem aangenomen derde partijprogramma "*het program van de opbouw der communistische maatschappij*" genoemd ⁴¹⁸⁾.

§ 2. GENESIS VAN HET KREDIET- EN BANKSYSTEEM VAN DE USSR

Terugziend op het verloop van de vorming van het krediet- en banksysteem van de USSR kunnen wij stellen dat, alhoewel dit systeem een eigen geschiedenis heeft, het toch op het model van het op het Tsarenrijk geërfde bankstelsel geënt werd. Dit gebeurde echter eerst nadat de ervaringen met de economie in natura in de laatste fase van de periode van het oorlogscommunisme in 1921 hadden uitgewezen dat het geld- en bankwezen ook in een door de staat geregeerde economie niet gemist kan worden.

Om de ontwikkeling van het bankwezen in de Sowjetstaat onder de heerschappij van Lenin (1917-1922) goed te kunnen begrijpen, achten wij het nodig kennis te nemen van de visie van Lenin op de overgang van het kapitalisme naar "de lagere fase van de communistische maatschappij". Deze visie komt duidelijk naar voren in zijn politiek-strategisch werk "Staat en Revolutie". Daarin schreef Lenin:

"Ein geistreicher deutscher Sozialdemokrat der siebziger Jahre des vorigen Jahrhunderts bezeichnete die Post als Muster sozialistischer Wirtschaft. Das ist durchaus richtig. Gegenwärtig ist die Post ein Betrieb, der nach dem Typ des staatskapitalistischen Monopols organisiert ist. Der Imperialismus verwandelt nach und nach alle Trusts in Organisationen ähnlicher Art. Über den "einfachen" Werktätigen, die schuften und darben, steht hier die gleiche bürgerliche Bürokratie. Doch der Mechanismus der gesellschaftlichen Wirtschaftsführung ist hier bereits fertig vorhanden. Man stürze die Kapitalisten, man breche mit der eisernen Faust der bewaffneten Arbeiter den Widerstand dieser Ausbeuter, man zerschlage die bürokratische Maschinerie des modernen Staates - und wir haben einen von dem "Schmarotzer" befreiten technisch hochentwickelten Mechanismus vor uns, den die vereinigten Arbeiter sehr wohl selbst in Gang bringen können, indem sie Techniker, Aufseher, Buchhalter anstellen und ihrer aller Arbeit, wie die Arbeit aller "Staats"beamten überhaupt mit dem Arbeiterlohn bezahlen. Das ist eine konkrete, praktische Aufgabe, die in bezug auf alle Trusts sofort ausführbar ist, wobei die Werktät-

⁴¹⁸⁾ Vergl.: *Communisme, de wereld van morgen*, op.cit., p.8.

tigen von der Ausbeutung befreit und die Erfahrungen verwertet werden, die bereits die Kommune (insbesondere auf dem Gebiet des Staatsaufbaus) praktisch zu machen begann.

Unser nächstes Ziel ist, die gesamte Volkswirtschaft nach dem Vorbild der Post zu organisieren, und zwar so, dass die unter der Kontrolle und Leitung des bewaffneten Proletariats stehenden Techniker, Aufseher, Buchhalter sowie alle beamteten Personen ein den "Arbeiterlohn" nicht übersteigendes Gehalt beziehen. Das ist der Staat, das ist die ökonomische Grundlage des Staates, wie wir sie brauchen" 419).

En verder:

"Rechnungsführung und Kontrolle - das ist das Wichtigste, was zum "Ingangsetzen" zum richtigen Funktionieren der kommunistischen Gesellschaft in ihrer ersten Phase erforderlich ist. Alle Bürger verwandeln sich hier in entlohnte Angestellte des Staates, den die bewaffneten Arbeiter bilden. Alle Bürger werden Angestellte und Arbeiter eines das gesamte Volk umfassenden Staats"syndikats". Es handelt sich nur darum, dass sie alle gleichermaßen arbeiten, das Maß der Arbeit richtig einhalten und gleichermaßen Lohn bekommen. Die Rechnungsführung und Kontrolle darüber ist durch den Kapitalismus bis zum Äußersten vereinfacht, in aussergewöhnlich einfache Operationen verwandelt worden, die zu verrichten jeder des Lesens und Schreibens Kundige imstande ist, er braucht nur zu beaufsichtigen und zu notieren, es genügt, dass er die vier Grundrechnungsarten beherrscht und entsprechende Quittungen ausstellen kann.

Wenn die Mehrheit des Volkes anfangen wird, selbständig allerorts eine solche Rechnungsführung, eine solche Kontrolle über die Kapitalisten (die nunmehr Angestellte geworden sind) und über die Herren Intellektuellen, die kapitalistische Allüren beibehalten haben, auszuüben, dann wird diese Kontrolle eine wirklich universelle, allgemeine, eine wirkliche Volkskontrolle, dann wird man sich ihr auf keine Weise entziehen können, wird man sich vor ihr "nirgends retten" können.

Die gesamte Gesellschaft wird ein Büro und eine Fabrik mit gleicher Arbeit und gleichem Lohn sein." 420)

In de periode van het oorlogscommunisme (1917-1921) heeft Lenin met "de jacobinische meedogenloosheid" 421) er naar gestreefd om aan zijn boven weergegeven visie een concrete gestalte te geven. Eerst liet hij alle banken onder de controle van de sowjetmacht nemen. Vervolgens werden zij genationaliseerd en alle bankzaken in handen van de Sowjetstaat gemonopoliseerd. Daarna werden alle banken tot één nationale bank, de Volksbank van de Russische Socialistische Federatieve Sowjet-Republiek, samengesmolten. Toen werd het

419) *Staat und Revolution, Die Lehre des Marxismus vom Staat und die Aufgaben des Proletariats in der Revolution, Geschrieben August-September 1917, Lenin Werke, op.cit., Band 25, pp.439-440.*

420) *Ibidem, pp.487-488.*

421) *Die drohende Katastrophe und wie man sie bekämpfen soll, veröffentlicht Ende Oktober 1917, Lenin Werke, op.cit., Band 25, p.373.*

laatste desideratum van Lenin gerealiseerd: het bankapparaat werd in "een uniforme en algemene boekhouding van de Sowjet-Republiek" ⁴²²⁾ omgezet en uiteindelijk werd de Volksbank op 19-1-1920 opgeheven.

Het is duidelijk dat Lenin naar een geldloze economie heeft gekoerst. Lenin heeft echter moeten ervaren dat "durch Flinten, Bajonette und Kanonen" de bestaande orde vernietigd kon worden en dat zijn revolterende bolsjewistische partij "ihre Herrschaft durch den Schrecken, den ihre Waffen den Reaktionären einflößen, behaupten" ⁴²³⁾ kon, maar ook niet meer dan dat. Hij heeft dit trouwens ruimschoots toegegeven. Wij citeren: "An der ökonomischen Front haben wir bei dem Versuch, zum Kommunismus überzugehen, im Frühjahr eine Niederlage erlitten, die ernster war als irgendeine Niederlage, die uns jemals von Kolttschak, Denikin oder Pilsudski beigebracht wurde, eine Niederlage, die viel ernster, viel wesentlicher und gefährlicher war. Sie kam darin zum Ausdruck, dass sich unsere Wirtschaftspolitik oben als losgelöst von unten erwies und nicht den Aufschwung der Produktivkräfte bewirkte, der im Programm unserer Partei als die grundlegende und unaufschiebbare Aufgabe bezeichnet wird" ⁴²⁴⁾.

Eenmaal ingezien te hebben dat het fout was te besluiten "den unmittelbaren Übergang zur kommunistischen Produktion und Verteilung zu vollziehen" ⁴²⁵⁾, besloot Lenin tot "einen strategischen Rückzug": "Bevor man uns endgültig schlägt, wollen wir den Rückzug antreten und alles aufs neue umbauen, aber stabiler" ⁴²⁶⁾.

Zo kwam het, dat Lenin onder het mom van de in maart 1921 ingeluide Nieuwe Economische Politiek (N.E.P.) tot een markteconomie terugkeerde. En omdat een markteconomie zonder adequate kredietinstellingen ondenkbaar is, werd het bankwezen opnieuw opgebouwd. Opvallend daarbij is geweest dat het in de eerste N.E.P.-periode (1921-1926) in het leven geroepen krediet- en bankwezen veel gemeen heeft gehad met de Tsaristische kredietinstellingen. Zo kreeg de op 12 oktober 1921 opgerichte centrale bank eveneens de naam Gosbank en zij werd praktisch met dezelfde taken belast als haar Tsaristische voorgangster. Van de ene kant was zij dus verantwoordelijk voor de geldomloop en het kredietsysteem en fungeerde zij als de emissiebank en de bank der banken; van de andere kant vervulde zij functies van de handelsbank. Ook de gouden stan-

⁴²²⁾ Zie: *Thesen zur Bankpolitik, Geschrieben in März oder April 1918, Lenin Werke, op.cit., Band 27, p.212 en KPSS w resolutsiach... op.cit., deel 2, p.56.*

⁴²³⁾ Vergelijk de definitie van Engels over revolutie: "Eine Revolution ist gewiss die autoritärste Sache, die es gibt, ein Akt, durch den ein Teil der Bevölkerung seinen Willen dem anderen Teil durch Flinten, Bajonette und Kanonen, alles das sehr autoritäre Mittel, aufzwingt; und die Partei, die gesiegt hat, muss ihre Herrschaft durch den Schrecken, den ihre Waffen den Reaktionären einflößen, behaupten." Ontl. aan Lenin, *Lenin Werke, op.cit., Band 25, p.451.*

⁴²⁴⁾ *Die Neue Ökonomische Politik und die Aufgaben der Ausschüsse für politisch-kulturelle Aufklärung, Referat auf dem II. Gesamtrussischen Kongress der Ausschüsse für politisch-kulturelle Aufklärung 17 Oktober 1921, Lenin Werke, op.cit., Band 33, p.44.*

⁴²⁵⁾ *Ibidem, p.42.*

⁴²⁶⁾ *Ibidem, p.43.*

daard werd heringevoerd. Zoals voor de revolutie, ontstonden drie sectoren in het bankwezen: staatsbanken, communale banken en particuliere banken. Al werden de naast de Gosbank opererende banken volgens een branche principe georganiseerd, in de beginfase hebben zij getracht zich met alle soorten van bankzaken bezig te houden en hun werkterrein tot alle bedrijfstakken uit te breiden. De nieuwe sowjetbanken werden evenals de russische kredietinstellingen van vóór de revolutie "van boven af" georganiseerd.

Behalve de bovengenoemde overeenkomsten tussen de pre- en post-revolutie-kredietinstellingen is nog één belangrijk feit te noemen, waaruit blijkt dat het krediet- en banksysteem van de USSR op dat van het Tsarenrijk heeft voortgebouwd. Wij doelen hier op de omstandigheid, dat toendertijd achter de schermen van het sowjetbankwezen als de voornaamste raadgever de vroegere financier en industrieel Kutler opereerde ⁴²⁷).

Het moet naar voren gebracht worden dat Lenin alleen de stichting van de (Sowjet-) Gosbank meegemaakt heeft. Immers, aan het einde van 1922 heeft Lenin zich om gezondheidsredenen voorgoed uit de actieve politiek teruggetrokken. Hij heeft dus slechts de aanzet tot de vorming van het krediet- en banksysteem van de USSR gegeven. De voornaamste architect van dit systeem werd Stalin; Chroesjtsjow heeft de bouw van het stelsel voltooid.

Van een doorslaggevende betekenis voor de vorming van de sowjetkredietinstellingen was de door Stalin doorgevoerde hervorming van het bank- en kredietwezen in de jaren 1930-1932. Op de eerste plaats kwam toen een arbeidsverdeling tot stand tussen de Gosbank en de overige in 1922-'24 georganiseerde banken. De verlening van het kortlopend krediet en de verrichting van alle kassa- en verrekeningstransacties werden bij de Gosbank geconcentreerd. De overige banken werden investeringsbanken. Op de tweede plaats werd bepaald dat voortaan uitsluitend rechtstreeks bankkrediet, in tegenstelling tot wisselkrediet, verleend mocht worden.

Het grotendeels door Stalin opgebouwde bankwezen bezat na 1932 drie schakels: de Gosbank, de speciale investeringsbanken (de Prombank, Selchozbank, de Torgbank en de Tsecombank) ⁴²⁸) en de Spaarkassen. Voor de buitenlandse handel bestond sinds 1924 de Wnjesjtorgbank. Het model van Stalin is tot 1957 ongewijzigd gebleven.

De wijzigingen van Chroesjtsjow, in 1957, 1959 en 1962 doorgevoerd, versterkten nog meer de positie van de Gosbank. De bankconcentratie werd ten top gedreven. Er zijn nog maar drie banken overgebleven: de Gosbank, de Strojbank (investeringsbank) en de Wnjesjtorgbank; de Spaarkassen werden aan de Gosbank ondergeschikt gemaakt.

⁴²⁷) Dr J. Klant, op.cit., p.332.

⁴²⁸) Respectievelijk: de industriebank, de landbouwbank, de handelsbank en de bank voor de communale huishoudingen en de huizenbouw, Zie : Hoofdstuk III, paragrafen 6 en 8.

§ 3. HET GELD EN DE SOCIALISTISCHE ECONOMIE VAN HET SOWJETTYPE

Het is bekend dat Marx, Engels en Lenin zich uitsluitend in zeer algemene termen over de economie van een socialistische maatschappij hebben uitgelaten ⁴²⁹⁾. Desalniettemin staat het onomstotelijk vast, dat zij de illusie gekoesterd hebben dat de socialistische economie een geldloze economie zal zijn. Daarop hebben wij in het begin van dit boek gewezen.

Nu willen wij de standpunten van de grondleggers van "het wetenschappelijk socialisme" en van de stichter van de USSR inzake het geld in "de eerste fase van het communisme", dus in de socialistische maatschappij, uitvoerig weergeven en de noodzaak en het wezen van het geld in de centraal geplande en -geleide economie van de USSR beschouwen.

a) Visie van Marx en Engels

Eigenlijk zijn er slechts drie werken van Marx en/of Engels te noemen, waarin zij zich met het toekomstbeeld van een socialistische maatschappij hebben bezig gehouden. Twee daarvan hebben wij reeds aangehaald: *Manifest der Kommunistischen Partei* (1848) van Marx en Engels ⁴³⁰⁾ en *Kritik des Gothaer Programs* (1875) van Marx ⁴³¹⁾. Het derde geschrift was: *Anti-Dühring* (1878) van Engels ⁴³²⁾. Daarnaast zijn er in sommige werken van deze auteurs hier en daar uitspraken te vinden die men als formuleringen van bepaalde economische begrippen voor de socialistische economie kan aanmerken.

Een zeer klare visie op het geld van Marx is te vinden in zijn *Kritik des Gothaer Programs*. Terwille van de duidelijkheid zien wij ons genoodzaakt de desbetreffende passage in extenso op te nemen.

"Innerhalb der genossenschaftlichen, auf Gemeingut an den Produktionsmitteln gegründeten Gesellschaft" - stelt in zijn voornoemde kritiek Marx vast - "tauschen die Produzenten ihre Produkte nicht aus; ebensowenig erscheint hier die auf Produkte verwandte Arbeit als Wert dieser Produkte, als eine von ihnen besessene sachliche Eigenschaft, da jetzt, im Gegensatz zur kapitalistischen Gesellschaft, die individuellen Arbeiten nicht mehr auf einem Umweg, sondern unmittelbar als Bestandteile der Gesamtarbeit existieren. Das Wort "Arbeitsertrag", auch heutzutage wegen seiner Zweideutigkeit verwerflich, verliert so allen Sinn.

Womit wir es hier zu tun haben, ist eine kommunistische Gesellschaft, nicht wie sie sich auf ihrer eignen Grundlage entwickelt hat, sondern umgekehrt, wie sie eben aus der kapitalistischen Gesellschaft hervorgeht, also in jeder Beziehung, ökonomisch, sittlich, geistig, noch behaftet ist mit den Muttermalen der alten Gesellschaft, aus deren Schosz sie herkommt. Demgemäss erhält der einzelne Produzent - nach den Abzügen - exakt zurück, was er ihr

⁴²⁹⁾ De Poolse economist W. Brus geeft ter zake een uitstekende samenvatting in zijn boek: *Funktionsprobleme der sozialistischen Wirtschaft*, Edition Suhrkamp, Frankfurt am Main 1971, pp. 29-50.

⁴³⁰⁾ Marx Engels Werke, op.cit., Band 4, pp. 459-493.

⁴³¹⁾ Marx Engels Werke, op.cit., Band 19, pp. 11-32.

⁴³²⁾ Marx Engels Werke, op.cit., Band 20, pp. 1-303.

gibt. Was er ihr gegeben hat, ist sein individuelles Arbeitsquantum. Z.B. der gesellschaftliche Arbeitstag besteht aus der Summe der individuellen Arbeitsstunden. Die individuelle Arbeitszeit des einzelnen Produzenten ist der von ihm gelieferte Teil des gesellschaftlichen Arbeitstag, sein Anteil daran. Er erhält von der Gesellschaft einen Schein, datz er soundso viel Arbeit geliefert (nach Abzug seiner Arbeit für die gemeinschaftlichen Fonds), und zieht mit diesem Schein aus dem gesellschaftlichen Vorrat von Konsumtionsmitteln soviele heraus, als gleich viel Arbeit kostet. Dasselbe Quantum Arbeit, das er der Gesellschaft in einer Form gegeben hat, erhält er in der andern zurück.

Es herrscht hier offenbar dasselbe Prinzip, das den Warenaustausch regelt, soweit er Austausch Gleichwertiger ist. Inhalt und Form sind verändert, weil unter den veränderten Umständen niemand etwas geben kann auszer seiner Arbeit und weil andererseits nichts in das Eigentum der einzelnen übergehn kann auszer individuellen Konsumtionsmitteln. Was aber die Verteilung der letzteren unter die einzelnen Produzenten betrifft, herrscht dasselbe Prinzip wie beim Austausch von Warenäquivalenten, es wird gleich viel Arbeit in einer Form gegen gleich viel Arbeit in einer andern ausgetauscht" ⁴³³).

In de socialistische maatschappij van Marx zouden dus de tewerkgestelden naar hun prestaties beloond moeten worden, echter niet door middel van een algemeen aanvaardbaar betaalmiddel, maar door middel van consumptiemiddelen uit een algemene voorraadkamer. Het in verband hiermede door Marx ten tonele gebrachte bewijsbriefje (ein Schein) kan niet als geld beschouwd worden. Immers, het draagt een zuiver *individueel* karakter en *circuleert niet*. Trouwens deze zienswijze wordt door Marx zelf in *Das Kapital* bevestigd. Het bewijsbriefje, dat in deel I van voornoemd werk als "das Arbeitszertifikat" aangeduid wordt, "konstatiert" - aldus Marx - "nur den individuellen Anteil des Produzenten an der Gemeinarbeit und seinen individuellen Anspruch auf den zur Konsumtion bestimmten Teil des Gemeinprodukts" ⁴³⁴). En in het tweede deel van *Das Kapital* zegt Marx letterlijk: "Die Gesellschaft verteilt Arbeitskraft und Produktionsmittel in die verschiedene Geschäftszweige. Die Produzenten mögen meinetwegen Anweisungen erhalten, wofür sie den gesellschaftlichen Konsumtionsvorräten ein ihrer Arbeitskraft entsprechendes Quantum entziehen. Diese Anweisungen sind kein Geld. Sie zirkulieren nicht" ⁴³⁵).

Van Engels zijn geen directe uitspraken te achterhalen over het geld in de socialistische economie. Maar zowel aan de hand van een van zijn eerste geschriften *Umriss zu einer Kritik der Nationalökonomie* (1844) ⁴³⁶) als ook op grond van zijn in het voetspoor van *Das Kapital* geschreven *Anti-Dühring* (1878) blijkt zonneklaar dat volgens hem bij het socialisme geen goederen-

⁴³³) Marx Engels Werke, op.cit., Band 19, pp. 19-20.

⁴³⁴) *Das Kapital*, Erster Band, Marx Engels Werke, op.cit., Band 23, p.110. (Voetnoot 50).

⁴³⁵) K. Marx, *Das Kapital*, Zweiter Band, Marx Engels Werke, op.cit., Band 24, p. 358.

⁴³⁶) Marx Engels Werke, op.cit., Band 1, pp. 499-524.

ruil zal plaatsvinden en er dientengevolge geen geld meer zou zijn. Zo schreef Engels in het eerstgenoemde opstel: "Die Wahrheit des Konkurrenzverhältnisses ist das Verhältnis der Konsumtionskraft zur Produktionskraft. In einem der Menschheit würdigen Zustande wird es keine andre Konkurrenz als diese geben. Die Gemeinde wird zu berechnen haben, was sie mit den ihr zu Gebote stehenden Mitteln erzeugen kann, und nach dem Verhältnis dieser Produktionskraft zur Masse der Konsumenten bestimmen, inwieweit sie die Produktion zu steigern oder nachzulassen, inwieweit die dem Luxus nachzugeben oder ihn zu beschränken hat" 437).

In *Anti-Dühring* lezen wij:

"Mit der Besitzergreifung der Produktionsmittel durch die Gesellschaft ist die Warenproduktion beseitigt und damit die Herrschaft des Produkts über die Produzenten. Die Anarchie innerhalb der gesellschaftlichen Produktion wird ersetzt durch planmäßige bewusste Organisation. Der Kampf ums Einzeldasein hört auf". En verder: "Indem sich die Gesellschaft zur Herrin der sämtlichen Produktionsmittel macht, um sie gesellschaftlich planmäßig zu verwenden, vernichtet sie die bisherige Knechtung der Menschen unter ihr eignen Produktionsmittel. Die Gesellschaft kann sich selbstredend nicht befreien, ohne dasz jeder einzelne befreit wird. Die alte Produktionsweise musz also von Grund aus umgewälzt werden, und namentlich musz die alte Teilung der Arbeit verschwinden. An ihre Stelle musz eine Organisation der Produktion treten, in der einerseits kein einzelner seinen Anteil an der produktiven Arbeit, dieser Naturbedingung der menschlichen Existenz, auf andre abwälzen kann; in der andererseits die produktive Arbeit, statt Mittel der Knechtung, Mittel der Befreiung der Menschen wird, indem sie jedem einzelnen die Gelegenheit bietet, seine sämtlichen Fähigkeiten, körperliche wie geistige, nach allen Richtungen hin auszubilden und zu bestätigen, und in der sie so aus einer Last eine Lust wird" 438).

Wij gaven hier slechts drie citaten. Echter de stelling dat Engels de socialistische economie als een geldloze zag wordt duidelijk ondersteund door de strekking van de geciteerde werken in hun geheel, maar dit in het bijzonder door het hoofdstuk "Sozialismus" uit *"Anti-Düring"* 439).

b) Visie van Lenin

In navolging van Marx was Lenin van oordeel dat in het tijdperk van het socialisme het geld niet meer zal bestaan. Immers, Lenin heeft in zijn boek *"Staat en revolutie"* dit tijdperk als volgt uitgebeeld:

"Die Produktionsmittel sind schon nicht mehr Privateigentum einzelner Personen. Die Produktionsmittel gehören der ganzen Gesellschaft. Jedes Mitglied der Gesellschaft leistet einen gewissen Teil gesellschaftlich notwendiger Arbeit und erhält von der Gesellschaft einen Schein darüber, dasz es ein

437) *Ibidem*, p. 516.

438) *Marx Engels Werke*, op.cit., Band 20, pp. 264, 273 en 274.

439) *Ibidem*, pp. 239-303 en in het bijzonder p. 283.

gewisses Quantum Arbeit geliefert hat. Auf diesen Schein erhält es ein entsprechendes Quantum Produkte aus den gesellschaftlichen Vorräten an Konsumtionsmitteln. Nach Abzug des Arbeitsquantums, das für die gemeinschaftlichen Fonds bestimmt ist, erhält jeder Arbeiter also von der Gesellschaft so viel zurück, wie er ihr gegeben hat" 440).

In het begin van "de overgang van het kapitalisme naar het communisme", moest, volgens Lenin, het geld weliswaar nog gehandhaafd worden, echter alleen om tijd te kunnen winnen voor het treffen van de meest radikale maatregelen ter afschaffing van het geld 441). Het op het VIIIE partijcongres (18-23 maart 1919) aangenomen program bevatte inzake de geld- en bankpolitiek dan ook het volgende door Lenin geïnspireerde desideratum: het treffen van maatregelen ter uitbreiding van het girale geldverkeer en ter voorbereiding van de liquidatie van het geld 442).

Het is niet bij dit desideratum gebleven. In januari 1920 werd de enige bank van de Russische Socialistische Federatieve Sowjet-Republiek, de *Volksbank* (*Narodnyj bank*) opgeheven. Het geld, alhoewel nog niet formeel afgeschaft, werd grotendeels uit het economisch verkeer teruggenomen. Later, in de zomer van 1921, werden verschillende maatregelen ter vestiging van een *directe* goederenruil getroffen. "Eine ganze Reihe von Dekreten und Verfügungen, eine Unmenge von Artikeln, die ganze Propaganda, die ganze Gesetzgebung seit dem Frühjahr 1921" - verklaarde Lenin op 29 oktober 1921 in Moskou - "waren auf die Hebung des Warenaustausches zugeschnitten. Was war in diesem Begriff enthalten? Welches war, wenn man so sagen darf, der in diesem Begriff vorausgesetzte Aufbauplan? Es wurde vorausgesetzt, dass im ganzen Staat die Industrieerzeugnisse gegen die landwirtschaftlichen Produkte mehr oder minder sozialistisch ausgetauscht werden und dass durch diesen Warenaustausch die Groszindustrie als die einzige Grundlage der sozialistischen Organisation wiederaufgebaut wird. Was stellte sich indes heraus? Es stellte sich heraus - heute wissen Sie das alle sehr gut aus der Praxis, aber das geht auch aus unserer ganzen Presse hervor-, dass der Warenaustausch gescheitert ist, gescheitert in dem Sinne, dass er in Kauf und Verkauf einmündete. Und wir sind jetzt genötigt, das zu erkennen, wenn wir nicht den Kopf in den Sand stecken wollen, wenn wir uns nicht wie Leute gebärden wollen, die ihre Niederlage nicht sehen, wenn wir uns nicht scheuen, der Gefahr direkt ins Auge zu sehen. Wir müssen erkennen, dass sich der Rückzug als unzureichend erwiesen hat, dass wir einen zusätzlichen Rückzug antreten müssen, noch weiter zurück, indem wir vom Staatskapitalismus zur staatlichen Regelung des Kaufs und Verkaufs und des Geldumlaufs übergehen" 443).

De mislukking van de geforceerde invoering van de economie in natura

440) *Lenin Werke*, op.cit., Band 26, p.479.

441) Vergelijk zijn Entwurf des Programms der KPR (B), *Lenin Werke*, op.cit., Band 29, p.100.

442) Paragraaf 14 van het partijprogramma van 1919. Zie: KPSS w resoloetsijaach i resjenijaach....., op.cit., deel 2, pp.55-56.

443) Über die Neue Okonomische Politiek, Referat in der Sitzung am 29. Oktober 1921, *Lenin Werke*, op.cit., Band 33, pp.76-77.

bracht Lenin tot inzicht, dat er "kein unmittelbarer Übergang zum sozialistischen Aufbau sein kan"⁴⁴⁴⁾. Daarmee is niet gezegd dat in een socialistische economie van het sowjettype het geld als intermediair zal moeten optreden. Blijft derhalve de vraag: hoe dacht Lenin over de plaats en de rol van het geld, niet in de overgangsfase van het kapitalisme naar het socialisme, maar in de fase van het socialisme zelf?

Aan de hand van de publicaties van Lenin in de jaren 1921 t/m 1922 en eveneens aan de hand van het door hem geïnspireerde program van de Communistische Internationale van 1928 ⁴⁴⁵⁾ kan ons inziens gesteld worden dat in de redenering van Lenin de economie in de fase van het voltrokken socialisme, dat is in de fase waarin de USSR nu verkeert, geen geld meer kent ⁴⁴⁶⁾.

c) *Noodzaak van het geld in de planeconomie van het sowjettype.*

"Het socialisme, welke onvermijdelijkheid door Marx en Engels wetenschappelijk was bewezen, het socialisme, waarvoor Lenin het bouwplan had ontworpen, is in de Sowjet Unie tot reële werkelijkheid geworden". Zo staat te lezen in het programma van de communistische partij van de Sowjet Unie ⁴⁴⁷⁾. Welnu, in zulk een economie zou volgens Lenin voor het geld geen plaats zijn en geen rol toekomen. Daarentegen poneren de sowjeteconomisten dat Lenin de *leer ontwikkelde van het geld en het wezen daarvan onder het socialisme* ⁴⁴⁸⁾.

⁴⁴⁴⁾ Ibidem, p.76.

⁴⁴⁵⁾ Zie: Włodzimierz Brus, op.cit., pp.48-49.

⁴⁴⁶⁾ Ook W.Bruse is dezelfde mening toegedaan. Hij stelt: "Aus Lenins Arbeiten geht nicht hervor, dass jenes System, das in grossen Zügen dem sogenannten Kriegskommunismus entspricht, grundsätzlich falsch gewesen sei; der Fehler steckte nicht im System, sondern darin, dass man es zu früh zu verwirklichen suchte. Geht es also um die sozialistische Planwirtschaft im engeren Sinne, d.h. um Bedingungen, unter denen die Vergesellschaftung der Produktionsmittel alle Bereiche umfasst, dann gilt weiterhin die Auffassung, dass einer solchen Wirtschaft nur ein hochzentralisiertes Naturalverteilungssystem der Produktion und Distribution entspricht. Zie: ibidem, p. 46.

⁴⁴⁷⁾ Communisme, de wereld van morgen, op.cit., p.16.

⁴⁴⁸⁾ Zie: Finansy i kredit SSSR (Financiën en krediet van de USSR), Leerboek voor hoger onderwijs, Collectief o.l.v. Prof. W.W. Lawrow, "Finansy", Moskou 1972, p.48. Iets genuanceerder drukken zich de schrijvers van een ander leerboek uit. Wij citeren: "Toen W.I. Lenin de grondtrekken van de socialistische maatschappij schetste, schonk hij aandacht aan haar meest wezenlijke elementen. Hij gaf daarbij geen karakteristiek van een concreet systeem van de economie. Gedurende de overgangperiode kwam hij tot de slotsom over de noodzaak van de gebruikmaking van de goederen-geldrelaties bij de socialistische opbouw, van de ontwikkeling van handel, van de overschakeling van bedrijven op het chozrasjtsjotprincipe. Ideeën van W.I. Lenin over de ontwikkeling van de goederen-geldvormen hebben ons inziens betrekking niet alleen op de specifieke voorwaarden van de overgangseconomie, maar ook op de voorwaarden van de volgroeiende socialistische maatschappij. In het bijzonder schreef W.I. Lenin over de noodzaak van de gebruikmaking van het chozrasjtsjot en van het geld tot aan de overwinning van het communisme. (Zie: Towarno-djenjezjnyje otnosjenija pri socialisme, (Goederen-geldrelaties bij het socialisme), leerboek voor hoger onderwijs. Collectief onder algemene redactie van A.D. Smirnow en E.M. Broech, "Mysl", Moskou 1973, p.7.) De juistheid van de bewering in de laatste zin van de

Naar onze overtuiging heeft Lenin zo'n "leer" hoegenaamd niet ontwikkeld. Hij heeft alleen lering getrokken uit de mislukking van zijn economische politiek ten tijde van het oorlogscommunisme, welke politiek gericht was op de vestiging van een geldloze socialistische maatschappij. En deze lering was: *ten eerste*, een abrupte overgang van het kapitalisme naar het socialisme is onmogelijk; zo een overgang kan tientallen jaren in beslag nemen ⁴⁴⁹⁾ en *ten tweede*, in de overgangsfase zal goederenruil blijven bestaan en derhalve zal in deze fase het geld onontbeerlijk zijn ⁴⁵⁰⁾.

De bovenbedoelde overgangsfase (het staatskapitalisme) op het oog hebbende, heeft Lenin hier en daar losse opmerkingen over het geld gemaakt. De meest frappante daarvan willen wij aanhalen. In het opstel *Über die Naturalsteuer* is de volgende definitie te vinden: "Geld ist eine Bescheinigung zum Empfang von gesellschaftlichen Gütern,..." ⁴⁵¹⁾. Op het Xe partijcongres

geciteerde passage moet ons inziens in twijfel getrokken worden. Immers de auteurs refereren in dit verband aan een van de laatste opstellen van Lenin: Über das Genossenschaftswesen (geschreven op 4 en 6 januari 1923). (Zie: Lenin Werke, op.cit., Band 33, pp.453-461.) Daarin laat Lenin zich noch direct noch indirect uit over de noodzaak van het geld onder het socialisme. Kennelijk hebben de auteurs "hineininterpretiert".
⁴⁴⁹⁾ Über das Genossenschaftswesen, Zuerst veröffentlicht am 26. und 27. Mai 1923, geschreven 4 en 6 januari 1923, Lenin Werke, op.cit., Band 33, p.456.
⁴⁵⁰⁾ Ter staving het volgende citaat uit zijn artikel in de Pravda van 6 november 1921, getiteld: Über die Bedeutung des Geldes jetzt und nach dem vollen Sieg des Sozialismus.

"Wir werden die Grossindustrie wiederherstellen UND DEN UNMITTELBAREN PRODUKTENAUSTAUSCH in Gang bringen zwischen ihr und der kleinbäuerlichen Landwirtschaft, bei deren Vergesellschaftung wir helfen. Zur Wiederherstellung der Grossindustrie werden wir von den Bauern vermittels der Ablieferungspflicht eine bestimmte Menge von Lebensmitteln und Rohstoffen auf Kredit nehmen. Das war der Plan (oder die Methode, das System), den wir mehr als drei Jahre, bis zum Frühjahr 1921, durchführten. DAS WAR EIN REVOLUTIONÄRES HERANGEHEN an die Aufgabe im Sinne einer direkten und vollständigen Zerschlagung des Alten, um es durch eine neue ökonomische Gesellschaftsstruktur zu ersetzen.

Seit dem Frühjahr 1921 sind wir dabei, an Stelle dieser Art des Herangehens, dieses Plans, dieser Methode, dieses Systems des Handelns eine ganz andere, reformistische Art zu setzen (wir haben sie noch nicht "gesetzt", sondern sind immer noch erst dabei, sie "zu setzen", und sind uns dessen noch nicht völlig bewusst geworden), nämlich: die alte ökonomische Gesellschaftsstruktur, den Handel, den Kleinbetrieb, das kleine Unternehmertum, den Kapitalismus nicht zu ZERSCHLAGEN, sondern den Handel, das kleine Unternehmertum, den Kapitalismus zu BELEBEN, wobei wir uns LEDIGLICH NACH MASZGABE ihrer Belebung vorsichtig und allmählich ihrer bemächtigen oder die Möglichkeit erhalten, sie der staatlichen Regelung zu unterwerfen.

Eine völlig andere Art des Herangehens an die Aufgabe.

Im Vergleich zu dem früheren, revolutionären ist das ein reformistisches Herangehen (Revolution ist eine solche Umgestaltung, die das Alte in der Wurzel trifft und von Grund aus zerschlägt, nicht aber es vorsichtig, langsam und allmählich umformt, in dem Bestreben, möglichst wenig zu zerschlagen)". Zie: Lenin Werke, op.cit., Band 33, p.91.

⁴⁵¹⁾ Über die Naturalsteuer, Veröffentlicht im Mai 1921 als Broschüre, Lenin Werke, op.cit., Band 32, p.344. Het is duidelijk dat deze definitie geïnspireerd is door de door ons op p.209 aangehaalde uitspraak van Marx in zijn "Kritik des Gothaer Programms" over de vervanging (in de socialistische maatschappij) van het geld door "einen Schein", zijnde een bewijs voor de gepresteerde arbeid, op grond waarvan, het betrokken lid van deze socialistische maatschappij consumptiemiddelen ontvangt.

(15 maart 1921) benadrukte Lenin het belang van het geld voor de ontwikkeling van handel, in het kader van de N.E.P., omdat - zo argumenteerde hij - "die Geldzirkulation ein Ding ist, durch das vorzüglich kontrolliert wird, ob der Warenumsatz eines Landes befriedigend ist, und wenn dieser Umsatz nicht richtig funktioniert, verwandelt sich das Geld in wertloses Papier" ⁴⁵²⁾. Ten slotte heeft Lenin zich uitgesproken voor "einen geregelten Geldumlauf auf der Basis der Goldwährung" ⁴⁵³⁾ en over de noodzaak van de stabilisatie van de roebel ⁴⁵⁴⁾.

Zoals de praktijk Lenin c.s. heeft geleerd dat "der direkte Übergang zu einer rein sozialistischen Wirtschaftsform, zur rein sozialistischen Verteilung der Güter" ⁴⁵⁵⁾ boven hun krachten ging, zo heeft de praktijk Stalin overtuigd dat ook de socialistische planeconomie van het sowjettype een geldeconomie dient te zijn. Een definitieve uitspraak ter zake deed hij in zijn bekend geschrift *De economische vraagstukken van het socialisme in de Sowjet-Unie* (1952). Daar sprak Stalin ex-cathedra: "Deze omstandigheid (dat in de USSR twee vormen van eigendom, collectief-coöperatieve- en staats-eigendommen zijn - O.K.) leidt er toe, dat de staat slechts over de opbrengsten van de staatsbedrijven beschikken kan, terwijl alleen de collectieve bedrijven over de collectieve produktie als hun eigendom kunnen beschikken. Maar de collectieve bedrijven willen hun produkten niet anders afstaan dan in de vorm van waren, waarvoor zij in ruil de waren willen verkrijgen, die zij weer nodig hebben. Andere economische betrekkingen met de stad dan warenbetrekkingen, dan ruil door koop en verkoop, aanvaarden de collectieve bedrijven tegenwoordig niet. Daarom zijn warenproduktie en warenomzet bij ons tegenwoordig even noodzakelijk als het, laten wij zeggen, dertig jaar geleden was, toen Lenin de noodzakelijkheid van een meerzijdige ontwikkeling van de warenomzet verkondigde" ⁴⁵⁶⁾.

Op het ogenblik is, zowel voor de partij (CPSU) als voor de maatschappijwetenschappers, de noodzaak van het gebruik van geld bij "de opbouw der communistische maatschappij" ⁴⁵⁷⁾ (dat is de fase waarin de Sowjet-Unie zich nu bevindt), een uitgemaakte zaak. Deze noodzaak wordt verklaard door het feit dat de produkten nog steeds waren zijn, alsmede door de aanwezigheid van de goederenruil.

Ter toelichting het volgende: Waar is volgens Marx het produkt van menseelijke arbeid, dat "Gebrauchswert für andere, gesellschaftlichen Gebrauchswert" bezit, "dem andern, dem es als Gebrauchswert dient, durch den Austasch

⁴⁵²⁾ X. Parteitag der KPR(B), Zuerst vollständig veröffentlicht 1921, Lenin Werke, op.cit., Band 32, p.225.

⁴⁵³⁾ IX. Gesamtrussischer Sowjetkongress, 23-28. Dezember 1921, Lenin Werke, op.cit., Band 33, p.164, sub 4.

⁴⁵⁴⁾ IV. Kongress der Kommunistischen Internationale, 5 November - 5. Dezember 1922, Lenin Werke, Band 33, op.cit., p.409.

⁴⁵⁵⁾ Ibidem, p. 408.

⁴⁵⁶⁾ J. Stalin, op.cit., pp.18 en 19. P.J.Nieuwenhuizen geeft in zijn proefschrift "In Vergelykende Studie van Geldverskynsels in die Sowjet-Unie en die Westerse Kapitalistiese Volkshuishoudings" (Pretoria, Desember 1971), een beknopt overzicht van de economische denkbbeelden van Stalin in de periode 1924-1953. Zie: pp. 105-107.

⁴⁵⁷⁾ Zie: Communisme, de wereld van morgen, op.cit., p.49.

übertragen" wordt, en door verkoop en koop in de consumptiesfeer terecht komt. In zijn redenering is elke waar een eenheid van de twee haar wezen bepalende grondeigenschappen: *gebruikswaarde* en *waarde*. Als gebruikswaarde bevredigt de waar menselijke behoeften. Als waarde is de waar de belichaming van de *maatschappelijke arbeid* van de producenten. Aan de waarde ligt de ruil ten grondslag en de waarde treedt als *de ruilwaarde* op. Als waarde zijn de waren *kwalitatief gelijkmatig* en derhalve *kwantitatief vergelijkbaar*. Zij worden tegen elkaar geruild in verhouding van hun waardehoeveelheid, dus overeenkomstig de hoeveelheid van de in hen besloten maatschappelijke, zogenoemde abstracte, arbeid ⁴⁵⁸).

Het vraagstuk van *warenproductie* in de socialistische maatschappij wordt verschillend verklaard. De meningsverschillen terzake spitsen zich ons inziens toe op de voor de marxisten-leninisten van de sowjetschool kennelijk meest principiële vraag of de warenproductie aan de sowjetmaatschappij, die geen particulier produktief vermogen meer kent, immanent is.

Vóór de destalinisatie van Chroesjtsjow (in 1956 begonnen en na de val van Chroesjtsjow in oktober 1964 successievelijk door Brezjnev tot stilstand gebracht) en voornamelijk onder de invloed van de bovenaangehaalde verhandeling van Stalin *De economische vraagstukken van het socialisme in de Sowjet-Unie* beschouwden veel maatschappijwetenschappers de produktiemiddelen niet als waren ⁴⁵⁹) met alle nadelige consequenties voor de prijsvorming van dien. Na het aanvaarden in 1961 van het nieuwe partijprogram werd de absurditeit van voornoemde bewering ingezien. Maar tegenwoordig huldigen sommigen nog het standpunt, "dass der Sieg des Sozialismus den Warenbeziehungen und dem Wirken des Wertgesetzes ein Ende gesetzt habe und dass allein die äussere Form der ihres Wareninhaltes völlig entkleideten Warenbeziehungen erhalten geblieben sei" ⁴⁶⁰).

Overigens kan men nu onder de sowjetgeleerden drie visies omtrent het vraagstuk van de warenproductie in de sowjetsocialistische maatschappij onderscheiden.

Kronrod meent dat de warenproductie aan socialistische produktierelaties immanent is. "Sie wird" - zo licht hij toe - "nicht von auszen hereingetragen, nicht durch die "Unentwickeltheit" der Beziehungen im Sozialismus erzeugt. Sie hat ihre Würzel vielmehr in den historischen Besonderheiten des gesellschaftlichen Eigentums, die ihr als allgemeinen sozialistischen Volkseigentum eigentümlich sind. Diese Besonderheiten sind es, die die Notwendig-

⁴⁵⁸) Zie: *Das Kapital I*, Marx Engels Werke, op.cit., Band 23, pp.49-55 en *Ökonomisches Lexikon*, op.cit., Band 2, pp. 1058-1059.

⁴⁵⁹) Zoals wij er reeds op hebben gewezen heeft Stalin de stelling verkon- digd dat het geld in de socialistische maatschappij zijn bestaan te danken heeft alleen aan het feit dat in de Sowjet-Unie twee vormen van eigendom zijn: staatseigendom en collectief-coöperatief eigendom. Met andere woorden, zo concludeerde hij, met het verdwijnen van het collectief-coöperatief eigendom, dat is bij het ontstaan van één volkseigendom, zal de goederenproductie en haar inhaerente geldeconomie als onnodig element verdwijnen. Welnu, redeneer- den verder zeer dogmatisch ingestelde economen, produktiemiddelen worden in de staatssector geproduceerd, dus zijn het geen goederen ("Waren") meer. Vergl.: J. Stalin, op.cit., pp.17-19.

⁴⁶⁰) *Lehrbuch Politische Ökonomie* (o.r.v. N.A. Zagolow), p.257.

keit bedingen, für den Austausch zu produzieren, und darüber hinaus, infolge des durch die Produktion für den Austausch erzeugten Widerspruchs in der unmittelbar gesellschaftlichen, sozial ungleichartigen Arbeit, die Notwendigkeit, die Produkte als Waren herzustellen und als Waren auszutauschen"⁴⁶¹⁾. Kronrod baseert dus zijn visie op de redenering: door het gemeenschappelijk eigendom op produktiemiddelen krijgt de arbeid een *direct gemeenschappelijk* karakter, maar omdat in de tegenwoordige fase de arbeid van afzonderlijke werkers *sociaal ongelijk* is, zoals bijv. van intellectuelen en ongeschoolden, moeten produkten waarde bezitten om geruild te kunnen worden.

Een diametraal ander standpunt nemen I.S. Malysjew en A. Eremín in. Zij poneren, dat de warenproduktie met het socialisme onverenigbaar is ⁴⁶²⁾. Zeer dicht bij voornoemde auteurs staan volgens A.D. Smirnow ⁴⁶³⁾ verschillende economen van de *Staatsuniversiteit van Moskou*.

De tussenpositie nemen de auteurs van *Lehrbuch Politische Ökonomie*. "Sozialismus und Warenproduktion" - poneren zij - sind Gegensätze. Man muss sie aber von solchen Gegensätzen unterscheiden, die im Rahmen eines einheitlichen Systems von Produktionsverhältnissen miteinander unvereinbar sind. Ein solcher Gegensatz besteht zwischen Sozialismus und Kapitalismus. Der Gegensatz zwischen Sozialismus und Warenproduktion jedoch hebt nicht die Einheit des Systems der Produktionsverhältnisse des Sozialismus auf. Dieses System beruht ja gerade darauf, dass die eigentlich sozialistischen Produktionsverhältnisse und die ihnen entsprechenden Gesetze den Bereich der grundlegenden Produktionsverhältnisse darstellen, welche die Richtung der ökonomischen Entwicklung bestimmen. Die Verhältnisse der Warenproduktion spielen zwar eine wichtige, jedoch im Verhältnis dazu untergeordnete Rolle.

Rolle und Stellung der Warenbeziehungen leiten sich im Sozialismus nicht aus ihrer eigenen Natur her, sondern aus der Natur der socialistischen Verhältnisse" ⁴⁶⁴⁾.

Afgezien van de vraag of de warenproduktie aan de eerste fase van de communistische maatschappijformatie immanent is of niet, wordt in de leerboeken van de economie de stelling verkondigd dat de warenproduktie onder het socialisme, dat wil zeggen in de centraal geplande- en geleide economie van de USSR en van andere Comeconlanden, *wezenlijk anders* is dan die in de economieën van de vorige maatschappijformaties. Het wezenlijke verschil zou schuilen in de omstandigheid dat de socialistische warenproduktie op het gemeenschappelijke socialistische eigendom gebaseerd is en socialistische produktierelaties weerspiegelt. Krachtens dit feit zou de warenproduktie in de USSR de karaktereigenschappen van de uitbuitingsrelaties, welke relaties uit het particuliere kapitalistische eigendom voortvloeien, verloren hebben. Door de vermaatschappelijking van het produktief vermogen in de USSR is ook de verandering van het geld in het kapitaal en van de arbeid in de waar

⁴⁶¹⁾ J.A. Kronrod, *op.cit.*, pp.131/132.

⁴⁶²⁾ Zie: *Towarno-djenjezjnyje otnosjenija pri socialisme*, *op.cit.*, p.6.

⁴⁶³⁾ *Ibidem*, p.6.

⁴⁶⁴⁾ *Lehrbuch Politische Ökonomie*, *op.cit.*, p.257.

onmogelijk geworden 465).

Wij willen deze sub-paragraaf besluiten met de opmerking dat de benadering van de noodzaak van het geld in de sowjetliteratuur dikwijls moeilijk, zo niet onmogelijk te ontwarren valt. Men kan zich niet aan de indruk onttrekken, dat de sowjetdenkers in vicieuze redeneringen verstrikt raken, en dat zij meer aan de exegese en niet zelden aan de apologie van de denkbeelden van Marx en Lenin doen dan aan het verklaren van relevante economische verschijnselen 466).

d) *Het wezen en de functies van het sowjetgeld*

De meest recente definitie van het geld luidt: *geld onder het socialisme* is een algemeen equivalent van de waren, d.w.z. een onontbeerlijk en algemeen middel ter berekening van de aanwending van maatschappelijke arbeid, ter planning en ter controle van de produktie en distributie van het sociale produkt 467).

Het valt op dat deze definitie niet over het geld in het algemeen gaat, maar over "geld onder het socialisme". Op de tweede plaats valt het op dat het niet als algemeen aanvaardbaar koopmiddel, c.q. ruilmiddel aangeduid wordt, maar als rekeneenheid (in de zin van waardemaatstaf) voor de planning van de voortbrenging en verdeling van het sociale produkt, alsook voor controle op de uitvoering van de plannen. Men wil ermee tot uitdrukking brengen dat het sowjetgeld een *speciaal soort* geld is, een soort slechts de *socialistische produktiewijze* eigen. Met andere woorden, het sowjetgeld zou wezenlijk anders zijn dan het *geld onder het kapitalisme*, c.q. in de *kapitalistische produktiemaatschappij*. In de sowjetterminologie heet het dat het *sociale* gehalte van het geld onder het socialisme zich *grondig* van het geld onder het kapitalisme onderscheidt 468). Het onderscheid zou tot uitdrukking komen in een andere sociale bestemming en funktie van het sowjetgeld. Anders gezegd, de sowjetschrijvers beweren dat het karakter van de functies van het geld in een centraal geplande- en geleide socialistische economie wezenlijk anders is als de functies van het geld in een (kapitalistische) markteconomie.

In de gedachtengang van de sowjetschrijvers vervult het geld in de plan-economie vijf functies. Het geld dient met name als (1) waardemeter, (2) circulatiemiddel, (3) betalingsmiddel, (4) middel tot socialistische accu-

465) Vergl. b.v.: *Polititsjeskaja Ekonomija (Politieke Economie)*, Autorencollectief, 4e omgewerkte en aangevulde uitgave van de Academie der Wetenschappen van de USSR, Moskou 1962, p. 501.

466) Zie: *Towarmo-djenjezjnyje otnosjenija pri socialisme*, op.cit., pp. 5-32, P. Pawlow, *Djenjgi w period stroitelstwa kommunisma (Geld in de periode van de opbouw van het communisme)*, Gosfinisdat, Moskou 1962, pp. 3-17; J.A. Kronrod, op.cit., pp. 112-161; *Lehrbuch Politische Ökonomie (o.r.v. Zagalow)*, op.cit., pp. 252-267.

467) *Ekonomitsjeskaja Encyclopedija Polititsjeskaja Ekonomija (Economische Encyclopaedie - Politieke economie)*, Redactie-college o.l.v. A.M. Roemjantsew, Uitg. van de Sowjet-encyclopaedie, Moskou 1972, deel I, p. 416.

468) *Djenjeznoje obrasjtsjenije i kredit (o.r.v. W.S. Herasjtsjenko)*, op.cit., p. 111.

mulatie en spaarmiddel van de werkenden en (5) als middel voor internationale handel.

Ad 1). Het geld wordt door de sowjetstaat gebruikt om de waarde van geproduceerde produkten te meten en haar te toetsen aan de geplande produktiekosten. Met andere woorden treedt het geld hier als een waardevergelijkingsmaatstaf op, dus als rekeneenheid.

Het is evident dat deze funktie in de planeconomie noodzakelijk is. Deze funktie kan aangeduid worden als *waardemetende-* en *plancontrolerende*.

Ad 2 en ad 3). De onderscheiding tussen circulatiemiddel en betalingsmiddel is van *technische* aard. In wezen gaat het hier om de funktie van het geld als *ruilmiddel*.

Ad 4). In eerste instantie lijkt deze funktie veel op de funktie van het geld, die Keynes, als "store of value", d.i. middel tot schatvorming of oppotmiddel karakteriseerde. Om echter daaromtrent geen twijfel te laten bestaan, laten wij Ikonnikow c.s. aan het woord: "*In der Funktion des Sowjetgeldes als Mittel der sozialistische Akkumulationen und als Sparmittel der Werktätigen sammelt es sich als Geldakkumulation der Betriebe und Organisationen sowie in Form von Ersparnissen der Werktätigen in den Händen des Sowjetstaates an*" 469).

Het enige verschil komt eerst aan het daglicht, indien wij goed voor ogen houden, dat in de planmatige volkshuishouding van de Sowjet-Unie alleen de staat het geld, als *accumulator van niet uitgeoefende koopkracht*, om met F.J. de Jong te spreken, hanteert. De burgers van de Sowjet-Unie kunnen niet, zoals in gedachtengang van Keynes, hun besparingen op drie manieren aanwenden, nl. oppotten, beleggen, of investeren, d.i. kapitaalgoederen aanschaffen. Onder Stalin werd de sowjet-burger direct of indirect door de overheid gedwongen, al het niet aan de primaire consumptiegoederen bestede geld aan de staat uit te lenen. Op het ogenblik wordt de sowjet-burger door de autoriteiten aangespoord om het overtollige geld bij de staatsspaarkassen te beleggen. De spaarsaldi van deze spaarkassen worden aan de staat uitgeleend. Een en ander impliceert dat de centraal geleide planmatige volkshuishouding van de USSR geen kapitaalmarkt kent.

Veel sowjetauteurs ontkennen evenwel dat de geldaccumulatie onder het socialisme ook de funktie van de schatvorming vervult. Immers, stellen zij, onder het socialisme zijn "*Industriebetriebe, der Boden und die Bodenschätze, einige andere Formen des Gesellschaftlichen Reichtums sowie die Arbeitskraft keine Waren*" 470).

Ad 5). In navolging van Marx schrijft men slechts aan goud de funktie van wereldgeld toe. Echter kan goud in principe alleen in de handel met de niet-communistische landen gebruikt worden. Economische relaties met de Comecon-landen worden door de coördinatie van de nationale plannen op elkaar afge-

469) *Geld und Kreditwesen in der UdSSR* (o.r.v. Prof.W.W.Ikonnikow), op.cit., p.45 en *Polititsjeskaja Ekonomija* (4e uitgave van de Academie der Wetenschappen van de USSR) op.cit., pp.507-510.

470) *Lehrbuch Politische Ökonomie* (o.r.v.N.A.Zagalow), op.cit., p.274.

stemd 471).

Bij nadere beschouwing blijkt dat de functies van het geld in de sowjet-economie grosso modo op die van het geld in de markteconomie lijken. In ieder geval heeft het geld in de USSR dezelfde *oorspronkelijke* (primaire) functies als het geld in de markteconomie met particulier eigendom van het produktief vermogen: het bezit de functie van *ruilmiddel* en die van *rekeneenheid*.

In principe vertegenwoordigt het geld in de USSR net als in de markteconomie ongedifferentieerde, dat is *abstracte, beschikkingsmacht* over goederen. Er zijn dus geen wezenlijke verschillen tussen de primaire, zich in de reële sfeer van de economie voltrekkende functies van het geld in de USSR en die van het geld in Nederland of in een ander land met een markteconomie.

Laten wij nu bekijken hoe het staat met de afgeleide of *secundaire* functies van het geld, met name of het sowjetgeld dienst doet als *oppotmiddel, middel tot betaling in de financiële sfeer, middel tot waardering* van in de toekomst vervallende *vorderingen* en *schulden*.

Welnu, ook deze afgeleide functies bezit het geld in de USSR. Economische subjecten kunnen alle betalingen in de financiële sfeer verrichten en vorderingen en schulden waarderen. Men moet weliswaar rekening houden met de scheiding van de geldstroom in twee circuits, maar dit feit tast hoegenaamd de voornoemde twee afgeleide geldfuncties niet aan. Alleen in geval van de derde afgeleide geldfunctie, dat is het fungeren van het geld als oppotmiddel, treden verschillen aan het licht. De wetgever heeft in de USSR deze functie beknot. De bedrijven en organisaties mogen geen kasvoorraden aanhouden. Het is particulieren niet toegestaan om kapitaalgoederen te kopen. Daarentegen kan men geld in de bouw van eigen huizen steken, spaartegoeden houden en staatsobligaties kopen.

Wij kunnen nu concluderen dat er geen wezenlijke verschillen tussen de secundaire functies van het sowjetgeld en die van het geld in een markteconomie bestaan. Er zijn wel graduele verschillen te noemen, maar deze verschillen zijn ontstaan door verschillen in de grondslagen en inrichting van de economische orde van het sowjet-socialistische en van het markteconomische stelsel. Terwijl in de markteconomie in principe elk economisch subject het geld als accumulator van niet-uitgeoefende koopkracht kan hanteren, kan in de USSR dit in elk opzicht slechts de staat doen.

Onze slotconclusie is, dat er in wezen geen verschil tussen het zogenaamde geld onder het socialisme en het zogenaamde geld onder het kapitalisme is. Alleen door wezenlijke verschillen tussen de Sowjetstaat en Nederland bijv. wordt op verschillende wijzen gebruik gemaakt van het geld in de regulering van het produktie- en distributieproces in de economie.

De Sowjetstaat verdeelt de produktieve krachten over de aanwendingsmogelijkheden door middel van het centrale plan en gebruikt het geld als waardevergelijkingseenheid en als controlemiddel. Het geld funktioneert slechts in de inkomenssfeer; het wordt gebruikt om het produktie- en distributie-

471) J.A. Kronrod, *op.cit.*, pp.259-266.

proces volgens het centrale plan te doen verlopen.

Omdat in de Sowjet-Unie de vermogensbestanddelen niet van eigenaars veranderen (de staat is immers praktisch de enige eigenaar en het overige vermogen is in handen van coöperaties), worden in de vermogenssfeer geen geldbetalingen verricht. Uitzondering vormen particuliere woningen en de inventaris op de hoeven van de kolchozboeren. Relatief gesproken gaat het hier om een te verwaarlozen percentage in vergelijking tot het totale vermogen. Bovendien kan men de particuliere woningen volgens *D.B.J. Schouten* onder *consumptief vermogen* rangschikken.

In een markteconomie geschiedt de regeling van het produktie- en distributieproces door middel van het vraag- en aanbodmechanisme en wel met behulp van in geld uitgedrukte prijzen. In principe autonome producenten en consumenten trachten individueel of in groepsverband onafhankelijk van de overheid hun doelstellingen te realiseren. De overheid treedt enerzijds als producent ten algemene nutte op. Anderzijds beïnvloedt zij *indirect* door de economische-, fiscale- en monetaire politiek het economisch gebeuren van het land. De geldbetalingen worden zowel in de inkomenssfeer, alsook in de vermogenssfeer én door de overheid én door de staatsburgers verricht.

e) Slotopmerkingen

Wij willen nu enkele woorden aan de rol van het geld in de planeconomie van de USSR wijden. Ook bij dit vraagstuk bestaan meningsverschillen onder de Sowjet-theoretici. Kort en bondig maar zeer treffend heeft *Raupach* deze meningsverschillen geformuleerd. Wij citeren met instemming: "Wer die Ware-Geld-Beziehungen nur als Ausdruck des noch bestehenden Warenaustauschverkehrs zwischen dem staatlichen und dem genossenschaftlichen (Kolchoz-) Sektor ansieht (Stalin, Ostrovitjanow), wird dem Geld nur eine dienende Rolle zusprechen. Werden jedoch Geldbeziehungen auch auf den Tauschverkehr zwischen Industriebetrieben zurückgeführt, die beim Faktoreneinsatz beschränkt autonom sind und bei denen eine notwendige "Äquivalenz" der Tauschwerte sich schon aus den zu gewährenden Leistungslöhnen ergibt (I.A.Kronrod), so wird dem Geld eine gewisse Leitwirkung auf den Wirtschaftsprozess zuerkannt"⁴⁷²). In dit verband willen wij nog de opvatting terzake van *Ja.G.Liberman* ⁴⁷³⁾ memoreren. Deze auteur meent dat na de hervorming van Kosygin in 1965 de optimale funktionering van het sowjetsocialistische economische stelsel van twee complexen van voorwaarden afhangt. Het eerste complex, aldus voornoemde sowjetauteur, staat in verband met de hoofddoelstelling van de socialis-tische produktie (maximalisatie van de collectieve en individuele behoeftebevrediging) en met de planmatige bepaling van de opgaven van de desbetreffende planperiode; het gaat hier om de bepaling van een globale structuur van de uitgebreide reproductie. Het tweede complex raakt de gebruikmaking van het goederen- geld- mechanisme oftewel marktmechanisme; het gaat hier

⁴⁷²⁾ Zie: *Hans Raupach*, op.cit., p.116.

⁴⁷³⁾ *Ja.G.Liberman*, op.cit., p.17 e.v. De naam van deze auteur mag niet verwisseld worden met de naam van de in het Westen veel besproken *E.Liberman*.

om de regulering van de bedrijfsfinanciële werkzaamheden van de produktie-huishoudingen en handelsorganisaties binnen de door het centrale plan vast-gestelde proporties.

In wezen gaat het bij de ter sprake gebrachte problematiek om de vraag of naast de rechtstreekse imperatieve planning bij de leiding van de economie ook indirecte instrumenten door middel van het geld betrokken kunnen worden.

Vooralsnog blijft het in dit opzicht bij discussies.

§ 4. ECONOMISCHE ORDE VAN DE USSR EN HET KREDIET- EN BANKSYSTEEM.

Het kredietstelsel van de USSR maakt een deel uit van het monoliete finan-ciële stelsel. Het bankwezen is een geïntegreerd deel van de totale insti-tutionele opbouw van de centraal geplande en -geleide volkshuishouding van de USSR.

a) *Economische orde van de sowjet-economie*

In de economische sowjetleer maakt men geen onderscheid tussen het economisch proces en de economische orde. Terwijl bij ons de economische wetenschap zich met de schaarste van de middelen en alternatieve aanwendbaarheid van deze middelen voor de bevrediging van menselijke behoeften bezig houdt, wordt de politieke economie van het socialisme omschreven als wetenschap die de produktieverhoudingen in hun permanente ontwikkeling bestudeert en deze productieverhouding in verband met de productiefactoren beschouwt. ⁴⁷⁴⁾

Ook de benadering van de concrete sowjet-economie is anders. Zo ziet men deze concrete economie als *het proces van de uitgebreide reproductie*, welk proces zich *alleen* in de combinatie van het rechtstreekse produktieproces met het circulatieproces voltrekken kan. Onder het *produktieproces* verstaat men dan technische produktie, d.w.z. combinatie van productiefactoren bij de voortbrenging van de goederen. Onder het *circulatieproces* verstaat men koop en verkoop van goederen zowel in de toeleveringssector (relaties tus-sen de produktiehuishoudingen onderling) als ook in de consumptieve sector (relaties tussen produktiehuishoudingen en gezinshuishoudingen onderling) ⁴⁷⁵⁾.

Gevolg van een en ander is dat het bijna onbegonnen werk is om het econo-mische begrippenapparaat van de sowjetleer in dat van onze algemene leer van de economie om te zetten. Daarbij komt nog het feit dat het begrip markt(en) naar de opvatting van de *nu* toonaangevende economen van de USSR een per definitie kapitalistisch begrip is, dat wil zeggen een begrip dat de sowjet-socialistische produktiewijze wezensvreemd is. Een uitzondering vormt de zo-genaamde *kolchozmarkt* omdat aldaar het vraag- en aanbodmechanisme *spontaan* werkt.

⁴⁷⁴⁾ Mins, *Polititsjeskaja Ekonomija Socialisma (Politieke Economie van het Socialisme)*, Uitg. "Progress", Moskou 1965, p.15.

⁴⁷⁵⁾ Men raadplege: *Okonomisches Lexicon, op.cit.*, Band II pp.446 (onder *Produktionsprozess*), 534 e.v. (onder *Reproduktion*) en 1193 (onder *Zirkula-tionsprozess*).

Als wij nu van de sowjetbenaderingswijze abstraheren, dan kunnen wij stellen dat in de USSR het economisch proces zich binnen de *institutionele opbouw*, zoals wij deze in hoofdstukken V en VI getracht hebben te beschrijven voltrekt ⁴⁷⁶⁾. Al verschilt deze institutionele opbouw fundamenteel van de maatschappelijke organisatievorm van het economisch proces in de markteconomie van het west-europees type, is de centraal geplande en -geleide economie van het sowjettype, zowel in haar model van vóór- als ook na de economische hervormingen van 1965, geen volstrekt centraal geleide. Immers de economie van de USSR kent markten en naast het centrale plan *administratieve* besturing.

Om te beginnen bestaat er de reeds enkele malen genoemde *kolchozmarkt*, waar door vraag en aanbod de prijzen van aldaar aangeboden landbouwproducten tot stand komen. De op deze markt verhandelde hoeveelheid landbouwproducten maakt een niet onbelangrijk deel uit van de totale landbouwproductie ⁴⁷⁷⁾.

Verder kent men in principe een *arbeidsmarkt*. Dienaangaande schrijft Brus: "Der Arbeitsmarkt bedarf der *de jure*- Anerkennung durch die politische Ökonomie des Sozialismus. Der Terminus ist von Praktikern, von Spezialisten dieses Fachgebietes, von Publizisten usw. allgemein akzeptiert; *hingegen* wird er so gut wie gar nicht von Marxisten verwendet, die sich mit theoretischen Fragen der Ökonomie des Sozialismus befassen, weil sie überzeugt sind, dass der Begriff "Arbeitsmarkt" die Anerkennung des Warencharakters der Arbeitskraft impliziert" ⁴⁷⁸⁾.

Deze markt heeft echter haar specifieke eigenaardigheden. De arbeiders zijn vrij in de keuze van de werkplaatsen. De nationale loonsom en het minimumloon wordt door het centrale plan vastgesteld. Maar bij de verdeling van de nationale loonsom onder- en binnen de bedrijfstakken fungeert ook een marktmechanisme, al heet het dat voornoemde verdeling van de arbeidskrach-

⁴⁷⁶⁾ In navolging van KORTEWEG & KEESING verstaan wij onder de economische orde de maatschappelijke organisatievorm van het economische proces. Prof. Drs. S. Korteweg Dr. F.A.G. Keesing (uitgave 1970), op.cit., p.7.

⁴⁷⁷⁾ Volgens statistisch jaarboek 1972 was het aandeel van de op de particuliere landbouwhoeven (ca. 0,5 ha. per boerengezin) geproduceerde landbouwproducten in de totale landbouwproductie, als volgt.

In % van de totale landbouwproductie

	In het jaar					
	1940	1960	1965	1970	1971	1972
Graankulturen	12	2	2	1	1	1
Zonnebloem	11	4	2	2	2	2
Aardappels	65	63	63	65	63	62
Fruit	48	44	41	38	37	36
Vlees	72	41	40	35	35	34
Melk	67	47	39	36	35	34
Eieren	94	80	67	53	50	47
Wol	39	21	20	19	20	21

Deze tabel geeft alleen het aandeel van de particuliere "bedrijven" in de totale produktie aan. Op de Kolchozmarkt bieden ook de kolchozen een deel van hun produkten aan. Dat aandeel is vanaf 1965 gegroeid. Er zijn echter geen gegevens daarover. Narodnoje chozjajstwo SSSR 1972 g., op.cit., p.259.

⁴⁷⁸⁾ Włodzimierz Brus, op.cit., p.114.

ten volgens zo genoemde economische wet van de *verdeling naar arbeid* plaats vindt. Want, meent *Brus*, "diese Art Verteilung in ihrer direkten Form, in der Form von Arbeitsanteilen, ausgedrückt in kommensurablen stofflichen Einheiten, ist nur in einer sehr begrenzten Zahl von Fällen möglich, vorwiegend innerhalb des Unternehmens, und auch dort nur dann, wenn sich die Unterschiede technisch ausdrücken lassen. In allen anderen Fällen, z.B. wo es sich um Arbeiten in verschiedenen Produktionszweigen, verschiedenen Berufen, auf verschiedenen Stufen der Verantwortung etc. handelt, ist ein direkter Vergleich nicht möglich. Das Gesetz der Verteilung gemäsz der Arbeit setzt sich hier über "trial and error" durch - mittels eines spezifischen Marktmechanismus, aufgrund dessen die Lohnhöhe (Erwerb) die Gestalt des "Arbeitspreises" annimmt, eines Indikators der Alternativen, zwischen denen die Arbeiter frei wählen können" 479).

Ter ondersteuning van "planmatige verdeling van de arbeidskrachten" moet de centrale overheid haar toevlucht nemen tot administratieve maatregelen. Men denke aan de inschakeling van de schooljeugd en van studenten bij het arbeidsproces in de bouw en in de landbouw, als ook aan de gedwongen migratie en aan de kampen voor de dwangarbeid.

Er is tenslotte ook een *markt voor de consumptiegoederen*, omdat de gezinshuishoudingen in principe een vrije keuze bij de koop van de consumptiegoederen hebben. De aanbodzijde op deze markt wordt echter door 't centrale plan bepaald. De vraagzijde ondergaat een invloed van het plan, voorzover de loonvorming binnen de grenzen van de centraal geplande loonsom haar beslag krijgt. Toch kan de centrale overheid het zonder corrigerende werking van het marktmechanisme bij de aanpassing van de structuur van de vraag aan de structuur van het aanbod, niet stellen. Een duidelijk bewijs vormt de boven besproken *kolchozmarkt*, wat moge blijken uit het volgende voorbeeld.

Door nogal grote schaarste aan levensmiddelen na de tweede wereldoorlog waren de prijzen op de kolchozmarkt dertien maal zo groot geworden als de officiële staatsprijzen op gerantsoeneerde voedingsmiddelen. Ter herstelling van het evenwicht tussen vraag en aanbod van voornoemde goederen werd door de centrale overheid zogenaamde *commerciële handel* ingevoerd. Naast voedingsartikelen op bonnen en tegen de (*lage*) staatsprijzen konden in de staatswinkels levensmiddelen zonder bonnen gekocht worden, uiteraard tegen *hoge* staatsprijzen.

Echter ook de verdeling van de consumptiegoederen is niet vrij van administratieve maatregelen. Bekend zijn bijvoorbeeld winkels gevuld met schaarse artikelen, welke winkels slechts aan geprivilegieerde groepen uit de partij en regeringskringen goederen voor "planmatig" vastgestelde prijzen verkopen. Twee andere sprekende voorbeelden geeft *Brus*. Hij wijst in de eerste plaats op een rechtstreekse algemene of partiële distributie van de consumptiegoederen (bonnenstelsel). In de tweede plaats noemt hij "die Festsetzung von Preisen ohne Rücksicht auf das Gleichgewicht von Angebot und Nachfrage,

479) *Idem*, pp. 114-115.

ohne direkte Rationierung, aber auch ohne Waren in den Geschäften....." 480)

De verdeling van de investeringsgoederen onder en de toelevering van materiaal aan produktiehuishoudingen geschiedt in beginsel door middel van het centrale economische plan. Daarvoor is een speciaal centraal orgaan in het leven geroepen: de *Gossnab* (het Staatscomité voor de materiaal-technische bevoorrading). Doch deze *planallocatie* wordt begeleid door een soort distributie. En omdat de distributie van produktiemiddelen veel te wensen overlaat heeft zich een soort clandestiene inkoopmethode ontwikkeld door middel van de zogenaamde *tolkâtsji*. (zie voetnoot 369 op p.183).

De buitenlandse handel wordt geregeld door het centrale plan, maar men oriënteert zich daarbij op de wereldprijzen. Het handelsverkeer geschiedt op bilaterale basis en op grond van de telkens vast te stellen kontingenten. De roebels zijn *niet* vrij inwisselbaar. Wegens gebrek aan adequate prijsvorming speelt hier het binnenlandse prijsniveau geen rol. Door een onbevredigende kwaliteit van de sowjetprodukten kan de USSR moeilijk op de wereldmarkt als gelijkwaardige partner concurreren.

Het komt dan ook niet zelden voor, dat de verkoopprijzen van de exportgoederen, en in het bijzonder van de grondstoffen, veel lager zijn als de produktiekosten.

Vreemd genoeg gelden de wereldmarktprijzen ook als het richtsnoer voor de handel met de Comeconpartners. Toch zou men volgens theorie moeten uitgaan "vom volkswirtschaftlichen Standpunkt, von dem Bestreben, die gesellschaftliche Produktivität der Arbeit im höchstmöglichen Masse zu steigern...." 481). Sterker nog, men stelt zelfs dat het economische nuteffect het voornaamste uitgangspunt bij de beslissing over de "socialistische arbeidsverdeling" is. In het officiële document "Grondbeginselen van de internationale socialistische arbeidsverdeling" (van 1962) staat daaromtrent het volgende te lezen. "Die Berechnung des vergleichbaren ökonomischen Nutzeffektes der Investitionen und der Produktion in den sozialistischen Ländern sowie des volkswirtschaftlichen Nutzeffektes des Auszenhandels werden bei der Koordinierung der Pläne der Länder als ein wichtiges, wenn auch nicht als das einzige Kriterium für die Begründung rationeller Wege zur Vertiefung der internationalen sozialistischen Arbeitsteilung benutzt" 482). In de praktijk blijken zulke berekeningen niet uitvoerbaar. De oorzaken daarvan zijn tweërlei. Ten eerste, de prijzen op de socialistische wereldmarkt (dus binnen de Comecon) zijn "dem internationalen Wert innerhalb des sozialistischen Weltsystems" niet gelijk. Ten tweede: "Es gibt bis jetzt noch nicht einmal eine Methodik für die exakte Berechnung des nationalen Werts der Erzeugnisse für die einzelnen Länder, geschweige denn für die Gegen-

480) *Idem*, p. 119.

481) *Sozialistisches Weltwirtschaftssystem, Band 3 (Arbeitsteilung und Standortverteilung der Produktion)*, Staatsverlag der Deutschen Demokratischen Republik, (Ost)Berlin 1968, p. 441.

482) Deze grondbeginselen zijn in extenso afgedrukt in Alexander Uschakow, *op.cit.*, pp. 465-486.

überstellung der nationalen Werte" 483).

Recapitulerend kan men zeggen dat de zogenaamde centraal geplande en -geleide economie van de USSR niet helemaal een door middel van het centrale plan geleide volkshuishouding is; zij heeft ook elementen van een markteconomie en van een *Kommandowirtschaft* 484). Met andere woorden, de produktie, de inkomensvorming en de inkomensbesteding wordt beheerst door een omvangrijk *plansysteem* (geinstitutionaliseerd in de Gosplan) en een gecentraliseerd *distributiestelsel* van de toelevering van de investeringsgoederen, grondstoffen en halffabrikaten voor *alle* bedrijfstakken (geinstitutionaliseerd in de Gossnab), zodat de produktie- en gezinshuishoudingen hun handelingen niet zonder meer op de prijzen kunnen afstemmen.

De *centrale overheid*, met name de Ministerraad van de USSR *formeel* en het politiebureau *materieel*, bepaalt op politieke gronden macroeconomische prioriteiten, heeft volledige zeggenschap over de loonpolitiek, de prijspolitiek en de sociale verzekeringen, bedrijft door middel van haar centrale organen (ministeries enz.) de microeconomische politiek en schrijft zelfs detailge dragingen van de produktiehuishoudingen voor. Zij voert noch zogenaamd tripartite overleg noch onderhandelt met welke maatschappelijke organisaties dan ook. Wel is de *Profsojoez* (Algemene centrale van vakorganisaties) nauw betrokken bij de loonpolitiek en de sociale verzekeringen, maar vooral in het *uitvoerende vlak*. In veel opzichten geeft de overheid bindende richtlijnen aan de produktiehuishoudingen en zij hoeft in deze geen rekening en verantwoording af te leggen aan het parlement.

Elke *gezinshuishouding* is in beginsel *autonoom* zowel bij het verwerven van haar inkomen door het leveren van produktieve prestaties als ook bij het besteden van haar inkomen voor de consumptie. In het eerste geval treedt de gezinshuishouding als economisch subje kt op de arbeidsmarkt, in het tweede - op de markt van de consumptiegoederen. De gezinshuishoudingen moeten hun keuzehandelingen op de centraal vaststelbare lonen en prijzen afstemmen. Uitzondering vormt de (in wezen "kapitalistische") kolchozmarkt, waar de prijzen door het vraag- en aanbodmechanisme tot stand komen.

Op de arbeidsmarkt en markt voor de consumptiegoederen speelt het geld een *actieve rol*, en wel "in dem Sinne, dasz die in ihm zum Ausdruck kommenden ökonomischen Grösz en (Löhne, Preise) die von den Subjekten der Entscheidungen (Arbeiter, Konsumenten) vorgenommene Wahl beeinflussen und dasz infolgedessen die zentrale Stufe ihre eigenen Präferenzen im Bereich der Beschäftigungs- und Konsumstruktur mittels dieser Grösz en realisiert" 485).

483) *Sozialistisches Weltwirtschaftssystem*, Band 3, op.cit., pp.442-445. Omdat hier aangehaald citaat uit een standardwerk van 1968 komt, moet er op gewezen worden, dat de Comeconlanden nog steeds het wereldprijenniveau als het richtenoer nemen bij de vaststelling van hun exportprijzen.

484) Röpke gebruikt deze aanduiding voor wat hij "kollektivistische Planwirtschaft" noemt. Voor ons kan slechts dan sprake zijn van een "Kommandowirtschaft, als zowel de produktie als consumptie VOLSTREKT CENTRAAL door EEN ECONOMISCH subje kt zou worden geregeld. Zie: Wilhelm Röpke, *Die Lehre von der Wirtschaft*, 5. veränderte und vermehrte Auflage, Erlenbach - Zürich 1949, p.289.

485) Włodzimierz Brus, op.cit., p.119.

De produktiehuishouding bezit in beginsel slechts zogenaamde autonomie van beheer, wat zeggen wil dat zij een rechtspersoonlijkheid heeft en een eigen balans samenstelt (die overigens niet gepubliceerd wordt)⁴⁸⁶). In tegenstelling tot een markteconomie kan de produktiehuishouding van de centraal geplande en -geleide economie van het sowjettype niet als een onderneming aangeduid worden. (Vandaar dat wij steeds het begrip *sowjetbedrijf* hanteren). Immers deze produktiehuishouding werkt op grond van de van boven opgelegde planindicatoren, wat zeggen wil dat zij in haar keuze van de produktietechnieken, kostenberekeningen, marktonderzoek en prijsbepalingen zo goed als niet vrij is; zij onderneemt niet, maar voert het tot wet verklaarde plan uit; zij mag geen eigen belang hebben, maar moet alleen algemeen belang dienen; zij heeft geen eigen strategie, maar is een object in de strategie van de centrale overheid.

Voor zover het gaat om de produktiehuishoudingen, die investeringsmiddelen voortbrengen (bij Marx: Abteilung I), komen deze niet, zoals in een markteconomie, tussen de inkoopmarkten voor grondstoffen en halffabrikaten en de verkoopmarkten voor gereedgekomen produkten te staan. De toeleveringen worden namelijk geregeld door middel van een soort distributiestelsel, dat in handen is gelegd van het onder de centrale regering ressorterende speciale centrale orgaan *Gossnab* (Staatscomité voor materieel-technische toeleveringen).

Produktiehuishoudingen van de consumptiegoederen (bij Marx: Abteilung II) krijgen via de *Gossnab* investeringsgoederen en materialen toegewezen; hun eindprodukten leveren zij aan de handelsorganisaties af. Op de markt van de consumptiegoederen opereren slechts de handelsorganisaties. Men kan dus zeggen dat de produktiehuishoudingen van de consumptiegoederensector alleen indirect ruiltransacties met de gezinshuishoudingen op de verkoopmarkt aangaan.

Omdat de centrale overheid de loon- en prijsvorming in eigen hand houdt is de inkoop- of verkoops prijs voor elke produktiehuishouding in de sowjet-economie een gegeven grootte. Bovendien kan tussen de produktiehuishoudingen in principe geen concurrentiestrijd ontstaan⁴⁸⁷). De centrale overheid beslist over eventuele uitbreiding van de productiecapaciteit van elke produktiehuishouding, enkele uitzonderingen (ten gevolge van de mogelijkheid vanaf 1965, uiteraard onder de door de overheid wel omschreven voorwaarden, van het aantrekken van een langlopend krediet voor de financiering van bepaalde investeringen)daargelaten.

⁴⁸⁶) Uiteraard vallen onder dit begrip alle organisatievormen van de Sowjet-bedrijven zoals combinat en objedinjenije.

⁴⁸⁷) Brus meent dat de bedrijven in de economie van het sowjettype een soort ondernemingen zijn. Volledigheidshalve volgt hieronder een uitvoerig citaat, waaruit ons inziens blijkt dat tussen Brus en ons slechts een nuanceverschil bestaat.

"Im zentralistisch Modell besteht die ökonomische Spezifizierung der Unternehmen darin, dass ihnen Mittel in einer bestimmten Höhe zugeteilt werden, dass ihre Auszenverbindungen sich in Ware-Geld-Form abwickeln und das Prinzip der Wiedereinbringung des Aufwands durch die Einkünfte, mit eventueller

Uit alles blijkt dat het geld in de relaties van de produktiehuishoudingen met de staat en in de onderlinge relaties van de bedrijven alleen *passief* betrokken is. Deze conclusie wordt bijzonder helder door Brus beargumenteerd. Wij citeren: "Das Unternehmen kalkuliert nicht *vor*, sondern *nach* einer Entscheidung und gibt den zur Realisierung der vorgeschriebenen Produktionsziele und -methoden von vornherein als gegeben angesehenen Aufwendungen den Vorzug. Das geplante finanzielle Ergebnis (Gewinn oder Verlust) ist auf diese Weise ein Reflex der Struktur der bindenden Kennziffern und vorgeschriebenen Preise. Eine Möglichkeit zur Substituierung im Bereich der Produktionsmittel und zur Modifizierung der technischen Koeffizienten unter dem Einflusz der Preisstruktur besteht nicht, denn mit der Zuteilung wird gleichzeitig der Verwendungszweck dieser oder jener Produktionsausrüstung, dieses oder jenes Rohstoffes bestimmt" 488).

De boven gedane summierende karakteristiek van de economische orde van de USSR toont aan dat de staat het economische leven totaal beheerst. Aangezien echter in het plansysteem en in het distributiesysteem van de toeleveringen aan de produktiehuishoudingen primair de volumina in natura gebezigd worden en de economische beslissingen door de centrale overheid *autonoom* 489) genomen worden, speelt het geld bij de allocatie van de produktiefactoren een secundaire rol. Ten gevolge van de autonome economische beslissingen weerspiegelen de geldprijzen c.q. relatieve prijzen in de plannen geen schaarsteverhoudingen. Het combineren bij de beheersing van het economisch leven van het land van het centrale plan met het distributiestelsel is er debet aan dat het geld slechts bij de transacties tussen de gezinshuishoudingen en de produktiehuishoudingen *actief* is betrokken en bij de transacties tussen de produktiehuishoudingen onderling uitsluitend *passief*.

Erwirtschaftung eines Gewinns, befolgt wird. Für das Unternehmen impliziert das die Notwendigkeit einer spezifizierten Rechnungsführung über Aufwand und Ertrag (in Geldeinheiten ausgedrückt), für die Planzentrale die Verpflichtung, auch im Rahmen der staatlichen Wirtschaft die Verteilung der Ressourcen sowohl in Naturalform wie in Geldeinheiten vorzunehmen. Das heisst allerdings nicht, dass die in Geldeinheiten ausgedrückten Größen alternative Indizes für das Unternehmen darstellen, gleichgültig, ob dieses nun als Käufer von Produktionsmitteln auftritt (und Arbeitskräfte beschäftigt) oder als Verkäufer von Endprodukten. Das sind keine Indizes, da dem einzelnen Unternehmen im Prinzip keine Wahl bleibt. Die ökonomischen Entscheidungen der zentralen Stufe und der ihr untergeordneten Stellen bestimmen über spezifizierte Direktiven alle wichtigen Komponenten der Wirtschaftstätigkeit der Unternehmen, vor allem Volumen und Struktur ihrer Produktion, ihre Produktionsmethoden, Rohstoffversorgung und Absatzbewegung".
Włodzimierz Brus, op.cit., pp.121 en 122.

488) Idem, p.122.

489) Deze beslissingen zijn autonoom, omdat deze beslissingen "in keiner Weise die Tendenz der mikroökonomischen Prozesse antizipieren, sondern die Präferenzskala der zentralen Ebene (i.o. van het politbureau van de CPSU-O.K.), d.h. das allgemeine und zugleich langfristige Entwicklungsmoment reflektieren". Idem, p.105; zie ook pp.104-108.

b) *Twee methoden van de mobilisatie en verdeling van de geldmiddelen.*

Na het voorafgaande is het begrijpelijk, dat de centrale overheid, de mobilisatie (accumulatie) en verdeling van de geldelijke middelen, ook in een centraal geplande en -geleide ruilverkeershuishouding onmisbaar, tot haar eigen verantwoordelijkheid rekent. De Sowjetstaat regelt derhalve de *totale* financiën. Hij heeft de *directe* zeggenschap over de *algemene staatsfinanciën*, wat veel meer betekent dan de regeling van overheidsfinanciën in een markteconomie, en meer dan *indirecte* zeggenschap over de *financiën van de productiehuishoudingen*. De eerste groep, *gecentraliseerde* fondsen genaamd, wordt beheerd door het Ministerie van Financiën en de kredietinstellingen, de tweede, *gedecentraliseerde* fondsen genaamd, door de staatsbedrijven en -organisaties, de collectief-coöperatieve bedrijven en hun overkoepelende centrale organen.

De staat komt aan de geldelijke middelen door de voortbrenging en de afzet van de goederen voor het verbruik door de productiehuishoudingen. Om de goederen voortbrenging en de afzet van goederen te kunnen continueren moet de staat de door de productiehuishoudingen gevormde middelen (in de marxistische visie wordt de overgebrachte en toegevoegde waarde alleen door de materiële productie geschapen) verdelen. De staat laat een deel van de geldmiddelen in de bedrijven, teneinde mede de productie gaande te houden. Een ander deel trekt hij naar zich toe om daarmee de collectieve voorzieningen (waaronder ook de collectieve consumptie) en de uitbreiding van de productiecapaciteit te kunnen financieren. In het eerste geval komen de gelden in de gedecentraliseerde fondsen, in het tweede geval in gecentraliseerde fondsen.

Vanwege *verschillende bestemming* van voornoemde fondsen moeten, zo redeneert men, *twee verschillende methoden* der mobilisatie en verdeling (distributie) van deze middelen gehanteerd worden, te weten (1) de *budgetmethode* en (2) de *kredietmethode*.

Ad 1) Bij deze methode worden de gelden door de productiehuishoudingen aan de schatkist overgedragen. De staat besteedt ze voor de financiering van collectieve goederen, de bekostiging van het staatsapparaat en dergelijke. Hier gaat het dus om geldelijke *overdrachten* zonder meer. Zo dragen bijvoorbeeld de bedrijven gedeelten van de winst aan de schatkist af. De schatkist draagt bijvoorbeeld gelden voor de financiering van investering aan de productiehuishoudingen of financieringsmiddelen voor het onderwijs af. Uiteraard komen geen restituties van deze geldmiddelen voor.

Ad 2) Bij deze methode vindt zowel het aantrekken van middelen (particuliere besparingen, staatsleningen c.q. -loterijen en banktegoeden) als ook het ter beschikking stellen van gelden (kort- en langlopende kredieten) onder voorwaarde van volledige restitutie van betrokken bedragen plaats.

De accumulatie en distributie van de geldmiddelen regelt de staat door het systeem van financiële plannen en het toezicht op de realisering daarvan. De kredietinstellingen doen daarbij dienst als transmissiekanalen en worden door de centrale overheid actief betrokken bij de uitvoering van de

financiële-, monetaire- en kredietpolitiek.

c) *Het staatsbudget*

In paragraaf 1 van hoofdstuk II hebben wij er op gewezen dat het centrale economische plan in eerste instantie in volumina wordt gemaakt. Uiteraard geldt dit ook voor de plannen van bedrijfsministeries en van de aan hen ondergeschikte produktiehuishoudingen. Wij brachten in dit verband ook naar voren dat bij de samenstelling van plannen de zogenaamde balansmethode wordt gebruikt ⁴⁹⁰). Nu moeten wij er aan toevoegen dat door de planning in natura (dus in maten, gewichten en assortimenten) de planorganen (de Gosplan) eigenlijk niet met aggregaten kunnen werken. Vandaar dat in tweede instantie nog synthetische plannen in geldeenheden worden gemaakt.

Het voornaamste synthetische plan is het staatsbudget. Uiteraard is dit budget moeilijk vergelijkbaar met de staatsbegroting in een markteconomie; de reden ligt in het feit dat de centrale overheid van de USSR de regeling van de economie uitsluitend als haar taak beschouwt, wat ten gevolge heeft dat de middelen van de sowjetschatkist op andere wijze worden gemobiliseerd en de bestedingen voor andere doeleinden worden aangewend. Het staatsbudget van de USSR wordt als een instrument van de planmatige leiding van de economie gebruikt. Met name wordt door middel van het staatsbudget de planning in natura op de financiële- en kredietplannen afgestemd en de financiële-, monetaire- en kredietpolitiek onder één noemer gebracht.

Het staatsbudget heeft geen allocatieve functie. Immers de verdeling van de produktiefactoren geschiedt, zoals wij reeds eerder hebben gememoreerd, primair door de "balansen" in natura (samengesteld op grond van de door de partij vastgestelde *politieke* prioriteiten), zodat het prijsmechanisme niet als richtsnoer voor de allocatie geldt. Echter het biedt de sowjetregering mogelijkheden, om via boekhoudkundige manipulaties en wijziging van de richtlijnen, het hoofd te bieden aan de gevolgen van stagnaties en onevenwichtigheden, die nogal dikwijls bij de uitvoering van het centrale plan (in natura) ontstaan. In het bijzonder kan de regering "den gesamtstaatlichen Ausgleich der betrieblichen Gewinne und Verluste" bereiken en de welvaart tussen regio's met verschillend ontwikkelingsniveau spreiden ⁴⁹¹).

De voornaamste rol spelen daarbij de *omzetbelasting* en de *overdrachten van residu-nettowinsten* door de bedrijven en organisaties aan de schatkist in Moskou aan de inkomstenzijde van het staatsbudget en *dotaties* ten behoeve

⁴⁹⁰) W. Brus karakteriseert deze methode als volgt: "In der Literatur wird DIE METHODE DER BILANZRECHNUNG im allgemeinen als eine FORM DER KALKULATION definiert, die die Koordination, die innere Konsistenz des Plans ermittelt - im Unterschied zur Optimierungsrechnung, deren Zweck die Programmierung der maximalen Effektivität ist... Das bedeutet dass die Methode der Bilanzrechnung - sowohl in ihrer einfachen Form als auch in der Form der Input-Output-Analyse - zwar die Feststellung zulässt, was produziert werden KANN, nicht aber was produziert werden SOLL".
Idem, pp. 105/106.

⁴⁹¹) Zie: Hans Raupach, op.cit., p.118 e.v.

van de volkshuishouding en toewijzingen van financiële middelen voor de sociaal-culturele voorzieningen en de wetenschap aan de uitgavenzijde van het staatsbudget. (Zie de op pagina 231 afgedrukte gegevens over de structuur van het staatsbudget van de USSR in de periode 1940-1972)

Terloops merken wij op dat in de laatste jaren de betekenis van de omzetbelasting bij de accumulatie (mobilisatie) van de geldmiddelen afneemt en de overdrachten van de residuen van nettowinsten van de staatsbedrijven aan betekenis winnen. (Zie tabel op p.231) Ons inziens kunnen wij hieruit concluderen dat de sowjetregering in versneld tempo sowjetbedrijven laat overgaan op de *chozrastsjat*-methode ofwel de bedrijfsvoering zich op het *winst-principe* laat baseren. Uit het feit dat de dotaties aan de volkshuishouding (financiering van de investeringen en van de lopende activa) een stijgende tendentie vertonen en nu bijna de helft van de totale uitgaven van de centrale overheid uitmaken, blijkt dat ondanks de uitbreiding van het aantal bedrijfstakken die volgens de *chozrastsjat*-methode werken, de sowjetregering de teugels der centralisatie strakker aanhaalt.

Het staatsbudget moet ook de waardevastheid van het geld helpen verzekeren. Wij hebben gezien dat juist daarom de regering naar begrotingsoverschotten streeft.

In het algemeen worden de kredietinstellingen bij de uitvoering van de financiële politiek van de centrale overheid betrokken. Enerzijds worden door middel van de banken, en voornamelijk door de Gosbank, alle financiële transacties uitgevoerd. Anderzijds worden door middel van de Gosbank en de Strojbank de gelden voor de investeringen en ter financiering van de vlotten- de middelen aan het gehele bedrijfsleven toegewezen.

Terwijl in het eerste geval de kredietinstellingen louter als transmissiekanalen dienst doen worden zij in het tweede geval actief betrokken bij de realisering van het financiële beleid van de centrale overheid door de bedrijven en organisaties van het land.

Deze actieve betrokkenheid is ons inziens tweeledig. De banken zien er op toe dat de financiële plannen van de bedrijven en organisaties aan de richtlijnen van de centrale overheid beantwoorden. Voorts waken de banken er voor dat de financiële plannen inderdaad gerealiseerd worden. Deze beide facetten van toezicht hebben wij als *preventieve*- en *repressieve* controle aangeduid. Preventieve controle staat in verband met de *beleidstoetsing*. Repressieve controle staat in verband met de *beleidsuitvoering*, maar haar resultaten kunnen worden gebruikt bij de *beleidsvorming*.

d) Het krediet

Om te beginnen moeten wij hier nog eens memoreren dat de sowjeteconomie geen kredietmarkt kent. Kort- en langlopend krediet wordt in het kader van de effectuering van de produktieplannen van staatswege door bemiddeling van de banken aan de produktiehuishoudingen toegewezen.

Het krediet als economisch verschijnsel wordt ook vanuit de optiek der produktierelaties benaderd. Men beschouwt krediet als een element van de econo-
230

Structuur van het staatsbudget van de USSR in de periode 1940-1972 (in %)

Inkomsten	1940	1960	1965	1970	1971	1972	Uitgaven	1940	1960	1965	1970	1971	1972
1. Omzetbelasting	58,7	40,7	37,8	31,5	32,8	31,7	1. Dotaties aan volkshuishouding	33,5	46,7	44,2	48,2	49,0	49,0
2. Residuen nettowinsten staatsbedrijven	12,1	24,2	30,2	34,6	33,5	34,3	2. Onderwijs en wetenschap	12,9	14,1	17,2	16,0	16,0	16,1
3. Inkomstenbelasting van de collectief-coöperatieve sector	1,8	2,4	1,5	0,8	0,8	0,8	3. Gezondheidszorg en sport	5,2	6,6	6,6	6,1	5,9	5,8
4. Staatsleningen v.d.bevolking	5,1	0,1	0,2	0,3	0,2	0,2	4. Sociale voorzieningen	5,4	13,4	13,8	14,1	14,3	14,7
5. Directe belastingen v.d.bevolking	5,2	7,3	7,5	8,1	8,3	8,4	5. Defensie	32,6	12,7	12,6	11,5	10,9	10,3
6. Middelen van de sociale staatsverzekering	4,8	4,9	5,5	5,3	5,3	5,3	6. Administratief apparaat (Bestuurskosten)	3,9	1,5	1,3	1,1	1,1	1,0
7. Overige inkomsten van de staatsbedrijven en van de collectief-coöperatieve sector	11,4	18,8	16,8	19,0	18,7	18,9	7. Overige uitgaven	6,5	5,0	4,3	3,0	2,8	3,1
8. Overige inkomsten	0,9	1,6	0,5	0,4	0,4	0,4							
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

mische basis en stelt dat door de socialistische produktierelaties het krediet een andere sociale inhoud verkrijgt. Wij gaan hier verder niet op in omdat in de paragraaf over de sowjetvisie op het geld het nodige reeds gezegd is.

Voor ons onderwerp is voldoende op te merken dat in de sowjetleerboeken "de objectieve noodzakelijkheid" van het krediet in de sowjeteconomie toch *zakelijk* beredeneerd wordt. Want de argumentatie luidt: het krediet moet aangewend worden, omdat het tijdvak van de produktie van goederen niet met het tijdvak van de afzet van produktie samen valt en omdat bovendien de produktie- en omzetcycli in de produktiehuishoudingen van de verschillende bedrijfstakken in verschillende tijdvlakken hun beslag krijgen, waardoor een groep van bedrijven over vrijgekomen gelden beschikt en een andere groep met tekorten aan financiële middelen te kampen heeft.

Aan het krediet worden twee functies toegeschreven: de *herverdelende* en de *vervangende*.

In het eerste geval worden door middel van het krediet de vrijgekomen gelden van economische subjecten (staat, produktie- en gezinshuishoudingen) verdeeld onder die economische subjecten die de gelden voor de financiering van activiteiten nodig hebben. Het is duidelijk dat hier de allocatiefunctie (van financieringsmiddelen) wordt bedoeld. Voor de investeringsdoeleinden wordt het *langlopend* bankkrediet verleend. Voor de financiering van de lopende activa - het *kortlopend* bankkrediet.

Onder de vervangende functie van het krediet verstaat men kennelijk de giraliseringsfunctie, ofwel de verwisseling van chartaal geld in giraal geld. Men moet wel daarbij bedenken dat door de splitsing van de kringloop van het geld in twee van elkaar strikt gescheiden circuits - (het *chartale* en het *girale*) de giraliseringsfunctie in de sowjeteconomie van die in de markteconomie verschilt. Dit te meer omdat in de planmatig geleide economie van het sowjettype geen scheiding aanwezig is van het bankwezen in *centrale*- en *algemene* banken ⁴⁹²⁾, maar in feite een *monobank* bestaat, d.i. de Gosbank. De kasvoorraden fungeren derhalve niet als de dekkingsmiddelen tegenover de direct opeisbare verplichtingen. Met andere woorden in de Sowjet-Unie bestaat voor de banken geen liquiditeitsvraagstuk in de zin van een liquiditeitsvraagstuk in een markteconomie.

Wellicht ten overvloede brengen wij hier nog naar voren dat men zowel aan chartaal- als aan giraal geld kredietkarakter toeschrijft. Immers, zo is de redenering: de oorspronkelijke bron van "de verwisseling van de waarde in de vorm van goederen in de geldelijke vorm is het krediet" ⁴⁹³⁾.

⁴⁹²⁾ Wij volgen hier de door Bosman gebezigde klassificatie van de Nederlandse banken. Zie: Prof. Dr. H. W. J. Bosman, *Het Nederlandse Bankwezen, Serie bank- en effectenbedrijf*, NIBE, Deventer 1973.

⁴⁹³⁾ Djenjzjnoje obrasjtsjenije i kredit SSSR (o.r.v. Herasjtsjenko) op.cit., p.197.

In principe wordt slechts bankkrediet verleend. In praktijk komt echter ook het leverancierskrediet voor, meer in de landbouwsector dan in overige bedrijfstakken. Het lijkt alsof in de laatste jaren deze bron van financiering van de lopende activa iets aan belangrijkheid toeneemt, althans in de totale economie ⁴⁹⁴⁾. Dit feit is onzes inziens te verklaren door de omstandigheid, dat vanaf 1965 de kredietfaciliteiten, met name in de vorm van leverancierskrediet, voor de landbouw verruimd zijn.

De verlenging van het krediet aan bedrijven geschiedt niet op grond van de rentabiliteit, liquiditeit en van solvabiliteit van deze economische subjecten zoals het het geval is in een markteconomie. Bij de toewijzing van het krediet worden andere criteria, "kredietprincipes" genaamd, gehanteerd, te weten het principe van: de planmatigheid, doelgerichtheid, rechtstreekse verlening, materiële dekking en aflosbaarheid binnen een bepaalde termijn.

Op het eerste gezicht lijken deze principes evidente regels te zijn. Deze regels zijn in de sowjeteconomie tot principes verklaard, omdat vóór de kredietvorming van 1930/32 de staatsbedrijven meer kredieten aantrokken als economisch verantwoord was en door chaotische toestanden in de administratie van de banken de meeste kredieten niet aflostten. Daar komt bij dat sommige regels een andere inhoud hebben als hun equivalenten in een markteconomie.

De planmatigheid wil uiteraard zeggen dat de toewijzing van het krediet per bedrijf volgens plan geschiedt. De verlening echter vindt plaats naar mate bedrijven hun productie- en afzetplannen vervullen.

Met het rechtstreekse karakter van het krediet bedoelt men de regel dat het krediet uitsluitend door de bank aan het subject dat daaraan behoefte heeft verstrekt kan worden. De bank wordt dus niet als een tussenschakel tussen spaarder en bedrijf beschouwd.

De doelgerichtheid van de kredietverlening ligt in het feit, dat het krediet alleen voor de welomschreven (in de instructies van de banken) objecten verkregen kan worden en onder geen beding voor andere doeleinden aangewend mag worden.

Het principe van de materiële dekking is niet zonder meer gelijk te stellen met de kredietdekking in een markteconomie. De verstrekte kredieten mogen slechts door die activa gedekt worden waarvoor zij bestemd waren. Door het benadrukken van de noodzaak het krediet binnen de overeengekomen of vastgestelde termijn af te lossen wil men deze vorm van de financiering

494) Hier onder volgt een tabel over de structuur van de financieringsbronnen van de vlottende activa in de totale economie. Narodnoje chozjaistvo SSSR 1972 g., op cit., p. 703.
Aan het einde van het kalenderjaar in %

Totale economie	1960	1965	1970	1971	1972
-Eigen en hiermee vergelijkende middelen	38,8	38,3	34,1	33,6	32,1
-Bankkrediet	44,3	47,1	45,9	45,3	44,7
-Leverancierskrediet	14,0	11,5	13,3	14,0	16,4
-Overige bronnen	2,9	3,1	6,7	7,1	6,8
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

scherp van de financiering door dotaties uit het budget (dus à fond perdu) onderscheiden. Belangrijker is de filosofie, die achter dit principe schuilt. J. Roebensjtejn zegt daaromtrent het volgende.

De krediettermijn is "de rechtstreekse emanatie van de in het plan voorziene termijn voor de produktie of de omloop van de goederen. (Bedoeld worden: grondstoffen en andere materialen, niet afgewerkte produkten en eindprodukten.-O.K.) Hierin ligt een van de bijzonderheden eigen aan het Sowjetkrediet, dat organisch verbonden is met de overeenstemmende elementen van het economisch plan. Dit verklaart het grote belang, dat aan de tijdige terugbetaling van de bankvoorschotten gehecht wordt. Inderdaad, wanneer een voorschot niet tijdig wordt afgelost, betekent dit niet alleen de overtreding van een kredietvoorwaarde, maar ook van de vastgestelde termijn voor de uitvoering van bepaalde in het economische plan voorziene opdrachten. En dit getuigt van de vertraagde omloop van goederen en geldmiddelen" ⁴⁹⁵⁾.

Ons inziens zijn boven besproken "principes" een gevolg van het feit, dat de in de sowjeteconomie geldende rentevoeten geen schaarstefactoren weergeven. Bankrentepolitiek wordt dan ook niet op rationele gronden gebaseerd, maar wordt gebruikt als een stimulator der activiteiten van - dan wel zelfs als een sanctiemiddel tegen bedrijven. Zeer bevreemdend doet voorts het feit aan dat de bedrijven wel debetrente aan de bank moeten betalen, terwijl zij voor hun banktegoeden geen creditrente krijgen. Verschillende sowjetschrijvers pleiten voor wegwerking van deze anomalie.

Het bankwezen bezit het monopolie op het gebied van het krediet. Naast de Gosbank en de Strojbank houdt zich geen enkele instelling meer bezig met het bevredigen van de kredietbehoeften van de economische subjecten. De Gosbank en de Strojbank vervullen de *kredietverdelende* funktie. Gezien het planmatige karakter van de sowjeteconomie en het feit dat het productief vermogen genationaliseerd of gecollectiviseerd is kan men aan de banken de kredietbemiddelende funktie, althans zoals deze de kredietinstellingen in een markteconomie eigen is, niet toeschrijven. De Gosbank houdt zich wel bezig met geldschepping.

e) Funkties van de kredietinstelling en de economische orde.

Een bank van een socialistisch land, zo luidt de sowjetdefinitie, is een economisch instituut, dat de geldkringloop en de kredietrelaties in de socialistische volkshuishouding regelt, via rekeningen de geldtransacties van bedrijven ten uitvoer brengt en de controle op economisch-financiële werkzaamheden van bedrijven uitoefent.

Uit deze definitie is af te leiden dat de relatie tussen een bank en een economisch subject geheel anders is dan die in een markteconomie. Daarenboven is elke bank in de USSR een orgaan, dat deel uitmaakt van het centrale staatsapparaat. Men rekent dan ook de bankinstellingen tot de economische bovenbouw. De positie van een sowjetbank is derhalve van een

⁴⁹⁵⁾ Ontleend aan Dr. Hugo de Maegd, *op.cit.*, pp.140 e.v.

andere aard als die van de centrale en/of van een algemene bank in een markteconomie. Noch de Gosbank noch de Strojbank is autonoom, zij verrichten handelingen alleen in opdracht van de centrale overheid.

In de zin van de sowjetdefinitie is alleen de Gosbank als een volwaardige bank te beschouwen. Immers, zij cumuleert de functies van een centrale bank met die van een algemene bank. Het is een emissiebank, centrale kredietbank, het kascentrum van het land en de girocentrale. Omdat de spaarkassen aan de Gosbank formeel ondergeschikt zijn en de Wnjestorgbank dankzij de Gosbank, zo niet in opdracht daarvan, haar werkzaamheden verricht, wordt de Gosbank terecht als een monobank aangeduid.

Naast de voor de hand liggende functies, zoals de uitgifte van de bankbiljetten, de planmatige herverdeling van de geldelijke middelen en dergelijke, heeft de Gosbank tot taak zorg te dragen voor de planmatige regeling van de geld- en krediethoeveelheid met het doel de waardevastheid van het geld te verzekeren; voorts moet zij bedrijfseconomische en -financiële werkzaamheden bij afzonderlijke subjecten controleren.

De Strojbank vervangt, zoals wij het reeds naar voren haalden, de kapitaalmarkt in een markteconomie. Zij mag geen kasvoorraden aanhouden. De vraag of deze instelling aan de kredietschepping mee doet, kan men ons inziens niet met volmondig ja beantwoorden. Immers, deze bank accumuleert overdrachten van de produktiehuishoudingen en van het staatsbudget bestemd voor de investeringsdoeleinden en verdeelt deze onder de gegadigde economische subjecten. Haar aandeel aan krediettransacties is naar verhouding niet groot. Zij heeft voornamelijk distribuerende en controlerende functies.

Resumerend kan gesteld worden dat in de USSR alle geld- en krediettransacties voornamelijk in één monobank zijn geconcentreerd. Dit is met het oog op de mobilisatie van de geldelijke middelen en in verband met de controle van het totale economische leven des lands gedaan.

f) Slotopmerkingen

De betekenis van de kredietverlening en van het staatsbudget voor het economisch leven kan onmogelijk aan de hand van het criterium, of de geldmiddelen betrekking hebben op de *inkomenssfeer*, dan wel op de *vermogenssfeer*, beoordeeld worden ⁴⁹⁶⁾. Immers de sowjeteconomie kent noch een vermogensmarkt noch een (surrogaat)instituut ervoor. Vermogensobjecten worden niet verhandeld; dit feit verklaart tevens waarom in de Sowjeteconomie⁴⁹⁷⁾ geen hypotheekbank aanwezig is. Er vinden alleen geldbetalingen plaats ter financiering van het productie- en distributieproces.

Omdat de economische orde drie elementen in zich draagt, te weten planning,

⁴⁹⁶⁾ Waar wij het sowjetsysteem met dat van de markteconomie vergelijken, gebruiken wij begrippenapparaat aan de hand van de Nederlandse vakliteratuur en met name: Prof. Dr. H. W. J. Bosman, op.cit., Dr. F. de Roos, *De Algemene banken in Nederland*, zesde druk, Utrecht 1970 en Dr. H. M. H. A. van der Valk, *De geld- en kapitaalmarkt*, zevende druk, 's-Gravenhage 1969.

instructies ter bepaling van de economische handelingen van de produktiehuishoudingen en marktinstrumenten, zijn noch de prijzen noch de rentevoeten richtsnoeren bij de allocatie van de produktiekrachten. De financiële en kredietplannen moeten derhalve voor de synthese en de evenwichten zorgdragen. De kredietinstellingen gelden daarom als *enige* transmissiekanalen en treden als controlerende instanties van de economisch-financiële activiteiten van de produktiehuishoudingen op, en wel door middel van de zogenaamde *controle door de roebel*. De Gosbank wordt daarenboven door de sowjetregering gebruikt bij de effectuering van de monetaire politiek. Hierbij worden het kasplan en de controle op de door de produktiehuishoudingen te verstrekken lonen gebruikt. Het is opmerkelijk dat in het kader van de monetaire politiek geen macroeconomische instrumenten worden gehanteerd.

In het kader van de monetaire politiek is de scheiding in de geldkringloop aangebracht. De monetaire politiek richt zich alleen op het chartale geldcircuit. De geldhoeveelheid heeft dan ook vanuit de optiek van "markt-economisten" geen analytische waarde. (Overigens zijn de gegevens over de geldhoeveelheid moeilijk achterhaalbaar. Bij wijze van uitzondering gaf J.A. Balagurov gegevens over 1969 prijs. Hij schreef in *Osterreichisches Bank-Archiv*: "Der von der Staatsbank bewältigte Geldumlauf belief sich 1969 auf 1250 Milliarden Rubel".) ⁴⁹⁷⁾ Men tracht daarbij letterlijk een "wet" van Marx in uitvoering te brengen, volgens welke wet het chartaal geld zo snel mogelijk bij de emissiebank terug moet vloeien, om aldus waardevastheid te verzekeren. Behalve de Gosbank mag geen staatsinstelling kas aanhouden. Om dit uitgevoerd te krijgen heeft de Gosbank speciale medewerkers in dienst die chartale gelden van bedrijven etc. afhalen.

Ten slotte moeten wij nog twee opmerkingen maken.

In het begin van deze paragraaf hebben wij het over de zogenaamde gecentraliseerde en gedecentraliseerde financiële fondsen gehad. Ons inziens wordt deze verdeling in de sowjetliteratuur ten onrechte gebruikt. Immers bij de zogenaamde gedecentraliseerde fondsen gaat het om financiën van het bedrijfsleven. Maar uiteindelijk wordt over deze fondsen door de *centrale organen* van respectievelijke bedrijfstakken beslist, althans kan een produktiehuishouding slechts binnen de door haar superieur orgaan aangegeven grenzen over financiële middelen beschikken. Deze organen zijn de zogenaamde bedrijfsministeries, die een deel van de centrale overheid (regering) uitmaken.

In de tweede plaats lijkt het ons onjuist dat het vraagstuk van de inflatie in de sowjeteconomie door de sowjetschrijvers in feite ontweken wordt. Er treden wel degelijk inflatoire verschijnselen in de sowjeteconomie op. Men denke b.v. aan de prijsstijgingen op de kolchozenmarkt en aan de zwarte

⁴⁹⁷⁾ Jurij A. Balagurov, *Erster Vicepräsident der Auszenhandelsbank der UdSSSR, Das Banksystem der Ud SSR und seine Rolle in der nationalen Wirtschaft des Landes, Österreichisches Bank-Archiv, 19. Jahrgang, Heft VI, April 1971, p.126.*

markt voor de schaarse consumptiegoederen. Particuliere besparingen vinden dikwijls plaats omdat door gebrek aan consumptiegoederen, de sowjetburgers noodgedwongen hun bestedingen uitstellen 498).

§ 5. THEORIE EN PRAKTIJK

Voorzover tot nog toe theoretische verklaringen van de economische verschijnselen, maar in het bijzonder van de geld- en kredietverschijnselen, ter sprake kwamen is gebleken, dat de sowjetleer van de leerstellingen van Marx afgeleid wordt. In geval van de monetaire theorie worden de door Marx voor de kapitalistische produktiewijze geformuleerde "wetten" toegepast.

Ook bij het bepalen van de plaats van de kredietinstellingen in het gehele sowjetstelsel en bij de omschrijving van de geld-, krediet- en bankfuncties in de regulering van de produktie, inkomensvorming en inkomensbesteding steunt de sowjetleer op Marx en op geschriften van Engels en Lenin.

a) *Algemene grondslagen*

Wat zijn de algemene grondslagen van het sociaal-economisch stelsel in de USSR. In een aantal stellingen samengevat o.i. de volgende.

A) De bovenbouw van elke produktiewijze wordt bepaald door de economische onderbouw. Derhalve nemen de produktierelaties de centrale plaats in de zogenaamde politieke economie van het socialisme in. Onder deze relaties worden bedoeld objectieve verhoudingen tussen de mensen onderling, aangegaan in het produktieproces. Zij worden in de eigendomsverhoudingen geconcretiseerd.

B) Niet alleen de produktiefactoren en de combinatie daarvan zijn bepalend voor het produktieproces, maar ook, en niet op de laatste plaats, de produktieverhoudingen. Met andere woorden: maximalisatie van de consumptiequote van het sociaal produkt - wat volgens de Poolse econoom *Minc* het doel van de communistische produktie dient te zijn - wordt niet alleen bepaald door het gegeven arbeids- en kapitaalpotentieel, maar ook door de eigendomsverhoudingen 499).

C) Het economisch leven in zijn geheel verloopt volgens objectieve, dus van de menselijke wil onafhankelijke, wetten. Eenmaal onderkend, kunnen deze wetten worden gesteld in dienst van de mens en van de gehele maatschappij, dus ter bevrediging van materiële en immateriële behoeften.

D) De socialistische economie is een aan de kapitalistische tegengestelde volkshuishouding. Daar het kapitalistische reproductieproces door een spontaan werkende waardewet gereguleerd wordt, moet het reproductieproces van

498) Dr. Hugo de Maegd wijst in verband hiermee op twee niet gepubliceerde dissertaties, waarin de sowjet auteurs stellen dat ca 80% van de opgepote gelden en van spaarsaldi "potentiële koopkracht vertegenwoordigen, die kan aangewend worden zodra de benodigde consumptiegoederen worden aangeboden". Zie: *De rol van de Staatsbank in de Sovjet-Unie*, Tijdschrift voor Sociale Wetenschappen, België, Nr. 1972, p. 182.

499) B. Minc, op.cit., p.62.

de socialistische economie *planmatig* door de centrale overheid geregeld worden. Derhalve dient de socialistische produktiewijze *eigen* uit de leer van Marx over de kapitalistische produktiewijze *a contrario* te formuleren grondtrekken te bezitten. Brus vat deze eigenschappen in de volgende vijf punten samen:

"1. Die direkte, *ex-ante*-Regulierung der gesellschaftlichen Arbeitsteilung.
2. Die direkte Bestimmung der individuell aufgewendeten lebendigen und vergegenständlichen Arbeit, die zur Erzeugung der einzelnen Produkte erforderlich ist.

3. Die Notwendigkeit der Bilanzierung in stofflichen Größen.

4. Die Verteilung des erzeugten Sozialprodukts unter dem Gesichtspunkt der Befriedigung der allgemeinen Bedürfnisse, wobei der Arbeitsaufwand als Kriterium für die Distribution des Individuellen Konsumfonds angewendet wird.

5. Die Konzentration des Akkumulationsfonds und der Entscheidungen über seine Verwendung in den Händen der Gesamtgesellschaft" ⁵⁰⁰).

E) Omdat de produkten ook in de centraal geplande- en geleide economie het karakter van waren hebben, moet het geld als waardevergelijingsmaatstaf en ruilmiddel gehandhaafd worden. Daar in de loop der geschiedenis alleen het *goud* als algemeen equivalent van alle goederen (waren) aanvaard werd, dient het geldstelsel op de gouden standaard gebaseerd te zijn.

F) Internationale arbeidsverdeling, dus ook handel met niet-socialistische landen, kan economisch voordelig zijn, doch deze handel mag de volkshuishouding van de USSR niet afhankelijk maken van het niet-socialistische buitenland.

G) Het sociaal-economisch stelsel van het socialisme impliceert volledige werkgelegenheid.

In deze stellingen wordt tot uitdrukking gebracht dat:

1) het economisch proces in elke menselijke samenleving opgesloten is in het ontwikkelingsproces van deze samenleving en derhalve wordt het niet alleen door de objectieve economische wetten gedetermineerd, maar ook door de door Marx ontdekte causaliteiten tussen de produktierelaties en het karakter van de produktiekrachten, de bovenbouw en economische onderbouw en de wet van de progressieve ontwikkeling van de produktiekrachten ⁵⁰¹);

2) in de socialistische, aan het kapitalisme tegengestelde, produktiewijze de menselijke handelingen, gericht op de bevrediging van de materiële en geestelijke behoeften, op de economische wetten afgestemd worden;

3) socialistische- en kapitalistische maatschappijformaties met elkaar op economisch gebied kunnen samenwerken, maar niet op basis van de arbeidsverdeling.

Deze visie heeft zowel de ontwikkeling van de economische theorie, als ook de economische praktijk van alle sowjetregeringen bepaald.

⁵⁰⁰) Włodzimierz Brus, *op.cit.*, p.37 en pp.28-38.

⁵⁰¹) Zie: Oskar Lange, *Ekonomia polityczna (Politieke economie)*, deel I, 3de uitgave, Warszawa 1963, pp.30-60 en het schema op p.49.

De algemene leer van de economie beperkte zich in de tijd van Stalin bijna uitsluitend tot de verklaring van de eigendomsverhoudingen. De prijsleer en andere problemen op het gebied van de micro-economische theorie werden totaal verwaarloosd. Zelfs de ontwikkeling van de theorie en van de methodiek van de planning werd door het dogmatisme van Stalin onmogelijk gemaakt. Men denke aan het verbod van Stalin aangaande de aanwending van de wiskundige methoden en van de wiskundige statistiek bij het vervaardigen van de statistische gegevens en van de plannen⁵⁰²). Geen wonder dat bij de planning geen economische criteria gehanteerd werden en in de praktijk een paradoxale situatie is ontstaan: de inefficiënte bedrijven werden begunstigd en de efficiënte productiehuishoudingen moesten onder ongunstige voorwaarden werken⁵⁰³).

Betreurenswaardig genoeg is het proces van de terechte uitbanning van de scholastiek uit de algemene leer van de economie (met het XXe partijcongres van 1956 ingezet) na de val van Chroesjtsjow (in oktober 1964), zo niet tot stilstand gebracht dan toch wel zeer vertraagd. Uiteraard met alle negatieve gevolgen voor de economische wetenschap van dien. In ieder geval kan men met zekerheid grenzende waarschijnlijkheid stellen, dat de partijideologen niet bereid zijn rekening te houden met de uitspraak van wijlen W.S. Njemsjynow, dat het de eis der tijd is dat de economen sociale ingenieurs worden en de economische wetenschap het karakter van een exacte wetenschap krijgt. De zogenaamde politieke economie van het socialisme behelst in de eerste plaats nog steeds de formuleringen en de verklaringen van de ontwikkeling van de productierelaties en productiekrachten, met andere woorden, zij beweegt zich voornamelijk op het gebied van het historische materialisme, dus op het terrein van de sociologie. In de tweede plaats vindt men in de economische sowjetleer de omschrijving van "de wetten van de politieke economie". Volgens Oskar Lange zijn deze "wetten" min of meer een adequate weerspiegeling van de objectieve economische wetten⁵⁰⁴). Ons inziens gaat het hier om generaliserende verklaringen, ofwel tautologieën. Ter adstructie geven wij hieronder de voor ons onderwerp relevante "wetten" weer:

De grondwet van het socialisme - voor het eerst door Stalin in zijn werk "De economische vraagstukken van het socialisme in de Sowjet-Unie" verwoord; deze grondwet stelt, dat ononderbroken economische groei op grond van technische vooruitgang de maximalisatie van de bevrediging van voortdurend groeiende behoeften en de alzijdige ontwikkeling van alle leden der maatschappij verzekert.

De wet van planmatige, proportionele ontwikkeling van de socialistische volkshuishouding, volgens welke een optimale evenwichtige groei van de eco-

502) W.S. Njemsjynow, *Ekonomikomatematitsjeskije metody i modeli* (Economische wiskundige methoden en modellen), "Mysl", Moskou 1965, p.7e.v. en S. van Popta, *Over wetten en tendensen in een centraal geleide economie*, Haarlem 1963, pp.1-7.

503) Men leze het beroemd geworden artikel van de medewerker van het Oekraïens Economisch Instituut van Kiew, Prof.E.Liberman, in de Pravda van 9 september 1962, o.t. Plan, prybylj, premija (Plan, winst, premie).

504) Oskar Lange, op.cit., pp.66-68.

nomie slechts te bereiken valt op planmatige wijze, gericht op de evenredige verhouding tussen de bedrijfstakken onderling en op de juiste proporties binnen deze bedrijfstakken.

De wet van de socialistische uitgebreide reproductie die bepaalt dat economische groei slechts mogelijk is door de verhoudingsgewijs snellere groei van die afdeling van de industriesector, die kapitaalgoederen produceert.

De wet van de voortdurende groei van de arbeidsproductiviteit die tot uitdrukking brengt dat alleen onder de voorwaarde van de stelselmatige vergroting van de arbeidsproductiviteit de "materiële basis" voor de communistische maatschappij opgebouwd kan worden. Uit deze wet werd het criterium voor de loonpolitiek ontwikkeld, dat als volgt luidt: het groeipercentage van de reële lonen mag dat van de arbeidsproductiviteit niet overschrijden.

b) Grondslagen van de monetaire- en bankpolitiek

De monetaire theorie van de USSR berust op de door Marx geformuleerde "wet van de geldomloop". Aan deze wet hebben wij de nodige aandacht besteed in paragraaf 5 van hoofdstuk VI (zie pp. 162-177). Hier herhalen wij alleen, dat volgens deze wet de chartale geldhoeveelheid gelijk is aan het totaal van de waarde van de consumptiegoederen en diensten (aan de bevolking), gedeeld door de omloopsnelheid van het geld.

In feite lijkt deze wet op de bekende kwantiteitsformule van I. Fisher: $M = \frac{PT}{V}$. Daarbij dient aangetekend te worden dat Fisher's formule de totale geldhoeveelheid (dus chartaal en giraal geld tesamen) op het oog heeft. In de tijd van Marx speelde het girale geld een onbeduidende rol. Ook de monetaire autoriteiten van de USSR houden giraal geld angstvallig gescheiden van de circulatie van het chartale geld.

De monetaire politiek van de sowjetregering is gericht op de beheersing van het chartale geldcircuit, dat wil zeggen, men tracht een dusdanige chartale geldhoeveelheid te bepalen die bij de gegeven hoeveelheid van goederen en diensten en hun prijzen de waardevastheid van de roebel doet verzekeren. Men stelt alles in het werk om door de versnelling van de omloopsnelheid de emissie van het geld zo klein mogelijk te houden.

De banktheorie berust ons inziens op twee pijlers. In het algemeen worden de banken conform de leer van Marx als een onderdeel van de bovenbouw beschouwd: de banken maken daarom deel uit van het staatsapparaat. In het bijzonder ziet men de banken in navolging van Lenin als een centrale boekhouding en de centrale rekenkamer van de totale economie.

Uit deze banktheorie kan alleen afgeleid worden dat de kredietinstellingen geen autonome plaats in de economische orde mogen innemen en dat zij ook niet onafhankelijk van elkaar mogen opereren. Vandaar zijn de kredietinstellingen van de USSR in één monosysteem opgenomen. De bepaling van de doelstellingen van de kredietinstellingen en van de wijze waarop deze doelstellingen gerealiseerd moeten worden, is een politieke zaak van de centrale overheid.

Als laatste grondslag van de monetaire - en bankpolitiek moet genoemd worden het feit, dat in hoofdzaak de monetaire- en kredietplannen en de controle op de uitvoering daarvan als het instrumentarium van deze politiek worden beschouwd.

c) *Praktijk*

Overtuigd als men is van de wetenschappelijkheid van het eigen economisch stelsel en van de planmatige leiding van de economie, wordt in de USSR het axioma gehuldigd, dat in de sowjeteconomie overeenstemming tussen theorie en praktijk bestaat.

Ondertussen moeten wij constateren, dat na 1917 verschillende reorganisaties van het gehele stelsel plaats vonden en dat hetzelfde het geval was met het krediet- en banksysteem. Er moet echter aan toegevoegd worden dat men het bij de verklaring van deze reorganisaties altijd had over "*vervolmaking*" van het systeem. Het bezigen van de term "*vervolmaking*" suggereert dat de reorganisaties van het stelsel alleen wetmatige aanpassingen zijn (of waren) van de bovenbouw (de institutionele opbouw, dus de institutionele instrumenten van de planmatige leiding van het economisch proces) aan de steeds in ontwikkeling zijnde produktiewijze.

Om het axioma over de overeenkomst tussen de theorie en de praktijk te kunnen handhaven, wordt toegegeven dat de soms eerder genomen foutieve beslissingen de noodzaak van een reorganisatie veroorzaakt hebben. In dit verband kunnen twee klassieke voorbeelden genoemd worden. *Chroesjtsjow* heeft de noodzaak van de in zijn tijd doorgevoerde reorganisaties mede door fouten, veroorzaakt ten gevolge van de persooncultus van *Stalin*, verklaard. *Brezjnev* en de zijnen hebben de door *Chroesjtsjow* doorgevoerde reorganisaties als "*subjectivistisch*" en "*voluntaristisch*" bevonden en derhalve nieuwe hervormingen ingeleid.

Ons inziens is er het bovenbesproken axioma debet aan dat zich een soort wetenschappelijke hypocrisie ontwikkeld heeft, waardoor beoefenaars van de maatschappijwetenschappen niet in staat zijn de economische werkelijkheid kritisch te beoordelen. Bij de politici en practici bevordert dit axioma een gevoel van zelfgenoegzaamheid en roept, om met *Lenin* te spreken, "das s szliche kommunistisch-beamtenhafte Geflunker" op ⁵⁰⁵⁾.

Het gevolg van een en ander is dat men wel symptomen van economische stagnaties onderkent, maar niet de oorzaken daarvan aanpakt.

De moeilijkheden der jaren zestig en van nu kan men terugleiden tot het probleem van de financiering van de groei en van de juiste allocatie van de kapitaalgoederen. De essentie van deze kwestie is: moet de groei gefinancierd worden door middel van de omzetbelastingen uitgedrukt in procenten van de kostprijs, dan wel door middel van een percentage over de kapitaalwaarde. Kiest men voor het laatste systeem, dan streeft men eigenlijk naar

⁵⁰⁵⁾ *An der Vorsitzenden der Staatsbank, Geschrieben am 28. Februar 1922, Lenin Werke, Band 36, p. 522.*

de nivellering van het rendement, hetwelk de juiste allocatie van de kapitaalgoederen zal bevorderen. Oneconomisch wordt de allocatie van de kapitaalgoederen als men het eerste systeem toepast.

Noch met de hervorming van 1965, noch met die van 1972 (zie § 5 van hoofdstuk V, pp.116-121) heeft men dit dilemma radicaal opgelost. Men heeft wel een kapitaalrente ingevoerd en de financiering van sommige investeringen door middel van langlopend krediet aangewakkerd, maar de economische groei wordt nog steeds overwegend door de omzetbelastingen gefinancierd. (Zie gegevens op p.231). Bovendien wordt de kapitaalrente en de bankrente op willekeurige wijze, dus zonder veel invloed van economische overwegingen aan de bedrijfstakken opgelegd.

Daarentegen meende men in 1965 het verschijnsel, dat de arbeidsproductiviteit verhoudingsgewijs veel langzamer vooruitgaat dan de groei van de kapitaalgoederen, te kunnen verhelpen door een vermindering van de planindicators en reorganisatorische maatregelen. Maar men bleef vasthouden aan de mechanische toepassing van de marxistische "wet" van de uitgebreide reproductie. Van het voornemen om van de bedrijfsdirecteuren managers te maken en van de van boven geleide bedrijven - ondernemingen, kwam, door de handhaving van het principe van democratisch centralisme (zie p.102), het gebrek aan een adequaat prijsstelsel en de starheid van het distributiestelsel, niet veel terecht.

Ook de opzet van de suppletoire hervorming, in 1972 ingeluid, zou geen wezenlijke veranderingen in de werking van het sowjetstelsel brengen. Immers bij deze hervorming gaat het om aanzienlijke uitbreiding van de *concentratiegraad* van het bedrijfsleven. Door deze concentratie worden economische beslissingen eerder nog meer gecentraliseerd dan gedecentraliseerd. Wel kan men daarbij een lichtpunt aanwijzen en dat is het feit dat de nieuwe bedrijfsgiganten eigen researchafdelingen zullen krijgen. Wellicht worden uiteindelijk de researchwerkzaamheden op het economische nut daarvan afgestemd c.q. getoetst.

Maar ook afgezien van de reorganisaties moet men vaststellen dat de planning niet op adequate wijze de marktmechanismen vervangt. Althans er zijn veel indicaties in de berichtgeving van de sowjetpers te vinden die er op wijzen dat verschillende bedrijfstakken de plannen niet uitvoeren en dat een niet onbeduidend aantal bedrijven zeer oneconomisch met de middelen omgaat en er op uit is om meer dotaties voor de investeringen te ontvangen dan economisch verantwoord is ⁵⁰⁶).

d) Slotopmerkingen

Het laat zich aanzien dat de veelal dogmatische benadering van de algemene leer van de economie en de overwaardering van de ideologie een juiste aan-

⁵⁰⁶) Zie: Partij- en regeringsbesluit aangaande stagnaties in de produktie en distributie van consumptiegoederen, Pravda, nr. 195 (14 juli) 1974 en Redactioneel artikel, Pravda, nr. 197 (16 juli) 1974.

pak van de problematiek van de economische besturing van de USSR in de weg staan. In deze indruk worden wij gesterkt door de recente publicaties in de sowjetpers en met name door het artikel van een van de voornaamste economen van de USSR, N. Fedorenko, dat in *Ekonomitsjeskaja Gazieta* van juli 1974 gepubliceerd werd.

In dit artikel waarschuwt N. Fedorenko tegen een "nogal brede en vrije interpretatie" van het begrip "gebruikmaking van de economische wetten". Hij stelt dat "de fetisjisatie van de wetten een zo hoge graad bereikt heeft, dat in wezen geen plaats meer voor de creatieve arbeid van de mensen overblijft". "Men doet zo", vervolgt N. Fedorenko, "alsof alle fundamentele parameters van het economische leven met een fatale onafwendbaarheid en als het ware spontaan door de economische wetten verzekerd worden en alsof het bestaan van de specifieke wetten van het socialisme op zich reeds de volkshuishouding van alle mogelijke tegenstellingen en disproporties vrijwaart en automatisch de economie op het optimale traject van de ontwikkeling zet" ⁵⁰⁷⁾.

N. Fedorenko veroordeelt deze vulgarisatie van de wetenschap omdat men op deze wijze het onderzoek naar betere concrete methoden van de planning en de "perfectionering" van het economische mechanisme als overbodig beschouwt, wat zeker niet het geval is. Volgens hem moet men het complexe karakter van de economische wetten en de concrete vormen van de werking daarvan bestuderen. Met andere woorden, men moet het gehele complex van de interdependenties in de economie onderzoeken.

Voor ons onderwerp belangrijk is de kritiek van N. Fedorenko aan het adres van deze economen die beweren dat alleen bij de vaststelling van de plannen in natura de zogenaamde wet van planmatige, proportionele ontwikkeling van de socialistische volkshuishouding geldt en dat bij de vaststelling van de financiële plannen alleen rekening gehouden moet worden met de waarde-wet. N. Fedorenko meent, dat de coördinatie tussen de plannen in natura en de financiële plannen *conditio sine qua non* is van een adequate goederenruil. Bij afwezigheid van de synchronisatie van beide soorten van plannen krijgt men onherroepelijk disproporties en schadelijke onevenwichtigheden in de economie.

Tenslotte bekritiseert N. Fedorenko het tegenwoordige ontwikkelingsniveau van de zogenaamde politieke economie van het socialisme. Wij citeren: "Voor een effectieve organisatie van de besturing van de volkshuishouding, bijvoorbeeld, is het niet voldoende het doel van de socialistische produktie te bepalen als een zo groot mogelijke bevrediging van de groeiende behoeften van de leden van de maatschappij, de wijze waarop dit doel bereikt kan worden alleen in heel algemene termen te formuleren, op de noodzaak van de gebruikmaking van de principes van de equivalente ruil te wijzen enz....

De algemene formulering van economische wetten is slechts de eerste stap.

⁵⁰⁷⁾ *Akademikus*, N. Fedorenko, *Glawnoje-kompleksnyj podchod (Hoofdzak-complexe aanpak)*, *Ekonomitsjeskaja Gazieta*, nr.28 (juli) 1974, p.10.

Het is de taak van de wetenschap de analyse van deze interdependenties te verdiepen; men moet de veelzijdigheid en de concrete uitingsvormen (van deze wetten) onthullen" 508).

Kort en goed, er bestaat in de sowjeteconomie nog lang geen overeenkomst tussen de theorie en praktijk.

§ 6. SLOT

Het doel van deze studie was inzicht te verkrijgen in de betekenis van de relaties tussen goederen (waren) en geld in de centraal geplande en geleide economie van de USSR en in de functie van het krediet- en banksysteem.

Dit doel hebben wij gemeend te kunnen bereiken enerzijds door de behandeling van de historische ontwikkeling van het sowjetbankwezen en de bepaling van de plaats en van de functies van de kredietinstellingen in het bestuursmechanisme van de sowjeteconomie en anderzijds door het achterhalen van de functies van het krediet bij de financiering van het produktie- en distributieproces in de USSR.

Wij hebben in de slotbeschouwingen van de voorafgaande hoofdstukken telkens de bereikte resultaten van de studie samengevat en, voor zover mogelijk en nodig was, geëvalueerd. In de vorige paragrafen van dit laatste hoofdstuk hebben wij getracht op de relevante aspecten van onze probleemstelling wat dieper in te gaan en ze kritisch te beschouwen. Rest ons nog de slotconclusies te trekken en een eigen visie te geven op het krediet- en banksysteem van de USSR.

a) *Conclusies*

Op zich kan niet worden gesproken over een *nieuwe* betekenis van de goederen-geld-relaties in een centraal geplande- en geleide economie van het sowjet-type. Immers Lenin en zijn aanhangers hebben zelf door de mislukking van het experiment met een directe ruil van goederen (dus zonder geld) moeten ervaren dat vooralsnog een economie in natura tot de onmogelijkheden behoort. Net als dit het geval is in een markteconomie zijn de goederen-geld-relaties ook in de sowjeteconomie een gevolg van de arbeidsverdeling en van de beloning van de arbeid volgens het prestatieprincipe.

Het wezen en de functies van het geld in het economisch verkeer van de planeconomie verschillen niet van die in een markteconomie. Echter omdat de functie van de sowjetstaat bij de regulering van de economie fundamenteel anders is dan de overheidstaak in een markteconomie, wordt het sowjet-geld in de uitoefening van zijn functies wat gefrustreerd. Met name komt het door de wijze van de planning, het feit dat de particulieren over geen productief vermogen mogen beschikken en de omstandigheid dat in het verkeer van kapitaalgoederen en materialen een soort distributiestelsel door de sowjetautoriteiten wordt gehanteerd. Mede daarom mag de functie van het geld niet *onafhankelijk* van de socialistische volkshuishouding en de staat wor-

508) *Ibidem*.

len gezien.

In theoretisch opzicht kan van een anachronisme gesproken worden. De geldtheorie van Marx wordt als enig wetenschappelijke verklaring van het verschijnsel geld beschouwd. Anderzijds wordt Lenin's autoriteit misbruikt om de gebruikmaking van het geld in een socialistische economie te rechtvaardigen.

Het lijkt ons wetenschappelijk niet verantwoord dat men in de USSR de *politieke* desiderata van Lenin tot *wetenschappelijke* stellingen verheft. Lenin was een briljant kenner van de werken van Marx en Engels, een goede politieke strateeg en tacticus, een erudiete publicist en ideoloog. Op het gebied van het geld-, krediet- en bankwezen heeft Lenin beslist geen wetenschappelijke verhandelingen nagelaten. Zijn essay *Over de betekenis van het goud nu en na de volledige overwinning van het socialisme* getuigt ervan dat Lenin een reformisme in de economie principieel niet verwierp maar zelfs na de politieke machtsovername en de vestiging van de dictatuur van het proletariaat als een dwingende noodzaak zag. Daarmee willen wij zeggen, dat het niet ondenkbaar is dat de absurde dogmatisering van de economische wetenschap uitsluitend aan de theologisch geschoolde Stalin te danken is.

Zonder twijfel vervult het sowjetbankwezen in de economie naast gewone ook *bijzondere* functies. Het wordt betrokken bij de planmatige leiding van de economie maar ook bij de controle van de economische en financiële activiteiten van de bedrijven. Maar ook dit verschil is te verklaren door de andere betrokkenheid van de sowjetregering bij het productie- en distributieproces als die van de centrale overheid in een markteconomie.

b) Algemene beoordeling

Een economisch stelsel van een staat kan alleen in het licht van de economische doelstellingen van de betreffende staat beoordeeld worden. Daarom kan het sowjetstelsel ons inziens alleen aan een immanente kritiek onderworpen worden. Waar het krediet- en bankwezen van de USSR een geïntegreerd onderdeel van het totale economisch stelsel uitmaakt, moet bij de kritiek centraal staan de vraag: in hoeverre de kredietinstellingen als institutionele instrumenten en het krediet als financieringsbron van het productie- en distributieproces doelmatig zijn.

Uiteindelijk streeft de CPSU twee hoofddoeleinden na:

- A) vestiging en ontwikkeling van de communistische maatschappij-orde;
- B) de optimalisatie van het sociaal produkt om aldus maximalisatie van de behoeftebevrediging van de gemeenschap te verkrijgen.

Het lijkt ons moeilijk om de rationaliteit van het vigerend stelsel aan de eerste doelstelling te toetsen. Immers men heeft geen blauwdruk van de communistische maatschappij-orde, maar slechts een grondidee over deze orde. (Zij zou de volledige werkgelegenheid, de vrije beroepskeuze en de beloning van de arbeid naar behoefte verzekeren). Voorts kan men de duur van de op-

bouw van deze orde niet bepalen 509).

Uitgaande van de praemisse dat onder het communisme geen tegenstelling tussen het karakter van de produktiemiddelen en de arbeid mag zijn, kan men wel stellen dat het logisch is dat in de USSR vermaatschappeling van het produktief vermogen is doorgevoerd.

Hoewel de tweede doelstelling nogal algemeen is geformuleerd, biedt zij toch meer houvast voor een kritische beschouwing. Wij moeten echter eerst enkele opmerkingen maken.

Zoals bekend werd door Stalin de economische politiek gericht op een zeer versnelde industrialisatie. Een en ander geschiedde ten koste van de land-

509) In het nieuwe partijprogramma (van 1961) wordt de duur van de opbouw wel bepaald. "IN HET KOMENDE DECENNIUM (1961-1970)" lezen wij in het partijprogramma: "zal de Sowjet-Unie bij het scheppen van de materieel-technische basis van het communisme in de produktie per hoofd van de bevolking het machtigste en rijkste kapitalistische land, de Verenigde Staten, overtreffen. De materiële welvaart en het cultureel technische peil van de werkers zal aanzienlijk worden verhoogd; iedereen zal goed kunnen leven; alle kolchozen en souchozen zullen hoog-produktieve en zeer vruchtbare bedrijven worden; aan de behoefte van de Sowjetburgers aan comfortabele woningen zal in hoofdzaak worden voldaan; zware lichamelijke arbeid zal verdwijnen; de USSR zal het land worden met de kortste werkdag". En verder: "ALS RESULTAAT VAN HET TWEDE DECENNIUM (1971-1980) zal de materieel-technische basis van het communisme zijn gelegd, voor de gehele bevolking zal een overvloed van materiële en culturele goederen bestaan; de Sowjet-maatschappij zal zeer dicht zijn genaderd tot de verwezenlijking van het principe van de verdeling naar behoeften en er zal geleidelijk worden overgegaan naar universeel, algemeen volkseigendom. OP DEZE WIJZE ZAL DE COMMUNISTISCHE MAATSCHAPPIJ IN DE USSR IN HOOFDTREKKEN ZIJN OPGEBOUWD. De volledige opbouw van de communistische maatschappij voltrekt zich in de daaropvolgende periode". Communisme, de wereld van morgen, op.cit., p.51. Inmiddels is gebleken, dat in de periode 1961-1970 zo goed als geen van de gestelde economische doelstellingen werden bereikt, wat zonder meer duidelijk blijkt uit de onderstaande aan de sowjetbronnen ontleende gegevens.

Voornaamste indices over de economische ontwikkeling van de USSR en Verenigde Staten van Amerika.

	USSR in % t.o.v. VS (=100)	
	1970	1972
Nationaal inkomen	meer dan 65	ca 66
Industriële produktie	" " 75	meer dan 75
Produktie van de electroenergie	43	44
Aanwending v.d. electroenergie in de industrie	67	71
Staalproduktie	95	102
Produktie kunstmest	88	97
Produktie van het cement	143	141
Produktie van de katoenstoffen	109	126
Landbouwproduktie	85 à 90	ca 85
Graanproduktie	85	75
Produktie van katoen	96	92
Goederentransport	103	111
Investerings	ca 100	ca 100
Arbeidsproduktiviteit in de industrie	ca 53	54
Arbeidsproduktiviteit in de landbouw	20 à 25	ca 20-25
Arbeidsproduktiviteit in het bouwwezen	ca 65	meer dan 65

Zie: Narodnoje chozjajstwo w 1970 g, p.82 en idem 1972 g., p.86.
Aan de problematiek van het inhalen en voorbijstreven door de USSR van de Verenigde Staten van Amerika heeft Prof.Dr.S.van Popta een veelzijdige, door ons meermalen aangehaalde, studie gewijd o.t. Inhalen en Voorbijstreven.

bouw en van de consumptie. Ondanks schuchtere pogingen van Malenkov en Chroesjtsjow om de produktie van de consumptiegoederen te bevorderen, werd in feite tot het midden van de jaren zestig in alle economische plannen grote voorrang gegeven aan de produktie van de produktiemiddelen. Ook Brezjnev geeft voorrang aan de zware industrie, maar hij streeft daarbij naar verhoging van het aandeel van de consumptiegoederenindustrie in de totale industriële produktie en tracht de landbouw meer tot ontwikkeling te brengen. Het tot nu toe gestelde vindt zijn bevestiging in onderstaande tabel, die de ontwikkeling van het brutosociale produkt alsook van de industrie en van de landbouw gedurende de periode 1913 tot 1970 weergeeft ⁵¹⁰⁾.

	1913	In procenten t.o.v. 1913 (= 100)						
		1922	1940	1945	1950	1960	1965	1970
Bruto sociale produkt	100	50	510	420	820	2100	2900	4100
Industriële produktie waarvan ⁵¹¹⁾ :	100	40	770	710	1300	4000	6100	9200
Consumptiegoederen	64,9	68,0	38,8	25,1	31,2	27,5	25,9	26,6
Produktiemiddelen	35,1	32,0	61,2	74,9	61,8	72,5	74,1	73,4
Landbouwproduktie	100	70	140	90	140	220	250	310

Voor de hand ligt de vraag op welke wijze de geforceerde industrialisatie gefinancierd werd, ofwel: hoe vond de accumulatie van het kapitaal plaats? In het algemeen gesproken kan men zeggen, dat deze accumulatie tot stand kwam door gedwongen sparen, in feite dus door minimalisatie van de consumptiequote. In de praktijk kwam het erop neer dat door middel van bepaalde prijspolitieke en fiscale maatregelen de toegevoegde waarde van het sociaal produkt dat uit de landbouw voortkwam, grotendeels werd afgeroomd en ter financiering van de vorming van de kapitaalgoederen werd gebruikt. Zo waren de verkoopprijzen van de landbouwartikelen dikwijls lager dan de produktiekosten, ten gevolge waarvan het loonniveau van de landarbeiders laag en in ieder geval ver beneden dat van de industrie-arbeiders lag, en nog steeds ligt. De prijs van de industriële consumptiegoederen voor de landbouwbevolking was tot de komst van Brezjnev c.s. hoger dan de prijs van dezelfde artikelen voor de stedelijke bevolking. Door middel van de omzetbelasting op consumptiegoederen werd de beperking van de consumptieve bestedingen bewerkstelligd en dus - nationaal economisch gezien - het sparen bevorderd.

In het algemeen kan men dus concluderen dat de realisatie van de doelstelling aangaande de maximalisatie van de bevrediging der behoeften van de sowjetgemeenschap alleen op de lange duur kan plaatsvinden als er minder behoefte is aan "accumulatie". Zeker is dit het geval met de individuele behoeftebevrediging. Dit te meer omdat bij de planning de collectieve voor-

⁵¹⁰⁾ *Narodnoje chozjajstwo SSSR 1922-1972 (Statistisch jubileumboek 1922-1972), Moskou 1972, p. 48 en p. 130.*

⁵¹¹⁾ *Uiteraard gaat het hier om het aandeel in totaal per jaar.*

zienen hogere prioriteit hebben dan de produktie van de consumptiegoederen voor individueel gebruik.

Maar de realisatie van de maximalisatie van de redelijke individuele behoeftebevrediging wordt nog bemoeilijkt door de stagnaties in de produktie en distributie die, ons inziens veroorzaakt worden door de overschatting van de planmogelijkheden en de onjuiste combinatie van de plan- en marktmechanismen.

Wij hebben gezien dat de centraal geplande- en geleide economie van de USSR zich ook van sommige marktmechanismen bedient, maar ook van het distributiestelsel (nl. bij de verdeling van de investeringsgoederen) alsook van directe instructies ("commando's") aangaande de gedragingen van de produktiehuishoudingen. Ten gevolge van deze willekeurige combinaties worden de functies van het geld gefrustreerd en de bankinstellingen hebben ten onrechte taken toebedeeld gekregen, die beter aan andere staatsorganen zouden kunnen worden toevertrouwd. In concreto gaat het om het volgende.

In de eerste plaats lijkt het ons onjuist dat er een monobanksysteem bestaat, en dat de kredietinstellingen een verlengstuk van de overheid vormen. Er zou veel meer een taakverdeling tussen enkele organen moeten plaats vinden.

In de tweede plaats is het vreemd dat de Gosbank als emissiebank geen actieve macro-economische rol bij de regulering van het economisch proces speelt. Zij houdt zich teveel bezig met details van de gecontroleerde bedrijven en te weinig met de grote lijnen van het macro-economisch beleid.

In de derde plaats voorzien de banken niet op adequate wijze in de kredietbehoeften van economische subjecten en zijn zij ten onrechte alleen op passieve wijze bij de financiering van de investeringen betrokken. Zij houden zich vooral bezig met de controle op zekerheden en op het vervullen van de voorschriften en niet met de betekenis van het krediet voor het te financieren produktieproces.

In de vierde plaats is het absurd dat de creditrente is afgeschaft en de debetrente willekeurig wordt vastgesteld.

c) Suggesties

De meest voor de hand liggende suggestie zou zijn: laat de sowjetautoriteiten de distributie van de investeringsgoederen opheffen, de produktiehuishoudingen volledig verzelfstandigen en de planprijzen door de marktprijzen vervangen. Maar de reorganisatie in deze richting wordt door de CPSU als wezensvreemd aan het socialisme van de hand gewezen. Immers, zo redeneert men, de socialistische volkshuishouding dient planmatig te zijn, wat zeggen wil dat de centrale overheid tot taak heeft op directe wijze de opdrachten ("commando's") aangaande de produktiedoelstellingen aan de produktiehuishoudingen te verstrekken. Gaat men deze wijze van centrale leiding vervangen door de regulering van de geld-goederen-transacties via het vraag- en aanbodmechanisme, dan krijgt men een economisch besturingsmechanisme zonder

planmatig karakter. Ergo, de oriëntatie van de produktiehuishoudingen op de marktprijzen is *asocialistisch*, want in dat geval zullen de plannen van de produktiehuishoudingen geen integrerend deel meer uitmaken van één centraal economisch plan ⁵¹²⁾.

Wij beperken ons tot "niet-revisionistische" suggesties en dan alleen op het gebied van het krediet- en banksysteem en van de financiën.

A) Men zou moeten beginnen met de herziening van de criteria van de financiering van de bedrijfsactiviteiten. In principe zal de financiering van de investeringen en van de vlottende activa moeten geschieden door middel van de bedrijfswinsten (interne financieringsmiddelen), van het bankkrediet en van de kapitaalleningen bij de staat (aangetrokken externe financieringsmiddelen).

In verband hier mee zal men het volgende kunnen doen:

- *de Strojbank zou kunnen worden omgezet in een Staatsbeleggingsmaatschappij.* Deze maatschappij zal de investeringsmiddelen moeten mobiliseren en ze aan de rendabele produktiehuishoudingen uitlenen, alles binnen de lijnen van een niet-gedetailleerd plan. Haar financieringsmiddelen zullen moeten zijn: leningen bij de bevolking en bij de Staatsverzekeringsmaatschappijen, en renteopbrengsten uit verstrekte leningen.

- *de staatsuitgaven zouden voortaan alleen uit de belastingen en eventueel uit leningen gefinancierd kunnen worden en niet meer uit bedrijfswinsten.* De staat bemoeit zich dan niet meer rechtstreeks met de financiering van het bedrijfsleven in het algemeen. Zij blijft echter subsidies verstrekken aan bedrijven van openbaar vervoer en andere die betrokken zijn bij de productie en distributie van de collectieve consumptiegoederen. De afdrachten van de residuen van de bedrijfswinsten aan de schatkist zullen moeten worden stopgezet.

- *algemene banken zouden in het leven geroepen moeten worden, t.w. een Industriebank, een Landbouwbank, een Bank voor de gemeenten en een Handelsbank.* Deze banken zullen ten doel hebben de voorziening in de kredietbehoeften van de bedrijven van de respectievelijke bedrijfstakken of van de gemeentelijke bedrijven. Als kredietbronnen zullen hun stichtingsfondsen, deposito's en voorschotten van de Gosbank dienen. Deze banken zullen de verstrekking van kortlopende en langlopende kredieten van de Strojbank en van de Gosbank overnemen. De macht van de invloedrijke industriële complexen zal daardoor kunnen worden ingedamd. Zij zullen ook andere banktransacties verrichten. Zij zullen uiteraard op grond van het chozrastsjotprincipe moeten werken. Echter zij zullen niet met de controle op de planuitvoering door de bedrijven worden belast.

⁵¹²⁾ Dat de partij zeer afwijzend staat tegenover een "socialistische markteconomie" blijkt overduidelijk uit een vloed van publicaties die gericht zijn tegen "de bourgeoisideologie en het revisionisme". Zie b.v.: W.N. Mazoer, *Njesostojatelnostj revisionistskich conceptij "Sowjersjenstwowanija" socialistitsjeskoov chozjastwennogo mehanisma* (onhoudbaarheid van de revisionistische concepties van de "vervolmaking" van het socialistische mechanisme), *Kommoenist Oekraïne*, nr. 8 (Augustus) 1974, pp. 81-92.

- naast de debetrente zou ook de creditrente ingevoerd moeten worden. De bankrente dient als een actief instrument van de kredietpolitiek door de Gosbank gehanteerd te worden.

B) Tegelijkertijd moet de positie van de Gosbank herzien worden. Zij mag geen verlengstuk van de staat zijn maar moet eigen verantwoordelijk ten opzichte van de regering dragen. De Gosbank blijft verantwoordelijk voor de geldomloop en voor de waardevastheid van de roebel, en de kredietpolitiek moet vooral in dienst van deze doeleinden staan. Zij wordt dus in plaats van monobank bank der banken en dus meer centrale bank in de zin der westerse volkshuishoudingen. De tot nu toe uitgeoefende functies van de nationale boekhouding en van de rekenkamer moet zij aan een nieuw in het leven te roepen orgaan of bestaande instituties afstoten.

De Spaarkassen dienen hun zelfstandigheid te verkrijgen en Volksbank te worden. Haar filialen zullen zich naast het aanhouden van de spaartegoeden van de burgers moeten bezighouden met de verlening van het langlopende krediet voor de particuliere woningbouw en van het consumptief krediet aan de burgers.

De Wnjesjtorgbank en de banken in het buitenland blijven onveranderd de aan hen toegewezen taken vervullen.

C) Ten einde de Gosbank in staat te stellen de controlerende en andere aan een centrale bank niet eigen functies af te stoten zal een Centraal Bureau voor de Nationale Boekhouding worden opgericht. Dit bureau zal nationale rekeningen samenstellen in nauw overleg met het Centrale Statistische Bureau.

De controle op de financiële bedrijfsvoering zal door de reeds bestaande controleinstanties worden verricht of door een in te stellen Rekenkamer.

Bij de voorgestelde reorganisaties kan de USSR profijt trekken van de in het Westen ontwikkelde technieken op het gebied van de openbare financiën en van de nationale boekhouding.

Dit waren enkele suggesties om aan te tonen dat ook met behoud van de grondprincipes van de sowjeteconomie (en het lag niet in de bedoeling deze fundamenteel ter discussie te stellen) er mogelijkheden zijn om het stelsel beter te laten functioneren. Of wijzigingen in deze zin tot stand zullen komen is uiterst onzeker. In dit boek is herhaalde malen aangetoond dat de sowjetleiders veel moeite hebben te breken met bestaande gewoonten en er is naar het oordeel van de schrijver geen uitzicht dat deze mentaliteit aan het veranderen is.

ZUSAMMENFASSUNG

In dieser Studie wurde versucht, eine Antwort zu finden auf die Kernfrage, ob die Geld-Ware-Beziehungen in der zentralgelenkten Wirtschaft der UdSSR einen *wesentlich* neuen Inhalt bekommen haben, wie es von den Sowjetvolkswirten behauptet wird.

Zuerst wurde in den drei ersten Kapiteln ein Abriss der Entwicklung des zaristischen und des sowjetischen Bankensystems gegeben. Im vierten Kapitel wurde die Organisation des gegenwärtigen Systems beschrieben und die Funktionen des Kredits in der Zentralverwaltungswirtschaft sowjetischen Typs zusammengefasst. In den zwei folgenden Kapiteln wurde einerseits der Platz der Bankinstitutionen in der Wirtschaftsordnung der UdSSR bestimmt und andererseits die Planungs- und Kontroll-Funktionen der Banken im makroökonomischen Bereich dargestellt. Gleichzeitig wurde die Rolle der Banken und des Kredits im ganzen Finanzsystem erläutert. Dabei kamen selbstverständlich die Aufsicht der Banken bei der Finanzierung der Investitionen und der Umlaufmittel der Einzelbetriebe und die Bankkontrolle über die Einzelbetriebe zur Sprache. In den letzten Kapiteln wurde die Rolle des Geldes im sowjetischen Wirtschaftsprozess untersucht und das ganze Bankensystem kritisch beurteilt.

Der Verfasser kam zum Schlussurteil, dass die Geld-Ware-Beziehungen in der Zentralverwaltungswirtschaft der UdSSR an sich *keine neue* Bedeutung haben. Sowie in einer Marktwirtschaft sind diese Beziehungen in der Sowjetwirtschaft ebenfalls eine Folge der Arbeitsteilung. Da aber der Sowjetstaat den Wirtschaftsprozess mittels Pläne und Zwangsmassnahmen lenkt, wird die Entfaltung mancher Geldfunktionen begrenzt. Aus dem selben Grunde wurden Investitionen, Sparen, Kapitalbildung und Kredit anders geregelt.

Ausgehend von den Grundlagen der zentralgelenkten Planwirtschaft, macht der Verfasser zum Schluss einige Verbesserungsvorschläge.

GERAADPLEEGBE LITERATUUR *)

a) Bibliografieën

KNIZJNAJA LJETOPYS' (Algemene bibliografie), Moskwa, USSR. *Verschijnt 52 maal per jaar.* Jaargangen 1966 t/m (juni) 1974. (R)

PRZEGLAD BIBLIOGRAFICZNY PISMENICTWA EKONOMICZNEGO, Warszawa, Polen. *Verschijnt 6 maal per jaar.* Jaargangen 1970 t/m (mei-juni) 1974. (P)

b) Dag- en weekbladen

BUDAPESTER RUNDSCHAU, Budapest, Hongarije. *Weekblad*, Jaargangen 1970 t/m (augustus) 1974.

EKONOMITSJESKAJA GAZIETA (Economische krant), Moskwa, USSR. *Weekblad*, Jaargangen (april) 1963 t/m (augustus) 1974. (R)

IZWJESTIJA, Moskwa, USSR. *Dagblad*, Jaargangen (april) 1963 t/m (augustus) 1974. (R)

PRAVDA, Moskwa, USSR. *Dagblad*, (april) 1963 t/m (augustus) 1974. (R)

RADJANS'KA OEKRAJINA, (Sowjet-Oekraïne), Kyjiw, Oekraïne. *Dagblad*, Jaargangen (april) 1963 t/m (augustus) 1974. (Oe)

DIE WIRTSCHAFT, (Ost)Berlin, DDR. *Weekblad*, Jaargangen 1968 t/m (augustus) 1974.

c) Tijdschriften

BANK I KREDYT (Bank en krediet), Warszawa, Polen, *Maandschrift*, Jaargangen 1970 t/m (augustus) 1974. (P)

DJENJGI I KREDIT (Geld en krediet), Moskwa, USSR. *Maandschrift*, Jaargangen (april) 1964 t/m (augustus) 1974. (R)

GOSPODARKA PLANOWA (Planeconomie), Warszawa, Polen. *Maandschrift*, Jaargangen 1970 t/m (augustus) 1974. (P)

EKONOMIKA I MATEMATITSJESKIE METODY (Economie en wiskundige methoden), Moskwa, USSR. *Verschijnt 6 maal per jaar*, Jaargangen 1968 t/m (juli-augustus) 1974. (R)

EKONOMIKA RADJANS'KAJI OEKRAJINY (Economie van de Sowjet-Oekraïne), Kyjiw, Oekraïne. *Maandschrift*, Jaargangen 1968 t/m (augustus) 1974. (Oe)

EKONOMITSJESKIE NAOEKI (Economische Wetenschappen), Moskwa, USSR. *Maandschrift*, Jaargangen 1968 t/m (augustus) 1974. (R)

EKONOMISTA (Economist), Warszawa, Polen. *Verschijnt 6 maal per jaar*, Jaargangen 1970 t/m (juli-augustus) 1974. (P)

FINANSY SSSR (Financiën van de USSR), Moskwa, USSR. *Maandschrift*, Jaargangen (april) 1963 t/m (augustus) 1974. (R)

EKONOMITSJESKA MISL (Economisch denken), Sofija, Boelgarije, *Maandschrift*, Jaargangen 1970 t/m (augustus) 1974. (B)

IZWJESTIJA SIBIRSKOGO OTDJELENIJA AKADEMII NAOEK SSSR, SERIJA OBSJTSJESTWENNYCH NAOEK, (Mededelingen van de Sibirische afdeling van de Academie van de Wetenschappen van de USSR, Serie van de maatschappijwetenschappen), Nowosibirsk, USSR. *Verschijnt 3 maal per jaar*, Jaargangen 1968 t/m (2e uitgave) 1974. (R)

*) Bij de Oost-europese bronnen vermelden wij met een hoofdletter de taal waarin de desbetreffende bron is geschreven: Voor Boelgaars - (B); voor Oekraïns - (Oe); voor Pools - (P); voor Russisch - (R); voor Slovaaks - (S) en voor Tsjechisch - (Tsje).

- KOMMUNIST (Communist), Moskwa, USSR. *Verschiјnt 18 maal per jaar*. Jaargangen (april) 1963 t/m (nr.13)1974. (R)
- KOMMUNIST OEKRAINY (Communist van de Oekraïne), Kyjiw, Oekraïne. *Maandschrift*, Jaargangen (april) 1963 t/m (augustus) 1974. (R)
- MIROWAJA EKONOMIKA I MJEZJDOENARODNYJE OTNOSJENIJA (Wereldeconomie en internationale relaties), Moskwa, USSR. *Maandschrift*, Jaargangen (april) 1963 t/m (augustus) 1974. (R)
- PLANOWOJE CHOZIAJSTWO (Planeconomie), Moskwa, USSR. *Maandschrift*, Jaargangen (april) 1963 t/m (augustus) 1974. (R)
- WIRTSCHAFTSWISSENSCHAFT, (Ost)Berlin, DDR. *Maandschrift*, Jaargangen 1968 t/m (augustus) 1974.
- WJESTNIK LENINGRADSKOGO UNIVERSITETA, EKONOMIKA, FILOSOFIJA, PRAWO, (Informatiebulletin van de Leningrad-Universiteit, Economie, Wijsbegeerte, Recht) *Verschiјnt 4 maal per jaar*, Jaargangen 1970 t/m (2e uitgave) 1974. (R)
- WJESTNIK MOSKOWSKOGO UNIVERSITETA, EKONOMIKA (Informatiebulletin van de Moskou-Universiteit, Economie), Moskwa, USSR. *Verschiјnt 6 maal per jaar*, Jaargangen 1970 t/m (juli-augustus) 1974. (R)
- WJESTNIK STATISTIKI (Informatiebulletin van de statistiek), Moskwa, USSR. *Maandschrift* (april) 1963 t/m (augustus) 1974. (R)
- WNJESJNAJA TORGOWLJA (Buitenlandse handel), Moskwa, USSR. *Maandschrift*, Jaargangen (april) 1963 t/m (augustus) 1974. (R)
- WOPROSY EKONOMIKI (Vraagstukken van de economie), Moskwa, USSR. *Maandschrift*, Jaargangen 1961 t/m (augustus) 1974. (R)
- WOPROSY FILOSOFIJI (Vraagstukken van de Wijsbegeerte), Moskwa, USSR. *Maandschrift*, Jaargangen (april) 1963 t/m (augustus) 1974. (R)
- d) *Standaardwerken*
- BOLJSCHAJA SOWJETSKAJA ENCYCLOPEDIJA (Grote Sowjet Encyclopaedie), Wtoroje izdaniје (*Tweede uitgave*), 51 delen, Moskwa, 1949 - 1958. (R)
- BOLJSCHAJA SOWJETSKAJA ENCYCLOPEDIJA (Grote Sowjet - Encyclopaedie), Tretje izdaniје (*Derde uitgave*), 1 t/m 14 delen, Moskwa 1970-1973. (R)
- EKONOMITSJESKAJA ENCYCLOPEDIJA; PROMYSJLENNOSTJ I STROITELJSTWO (Economische Encyclopaedie; Industrie en bouwwezen), 3 delen, Moskwa; Verschenen resp. 1962, 1964 en 1965. (R)
- EKONOMITSJESKAJA ENCYCLOPEDIJA; POLITITSJESKAJA EKONOMIJA (Economische encyclopaedie; Politieke economie), deel I, Moskwa 1972. (R)
- EKONOMITSJESKAJA ZJIZNJ SSSR; CHRONIKA SOBYTIJ I FAKTOW 1917-1965 (Economisch leven van de USSR; Kroniek van gebeurtenissen en feiten 1917-1965), *Tweede uitgebreide uitgave*, Moskwa 1967. (R)
- EKONOMITSJNYJ SLOWNYK (Economisch Lexicon), Kyjiw 1973. (Oe)
- FINANSOWO-KREDITNYJ SLOWAR (Lexicon voor financiën en krediet), 2 delen, Moskwa 1961-1964. (R)
- HANDBUCH DIE UNION DER SOZIALISTISCHEN SOWJETREPUBLIKEN, VEB Bibliographisches Institut, Leipzig, DDR 1971.
- JAHRBUCH DER WIRTSCHAFT OSTEUPROPAS, 3 delen, München-Wien 1970-1972.

- JEZJEGODNIK BOLJSJOJ SOWJETSKOJ ENCYCLOPEDIJI (Jaarboek van de Grote Sowjet-Encyclopaedie), Moskwa. Jaargangen 1963 t/m 1973. (R)
- KPSS W RESOLUTSIJACH I RESJENIJACH SJEZDOW, KONFERENTSIJ I PLENUNOW CC (CPSU in resoluties en besluiten van congressen, conferenties en plenaire zittingen van het Centraal Commitee), 6 delen, Moskwa 1970-1971. (R)
- W.I. LENIN WERKE, 40 delen, Register 2 delen, Dietz Verlag (Ost)Berlin 1963/64.
- LEXIKON DER WIRTSCHAFT, Band Arbeit en Band Industrie, Verlag Die Wirtschaft, (Ost)Berlin 1969.
- KARL MARX FRIEDRICH ENGELS WERKE, 39 delen, Ergänzungsband Schriften bis 1844, 2 delen, Dietz Verlag (Ost)Berlin 1964-1968.
- NARODNOJE CHOZIAJSTWO SSSR STATISTITSJESKIJ JEZJEGODNIK (Statistisch jaarboek over de economie van de USSR), Moskwa. Jaargangen 1962 t/m 1972. (R)
- OEKRAJINS'KA RADJANS'KA ENCYCLOPEDIJA (Oekraïense Sowjet-Encyclopaedie), 17 delen, Kyjiw 1959-1965. (Oe)
- OKONOMISCHES LEXIKON, Band 1 u. 2, Verlag Die Wirtschaft, (Ost) Berlin 1967.
- POLITEKONOMITSJESKIJ SLOWAR (Politeconomisch lexicon), Moskwa 1964. (R)
- RESJENIJA PARTIJI I PRAWITELSTWA PO CHOZIAJSTWJENNYM WOPROSAM (1917-1967) (Besluiten van de partij en van de regering inzake econ.vraagstukken in de jaren 1917-1967), 7 delen, Moskwa 1967-1970. (R)
- SOWJETSYSTEM UND DEMOKRATISCHE GESELLSCHAFT (o.r.v. C.D.Kernig), 6 delen, Herder, Freiburg - Basel - Wien 1966-1972.
- SOZIALISTISCHES WELTWIRTSCHAFTSSYSTEM IN VIER BANDEN, Staatsverlag der Deutschen Demokratischen Republik, (Ost)Berlin 1967-1968.
- STALIN, J.W., SOTSJINJENIJA (Verzamelde werken), delen 1 t/m 12, Moskwa. (R)
- TROTZKI, LEO, Geschiedenis der Russische revolutie, I t/m V delen, Querido N.V., Amsterdam 1936.
- WNJESJNAJA TORGOWLJA SSSR; STATISTITSJESKIJ OBZOR (Statistisch jaarboek over buitenlandse handel van de USSR), Moskwa. Jaargangen 1964 t/m 1972. (R)
- e) Boeken en Artikelen*
- AKTOEALNYJE PROBLEMY EKONOMITSJESKOJ TEORIJI (Actuele vraagstukken van de economische theorie), Izdateljstwo Polititsjeskoj Literatoery, Moskou 1973. (R)
- ALCHIMOW, W.S., Woprosy razwitija sowjetsko-amerikanskich torgowo-ekonomitsjeskich otnosjenij (Problemen van de ontwikkeling van de sowjet-amerikaanse handels-economische relaties), *Wnjesjnaja Torgowla*, Nr.7 (juli) 1973. (R)
- ANDREJEW, I.D., Dialectitsjeskij materialism (Dialectisch materialisme), Uitgeverij van de Academie van de Wetenschappen van de USSR, Moskou 1960. (R)
- ANDREJEW, W., Razwitije djelowogo sotroednitsjestwa SSSR i Frantsiji (Ontwikkeling van zaken-relaties tussen de USSR en Frankrijk), *Wnjesjnaja Torgowla*, Nr. 11 (november) 1973. (R)

- ALEKSANDROW, A.M., Finansy socialisma (Financiën van het socialisme), "Finansy" 1965. (R)
- ANGELIDI, M.S., Kreditowanije i finansirowanije w nowych oeslowijwch (Krediet-verlening en financiering in de nieuwe situatie), Tasjkent 1969. (R)
- ANIKIN, A.W., Okonomen aus drei Jahrhunderten, Verlag Marxistische Blätter GmbH, Frankfurt am Main 1974.
- ATLAS, M., Razwitiye gosoe darstwennogo Banka SSSR (Ontwikkeling van de Staatsbank van de USSR), Moskou 1958. (R)
- ATLAS, N.S. & SIDNEWA, L.M., Problemy kredita (Problemen van het krediet), *Djenjgi i kredit*, Nr. 11 (november) 1973. (R)
- BALAGUROW, JURI, A., Das Bankensystem der UdSSR und seine Rolle in der Nationalen Wirtschaft des Landes, *Osterreichisches Bank-Archiv*, 19.Jahrgang, Heft I (Januar) 1971.
- BALOD, JOE., & NIKITIN, W., Nowyje sjagi w sotroednitsjestwe SSSR i FRG (Nieuwe stappen bij samenwerking tussen de USSR en West-Duitsland), *Wnjesjnaja Torgowla*, Nr. 3 (maart) 1973. (R)
- BANKOWSKOJE DJELO W SSSR (Het bankwezen in de USSR), Gosfinizdat, Moskou 1962. (R)
- BARKOWSKIJ, N., O powysjeniji roli kredita w ekonomike (Over de verhoging van de rol van het krediet in de bedrijfsvoering) *Djenjgi i kredit*, jaargang XXIV, Nr.1 (januari) 1966. (R)
- Kredit i rol Gosbanka w nowych oeslowijach (Krediet en rol van de Gosbank in de nieuwe situatie), *Djenjgi i kredit*. Nr. 2 (februari) 1970. (R)
- BATSJOERIN, A., W.I.Lenin i sowremennye problemy planirowanija choziazjstwa (W.I.Lenin en hedendaagse problemen van de planning van de economie) *Planowoje Choziazjstwo*, Nr. 11 (november) 1969. (R)
- BATSJOERIN, A.W., Planowo-ekonomitsjeskije metody oeprawlenija (Planeconomische methoden van de besturing), "Ekonomika", Moskou 1973. (R)
- BATYREW, W., Djenjezjnoje obrasjtsjenije w SSSR (Geldomloop in de USSR), Gosfinizdat, Moskou 1959. (R)
- BELKIN, W.D., Ekonomitsjeskije izmerenija i planirowanije (Economische metingen en planning), "Mysl", Moskou 1972. (R)
- BELOEGIN, JOE., Setj sberegatelných kass (Net van de Spaarkassen), *Djenjgi i kredit*, Nr.7 (juli) 1969. (R)
- BERDJAJEW, NIKOLAI, Het Russische denken in de 19e en 20e eeuw, Amsterdam 1947.
- BERKOW, N.T., Migratsija djenjeg i metody jejo izoetsjenija (Geldmigratie en methoden van de bestudering van dit verschijnsel), "Finansy", Moskou 1966. (R)
- BERNER, B.I., Plan, Oetsjot i chozrastsjot (Plan, boekhouding, chozrastsjot), "Finansy", Moskou 1973. (R)
- BETRIEBSOKONOMIK, Grundlehrgang, 3., überarbeitete Auflage, Verlag Die Wirtschaft, (Ost)Berlin 1973.

- BIRJOEKOW, W., & PARAMONOW, W., Chozrastsjot; osnovnyj metod chozajstwowanija (Chozrastsjot; de fundamentele methode van de bedrijfsvoering), Toela 1967. (R)
- BIRMAN, A.M., Otsjerki teorii sowjetskich finansow (Grondtrekken van de sowjet-financiën), Deel I, Moskou 1968. (R)
- BJELOESOW, R.A., Obsjtsjestwenno njeobchodimyje zatraty troeda i oerowenj optowych tsen (Maatschappelijk noodzakelijke arbeid en het niveau van de grossiersprijzen), "Mysl", Moskou 1969. (R)
- BJESIEDY OB EKONOMITSJESKOJ REFORME (Gesprekken over de economische hervorming), 5e aangevulde uitgave, Uitg. van de Politieke literatuur, Moskou 1972. (R)
- BOR, M.S., Volkswirtschaftsplanung, Grundlagen, Verlag Die Wirtschaft, (Ost) Berlin 1973.
- BORISOW, W., Balans djenjeznych dochodow i raschodow nasselenija (Balans van de inkomsten en uitgaven van de bevolking), "Finansy", Moskou 1965. (R)
- BORODIN, S., DEMITSJEW, A., ROZIN, P., Finansy i kredit (Financiën en Krediet) Gosfinizdat, Moskou 1963. (R)
- BORODIN, S., DEMITSJEW, A., TOTSJILNIKOW, G., Finansy i kredit SSSR. (Financiën en krediet van de USSR), 3e omgewerkte en aangevulde uitgave, "Finansy", Moskou 1973. (R)
- BOROWOJ, S.JA., Kredit i banki Rosiji (Krediet en banken van Rusland), Gosfinizdat, Moskou 1958. (R)
- BOSMAN, H.W.J., De Wet Toezicht kredietwezen, H.E.Stenfert Kroese N.V., Leiden 1958.
- De Dekking der Geldhoeveelheid, opgenomen in: Nationale Monetaire Vraagstukken, AGON-bibliotheek, Amsterdam/Brussel 1965.
- Verhoging van de nationale spaarquote, Preadvies uitgebracht met de Preadviezen van J.B.D. Derksen en W. Hessel, Martinus Nijhof, 's-Gravenhage 1967, pp.7-33.
- Internationale monetaire aspecten, Stenfert Kroese, Leiden 1969.
- De Europese Monetaire Unie, Preadvies met de preadviezen van A.J. Reitsma, A.Szász en L.Wouters, Martinus Nijhof, 's-Gravenhage 1972.
- Het Nederlandse bankwezen, Kluwer, NIBE, Deventer 1973.
- BRABANT, JOZEF M., VAN, Een kwarteeuw socialistische economie in Oost-Europa, Uitg. De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen/Utrecht 1973.
- BRAGINSKIJ, B.I., Zakon planomernogo razwitija i planirowanija narodnogo chozajstwa (De wet van de planmatige ontwikkeling van de socialistische volksuishouding), De opstellenbundel aan S.G. Strumolin, "Sowersjenstwowanije planirowanija i oeprawlenija narodnym chozajstwom", Moskou 1967. (R)
- BRUS, WLODZIMIERZ, Funktionsprobleme der sozialistischen Wirtschaft, Edition Suhrkamp, Frankfurt am Main 1971.
- BUCHARIN, NIKOLAJ, Okonomik der Transformations-periode, Rowohlt, Reinbek bei Hamburg 1970.

- CHAJTINA, C.M., Oeprawlenije obrasjtsjenijem djenjeg w sfere beznalitsjnogo oborota (Regeling van de girale geldomloop), Uitg. van de Saratow-Universiteit, 1972. (R)
- CHOZIAJSTWENNAJA REFORMA W SSSR (Economische Hervorming in de USSR), Publicatie van Ekonomitsjeskaja gazeta, Uitg. Pravda 1969. (R)
- CHOZRASTSJOT W SOWREMENNYCH OESLOWIJACH OEPRAWLENIJA PROMYSJLENNOSTJOE (Chozrastsjot in de industrie onder hendaagse bestuursvormen), Uitg. Leningrad Universiteit 1972. (R)
- CLAUS, RUDOLF, Das russische Bankwesen, Leipzig 1908.
- CLEMENT, HERMAN, Die Organisationsstruktur der sowjetischen Aussenwirtschaft, Verlag Weltarchiv GmbH, Hamburg 1973.
- COBBENHAGEN, M.J.H., Economische Geschriften (De economist Cobbenhagen), Elsevier, Amsterdam/Brussel 1957.
- COMMUNISME, DE WERELD VAN MORGEN, Program van de C.P.S.U., Pegasus, Amsterdam 1962.
- COMMUNISM I OEPRAWLENIJE OBSJTSJEZWENNYMI PROTSSESSAMI (Het communisme en de besturing van maatschappelijke processen), Deel I., Uitg. Leningrad Universiteit, 1972. (R)
- CZARKOWSKI, JAN & OKUNIEWSKI, Ekonomia polityczna socjalizmu (Politieke economie van het socialisme), Pánstwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1973. (P)
- DEUMER, ROBERT, Verstaatlichung des Kredits, München-Leipzig 1926.
- DIALEKTISCHE WECHSELBEZIEHUNGEN ZWISCHEN OKONOMISCHER THEORIE, WIRTSCHAFTSPOLITIK UND WIRTSCHAFTSPRAXIS UND DIE DAMIT VERBUNDENEN KONSEQUENZEN FÜR DIE WIRTSCHAFTSWISSENSCHAFTLICHE FORSCHUNG. Sitzungsberichte des Plenums und der Klassen der Akademie der Wissenschaften der D.D.R. Jahrgang 1972, Nr.6, Akademie - Verlag, (Ost) Berlin 1973.
- DILLARD, DUDLEY, Het economisch stelsel van Keynes; de theorie van een monetaire economie, C. de Boer/Paul Brand, Hilversum 1962.
- DJENJEZJNOJE OBRASJTSJENIJE I KREDIT W SSSR (Geldomloop en krediet in de USSR) Auteurscollectief o.l.v. Prof.W.S. Herasjtsjenko, Moskou 1970. (R)
- DJENJEZJNOJE OBRASJTSJENIJE I KREDIT (Geldomloop en krediet), Auteurs collectief o.l.v. J.W. Lewtsjoek, Finansy, Moskou 1972. (R)
- DJILAS, MILOVAN, De onvolmaakte maatschappij. H.J.W.Becht's Uitgeversmaatschappij N.V., Amsterdam 1969.
- Die neue Klasse, Eine Analyse des kommunistischen Systems, Kindler Verlag, München 1964.
- DOEL, J. VAN DEN, Investeringsbeslissingen in de Sowjet-Unie, *De Economist*, Jhr. 114, Nr.2 (februari) 1966, pp. 81-106.
- Konvergentie en evolutie, Van Gorcum & Comp., Assen 1971.
- DOETKIN, L.M., Sistema rastsjetow optimalnogo narodnoga choziajstwennogo plana. (Systeem van de berekeningen van het optimale volkshuishoudelijke plan), "Ekonomika", Moskou 1972. (R)
- DOPFER, KURT, Ost-West-Konvergenz, Werden sich die östlichen und westlichen Wirtschaftsordnungen annähern ?. Zürich und St.Gallen 1970.

STELLINGEN

I

De stelling van de CPSU* dat het economisch stelsel van de USSR en van de overige sowjetsocialistische landen ten opzichte van een vrije markteconomie superieur en derhalve in principe rationeler is, is een onbewezen, zo niet onbewijsbare, hypothese.

II

Uit het feit dat de sowjetregering zich genoodzaakt ziet ten behoeve van de economische ontwikkeling van Siberië het benodigde kapitaal aan te trekken uit modern-kapitalistische landen, blijkt dat de economische politiek van de CPSU op vitale punten heeft gefaald. Immers, deze politiek was steeds gericht op het nivelleren van de ontwikkelingsniveaus van *alle* regio's, op de bevoordeling van de zware industrie en was gebaseerd op de maximalisatie van de nationale investeringsquote.

III

Gesteld dat men in de USSR het particuliere recht op het productieve, inmiddels vermaatschappelijkte, vermogen zou willen herstellen, zo zijn daarvoor geen objectieve criteria aan te wijzen.

IV

De mateloze verheerlijking van W. I. Lenin door de CPSU is er debet aan dat het met het jaar moeilijker wordt achter de historische waarheid te komen omtrent deze stichter van de USSR.

V

Gezien het feit dat de USSR lid is van de Verenigde Naties, die in hun

* CPSU: Communistische Partij van de Sowjet-Unie.

Handvest «het bevorderen en stimuleren van eerbied voor de rechten van de mens en voor fundamentele vrijheden voor allen, zonder onderscheid naar ras, geslacht, taal of godsdienst» zich ten doel hebben gesteld, worden protesten tegen de schending van de mensenrechten door bepaalde sowjetinstanties door de sowjetregering ten onrechte als een inmenging in de binnenlandse aangelegenheden van de USSR beschouwd.

VI

Het verbod van de Oekraïense Katholieke Kerk in de USSR is in strijd met artikel 124 van de Grondwet van de USSR, daar dit artikel de vrijheid van de godsdienst van alle staatsburgers verzekert.

VII

Het feit dat geëngageerde jonge studenten hun inspiratie zoeken in de geschriften van Marx, Engels, Lenin, Stalin en Mao, getuigt veel meer van een geestelijke crisis in het Westen, dan van een overtuigingskracht van de communistische ideologie.

VIII

Het Nederlandse stelsel voor de studiebeurzen is objectiever en beter dan dat van de USSR.

IX

Na het verschijnen van deel 16 van de Grote-Sowjet-Encyclopedie (derde uitgave, 1974) kan aangenomen worden, dat de berichten van de sowjet-pers uit de tijd van Chroesjtsjow, als zou W. M. Molotow lid geweest zijn van de zogenaamde anti-partij-groep en derhalve uit de CPSU gestoten zijn, op vergissingen berusten. Immers, in voornoemd standaardwerk van de Akademie van Wetenschappen van de USSR hebben bedoelde persberichten geen bevestiging gekregen.

Stellingen behorend bij «Het krediet- en banksysteem van de USSR», proefschrift van O. Kuschpèta.

- DROGITSJINSKIJ, N., Ekonomitsjeskaja reforma i sowersjenstwowanie oeprawlenija narodnym choziajstwom (De economische hervorming en de vervolmaking van de leiding van de volkshuishouding) *Planowoje Choziajstwo*, Nr. 11 (november) 1970. (R)
- Zwenja oeprawlenija (Besturingsschakels) *Ekonomitsjeskaja Gazieta*, Nr. 22 (mei) 1973. (R)
- DROZDOW, W., Kritika boerzjoeaznych tjeorij regoelirowanija dzejnoj sistemy, (Kritiek op de bourgeoïstheorieën over de regeling van geldstelsel), "Finansy", Moskou 1972. (R)
- EINZIG, PAUL, Goud en Geld, Uitg. Spectrum, Utrecht/Antwerpen 1973.
- EKONOMIA POLITYCZNA SOCJALIZMU (Politieke economie van het socialisme) o.r.v. *Maksymilian Pohorille*, Pánstwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1968. (P)
- EKONOMIA POLITYCZNA SOCJALIZMU (Politieke economie van het socialisme) o.r.v. *Zofia Wiankowska*, Pánstwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1972(P)
- EKONOMITSJESKAJA ISTORIJA SSSR (Economische Geschiedenis van de USSR) Auteurscollectief o.l.v. *J.S.Goloebnitsjij, A.P.Pogrebinskij en J.S.Sjemjakin*, Moskou 1963. (R)
- ERJOMON, A.M., Otnosjenija socialistitsjeskoj sobstvennosti i ekonomitsjeskoje oeprawlenije (Eigendomsverhoudingen en de economische besturing) "Ekonomika", Moskou 1973. (R)
- FEDORENKO, N., Choziajstwennaja reforma i niekotoryje problemy optimalnogo oeprawlenija socialistitsjeskoj ekonomikoj (Economische hervorming en enkele problemen van de optimale leiding van de socialistische economie), *Woprosy Ekonomiki*, Nr. 3 (maart) 1970. (R)
- Glawnoje - kompleksnyj podchod (Hoofdzaak - complexe aanpak), *Ekonomitsjeskaja Gazieta*, nr.28 (juli) 1974, p.10. (R)
- FINANSY I KREDIT W OESLOWIJACH CHOZIAJSTWJENNOJ REFORMY (Financiën en krediet in het kader van de hervorming), "Finansy" Auteurscollectief o.l.v. *N.W. Garekowski*, Moskou 1970. (R)
- FINANSY PREDPRIJATIJ I OTASLEJ NARODNOGO CHOZIAJSTWA (Financiën van ondernemingen en bedrijfstakken van de volkshuishouding), Auteurscollectief o.l.v. *N.G. Sytsjew*, "Finansy" Moskou 1967. (R)
- FINANSY SSSR (Financiën van de USSR), Auteurscollectief o.l.v. *Prof.D.A. Allachwerdjan* Gosfinizdat, Moskou 1962. (R)
- FINANSY SSSR (Financiën van de USSR), Auteurscollectief o.l.v. *Prof.I.D. Zlobin*, Moskou 1967. (R)
- FINK, GERARD, Gosnab SSSR, Planung und Planungsprobleme der Produktionsmittelverteilung in der UdSSR, Dunker & Humblot, Berlin 1972.
- FOENKTSIJI I STROEKTOERA ORGANOW OEPRAWLENIIA, ICH SOWERSJENSTWOWANIIJE (Funkties en structuur van de leidinggevende organen, hun vervolmaking), o.l.v. *G.Ch. Popow*, "Ekonomika", Moskou 1973. (R)
- FRIDBERG, L. Gosoadarstwennyj bank SSSR i chlebozagotowki (1922 - 1927 g) (Staatsbank van de USSR en bevoorrading van brood in de jaren 1922 - 1927), *Djengi i kredit*, Nr. 4 (april) 1971. (R)

- FRIEBE, SIEGFRIED, Der Kredit in der Zentralverwaltungswirtschaft Sowjetischen typs unter besonders Berücksichtigung der Kreditpolitik in der Sowjetischen Besatzungszone Deutschlands, Dunker & Humblot, Berlin 1957.
- FRITSCH, BRUNO, Die Geld- und Kredittheorie von Karl Marx, Europäische Verlagsanstalt, Frankfurt am Main 1968.
- FRIEDE, DIETER, Das Russische Perpetuum Mobile, Marienburg Verlag, Würzburg 1959.
- GAAL, MIKLOS, Die Neue Oekonomische Politik in Ruszland und die deutsche Währungs- und Wirtschaftsreform; Würdigung und Vergleich, Verlag Hans Schellenberg, Winterthur 1965.
- GALBRAITH, JOHN KENNETH, Aspecten van de nieuwe industriële samenleving, Kritiese Bibliotheek Van Gennep, Amsterdam 1969.
- GELD UND KREDITWESEN IN DER USSR, Autorenkollektiv under der Leitung von Prof. W.W. Ikonnikow (Ost) Berlin 1954.
- GESELLSCHAFTLICHER WOHLSTAND UND VOLKSWIRTSCHAFTSPLANUNG, Autoren-kollektiv o.l.v. A.O. Aganbegjan & K.K. Waltuch, Verlag Die Wirtschaft, (Ost) Berlin 1972.
- GESCHICHTE DER KOMMUNISTISCHEN PARTEI DER SOWJETUNION (BOLSCHEWIKI), gebilligt vom Z.K. der KPDSU (B), 1938, herausgegeben vom Zentral-komitee der Kommunistischen Partei Österreichs, Vorwärts, Wien.
- GLASZ, CH. en VLAK, G.J.M., Geld en maatschappij, Inleiding tot de financiële organisatie van de volkshuishouding, H.E. Stenfert Kroese N.V., Leiden 1968.
- GOEREWITSJ, I.S., Otsjerkij sowjetskogo bankowskogo prawa. (Grondtrekken van het bankrecht), Uitg. Staats-Universiteit Leningrad, 1959. (R)
- GOLOEBNYTSJIJ, I.S., Ekonomitsjeskije zakony socialisma i chozjajstwannaja politika (Economische wetten van het socialisme en de economische politiek), Moskou 1968. (R)
- GOSOEDARSTWENNYJ BANK SSSR, KRATKIJ OTSJERK K SOROKLETIJOE OKTJABRJA. AUTORSKIJ KOLLEKTIEF POD ROEKOWODSTWOM W.F. Popowa. (Staatsbank van de USSR, jubileum uitgave) Auteurscollectief o.l.v. W.F. Popowa, Gosfinizdat, Moskou 1957. (R)
- GOSOEDARSTWENNYJE BUDGET SSSR (Staatsbegroting van de USSR), Moskou 1969. (R)
- GOSOEDARSTWENNYJE ZAJMY W SSSR (Staatsleningen in de USSR), Leerboek. Auteurs-collectief o.l.v. P.Ja. Dmitritsjew, Moskou 1956. (R)
- GOSTEW, B.I. Sowersjenstwowanije oeprawlenija ekonomikoj (Vervolmaking van de besturing van de economie), Ekonomitsjeskaja Gazieta, Nr.15 (april) 1973. (R)
- GRISJIN, K. & LUBINSKIJ, W., Organizatsija oeprawlenija proizvodstwom woe-slowijach naoetsjno-technitsjeskoj rewolutsiji (Organisatie van de produktie tijdens wetenschappelijk-technische revolutie), Planowoje Chozjajstwo, Nr.1 (januari) 1973. (R)
- GROMOW, W. & LAPTJEW, D., Otrasleyeje proizvodstwennyje objedinjenija; progressivnaja forma organizatsiji socialistitsjeskoj promysljennosti (Produktie-verenigingen van de bedrijfstakken, de progressieve vorm van de organisatie van de socialistische industrie), Ekonomitsjeskije Naoeki Nr.9 (augustus) 1970. (R)
- GRUNDKURS DES WISSENSCHAFTLICHEN KOMMUNISMUS, Verlag Marxistische Blätter GmbH, Frankfurt am Main 1973.

HARTOG, F., Economische Stelsels, 2e druk, Groningen 1970.

IKONNIKOW, W.W., e.a., Djenjezjnoeobrasjtsjenije i kredit w SSSR, (De geldomloop en het krediet in de USSR) Moskou 1952. (R)

JAKOWLJEW, G., Skoljko zjitj tolkatsjoe ? (Hoe lang heeft een tolkatsj nog te leven ?) *Pravda*, nr.217 (van 4 augustus) 1972, p.2. (R)

JAWORSKI, WLADYSLAW, Obieg pienieźny i kredyt w gospodarce socjalistycznej (Geldomloop en krediet in de socialistische economie), Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1963. (P)

Bankowość w gospodarce socjalistycznej (Bankwezen in de socialistische volkshuishouding), Warszawa 1967. (P)

Obieg pienieźny i kredyt w gospodarce socjalistycznej; Organizacja i planowanie (Geldomloop en krediet in de socialistische volkshuishouding; Organisatie en planning). 2e verbeterde uitgave, Warszawa 1967. (P)

Banki i kredyt w europejskich krajach socjalistycznych (Banken en krediet in Europese socialistische landen), Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1971. (P)

JONG, F.J. DE, De werking van een volkshuishouding, I t/m III 2e druk, Leiden 1955.

JUROWSKI, L., Die Währungsprobleme Sowjetruszlands, R.L. Prager, Berlin 1925.

KAGALOWSKAJA, E.T. & POPOWA, A.A., Finansowyje osnovy strachowanija zjizni w SSSR (Financiële grondslagen van de levensverzekering in de USSR), "Finansy", Moskou 1971. (R)

KARPINSKI, ZYGMUNT, Ustroje pienieźne w Polsce od roku 1917 (Geldstelsels in Polen vanaf 1917) Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1968. (P)

KASJIN, JOE.I., K woprosie o metodach iztsjisljenija migratsiji nalitsjnych djenjeg (Terzake methoden van de berekening van de migratie van het chartale geld), *Djenjgi i kredit*, Nr.2 (februari) 1974. (R)

KELLER, WALTER, Die Währungsreform in Lettland, Inaugural-Dissertation an der Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin 1932.

KETTENBACH, HANS WERNER, Lenins Theorie des Imperialismus, Teil I: Grundlagen und Voraussetzungen. Verlag Wissenschaft und Politik, Köln 1965.

KLANT, J.J., Geld en Krediet in de Sowjet-Unie, *De Economist*, Jhr.115, nr.3, 1967.

KNIRSCH, PETER, Grenzen der Wirtschaftsplanung, *Ost-Europa* Heft 1/64.

KOERMAJEW, A., Wypolniajem reszenija Plenuma. (Wij voeren de besluiten van het Plenum uit), *Djenjgi i kredit*, Nr.3 (maart) 1967. (R)

KOERTSJENKO, L., Balansowyj metod w finansowom planirowaniji (Balans-methode bij financiële planning), "Finansy", Moskou 1973. (R)

KOERYLIN, N., Walutno-finansowyje otnosjenija strantsjlenow SEW w oeslowijach ekonimitsjeskoj integratsiji. (Valuta - financiële relaties van de Comeconleden in het kader van de socialistische integratie), *Woprosy Ekonomiki*, Nr.4 (april) 1974. (R)

- KOMISSAROW, W.P., POPOW, A.N., Mjezdoenarodnyje walutnyje i kreditnyje otnosjenija (Internationale valuta- en kredietrelaties), "Mjezdoenarodnyje Otnosjenija", Moskou 1965. (R)
- KONSTANTINOW, JOE., Investtionnyj bank socialistisjeskich stran (Investeringsbank van de socialistische landen), *Wnjesjnaja Torgowla*, Nr.8 (juli) 1971. (R)
- Walutno-finansowyje otnosjenija stran SEW (Valuta - financiële relaties van de Comecon-landen), *Wnjesjnaja Torgowla*, Nr. 10 (oktober) 1972. (R)
- KONSTITOETSIA OEKRAINS'KOJI RADJANS'KOJI SOCIALISTYTSJNOJI REPUBLIKY (Grondwet van de Oekraïense Socialistische Sowjet-republiek), Kiev 1972. (Oe)
- KONSTITOETSIA SOJEOZOE RADJANS' KYCH SOCIALISTYTSJNYCH RESPUBLIK (Grondwet van de USSR), Kiev 1972. (Oe)
- KONSTITOETSIA SSSR (Grondwet van de USSR), Moskou 1960. (R)
- KORTEWEG, S. & KEESING, F.A.G., Het moderne Geldwezen, 12e druk, delen I t/m IV, Amsterdam 1971.
- KOSYGIN, A., Nieuwe methoden van economisch beleid in de Sowjet-Unie. Over de verbetering van de leiding der industrie, de vervolmaing der planning en de versterking van de economische stimulering der industriële produktie, Pegasus, Amsterdam 1966.
- KOZLOV, JOE.M., Choziajstwennaja reforma, oeprawlenije i pravo (Economische hervorming, bestuur en recht), Uitg. Moskou Universiteit. (R)
- KREDITNO - DJENJEZJNAJA SISTEMA SSSR (Krediet en Geldsysteem van de USSR), "Finansy", Moskou 1967. (R)
- KRONROD, J.A., Das Geld in der sozialistischen Gesellschaft; Theoretischer Grundriss, Akademie-Verlag, (Ost) Berlin 1963.
- KRYLOW, JOE.P., Issledowanije zakonomjernostej organizatsiji oeprawlenija proizvodstwom (Onderzoek van de wetmatigheden van de organisatie van de besturing van de produktie), "Ekonomika", Moskou 1973. (R)
- KUCHARSKI, MIECZYSLAW & PRUSS WOJCIECH, Pieniadz i kredyt w socjalizmie, Bankowość (Geld en krediet onder het socialisme; bankwezen), Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1971. (P)
- Pieniadz Dochód Proporcje wzrostu. (Geld, inkomen en groeistructuren), 3e gewijzigde uitgave, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1972. (P)
- KUNZE, CHRISTIAN, Änderungen in Bankpolitik und Bankwezen als Teil der Wirtschaftreformen der DDR, Duncker & Humblot, Berlin 1972.
- KUSCHPETA, O., Ombuiging van het economisch denken in de Sowjet-Unie ?, *Maandschrift Economie*, 29e jaargang, aflevering 5 (februari) 1965, pp.206-220.
- Positie en problematiek van de sowjet-onderneming, *Maandblad Oost-West*, 4e jaargang, Nr.5 (mei) 1965.
- Eigendomsverhoudingen in de communistische wereld, *Maandblad Oost-West*, 4de jaargang, Nr.10 (november-december) 1965.
- Het industrialisatieproces in de ontwikkeling der communistische economie, *Maandblad Oost-West*, 5e jaargang, Nr.8-9 (augustus-september) 1966, pp.224-227.

- KUSCHPETA, O. De Sowjet-Unie, *Intermediair*, 6e jaargang, Nr.34, 28 augustus 1970.
- LANGE, OSCAR, *Ekonomia polityczna* (Politieke Economie), delen I en II, Warszawa 1963. (P)
- LAWROW, W.W., *Finansy i kredit SSSR* (Financiën en krediet van de USSR), Auteurscollectief, "Finansy", Moskou 1972. (R)
- LEHRBUCH POLITISCHE OKONOMIE SOCIALISMUS. Autoren-kollektiv o.l.v. N.A.Zagalow, Verlag Die Wirtschaft, (Ost) Berlin 1972.
- LENINISM I EKONOMITSJESKIJE PROBLEMY KOMMUNISTITSJESKOGO STROITELSTWA W SSSR (Leninisme en economische vraagstukken van de opbouw van het communisme in de USSR), Auteurscollectief, o.l.v. E.F.Borisow, Izdatelstwo Polititsjeskoj Literatoery, Moskou 1969. (R)
- LEONTIEW, L. Industrielle Betriebsführung in der USSR, *Maandschrift Economie* 30e jaargang, Nr.2 (november) 1965.
- LEWTSJOEK, I.W., Ssoednyj fond i kredit (Leningfonds en krediet) "Finansy", Moskou 1971. (R)
- LEWTSJOEK, I.W. & TAFLJA, I.D., Kredit i powysjenije effektiwnosti proizvodstva. (Krediet en verhoging van de effectiviteit van de productie), *Djenjgi i kredit*, Nr.5 (mei) 1973. (R)
- LIBERMAN, JA.G., Gosoedarstwennyj budget SSSR w nowych oeslowijach choziastwowanija (De staatsbegroting van de USSR na de economische hervorming), "Naoeka", Moskou 1970. (R)
- LIBERMAN, E., Plan, pribylj, premija, (Plan, winst, premie) *Pravda* van 9 september 1962. (R)
- LIBERMAN, E.G., *Okonomische Methoden zur Effektivitätssteigerung der gesellschaftlichen Produktion*, Akademie-Verlag, Berlin 1973.
- LOESJTSJITSKIJ, A., Sistema seljskochoziajstwennogo kredita i poeti jejo rationalisatsiji (Systeem van het landbouwkrediet en de wijze van zijn rationalisatie), Moskou 1928. (R)
- LOWE, ADOLPH, *Politische Okonomik*, Europäische Verlaganstalt Frankfurt, Europa Verlag Wien 1968.
- MADDISON, ANGUS, Twee modellen van economische groei, Uitgeverij Het Spectrum N.V., Utrecht/Antwerpen 1971.
- MAEGD, HUGO DE, De controle van de Staatsbank op de economische en financiële bedrijvigheid van de nijverheids-ondernemingen in de Sowjet-Unie, Gent 1969.
- De rol van de Staatsbank in de Sovjet-Unie, *Tijdschrift voor Sociale Wetenschappen*, Nr. 2, 1972, pp.171-197.
- MAKAROW, S.P., Tsentralizowannoje oeprawlenije proizvodstwom w oeslowijach reformy (Centrale leiding van de productie na de economische hervorming), "Mysl", Moskou 1972. (R)
- MALYSJEW, P.A., SJILIN, I.G., Kriterij effektiwnosti socialistitsjeskogo wosproizwodstva (Criteria van effectiviteit van socialistische reproductie), "Mysl", Moskou 1973. (R)
- MAMONOWA, N. Procent za kredit i jego differentiatieja (Bankrente en haar differentiatie), *Djenjgi i kredit*, Nr.3 (maart) 1972. (R)

- MARCIAK, STEFAN, Struktura i efektywność wzrostu gospodarki socjalistycznej (Structuur en effectiviteit van economische groei in socialistische economie), Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1973. (P)
- MARCUSE, HERBERT, Die Gesellschaftslehre des sowjetischen Marxismus, 2e Auflage, Luchterhand Verlag, Neuwied/Berlin 1969.
- MARGOELIS, A.S.J., Boechgalterskij oetsjot w otrasliach narodnogo choziajstwa (Rekeningenstelsel in de bedrijfstakken van de volkshuishouding) "Finansy", Moskou 1973. (R)
- DIE MARXISTISCH-LENINISTISCHE PHILOSOPHIE UND DER IDEOLOGISCHE KAMPF DER GEGENWART, VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, (Ost)Berlin 1970.
- MAZOER, W.N., Njesostojatelnostj revisionistskich conceptiej "sowjersjens-twowanija "socialistitsjeskogo choziajstwenного mechanisma (Onhoudbaarheid van de revisionistische concepties van de "vervolmaking" van het socialistische economische mechanisme), *Kommunist Oekrajiny*, nr.8 (augustus) 1974, pp.81-92. (R)
- MEISNER, JOACHIM, Kapitalizm a socjalizm:współzawodniczące Systemy ekonomiczne (Kapitalisme en socialisme: wedijverende economische systemen), Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1973. (P)
- MEISNER, HERBERT, Konvergenztheorie und Realität, Akademie-Verlag, Berlin 1969.
- MENZ, GERTRAUD, Das Sowjetische Bankensystem, Berlin 1963.
- MIKOELJSKIJ, K.I., Leniskoje oetsjenije o mirowom choziajstwe i sowremen-nostj (Leninistische leer over wereldeconomie en heden), "Mjezjdoenarodnyje otnosjenija", Moskou 1970. (R)
- MINC, BRONISLAW, Polititsjeskaja ekonomija Socialisma (Politieke economie van het Socialisme), 2e verbeterde en uitgebreide uitgave, "Progress", Moskou 1965. (R)
- Problemy i kierunki rozwoju ekonomii politycznej (Problemen van - en tendenties in de ontwikkeling van de politieke economie), tweede uitgave, Warszawa 1967. (P)
- Nowa teoria cen (Nieuwe prijs-theorie), Warszawa 1972. (P)
- MITELMAN, E., Prybylj, rentabelnostj, procenty za kredit (Winst, rentabiliteit, bankrente), *Djenjgi i kredit*, Nr.2 (februari) 1967. (R)
- MOLEN, J.W. VAN DER, Economische Hervormingen in de Sowjet-Unie (1965-1969), Rotterdam 1970.
- MOTYLEV, L.A. Gosoe darstwennoje strachowanije w SSSR i problemy jego razwitija (Staatsverzekering in de USSR en problemen van haar ontwikkeling) "Finansy", Moskou 1972. (R)
- NJEMTSJYNOW, W.S., Ekonomiko-matematitsjeskije metody i modeli (Economische wiskundige methoden en modellen), "Mysl", Moskou 1965. (R)
- NIEUWENHUIZEN, P.J., 'n Vergelykende Studie van Geldverskynsels in die Sowjet-Unie en die Westerse Kapitalistiese Volkshuishoudings, Pretoria 1971.
- NOVE, ALEC, De Sowjet-Economie, Uitg. Aula-boeken, Utrecht/Antwerpen 1965.
- NOWOSHILOW, W.W. Die Messung von Aufwand und Ergebnis, Verlag Die Wirtschaft, (Ost) Berlin 1970.

- OBSJTSJEJE POLOZJENIJE O WSESOJEOZNOM I RESPUBLIKANSKOM PROMYSJLENNYCH OBJEDINJENIJACH (Algemeen Reglement over unie- en republiek industrie-vereniging) *Ekonomitsjeskaja Gazieta*, Nr.14 (april)1973. (R)
- OESSOSKIN, M.M. Kratkosrotsjnyj kredit w narodnom choziajstwje SSSR (Kortlopend krediet in de volkshuishouding van de USSR), Gosfinizdat, Moskou 1948. (R)
- Organizatsija i planirowanije kredita SSSR (Organisatie en planning van het krediet van de USSR), Moskou 1951. (R)
- Organizatsija i planirowanije kredita SSSR (organisatie en planning van het krediet), Gosfinizdat, Moskou 1961. (R)
- OKONOMISCHE GESETZE IM GESELLSCHAFTLICHEN SYSTEM DES SOZIALISMUS, Dietz Verlag, (Ost)Berlin 1969.
- ORDEDZJEV, S.A., Interview, *Ekonomitsjeskaja Gazieta*, Nr. 6, (februari) 1974. (R)
- ORGANIZATSIJA I PLANIROWANIE KREDITA I DJENJEZJNOGO OBRASJTSJENIJA (organisatie en planning van het krediet en van de geldomloop). Auteurscollectief o.l.v. E.L.Mitelman Uitg.: Wyssjaja Sjkola, Moskou 1972. (R)
- ORGANIZATSIJA RABOTY MINISTERSTW W OESLOWIJACH EKONOMITSJESKOJ REFORMY (Organisatie van de werkzaamheden van de ministeries in het kader van de economische hervorming), o.r.v. Dr.A.E.Loensjew, "Naoeka", Moskou 1972. (R)
- ORGANIZATSIJA I PLANIROWANIE KREDITA (Organisatie en planning van krediet), Auteurs-collectief o.l.v. N.D. Barkowski, "Finansy", Moskou 1973. (R)
- ORGANIZATSIONNAJA STRUKTOERA OEPRAWLENIJA (Organisatorische structuur van besturing). *Ekonomitsjeskaja Gazieta*, Nr. 16 (april) 1973. (R)
- ORLOWSKIJ, W.N., Ekonomitsjeskije osnovy planirowanija djenjezjnogo obrasjtsjenija pri socialisme (Economische grondslagen van de planning van de geldomloop onder het socialisme), Moskou 1972. (R)
- DER OSTEN AUF DEM WEGE ZUR MARKTWIRTSCHAFT?, Opstellen van Bruno Gleitze, Karl C.Thalheim, K.Paul Hensel, Rudolf Meimberg, Duncker & Humblot, Berlin 1967.
- PASJKOW, A.I., Woprosy ekonomitsjeskoj naoeki (Vraagstukken van economische wetenschap), "Naoeka", Moskou 1973. (R)
- PASZTORY, TIBOR VON, Von marxistischer Ideologie zur Planwirtschaft (Darstellung, Analyse und Kritik), Duncker & Humblot, Berlin 1964.
- PAWLOW, P., Djenji w period stroitelstwa communisma (Geld in de periode van de opbouw van het communisme), Gosfinizdat, Moskou 1962. (R)
- PAWLOWA, A., Koncentratsija proizvodstwa i rost proizvoditelnosti troeda (Concentratie van de produktie en de groei van de arbeidsproductiviteit), *Planowoje Choziajstwo*, Nr. 12 (december) 1971.(R)
- PENAZNY OBEH A MENA (Geldomloop en ruil), Auteurscollectief o.l.v. Prof. Jozef Rosa, (Slovenské Pedagogické Nakladatelstvo) Bratislava 1968. (S)
- PERLAMOETROW, W.L., Problemy ispoljzowanija oborotnych sredstw w promysjlenosti, (Problemen van vlottende middelen in de industrie) "Naoeka", Moskou 1973. (R)

- PESSELJ, M., Prybylj, plata za fondy i procent za kredit (Winst, kapitaal- en bankrente), *Djenjgi i kredit*, Nr. 1 (januari) 1972. (R)
- PETROW, W.D. Njekotoryje woprosy differentierowanija procenta za kredit (Enkele aspecten van differentiatie van de bankrente), *Djenjgi i kredit*, Nr. 12 (december) 1973. (R)
- 50 (PJATJDESIAT) LET SOWJETSKICH FINANSOW (50 jaar van de sowjetfinanciën) o.r.v. G.P. Kosiatsjenko & P.Djatsjenko, Moskou 1967. (R)
- PLANIROWANIJE NARODNOGO CHOZIAJSTWA SSSR (Planning van de volkshuishouding der USSR) Plechanow-Instituut, Moskou 1963. (R)
- PLATTEL, M.G. Sociale Wijsbegeerte Deel I, Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen 1965.
- Sociale Wijsbegeerte II (De mens in de maatschappij) Utrecht/Antwerpen, 1964.
- POKRYTAN, A.K., Produktionsverhältnisse und ökonomische Gesetze des Sozialismus, Eine methodische Studie zur Analyse und zur Theorie, Akademie-Verlag, (Ost)Berlin 1973.
- POPADIOEK, K.N., Finansy i kredit i w raspredjeleniji nationalnogo dochoda (Financiën en krediet bij de verdeling van nationaal inkomen) "Finansy", Moskou 1973. (R)
- POPTA, S. VAN, Over wetten en tendensen in een centraal geleide economie, Haarlem 1963.
- Inhalen en voorbijstreven, Universitaire Pers Rotterdam 1971.
- POSSONY, STEFAN T., Lenin, eine Biographie. Verlag Wissenschaft und Politik, Köln 1965.
- PRAWOTOROW, G.B., Stoimostnyje kategoriji i sposob proizvodstwa (Waardekategorieën en produktiewijze). "Mysl", Moskou 1974. (R)
- PREOBRAZENSKIJ, E. Die Neue Ökonomik, Verlag Neuer Kurs, Berlin 1971.
- PROCHORENKO, I.D., Razwitiye socialistitsjeskich proizvodstwennych otnosjenij (Ontwikkeling van socialistische produktierelaties), "Mysl", Moskou 1972. (R)
- POLITISCHE OKONOMIE, Dietz Verlag, (Ost)Berlin 1955.
- POLITITSJESKAJA EKONOMIJA (Politieke Economie) 1e uitgave, Akademie van wetenschappen van de USSR, Moskou 1954. (R)
- POLITITSJESKAJA EKONOMIJA (Politieke Economie) Vierde omgewerkte en uitgebreide uitgave, Akademie van Wetenschappen van de USSR, Moskou 1962. (R)
- POLITYTSJNA EKONOMIJA (Politieke economie) o.r.v. O.M.Malfjejew en Joe.W. Jakowets', Wydawnystwo Politytsjnoji Literatoery, Kyjiw 1967.(Oe)
- RAUPACH, HANS, System der Sowjetwirtschaft, Rowohlt, Reinbek bei Hamburg (Juli) 1970.
- RAZWITIJE B.I., Leniny ekonomitsjeskoj teorij socialisma i kommunisma (Ontwikkeling door W.I. Lenin van theorie van het socialisme en communisme), "Mysl", Moskou 1969. (R)
- REIMANN, GUNTER, Der rote profit, Fritz Knapp Verlag, Frankfurt am Main 1968.

- RESZCZYNSKI, ZDZISLAW M., Calościowe bilansowanie procesu reprodukcji (Totale balansering van het reproductieproces), Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1973. (P)
- RIBI, ROLF C., Das Comecon; eine Untersuchung über die Problematik der wirtschaftlichen Integration sozialistischer Länder, Zürich & St. Gallen 1970.
- ROEMJANTSEW, A.M., O kategorijach i zakonach polititsjeskoj ekonomiji kommunistitsjeskoj formatieji (Over categorieën en wetten van politieke economie van het kommunisme), "Mysl", Moskou 1965. (R)
- ROOS, F. DE, De Algemene Banken in Nederland, Utrecht 1951.
De Algemene Banken in Nederland, 6e druk, A.Oosthoek's Uitgeversmaatschappij N.V., Utrecht 1970.
- ROPKE, WILHELM, Die Lehre von der Wirtschaft, 5e veränderte und vermehrte Auflage, Eugen Rentsch Verlag, Erlenbach - Zürich 1949.
- ROSA, JOSEF, Komplexe Finanzplanung, Hochschule für Ökonomie, Bratislava 1965.
- ROSENAL, M.M., Die dialektische Methode der politischen Ökonomie von Karl Marx, Dietz Verlag, (Ost)Berlin 1969.
- ROSTOW, W.W. De vijf fasen van economische groei, Het Spectrum, Utrecht-Antwerpen 1963.
- ROTEJDER, A.JA., Mjezdnoenarodnyje kreditnyje organizatsiji stran - tsjlenow SEW, (Internationale kredietinstellingen van de Comeconlanden) "Finansy", Moskou 1973. (R)
- RYBKIN, V.I., Kredit i rastsjety w oeslowijach reformy (Krediet en verrekeringen in het kader van de hervorming), "Finansy", Moskou 1970. (R)
- SACHAROW, A.P. & TSJIRKOV, W.K., Operatsiji sberegatelnych kass (Operaties van de Spaarkassen), "Finansy", Moskou 1973. (R)
- SAGER, PETER, Die theoretischen Grundlagen des Stalinismus und ihre Auswirkungen auf die Wirtschaftspolitik der Sowjetunion. Bern 1953.
- SCHABAD. B.A., Die politische Philosophie des gegenwärtigen Imperialismus, Zur Kritik der antikommunistischen Grundkonzeptionen, VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, (Ost)Berlin 1970.
- SCHAPKO, W.M., Begründung der Prinzipien der staatlichen Leitung durch W.I. Lenin, Staatsverlag der Deutschen Demokratischen Republik, Berlin 1970.
- SCHICK, ALEXANDER, Das Bankwesen und die Rolle der Banken in der Sowjetwirtschaft, Berlin 1932.
- SCHOUTEN, D.B.J., De overheidsfinanciën in de volkshuishouding; Een macro-economische studie over de betekenis van de openbare financiën op lange termijn voor de omvang de verdeling en de besteding van het nationaal inkomen, H.E. Stenfert Kroese's Uitgeversmaatschappij N.V. Leiden 1950.
- SCHOUTEN, D.B.J. (m.m.v. A.H.J.J. KOLNAAR), Dynamische Macro-Economie, Structuurtheorie, Leiden 1967.
Over macht en wet in het economisch gebeuren, *Maandschrift Economie*, 37e jaargang, Aflevering 8-9 (Mei-Juni) 1973, pp. 325-344.

- SCHUMPETER, JOSEPH A., Kapitalisme, socialisme en democratie, C. de Boer jr./ Paul Brand, Hilversum 1963.
- SEIDL, CHRISTIAN, Theorie, Modelle und Methoden der zentralen Planwirtschaft, Duncker & Humbolt, Berlin 1971.
- SEREBRJAKOW, B.G., Teoriji ekonomitsjeskijego rawnowjesija (Theorieën van economisch evenwicht), "Mysl", Moskou. (R)
- SHEED, F.J., Het Communisme en de Mensch, Brussel, Nijmegen, Utrecht 1947.
- SIK, OTA, Plan und Markt im Sozialismus, Verlag Fritz Molden, Wien 1967.
- SISTEMATIZATSIJA CHOZIAJSTWENNOGO ZAKONODATELSTWA (Systematisering van de economische wetgeving) o.l.v. S.N. Bratoes, Moskou 1971. (R)
- SITARJAN, S.A., Tsjistyj dochod en bjoedzjet (Nettowinst en het budget), "Finansy" 1964. (R)
- SJELKOW, O., Perewodnyj roebl - instrument sozialistitsjiskoj integracii (Transferroebel - instrument van de socialistische integratie) *Wnjesjnaja Torgowla* Nr.8 (juli) 1972. (R)
- SJENGER, JOE, Procentnyje stawki za kredit (Rentevoet voor het krediet), *Djenjgi i kredit*, Nr.1 (januari) 1966. (R)
- SJER, I.D., Dolgosrotsjnoje kreditowanije i finansirowanije kapitalowlozjenij w SSSR (Verlening van het langlopend krediet en financiering van de investeringen in de USSR), Opgenomen in: Bankowskoje djelo w SSSR (Het bankwezen in de USSR), USSR. (R)
- Finansirowanije i kreditowanije kapitalnych wlozjnij (Financiering van- en kredietverlening voor de investeringen), "Finansy", Moskou 1972. (R)
- SJIRKIEWITSJ, N. & WASYLJEW, P., Bjoedzjet SSSR; woplosjtsjenije leninskoj nationalnoj politiki (Budget van de USSR; belichaming van de leninistische nationaliteiten-politiek) *Ekonomitsjeskije naoeke*, Nr. 12 (januari) 1972. (R)
- SJOEMOW, N.S., Finansirowanije i kreditowanije promysjlennosti (Financiering van- en kredietverlening aan de industrie), "Finansy", Moskou 1973. (R)
- SJOR, JOE., Njekotoryje woprosy modelerowanija procenta (Enkele aspecten van de modelering van de bankrente), *Djenjgi i kredit*, Nr.3 (maart) 1972. (R)
- SJTSJENKOV, S.A., Sistema stsjetov i boechgalterskij balans predprijatija (Rekeningenstelsel en boekhoudkundige balans van de onderneming) "Finansy", Moskou 1973. (R)
- SKWORTSOW, L.I., Tseny i tsenoobrazowanije w SSSR (Prijsen en prijsvorming in de USSR), "Wyssjaja Sjkola", Moskou 1972. (R)
- SOCIALNOJE STRACHOWANIJE W SSSR (Sociale verzekering in de USSR), o.r.v. K.S. Batygin, Profizdat, Moskou 1973. (R)
- SOEBOTSKIJ, JOE., Ob otraslewoj tsentralizatsiji i spetsializatsiji w promysjlennosti (Over de centralisatie en de specialisatie van de bedrijfstakken van de industrie), *Woprosy Ekonomiki*, Nr.7 (juli) 1972. (R)
- SOCIALISTITSJESKOJE NAKOPLJENIJE; Woprosy teoriji i planirowanija (Socialistische accumulatie; Vraagstukken der theorie en van de planning), o.r.v. A.I. Notkin, "Naoeka", Moskou 1973. (R)

- SOWERSJENSTWOWANIJE PLANIROWANIJA I OEPRAWLENIJA NARODNYM CHOZIAJSTWOM (Vervolmaking van de planning en de besturing van de volkshuishouding) Opstellen-bundel, aangeboden aan S.G. Strumilin, Moskou 1967. (R)
- DER SOWJETKOMMUNISMUS; Dokumente. Band I & II, o.r.v. H.J.Lieber & K.H. Ruffmann, Kiepenheuer & Witsch, Köln/Berlin 1963.
- SOWJETSKOJE GOSOEDARTSTWJENNOJE PRAWO (Sowjet-staatsrecht), Moskou 1946. (R)
- SPRAWOTSJNIK RABOTNIKA SBeregATELNOJ KASSY (Handleiding voor de medewerker v.d. Spaarkas), o.r.v.P.A. Tsjetwerikov, "Finansy", Moskou 1971. (R)
- STALIN, J., Der Marxismus und die Nationale und Koloniale Frage, 2e Auflage, Dietz Verlag, (Ost)Berlin 1952.
- Woprosy Leninisma (Vraagstukken van het Leninisme), 11e uitgave, Gospolitizdat 1953. (R)
- De economische vraagstukken van het socialisme in de Sowjet-Unie, Pegasus, Amsterdam 1953.
- STEFFENS, ROLF, Die Praxis des Osthandels, Verlag Weltarchiv GmbH, Hamburg 1973.
- STEVERS, TH.A., Openbare Financiën en Economie, Stenfert Kroese, Leiden 1971.
- STROEKTURA OEPRAWLENIJA PROMYSJLENNOSTJOE W STRANACH SEW (Structuur van de besturing van de industrie in de Comeconlanden), "Mysl", Moskou 1973. (R)
- STROJBANK SSSR, Poeti sowjersjenstwowania stroitelstwa (Strojbank van de USSR: Wegen ter vervolmaking van het bouwwezen), o.r.v. F.N. Manojlo, "Finansy", Moskou 1972. (R)
- SYGOW, o.r.v. J.J., Osnowy ekonomiki i oeprawlenija proizwodstwom (Grondslagen van de economie en van de besturing van de productie), Moskou 1972. (R)
- SYSTEM FUNKCOJONOWANIA GOSPODARKI SOCJALISTYCZNEJ (Systeem van de functionering van socialistische economie), o.r.v. J.Lewandowski, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1973. (P)
- SYTSJEW, N.G., Finansy promysjlennosti (Financiën van de industrie), "Finansy", Moskou 1971. (R)
- SWESJNIKOW. M., Kroepniejsjyj iz kroepniejsjich (De grootste uit de grootsten), *Djenjgi i kredit*, Nr. 9 (september) 1971. (R)
- Voorzitter van bestuur der Gosbank, Na sloezjbe ekonomiki (In dienst van de economie), *Pravda*, Nr. 277 (4 oktober) 1971. (R)
- Kredit i jego rol (Krediet en zijn rol), *Izwestija*, Nr.139 (16 juni) 1972. (R)
- SZTYBER, W.B., Teoria i polityka cen w gospodarce socjalistycznej (Prijs-theorie en - politiek in socialistische economie), Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1973. (P)
- TAMARTSJENKO, M., Kredit w socialististitsjeskom wosproiwodstwe (Krediet bij socialistische reproductie), *Djenjgi i kredit*, Nr.8 (augustus)1972. (R)

- THEEUWES, J.A., Bedrijfseconomische aspecten van de medezeggenschap in Joegoslavië, *Maandschrift Economie*, 32e jaargang, Nr.9 1967-'68.
- THEIMER, WALTER, Geschichte der politischen Ideen, 3e Auflage. Francke Verlag, Bern 1955.
- TIEGEL, DIETER, Zu den Wandlungen der Marx'schen Geldlehre in der sowjetischen Ökonomie, *Kredit und Kapital*, 7e jhr., Heft 1, 1974.
- TISCH, KLARE, Wirtschaftsrechnung und Verteilung im zentralistisch organisierten sozialistischen Gemeinwesen, Buchdruckerei H.Sheschinski, Wuppertal-Elberfeld 1932.
- TJULPANOW, S., Das ökonomische Grundgesetz des modernen Kapitalismus, (Ost) Berlin 1955.
- TEORIA PIENIADZA W GOSPODARCE SOCJALISTYTSJNEJ; ZAGADNIENIA DYSKUSYJNE (Geldtheorie in de socialistische economie; In de vorm van discussie), Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1966. (P)
- TOWARNO-DJENJEZJNYJE OTNOSJENIJA PRI SOCIALISME, o.r.v. A.D.Smyrnov en E.M. Boech, "Mysl", Moskou 1973. (R)
- TRIFONOW, D.K., Obsjtsjije ekonomitsjeskije zakony (Algemene economische wetten), Uitg. van Leningrad-Universiteit, 1964. (R)
- TSAPKIN, o.r.v. N.W., Finansy i kredit (Financiën en Krediet), Leerboek, "Mysl", Moskou 1972. (R)
- Planированиje narodnogo chozjajstwa SSSR (Planning van de volkshuishouding), "Mysl", Moskou 1972. (R)
- TSJETWERIKOV, P.A., Gosoedarstwennyje sberegatelnyje kassy k joebilejoe (Staats-spaarkassen bij jubileum), *Djenjgi i kredit*, Nr. 12 (december) 1972. (R)
- TSJOENTOLOW, W.T., Ekonomitsjeskaja istoria SSSR (Economische Geschiedenis van de USSR), Moskou 1969. (R)
- TSJOERKINA, Z. Lombard kak predprijatija bytowego obsloezjiwanija (Lombard als bedrijf van de dienstensector), *Djenjgi i kredit*, Nr. 7 (juli) 1972. (R)
- TUCEK, MIROSLAV, Socialistické Finance (Socialistische financiën), Nakladatelstvi politické literatury, Praha 1965. (Tsj)
- TUCHSCHEERER, W., Bevor "Das Kapital" entstand, Akademie-Verlag, (Ost)Berlin 1968.
- USCHAKOW, ALEXANDER, Der Ostmarkt im Comecon, Baden-Baden 1972.
- VAJDA, IMRE, Internationale Arbeitsteilung und Wirtschaftsreform, Akadémiai Kiadó, Budapest 1969.
- VALK, H.M.H.A. VAN DER, De Geld- en Kapitaalmarkt, Arnhem 1953.
- De Geld- en Kapitaalmarkt, 7e herziene druk, Vuga - uitgeverij, Den Haag 1969.
- VERRIJN STUART, G.M., Geld, Crediet en Bankwezen, deel II, Bankpolitiek, N.V.Uitgeversmaatschappij v/h G.Delwel, 's-Gravenhage 1956.

- WALENTSEWA, N., LAWROESJIN, O., MAMONOWA, I., Bankkowskij procent (Bankrente), "Finansy", Moskou 1967. (R)
- WALIJEW, E.A., Njeobchodimyj i pribawotsjnyj produkt w SSSR (Noodzakelijk en toegevoegd produkt in de USSR), "Mysl" Moskou 1973. (R)
- WASYLJEW, P.G. & SJIRKEWITSJ, N.A., Oeprawlenije finansami i kreditom w SSSR w nowych oeslowijach (Het beheer van financiën en krediet in de USSR na de hervorming), Moskou 1969. (R)
- WEBER, ADOLF, Marktwirtschaft und Sowjetwirtschaft, München 1949.
- WEISENGRUN, PAUL, Ende des Marxismus, Verlag von Otto Wigand, Leipzig 1899.
- WESEKOV, F., WLADYTSJIN, JOE., SOEBOTSKYJ, JOE., Nowoje w ekonomitsjeskom oeprawleniji otrasljoe (Het nieuwe in de economische leiding van de bedrijfstak), *Woprosy Ekonomiki*, Nr.8 (augustus) 1971. (R)
- WETSTEYN, R., Naar een doelmatigheid in de Sowjet-economie, *Internationale Spectator*, Nr.14 (22 juli) 1973.
- De Sowjet-Unie; de hervorming hervormd, *E.S.B.* (19 september) 1973.
- WILCZYNSKI, J., Socialistische economie, Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen 1972.
- WILCZYNSKI, WACLAW, Rachunek ekonomitsjny a mechanizm rynkowy (Chozrastsjot en het marktmechanisme), Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1965. (P)
- WILLEN, K., Mezjoearodnyj bank (Internationale Investeringsbank) *Wnjesjnaja Torgowla*, Nr.11 (november) 1970. (R)
- WISJNJAKOW, W.G., Stroektoera i sjtaty organow Sowjetskogo gosoe darstwjen-nogo oeprawlenija, (Structuur en personeel van de staatsorganen van de USSR), "Naoeka", Moskou 1972. (R)
- DIE WIRTSCHAFTSORDNUNGEN OSTEUPOPAS IM WANDEL, o.r.v. H.H.Höhmnn, M.C. Kaser, K.C. Thalheim, Band I & II, Verlag Rombach. Freiburg im Breisgau 1972.
- WIRTSCHAFTSPLANUNG IM OSTBLOCK, o.r.v. Erik Boettcher, W.Kohlhammer Verlag, Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz 1966.
- WIRTSCHAFTSREFORMEN IN OSTEUPOPA, o.r.v. K.C.Thalheim & H.H.Höhmnn, Verlag Wissenschaft und Politik, Köln 1968.
- WOZNESENSKIJ, E.A., Diskusionnyje woprosy teoriji socialistitsjeskich finansow. (Discutabele vraagstukken van de theorie van de socialistische financiën), Uitg. Leningrad-Universiteit 1969. (R)
- Metodologitsjeskije aspekty analiza soesjtsjnosti finansow (Methodologische aspecten van de analyse van het wezen van financiën), "Finansy", Moskou 1974. (R)
- W TSENTRALNOM KOMITJETE KPSS I SOWJETE MINISTROW SSSR (In het Centrale Comité van de CPSU en bij de Raad van de Ministers van de USSR), *Ekonomitsjeskaja Gazeta*, Nr.14 (april) 1973. (R)
- WYSJNEWETSKYJ, J.A., Socialistytsjna wlasnistj w SSSR (De socialistische eigendom in de USSR), Kyjiw 1966. (Oe)

- ZAJDENWARG, W.A., Effektivnost' kreditowanija trgovli (Effectiviteit van de kredietverlening aan handel), "Finansy", Moskou 1971. (R)
- ZELENY, JINDRICH, Die Wissenschaftslogik bei Marx und "Das Kapital", Europäische Verlagsanstalt, Frankfurt am Main 1968.
- ZJELJEW, G.E., Problemy wosproizwodstva i mjezjdoenarodnogo razdjelenija troeda w stranach - tsjlenach SEW (Problemen van reproductie en van internationale arbeidsverdeling in de Comeconlanden), "Ekonomika", Moskou 1971. (R)
- ZWASS, ADAM, Wielkość i struktura obiegu pieniężnego (Geldhoeveelheid en de structuur van de geldomloop), Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1962. (P)

Bibliotheek K. U. Brabant

17 000 01275658 2

ISBN 90.207.0494.X